

N. IORGA

ACȚIUNEA MILITARĂ

A

ROMÂNIEI

□ □ □

ÎN BULGARIA CU OSTAȘII NOȘTRI

Pleb neagră

VĂLENIÎ-DE-MUNTE

TIPOGRAFIA SOCIETĂȚII „NEAMUL ROMĂNESC“

1913

Prețul : Lei 2.75.

CONTROL 1953

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
COTA..... 8116

CONTROL 1954

DM60/04

B.C.U. Bucuresti

C20047677

I.

Isprăviam anul trecut cu impresia apăsătoare a unei noi biruinți în Balcani, la care nu luaserăm parte, din care nu profitam, natural, și, din nenorocire, după felul cum cerșisem în odaia de otel din București a d-rului Danev ori la masa verde a diplomației din Londra, nici moral. *Alții* făcuseră dovada unei mari puteri războinice, unei discipline naționale desăvârșite, unei puteri de sacrificiu cu totul fără păreche. Erau în preajma Constantinopolei, avînd, din punct de vedere militar, oricînd putința de a intra acolo, și se spunea că în lăzile Țarului Ferdinand al Bulgariei, pe care prietenii și prietenele din Apus îl așteptau de mult Împărat al Orientului, se păstrează, pentru momentul potrivit, mantia de purpură a vechilor Cesași bizantini. Între aliați era și o înțelegere perfectă în aparență. Europa-i sprijinia cu toate simpatiile sale. Iar la noi — un Guvern care-și lua îndrumarea de la strigătele întrunirilor publice, care nu îndrăznia să risce nimic și totuși voiă, din instinct de conservăție, să „capete“ ceva, unde o fi și prin orice mijloace, o opinie publică în care fierbea invidia și lăcomia fără un singur element sănătos de tradiție, fără o singură linie clară de direcție, fără un singur element solid de apreciere a împrejurărilor; în sfîrșit o opoziție pentru opoziție, în fruntea căreia, ca mai puțin răs-

punzătorii, stăteaū ceī jigniți personal — cu dreptate sau fără — la alcătuirea unui Guvern de colaborare, de echilibrare momentană a ambițiilor și pasiunilor: ea credea că a striga „războiū“ e o politică și se mîndria cu aceasta cum nu se mîndrește un adevărat om politic cu ideia cea mai mare, mîntuitoare pentru un popor, cu pregătirea cea mai îndelungată, cu situația cea mai fericită, creată de dînsul prin muncă absolut desinteresată.

Iar împrejurul nostru săltaū ispititori oamenii din Viena și din Petersburg, doritori să ni fixeze definitiv locul într'un conflict european, de care toți se temeauă afară de exaltații noștri, gata să între, după împrejurări — și ca și cum n'ar mai fi fost și alții pe lume — la Chiev sau la Alba-Iulia, cu oarecare preferință pentru calea cea d'întăiu, mai potrivită cu „tradiția“ noastră de vasalitate.

La închiderea Camerelor asupra Crăciunului, putința unui războiū stătea înaintea ochilor tuturor. Se zicea că d. Marghiloman îl și anunțase, într'unul din acele ceaiuri în care diplomația romînă lasă fracul discreției și se „face comod“. La întrebarea mea în Cameră — căci un popor nu poate fi lăsat în nesigurantă față de ceia ce-l așteaptă a doua zi chiar — mi s'a răspuns de pe banca Guvernului că acele cuvinte n'au fost pronunțate. A doua zi însă ziaristul care le raportase desminția hotărît această desmințire.

Pentru a forța rezistența d-rului Danev, adulat atunci de toată lumea — și de noi, firește, și mai mult —, plecase la Londra, cu fonduri penru presa apuseană, care nu cruța niciun epitet „ornans“ pentru acțiunea noastră lipsită de „eleganță“, d. Tache Ionescu, elementul cel mai viciū din Ministeriū, om cu reputație de abilitate. S'a lovit acolo de obișnuitele tergiversări orientale, care ascundeau împotrivirea îndărătnică — și

așa de naturală! — a Bulgariei învingătoare fără noi și cu voia noastră. Aș vrea să văd unul care ar fi capabil să smulgă fără violență unui triumfător o umilință publică... Artificiile de politică internă în care ai noștri au trecut maieștri, tocmai pentru că politica noastră internă e în afară de jocul normal al forțelor naționale, nu puteau ajuta la nimic. Totuși anume intervenții, cerute cu o stăruință desperată, aduseseră unele concesii: o bandă de teritoriu, *asigurătoare*, la Sudul Dobrogiî, dar fără Silistra. Așa cum se duc luptele politice la noi, cu indiscreție și părtenire, „opinia publică“ nu putea face alta decât să ceară cu pasiune, nu ceia ce refusa adversarul din afară, ci ceia ce nu putea să capete adversarul din lăuntru. D. Tache Ionescu, umilit de un „partener“, care se răzima pe Chirchilise și Liulè-Burgas — teribile argumente! —, era rechemat de colegii săi. Și aceștia erau într'un fel biruitori. Dar țara n'avea nicio biruință, nici măcar acea biruință de sine însăși, care face să se amine anume socotelii pentru timpul când ele se pot face cu toată cinstea cuvenită.

II.

Pe vremea aceea, în lumea mai modestă a celor ce nu guvernează și nu vor fi chemați să guverneze, fiind născuți din părinți fără strălucire, neavînd bani de împărțit și niciun caracter de sacrificat pentru succes, era unul a cărui lipsă de patriotism era evidentă. El își dădea seama de lungile greșeli de neglijență și totală necunoaștere, de trufie și despreț, de o potrivă neîndreptățite, pe care le făcuseră pe rînd politicianii noștri față de cei mai apropiați vecini, ca și față de marile Puteri, în care se sprijiniseră toate speranțele lor de viitor. El înțelegea că *ne găsim înmain-*

tea unei situații fără speranțe și avea curagiul să tragă conclusia, oricât de tristă, care se impunea. El era pozitiv informat că, în acel moment cînd strada era invadată de nerăbdătorii unui război, a cărui biruință d'întăi, și principală, trebuia să fie o schimbare de Guvern, cu toate consecințele ei, până la prefecti și administratori de plasă, noi *nu puteam purta un război*, neavînd nimic în adevăr gata, și el nu credea că o pregătire militară pentru lupta cu trupe oțelite și bete de biruinți mari se poate improvisa. El vedea bine ce urmări poate avea pentru Romîni de pretutindenî un mare succes, dar și o vădită neizbîndă a României. Ca unul ce *nu* e om de Stat, el se revoltă, în ideile sale de ordine, impuse de studiul vieții popoarelor, la gîndul că politica țerii ar putea să plece din cabinetele de la Capșa saŭ din conciliabulele de cluburi. Și, în sfîrșit, ca unul care nu poate judeca o acțiune în afară de frumuseța ei morală — sînt defecte de acestea pe care nimic nu le poate îndrepta —, el nu se putea învoi cu o reducere a rolului, așa de mare și de nobil, pe care, după toate drepturile și amintirile ei, îl poate juca România în Balcani, — unde a fost timp de veacuri elementul de legătură și de conducere, — la o pretenție teritorială între Turcii, Tatarii și Bulgarii „Cadrilaterului“, care acum încunjura în rama sa luminoasă întregul ideal național. Și mai departe el credea în drepturile și datoriile națiunilor, mai presus de orice.

Cu acestea toate, ce putea fi altceva N. Iorga, profesor la Universitatea din București fost secretar al Ligei Culturale, decît un trădător? Sînt și poveri de acestea pe care trebuie să le porți în viață, și e bine să fi crescut destul de tare, în lupta cu oamenii, ca să nu-ți încovoii cîtuși de puțin umerii.

Înfățișam în cartea „România, vecinii săi și chesti-

unea Orientului“, la sfârșitul anului 1912, părerile mele, consecvente de la 1904 până astăzi. Din această publicație rămîneau la o parte numai broșura francesă care, cum se știe, „dăduse arme Bulgarilor“ — ca și cum li-ar fi trebuit altele decît acelea pe care le aveau, bine ascuțite și învingătoare —, și cuvîntarea ținută în Cameră la discuția Adresei.

Le adaug în anexele acestui nou volum, care iese, în împrejurări cu totul altele, pentru a cuprinde ce am văzut în acțiunea militară, pe care, *pentru prestigiul ei în rîndul întăiū, pentru manifestarea independenței sale politice, care nu e adevărat că s'a cucerit la 1877 odată cu independența Statului*, a întreprins-o România, supt presiuni fatale, care n'aū a face cu agitațiile de pe Calea Victoriei și cu naționalismul de la cafeneaua Capșa. Ca o pregătire pentru ca și cei simpli de minte și cei interesați până la simplitatea minții să poată înțelege cum același om care răspingea în Septembrie 1912 lăcomia lașă a anexărilor a putut aproba în Iunie 1913 intervenția militară pentru echilibrul balcanic, pentru pacea durabilă peste Dunăre și hegemonia românească într'o confederație defensivă, pe care și acum o cred necesară, fac ca aceste note să fie precedate de articolele din „Neamul Românesc“ care aū urmărit pas cu pas schimbările în situația din Sud-Ostul Europei.

III.

În cea d'întăiū săptămînă din Ianuar arătam bucuria mea pentru „partea cea bună“ a mișcării pornite, cu intenții mai puțin bune, de oameni pe cari îi cunoșteam în de ajuns ca să nu mă pot înșela în ce privește adevăratele lor intenții. Simptomele de conștiință națională, oricît de redusă și exterioară, a lumii de sus mă impresionaū adînc, pe cînd de la ceilalți

așteptam marele avînt jertfitor de care până la urmă
aû dat dovadă. Iată ce aducea „Neamul Românesc“
de la 7 Ianuar :

Sînt oameni cari aû nevoie să-și însemne cît mai
des punctul de vedere. Îmi pare bine că nu fac parte
dintre aceia. Părerile exprimate odată, în cunoștința
lucrurilor de care e vorba și în lumina ideilor de care
socot că nimic nu se poate despărți și depărta, le mențin.

Dar aceasta nu mă împiedecă de a vedea lucruri
nouă, de a recunoaște, cu dreptate, cu bucurie chiar,
partea bună ce se desface chiar din pornirile cele
mai rău socotite.

Sînt dintre aceia cari aû o nemărgenită încredere
în sătenii cari nu pot vorbi și hotări astăzi. Aștept
pentru noi un mare viitor atunci cînd ei vor fi che-
mați la hotărîrea soartei acestei țeri și a acestui neam.

Dar, pe cît de mult nădăjduiesc într'înșii cei tăcuți
și gata de jertfă, pe atîta de puțin stimez gălăgioasa,
schimbătoarea, grandomana lume de la orașe, care-ți
va da cel mai călduros concurs, oricînd, pentru impe-
rialism în Camciatca și alte idealuri de întruniri publice.

Ei bine, împrejurările din urmă aû produs în această
lume cîteva fapte, puține, ce e dreptul, care pot să
îndreptățiască speranțe mai bune și în această parte.

Colegul din Cameră, care, ieșit de mult din oaste,
imploră pe ministrul de Război să-i dea puțința de
a-și primejdui viața pentru țară — d. Mișu Pop; bă-
trînul colonel de la Grivița, care se roagă a i se în-
credința o brigadă de rezervă, pe care va ști s'o con-
ducă, — d. Nicolescu; înaltul funcționar care stăruie
să fie primit, la 50 de ani, ca soldat și-și lasă moșia
acelor dintre sătenii de lîngă dînsa cari vor servi cu
devotament România, — d. Teodor Cudalbu; ministrul
care, ajungînd vrîsta la care e șters cineva din ca-
drele armatei, cere, ca un drept al caracterului său,
să fie reînscris în ele, — d. N. Filipescu, sînt exemple
vii de un înalt simț al datoriei. Iar, cînd, la apelul
«Universului», răspund cu sutele cei săraci, cari țin
să-și dea banul pentru flota viitorului, și o spun în
cele mai mișcătoare cuvinte, aceasta arată că nu numai

în cei de sus tresaltă simțul celei mai curate iubiri de țară.

Un suflet omenesc valorează, nu cît învățăturile pe care le-a primit, ci cît emoțiile ce l-au străbătut. Ori de vom avea un război — bun, rău, folositor, netrebnic, primejdios; și va veni vremea s'o spunem —, ori de va fi pacea pe care o făgăduia, se zice, la începutul Anului Nou, Moștenitorul Tronului, — *acest lucru va rămînea: înălțarea sufletului prin prevestirea zilelor de luptă pentru numele bun al patriei și pentru cinstea steagului.*

Pentru lămurire, în contrazicerea punctelor de vedere, reproduceam în n-l următor părerea cuprinsă în programul naționalist cu privire la politica externă a României, — *părere care, din fericire* — și cît mă bucur de aceasta! —, *e astăzi a tuturor.*

O politică externă care, plecînd de la conștiința unității neamului și a intereselor lui solidare în toate privințele, să întrebuițeze cu înțelepciune toate împrejurările potrivite ce se oferă, fără a se angaja în costisitoare și primejdioase alianțe cu Puterile mari, și să caute în același timp și apropierea de vecinii României în Peninsula Balcanică, dobîndind în această unire locul hotărîtor ce se cuvine de drept și după toată tradiția istorică, României.

În același timp, scriam contra unei ațîțări de presă în adevăr destrăbălată, datorită la două motive, pe care le știam bine și eram dator să nu le ascund: *mercantilismul și intriga de partid:*

Niciodată presa noastră n'a răspuns mai puțin — nu așteptărilor, căci acestora li-a răspuns cu prisos și cu folos! —, dar marii sale datorii morale, decît în aceste zile tulburî, cu un așa de amenințător orizont.

Să ni amintim numai ce este, din nenorocire, în această țară, orîcînd și, mai ales astăzi. Incultură absolută pentru patru cincimi ale nației, pentru o cincime, cultură falsă, urcîndu-se, cu informațiile ei neîndestulătoare și greșite, cu sentimentalitatea ei arti-

ficială, cu falsa-i logică strîmbă, până sus, sus de tot, la jețuri universitare și la scaune de represintanți ai neamului în Parlament. Numărul celor ce sînt în adevăr orientați, celor cari s'aũ deprins a cugeta drept și a simți sănătos, e din cale afară de mic. În zilele cînd urletul «poporului» cerea Cadrilaterul și un sistem de comunicație până la Marea Egee, cînd se propunea anexarea și păstrarea la distanță a Macedoniei, cînd Românul trăia pentru «mobilizarea» imediată, avînd ca țintă pentru unii numai Sofia, iar pentru alții, mari de tot, și Chievul, asemenea oameni «resonabili» și cumpăniți făceau bine să steie acasă. Un anume «patriotism» și «naționalism» e prin esență intolerant, — și vaî trădătorilor!

În altfel de împrejurări, presa, căreia orice bunăvoință i-a stat la îndemînă, avea un mare și frumos rol. Prin ea bunul simț putea să revie în drepturile sale și sănătatea morală a unei societăți să se restabilească. Lucru mare, căci după felul cum se manifestă un popor în zile ca acestea se vede și valoarea lui sufletească, serioșitatea, obiectivitatea, realitatea lui. Entuziasmul ușor al Meridionalilor, — de la Atena saũ de la Palermo — e dar pentru toată lumea o notă de *inferioritate politică* permanentă.

În loc să procedeze așa, presa noastră, cu popularul «Univers» în frunte, nu numai că a zvirilit cu nemiluita asupra unui foc ce începea să se aprindă, de la sine saũ și prin uneltiri străine, untdelemnul iefthen al celor mai necontrolate telegrame, în stare să innebunească pe neștiutori și pe incapabili de a judeca, dar ea a deschis coloanele ei tuturor reclamiilor războiului. Toți aũ năvălit: profesori fără valoare științifică, educatori fără simț de răspundere, candidați de deputăție fără șanse de reușită, «istorici» și «geografi» de circumstanță, și vechi profesioniști ai minaretei șoviniste. Aũ venit cu proclamații, cu statistice, cu hărți, și din aceste locuri în vază aũ strigat cît îi ținea pieptul.

Și, geloasă de presa independentă, a partidelor nu s'a lăsat mai pe jos. Cea guvernamentală, uitînd răspunderea de azi, cea liberală — vezi colecția de es-citații a «Viitorului» —, negîndindu-se la răspunderea

de mîni, aŭ bătut furios în struna teoreticianilor unei megalomanii periculoase. Zi de zi, ceas de ceas... Ca să se vadă unitatea de vederi a națiunii.

Resultatul îl avem înaintea noastră: de unde chestia balcanică era privită de public în Octombre cu o nobilă și demnă rezervă, în Decembre balamucul părerilor personale se deslănțuise, înriurind și pe miniștri și tulburînd toată ordinea fecundă a vieții sociale și economice.

Resultatul de azi nu voiesc să-l apreciez. Îl vede toată lumea. Ce s'o fi petrecînd în sufletele celor ah-tiați de cadrilatere, se înțelege lesne. Presa se poate mîndri cu această stare de spirit. Ea a dat foc cu făclia care-i era pusă în mîni ca să lumineze.

Și, cînd aceiași intrigă de partid tulbură atmosfera Camerei, iată în ce cuvinte, făcînd abstracție de persoana miniștrilor responsabili, ca și de sentimentele unor prietenii cari nu erau să mă cruțe, exprimam necesitatea unei chibzuirii liniștite, la înnălțimea împrejurărilor:

Poate că natura cunoștințelor și ocupațiilor mele mi-ar fi cerut să vorbesc în chestia atinsă de d. Grădișteanu. Cu toate acestea, dacă d. Grădișteanu n'ar fi vorbit, nu aș fi vorbit aici, și anume, fiindcă la noi, în aceste împrejurări grele, s'a adresat un îndemn, care ne privia pe toți: și pe membrii majorității și pe membrii minorității, și pe membrii minorității liberale, atît de puternică, și pe mine, acesta singurul, care vorbesc aici la tribună. S'a adresat îndemnul de a nu face mai grea o situație destul de grea, prin amestecul nostru neconținut în discuția ei. Și eu, acest rău patriot și vechi anarhist, am crezut că sînt dator să ascult de acest îndemn. Să-mi dați voie să vă spun ca am ascultat încă o dată de un îndemn venit în împrejurări care după mine erau mult mai grele și care atingeau cu mult mai adînc inima mea decît împrejurările acestea, de un îndemn venit acum cîtiva ani, în 1907, atunci cînd a fost — ce știți. În 1907, în momentul cînd țara ardea de la un capăt la altul, în casa mea săracă a intrat un membru al noului Ministeriū liberal de atunci — acel membru nu mai

este printre cei vii. La un ceas de dimineață, l-am văzut pe dînsul întrînd în casa mea, pe Spiru Haret, care mi-a cerut, — recunoscînd ascendentul pe care puteam să-l am asupra opiniei publice în acel moment, și pe care ascendent vă asigur că-l aveam, — mi-a cerut să mă abțin de la orice fel de acțiune cîtăva vreme, până ce țara va reîntra din nou în viața ei obișnuită. Și atunci, din conversația aceasta a doi instigatorî, dintre cari pe unul îl iartă Dumnezeu, pentru tot binele făcut acestei țeri, iar cu privire la cellalt se va zice, cred, cînd îi va veni și lui vremea, tot așa, — zic, din conversația acestor doi instigatorî a rezultat liniștea desăvîrșită în acest oraș. Nu s'a făcut nicio întrunire, nu s'a scris în foaia mea niciun articol care ar fi putut să însemne o încurajare dată oamenilor, pentru cari sîngera de durere inima mea, atunci cînd se împuşcau nevinovați. Și durerea mi-am strîns-o în inimă și nu am zis niciun cuvînt, pentru că mi se spusese că viața și viitorul țerii atîrnă de la liniștea și tăcerea tuturor.

Ei bine! Cum am tăcut atunci — și Dumnezeu știe cum am tăcut! — tot astfel mă cred dator să tac astăzi.

Și, d-lor, să-mi dați voie să amintesc încă un lucru, să amintesc calitatea mea de istoric — de care nu mă pot lipsi, — căci fiecare are ocupațiile sale, care-l orientează și atunci cînd face politică.

Calitatea mea de istoric îmi impune, înainte de toate, o datorie: să nu judec lucrurile pe care nu am mijlocul de a le cunoaște în întregime (aplaude) și să nu osîndesc oameni pe cari nu aș fi în stare să-i înlocuiesc cu succes. (Aplause prelungite.)

Și, prin urmare, d-lor miniștri, nu am nimic, nici în clin, nici în mîneacă cu d-voastră. Am un singur lucru cu d-voastră: doriți ca această țară a noastră să fie cît mai puternică și mai mîndră; tot așa doresc și eu. (Aplause prelungite.) Și, cîtă vreme sînteți acolo și aveți o majoritate care vă susține și luați toată răspunderea pentru faptele d-voastră, găsesc că este și de rău gust și puțin cuminte să amestecăm la greutățile din afară greutățile din lăuntru. (Aplause prelungite.)

Dacă se va face o greșală, d-voastră veți fi răspunzătorii; dacă va fi un merit, d-voastră îl veți împărți. Și, când lucrurile sînt altfel, nu este cavaleresc ca represintanții independenței parlamentare să aibă altă atitudine decît aceia pe care o am aici. Independența trebuie să fie sinceră, dar independența trebuie să fie și dreaptă.

Am, din partea mea, însă, o rugăminte să v'o adresez, o rugăminte iarăși în numele binelui și liniștii acestei țeri.

D-lor membri ai Guvernului, în împrejurări de acestea, o țară nu trebuie să se înfățișeze ca o gloată tumultoasă din Grecia modernă; în împrejurări de acestea, popoarele țării trebuie să fie liniștite, cumpănite în vorbă și hotărîte în faptă. (Aplause prelungite.)

Popoarele care aș o opinie publică, nu aș nevoie să se adune și să o strige în împrejurările extraordinare, fiindcă și-aș format-o pe deplin în împrejurările obișnuite. Mai puține întruniri publice, mai puține mișcări, mai puține articole de gazetă din partea unor oameni cu desăvîrșire sau măcar pe jumătate nerăspunzătorii!

Și d-voastră, cari aveți o presă, să faceți bine să v'o unificați, să chemați pe redactorii d-voastră, să li impuneți să aibă o altă atitudine decît atitudinea destrăbălată a unor oameni care vinează popularitate sau cîștig. (Aplause prelungite.)

D. C. *Bacalbașa*: Cer cuvîntul.

D. N. *Iorga*: Și vă mai cer un lucru, alegeți dintre toate ziarele d-voastră unul, și spuneți: acesta este ziarul care represintă vederile Guvernului. Și atunci țara, în loc să se piardă economicște cum se pierde astăzi, din cauza unei nesiguranțe întretinută neconținut de o anumită presă, țara să se uite cu siguranță la ziarul acela, ca să afle intențiunile Guvernului. Va fi războiul, îl vom face, nu lăudîndu-se înaintea, ci arătîndu-ne vrednici de el, atunci. Iar, dacă este să fie pace, să nu lovim grav în bogăția și liniștea țerii (aplause) pentru apetiturii de popularitate sau pentru dorința de a face ca opinia publică, mai mult sau mai puțin bine informată, să se uite cu o încredere

nelegitimă la anumite persoane, în loc să se uite la altele.

Acestea le aveam de spus. (Aplause prelungite și îndelung repetate.)

Și aceleași sentimente de neîncredere față de sportul naționalist român le aveam față de același sport naționalist, cu aceleași scopuri de partid, gașcă și persoană, din Turcia lui Enver-bei :

Dacă n'a putut da o victorie, Turcia lui Mohammed al III-lea (cel de-al II-lea a *luat* Constantinopolul) dă lumii o surprindere, o mare, tulburătoare și amenințătoare surprindere. În momentul căderii celei mai adânci, când bătrînul Chiamil, despre care, așa Evreii cum este, se va spune cîndva că a fost un credincios și devotat servitor al țerii sale și că a suferit adînc pentru cesiunile la care l-a silit o vreme atît de nemilostivă, cînd acest ultim Mare-Vizir al Turciei întregi se hotăra să părăsească Adrianopolul, cea d'întăiu reședință europeană, Capitala lui Murad I-iu, a lui Baiezid Fulgerul, a filor lui, a lui Murad biruito-
rul din Varna, strălucita Edirne cu moscheia lui Selim, — în acest moment 300 de hogi și ulemale, avînd în frunte pe politicianul jidanoid Geavid-bei și pe cavalerul fără pată al oștirii turcești Enver, intrau în sala Marelui-Sfat al păcii dureroase și, călcînd peste trupul generalisimului Nazim-bei, impunea un Ministeriu june-turc. Cu mîinile lui tremurătoare nenocitul bătrîn căruia soarta i-a rezervat să părăsească în mîinile unui dușman desprețuit provinciile europene ale țerii sale a binecuvîntat și acest nou ipostas de cîrmuire. Mahmud-Şefchet e dictator, și în Consiliul său de miniștri nu lipsește, ca o măgulire pentru România, — care ar trebui să cadă, pentru a salvă Adrianopolul, asupra Bulgariei, — nici senatorul aromîn N. Bațaria.

Ce poate însemna acest nou regim june-turc ? Răspunsul se poate găsi amintindu-ne ce a fost cel vechiu.

Ilusii că Turcia lui Soliman-cel-Măreț poate să învie,

hotărîrea de a înlătura orice amestec european, centralism osmanic cu limbă turcească, dar înfrățire cu creștinii și cu Evreii, — iată frumosul și fatalul program.

El a adus căderea partidului care și-l scrisese pe steag și, prin neglijarea totală și neiertată a oștirii, peirea țerii.

Junii Turci vin astăzi cu alt spirit, cu altă țintă, cu alt simț al realității? Gîndul lor de a păstra, contra tuturor Adrianopolul, dovedește că *nu*.

Și, cînd mijloacele materiale de care se pot servi sînt un popor fără conștiință și oastea de la Cea-talgea, putem rămînea sceptici față de această ultimă încercare, pe care unii o cred curată și cavaleriească și în care nu vrem să bănuim criminala manevră a unui partid dorit de a ajunge la putere pe rui-nele patriei.

Iar încercării pe care o făcea „Liga Culturală”, amestecată în lucruri care n'o privesc, de a mă pune în contradicere cu păreri mai vechi, îi răspundeam astfel la 19 Ianuar:

«Liga Culturală» publică o broșură în care, alături de foarte folositoare note ale d-lor Vilsan și Papa-hagi, se dau observațiile critice, bine documentate și vioaie, ale d-lui G. Bogdan-Duică.

Cunoscutul profesor și scriitor se ocupă, între altele, de păreri mele privitoare la legăturile noastre cu Tripla Alianță, cu Austria în special, și constată malițios că de la scrierea în 1904 a Istoriei Romînilor în limba germană până azi mi-aș fi schimbat esențial sistemul de cugetare. Atunci, adevărat, socotiam că înțelegerea cu Austria era preferabilă acelei cu Rusia și astăzi aș strica anume socotelii ale României scriind împotriva alianței cu Puterile centrale. Atunci credeam că idealele noastre în Ungaria sînt «poate de neatins» și acum le scot înaintea pentru a recomanda o alianță cu Balcanicii care să le ajute.

Contradicere formală, — urită la un istoric, și condamnată la unul care se amestecă și în politică.

Să vedem însă dacă e așa.

Ce ziceam în 1904? Că Rusia ne-a despoiat și amenințat. Că ne-am apropiat de Austria inofensivă. Că aceasta era numai o mișcare defensivă a Statului român. Că *poporul* român are ideile sale. Și *regretăm* că ele sînt poate irealisabile. Deocamdată era vorba de siguranța României, și Austria, mai ales prin faptul că era membră a Triplei Alianțe, atunci stăpîna pe Europa, *i-o garantă*.

De atunci însă atîtea lucruri s'aun schimbat, și anume:

Rusia, ocupată în Extremul Orient, subminată de tulburări interioare, nu mai constituie aceeași amenințare pentru noi;

Ungaria grăbește măsuri de desnaționalizare radicală, care nu ne pot lăsa nesimțitori (legile școlare, episcopia maghiară).

Austria ni impune un tratat de comerț împovăraător și nu ni dă niciun sprijin în nicio împrejurare, arătînd că legătura cu dînsa n'are niciun folos.

În Bucovina ea nu se hotărăște a lua partea Romînilor în conflictul, hotărîtor, cu Rutenii pentru Biserică.

Departate de a mai fi inofensivă, ea visează un nou Imperiu ca acela din vremea triumfurilor lui Eugeniu de Savoia și momeste popoarele cu ilusia unui federalism, lîngă care România ar gravita ca Stat lăturalnic, împreună cu Polonia înviată.

Desvoltarea firească a României și a neamului românesc, ca și suferințele supușilor lui Francisc-Iosif I-ii, apropie idealurile «poate irealisabile».

Într'o vreme cînd Sîrbi, Bulgari, Greci își realizează aproape întreg idealul, rămînem singurii cari stăm încă departe de dînsul și, de nu-l vom apropia, perim.

Pentru a-l apropia, avem nevoie de un ajutor. Și de la cine l-am putea avea decît de la aceia cari aū, unii din ei, ceva de cerut Ungariei, iar nouă—nimic?

E de mirare decî că recomand lumii să se gîndească la altă îndreptare decît cea din 1904?

Eū cred că nu. Istoricul, căutînd în trecut, face constatări, care nu înseamnă angajamente. Iar omul politic dă sfaturi prezentului cu ochii la viitor. Cel care e mai bun profet, e și călăuzul cel mai bun.

Pe atunci, cum se vorbea de puțința unui Guvern liberal, „Adevărul“ ațîța, pentru cazul venirii la putere a fraților Brătienii, la o răscoală țerănească. Iar „Neamul românesc pentru popor“, cu gîndul la războiul ce stătea în prag, ținea țeranilor această predică a datoriei militare exclusive:

Toți oamenii cumiți, cari-și dau seama că un război nu e o jucărie, vreau pacea. Dar se poate întîmpla să nu se păstreze. Și atunci neamul întreg iese în luptă.

În oastea României cei mai mulți ostași sînt de la țară: flăcăii aflători supt steaguri sau gospodari de deosebite vrîste cari se chiamă numai atunci, la nevoie, de la vetrele lor. Și ostași mai buni decît acei cari se ridică din rîndurile țeranimei n'are țara noastră.

Sînt buni pentru vitejia și pentru credința lor, pentru aceia că, dînd tot, nu înțeleg să ceară nimic, ci-și fac toată datoria lor ca un dar scump față de viitorul nostru, al tuturor.

Se găsesc însă și răi sfătuitoari, oameni cu scopuri ticăloase, cari încearcă a-i momi *ca să nu mai fie așa*. Ei li vorbesc de sărăcia celor de jos, de apăsarea supt care gem, de nedreptatea care dă bielșugul și stăpînirea tocmai acelor cari, prin lenea și stricăciunea lor, sînt mai puțin vrednici de răsplată. Și ei spun sus și tare că țeranul s'a învățat minte și că, data asta, el nu se va jertfi «degeaba».

Îngăduiți-mi, frați săteni, să vă arăt ce mare e ră-tăcirea cu care sînteți sfătuiți de vînzători ca aceștia.

Fiecare din noi, dacă trăiește cinstit pe locul lui, e dator pentru aceasta părinților ce-a avut, moșilor, strămoșilor, tuturor acelor cari au muncit și au luptat, cu sudoare și sînge, ca să fim noi, cești de azi, măcar așa cum sîntem. *Și nu trebuie oare ca noi să ni arătăm recunoștința față de înnaintași, păstrînd și crescînd moștenirea lor?*

Dar nu vom mai fi în viață, ca mine. Vom trece și noi între înnaintași. Și, dacă urmașii noștri vor duce-o și mai greu de cum ni este nouă astăzi, *pe cine vor blăstăma oare în mînia lor? Oare nu pe noi?*

C 2004 767 X

11834

Să ne gîndim la una și la alta, și atunci și cel mai sărac și mai bătut de nedreptate va lupta cinstit în amintirea înnaintașilor și pentru viitorul urmașilor noștri.

Umblă zvonuri de război și mulți cred că azi-mîne poate să pornim oștile.

De fapt, țara noastră se pregătește, vremile fiind tulburî și Cîrmuirea fiind în gîlceavă cu Bulgarii pîntu hotarul Dobrogii, care li se pare unora că ar fi primejdios așa cum e astăzi. Sosesc puști și tunuri, și măsurile de cuviință se iea. Cine știe?, poate ca mîne neamurile lumii se vor prinde de grumazi pentru interesele lor cele mari și va trebui ca și noi să stăm de strajă cu arma în mîna pentru păstrarea acestui pămînt și pentru dreptățile neamului.

Gata să fim pentru ceasul acesta! Dar și cu *arma cea din lăuntru*, care e *credința și hotărîrea*. Cînd se va da porunca, — de va fi să se deie, — fiecare să-și știe locul și să alerge la dînsul.

Dar *pînă atunci să nu ne tulburăm*. Neamul nostru e așezat, răbdător, cuminte și tăcut. Așa să ne dovedim și astăzi. Fiindcă zbuciumul cel mare *înnainte* de faptă prinde mai ales pe aceia cari se sperie de fapta însăși.

Sătenii romîni să dea din umeri față de cei ce asurzesc strigînd și amețesc frăsindu-se, și cu stăpînirea firii să aștepte ceasul.

Dar se cerea atunci, în haosul produs de atîtea glasuri discordante, în deosebirea scopurilor nemărturisite ce se urmăria, un „om“, și asupra „omului“, „Neamul Românesc“ reflecta, la 27 Ianuar, astfel:

Prin articole, prin cuvîntări și prin convorbiri partidul liberal are aierul că osîndește pe guvernanții de astăzi, conservatorii de toate conducerile, pentru *incapacitatea* lor în resolvirea chestiunilor de politică externă la ordinea zilei. Cu prilejul cutare trebuia să se facă așa, și așa cu alt prilej, dar din nenorocire n'au fost oamenii... Și d. Virgil Arion dorește un «om

mare», providențial, dar nu știe unde să-l caute, căci în sensul d-sale de sigur că nu stă nici la d. P. P. Carp acasă. Liberalii însă îl știu. Altfel n'ar critica așa de vehement în particular, altfel n'ar demonstra așa de zgomotos în Cameră, altfel n'ar zvirli cu pietre și în Regele României, cum o face «Semnalul», «Facla» liberală, la care colaborează domniii ministeriabili C. Banu și G. Diamandi cu cereri în folosul Evreilor și cu caracterizarea Tartarinului român pe care-l cunoșteam și eu, perfect, din «Viitorul».

Deci liberalii cunosc Omul.

În asemenea împrejurări nu e permis să-l ascundă pentru a ni face de-odată o mare surprindere bucuroasă cu dînsul. Renunțăm la această covârșitoare emoție. Îl vrem acuma, neîntîrziat. Prea grăbesc împrejurările și prea sînt hotărîtoare pentru viitorul nostru și al Romînilor celorlalți. Cată să știm acuma cine e acea minte superioară, acel spirit bine înzestrat cu tot felul de cunoștinți, acea conștiință fără nesiguranțe, acea voință netedă și tăietoare, acea consecvență desăvîrșită în ciuda tuturor, acea putere de muncă nebiruită.

L-aș avut și până acuma, și l-aș ascuns. Alții aș trecut înnainte, aș ocupat locurile de frunte, s'aș bucurat de onorurile cele mari, alții aș posat ca șefi autorizați ai partidului liberal. *El*, pe atît de modest, pe cît de bine înzestrat, s'a retras în umbră. Știa ce face. Își închipuia că va veni odată ceasul cînd, bună oară, vom avea de cucerit Cadrilaterul, de răsbătut la Marea Egee, de stîrnit și de hotărît războiul european... Și se rezervă, pe atunci, cu siguranța de viitor a oamenilor de Stat geniali.

Acel ceas a venit, întocmai cum fusese prevăzut.

Și noi toți, cerem într'un glas partidului fericit că-l posedă:

Omul! Omul d-voastră cel mare! Să iasă! Să-l vedem!

V.

La 24 Ianuar am fost rugat să vorbesc la Ploiești despre Unire. Era un prilej de a se da o învățătură

folositoare din comparația între bunul simț solid de la 1859 și pripeala de entusiasm din 1913. Și atunci s'aŭ exprimat aceste idei, care n'aŭ fost primite cu prea multă antipatie :

Bine a făcut Liga Culturală serbătorind aici cu o pompă deosebită ziua de 24 Ianuar.

Căci eu nu găsesc, ca alții, impresionat de cine știe ce articol fără valoare al unui incompetent din Apus, care proclamă tendențios înfrângerea noastră fără luptă, că am avea motiv să ni acoperim fața de rușine. Rușine, înjosire, umilință, scădere, — de ce? Pentru că, dincolo de Dunăre, cum era de așteptat cândva, alte popoare și-aŭ îndeplinit, împotriva unui dușman milenar, cel mai firesc ideal național? Dar aceasta nu ne scade, ci ne îndeamnă a crește și noi în chip firesc și în marginile idealului, adecă ale dreptului nostru național.

Că, în această operă de cucerire, dreptul național strict a fost călcat, că Sirbii vor opri pământ bulgăresc, că Grecii doresc să rămâie în Salonic, care e iudovesc? Aceste certe-i privesc. Nu putem considera pe unii cu simpatie, pe alții cu ură. Să se descurce cum înțeleg!

Dar că va ieși o Bulgarie avînd mai mulți kilometri pătrați decît România, — se poate! Mai mulți locuitori n'o să aibă, dar să zicem că i-ar avea. Oare prin rezultatele agrimensurii și ale statisticeii se fixează rangul popoarelor în lume? Cum, tradiții, civilizație acumulată, aptitudinii culturale, bunătate de suflet, însușiri ale minții toate acestea nu întră în socoteală? Cum, un pământ de rîpi, de prăpăstii, de stînci goale, un vechi pământ stors și supt fac tot atîta cît binecuvîntatele cîmpii de roadă ale țerii noastre? Atîția kilometri, atîtea capete de om — și s'a isprăvit? Olanda, Belgia, Elveția trebuie să privească umilite la regiuni ale Europei răsăritene care sînt mai întinse și înfățișează un mai mare număr de locuitori? Dar stă în puterea noastră să creștem valoarea noastră umană! Și pentru aceasta trebuie, fără zăbavă, să ridicăm la deplina demnitate umană, pe o basă solidă

de îndreptățire economică, socială și politică, pe țeranul nostru, care înfățișează peste șese milioane de suflete.

Am spus acesta lucruri, și cu un ton pasionat pe care l-am voit, fiindcă fără a se risipi acești nori ai prejudecății n'am fi putut vedea limpede vremile acelea pe care azi trebuie să le comemorăm. Și rostul comemorării lor e să scoatem lecția de civism de care avem o așa de mare nevoie.

* * *

Sînt războaie sterpe și sînt cuceriri mari care se fac fără a vărsa o picătură de sînge. Între acestea a fost Unirea Principatelor, crearea României.

N'aveam pe vremea aceea nimic din ce sprijină și e gata să apere Statul nostru. Oastea, — o biată miliție, care nu văzuse focul; finanțele, — o sărăcie cu scumpătate socotită; administrația, — o încercare în sens occidental; învățămîntul superior, — începuturi inimoase, dar încă neorganizate. Și totuși lucruri hotărîtoare au fost îndeplinite.

Prin ce? Aproape numai prin virtuți sociale, de o biruitoare realitate.

În rîndul întăi, o *solidaritate națională perfectă*. Clasele pîreau mai osebite decît astăzi, dar oamenii erau mai apropiați. Între boierul cu ifos și ighemonicon, între smeritul negustor și între țeranul supus erau legături din cele mai strînse. *Erau în adevăr de un neam și de o lege*. Se întilniau în aceeași biserică, serbau aceleași praznice, cetiau aceleași cărți, aveau aceleași datine și vorbeau întocmai același graiu.

Al doilea, era atunci *idealism curat în tineret*. Cum erau școlile vremii, ele nu dădeau numai aripă de zburat doritorilor de locuri înalte. Printr'însele, alături de învățătură, se strecura în suflet ce trebuia pentru a-l ținea curat în viață și împotriva vieții. Într'o vreme cînd nu erau agenți electorali, cînd nu puteau să apară și să se răspîndească foi de propagandă, o societate întregă a fost pregătită pentru marea schimbare prin munca plină de jertfă a acestor tineri din școli pe cari Amintirile d-lui P. Rășcanu ni-i înfăți-

șează la Birlad lucrînd nopți întregi la copiarea înștiințărilor și proclamațiilor.

Și o bună viață de familie ajutase a-i face așa, viața în casa cu ziduri de cetate, în care cei de un sînge alcătuiau ca o singură ființă, în care nu era unul care să nu se simtă răspunzător de fapta celorlalți.

În această lume de creștini, de oameni de omenie era o *conștiință de drept* pe care nimic n'o putea birui. Prin ea s'a făcut Unirea, la care aveam tot dreptul. Din lumea europeană care biruise pe Ruși pentru a salvă Turcia de cotoșirea lor înceată, nu pentru a ne ajuta pe noi, mai mult indiferenți în micimea noastră ignorată, cine ne-a sprijinit de fapt? Anglia era pentru Turcia, vechea și marea ei clientă, și unirea, întărirea noastră ar fi însemnat slăbirea, primejduirea Imperiului Otoman. Austria a făcut tot ce i-a stat prin putință ca să ne anexeze ori măcar să ne ție răzleți, temîndu-se și de atracția pe care am putea-o exercita asupra Romînilor de supt scēptul ei și pe care am fost destul de netrebnici pentru a nu o exercita în de ajuns. Rusia năcăjia pe Austria, făcîndu-se a susține causa noastră. În Franța, — diplomații ei, puși să vorbească la Constantinop l pentru noi, rîdeau de «boierii moldo-valahî», barbari și hîrbareți, și politica Unirii era doar a sentimentalului romantic Napoleon al III-lea, care și el, la urmă, în întrevederea de la Osborne cu părechea regală a Angliei, s'a învoit la simulacrul de Unire cu doi Domni, două oști, două steaguri.

Noi însă eram pătrunși de dreptul nostru și, precum n'am fi fost în stare să încalcăm, pentru nimic în lume, dreptul altuia, tot așa nu puteam crede că dreptul nostru va putea fi biruit.

Și atunci am făcut Unirea, noi de capul nostru, pe răspunderea noastră și cu primejdia noastră. Căci primejdia *era*. O ocupație turcească se putea produce, un amestec austriac, o intervenție europeană. Ce are a face! Toate acestea sînt trecătoare. Dar dreptul e altceva. Nevăzut, el merge pe urma oștilor: a doua zi după o înfrîngere el îngroapă cu pietate morții săi și pregătește răsplata sigură de-a doua zi. Și feric

de poporul care-și știe lingă dinsul în ceasurile grele acest ajutător fără greș și fără oboseală!

Dintr'o viață bine orînduită, gospodărească, modestă răsăria încă o virtute: *simțul realității, al posibilităților.*

Era greu să găsești atunci, chiar pentru o revendicare de drept elementar, aventurierii politici, interesați sau numai lipsiți de echilibru sufletesc. A socoti, a cumpăni, a alege momentul, a chibzui mijloacele era o deprindere generală. Așa era omul, așa era familia, așa era societatea. A doua zi după Unire, chestia austriacă a fost pusă pe tapet prin biruința lui Napoleon asupra lui Francisc-Iosif. În Ardeal se aștepta zilnic intrarea dorobanților, și mulți bătrîni de acolo pomenesc și azi cu înduioșare de acele clipe ale celor mai nerăbdătoare așteptări. În Principate se ținea gata, în aceste părți, un lagăr. Și totuși dorobanții n'au plecat. Vodă știa de ce, și alții cari nu știa, nu i-au cerut socoteală. Și era a doua zi după minunea din Ianuar, și ne putem închipui ce bucurie fără margini, ce încrezătoare beție era în suflete! Dar au tăcut toți, și, cînd atîtea chestii, începînd cu cea țerănească, își așteptau resolvirea, au făcut bine.

*

Vremi mari ne prînd și pe noi în vîrtejul lor. Poate noi sîntem generația care va hotărî de viitorul acestui neam, — noi sau copiii noștri, pe cari noi îi putem forma.

Să luăm aminte deci la aceste învățături.

Prin reforme hotărîte să restabilim solidaritatea națională și să ne pătrundem de gîndul că numai atunci ea va fi deplin, cînd și noi vom fi, ca înaintașii noștri, Romîni și creștini.

Să schimbăm școala cu totul, dîndu-i profesori cari să nu calce mai des pragul clubului de căpătuală, sprijinind-o cu o familie însănătoșată prin stîrpirea luxului ruinator și a unei false vieți sociale care corupe conștiința sau răpește energiile.

Să facem din dreptul nostru național îndreptariul politiceii României. Totul cu dinsul, dar fără dinsul nimic!

Și, repudiind lingușirile demagogice ale spiritului de aventură, să facem cu chibzuială pe pământ sănătos pașii cari duc în adevăr innainte.

Atunci nu vom avea de invidiat nimic și nimănu!

Și în același n-r din „Neamul Românesc“ care publică resumatul conferinței se înfățișău astfel motivele *reale* care țineau lumea de sus într'o perpetuă agitație:

Cu oarecare slăbiciune în ultimele zile, vîiește vîduhul rece al iernii de strigătele unui patriotism exașperat. La Siliștra!... La Sofia!... Jos Bulgariii!... Și în cuprinsul luxos al Parlamentului — al Camerei, căci Senatul tace, aceasta fiind rînduiala — apeluri vibrante se îndreaptă spre banca ministerială, săgeți aruncate de mîni pe care le crispează pasiunea națională țintesc filosoficul plastron al d-lui Maiorescu, care, la vrîsta d-sale, e silit pentru a face față situației să răsfoiască puțintel prin repertoriul pătimaș al «retorilor» și «limbuților» de cari, în vremi liniștite, își îngăduie să rîdă ca un om cuminte.

Asemenea manifestări le judec — și n'am ce face: e de sigur o lipsă în simțirea mea — drept greșite în fond, precum sînt în formă fără gust. Și orî mă înșel prea mult, orî mîne-poimîne, chiar după cine știe ce anexări biruitoare, așa va judeca toată lumea.

Dar nu e numai atît.

Dincolo de acest tărăboiu de stradă, dincolo de «musica de Cameră» din Parlament se vîd unele lucruri care pun pe gînduri. Întăiu. Guvernul e alcătuit din doi dușmani vechi, cari s'a'u apropiat pentru chestia externă, deschisă fără voia d-lui Carp și fără voia d-lui Tache Ionescu. Și, discutîndu-se această chestie, negociîndu-se cu privire la dînsa, o parte din asociați, tachiștii, sînt pentru o soluție, iar cealaltă, conservatorii, pentru alta.

Dar nu toți conservatorii, căci d. Maiorescu e totuși măcar atît de conservator ca d. coleg Mehedinți. O parte și aici, în partea care vrea ...ce nu vrea Guvernul, azi și mîne. Te străduiești a caracteriza această parte care nu desarmează, ci stă veșnic supt corturi

pe un ger ca acesta. Și calificativul lipsește: sînt și mai tineri și mai bătrîni, blonzi, brunî și albi, sînt învățați și oameni mai puțin învățați, sînt persoane inteligente, dar și unele mai puțin inteligente. Un lucru e sigur: că, dacă unii aŭ fost miniștri, niciunul nu este și n'are șansă de a fi într'un viitor apropiat.

Ah, ce dulci sînt emoțiile luptei pentru patrie, pentru națiune, pentru ideal!

D. Carp n'a fost niciodată un doritor de putere. Nu i se poate face ofensa de a-l caracteriza astfel. Dar d. Carp vrea războiul european și anexarea Chievului. Telegrama și interviewul zguduie din cînd în cînd nervii unui public foarte... vibratil. Și atunci?... Dar cine a putut spune vre-odată că șeful demisionat al Guvernului de ieri și al partidului conservator nu e un doritor de răsbunare?

Și ce mîndre sînt une ori visurile unei patrii mari pentru scepticii îmbătrîniți în critica amară!

Hotărit însă că liberalii sînt de o perfectă cuminenție patriotică. Ei se abțin de a judeca situația și acțiunea Guvernului. Dar cine poate opri ziarele oficiale ale partidului de a servi zilnic porțiunea de așitare care trebuie pentru ca opinia publică să se ție vitează... mai ales față de Guvern, Bulgarul cel mai apropiat? Se știe că d. C. Banu, cu toată seninătatea sa placidă, e un om ireductibil. Și la Cercul de studii cum nu s'ar discuta, cu soluțiile cele mai radicale, «conflictul»? Oare se poate amesteca vre-un șef în această Academie național-liberală pentru acei cari nu vor intra niciodată în cealaltă? Iar, dacă d. Vintilă Brătianu stă în fruntea doritorilor de schimbări și de luptă, dacă d-sa conduce legiunea parlamentară a patrioților neobosiți, ce poate face, ca frate mai mare, d. I. I. C. Brătianu, decît să enunțe o declarație de care ceilalți vor ținea seamă potrivit cu conștiința lor?

Și ce mîngietoare e pentru membrii viitorului, poate apropiatului Guvern liberal conștiința că încă odată totul a fost jertfit pentru patrie ca în Roma cea veche, mama noastră!

Iată ce se ascunde, — spune o lume întreagă. De aici patriotism, naționalism, imperialism, visuri de bă-

trinețe, conștiință romană! Fără a pomeni de mărunții cari se răsbună la Dacia pentru că nu s'a găsit și pentru ei un Scaun în Parlament și cari sforăie mai rău decît tunurile de asediu de la Adrianopol.

Se ascunde? Ce vorbă nepotrivită! Se *răsfăță*, fără nicio sfială de oameni.

Măcar de aceia cari n'aŭ orbit și nu voiesc să-și acopere ochii și cari-și amintesc că războiul din 1877 l-aŭ făcut oameni cari nu călcaseră pragul unei întruniri publice și nu usaseră niciodată de dreptul lor de interpelare.

„Dușmanul războiului“ vedea însă absoluta nevoie a unei îndelungate și serioase pregătiri militare pentru războiul național, al cărui ceas se apropie, și „Buletinul armatei și marinei“ găzduia aceste rînduri:

Istoria noastră e plină de războaie, dar mai toate nu sînt altceva decît *războaie de apărare*. Cînd Ștefan-cel-Mare și Petru Rareș și, în oarecare măsură, și alții intră peste granița de Miază-Noapte a Moldovei în Pocuția regelui polon, ei reclamă, în puterea unui drept veșnic, moștenirea lor de la Alexandru-cel-Bun. Ei apără deci un drept de moștenire. Cînd Dan al II-lea și Vlad Țepeș și Mihaî Viteazul trec Dunărea și lovesc cetățile turcești de pe malul drept, de la Vidin la Silistra, la Hirșova și la alte vaduri dobrogene, ei vreaŭ să capete înapoi *vama rîului*, pe care pe vremuri ai noștri o avuseră. Până și cucerirea Ardealului, a Moldovei de Mihaî, cea mai îndrăzneată, mai *personală* din faptele războinice săvîrșite de neamul nostru, are în ea elementul defensiv mai mult decît acela de aventură, care totuși nu lipsește: cu Andrei Báthory peste munți Țara-Românească ar fi fost strînsă între două oști inișcate de mina Sultanului; cu Ieremia Movilă în Hotin și Suceava, pasurile moldovenești ale Carpaților erau deschise oricînd unei năvăliri a Polonilor, aliații Turcilor.

Împrejurările pe atuncea erau așa, încît ajungea acel *instinct admirabil al războiului defensiv*, care ni-a dat atîtea și atît de mari biruințe. Noi n'aveam nici

idealul *ambitiei*, nici acela al chemării noastre. Chiar dacă un Domn simția în mintea lui neobișnuite porniri de mărire a țerii și de înălțare a neamului său — și astfel de porniri știm bine că le-a avut un Despot-Vodă, un Gașpar Gratiani, străin de rasă și aventurier, ba chiar și Vasile Lupu, un pămîntean, probabil pe jumătate Român, — el trebuia să le înfrîneze, și nu atîta din pricina Turcilor, cari n'ar fi îngăduit asemenea lucruri, cît din pricina boierilor și a ostașilor, cari n'ar fi vrut să le ajute.

De războaiele *ambitiei* să ne ferească Dumnezeu! Și, cu cît cultura noastră se va întări, cu cît va cuprinde în ea mai multă realitate și va urmări scopuri practice mai vădite, astfel de războaie vor fi tot mai grele. În schimb va trebui să ne pregătim pentru războaiele ofensive, fără șovăire și fără zăbavă, menite să îndeplinească idealul chemării noastre.

Cine ar putea tăgădui adevărul elementar că, odată ce sînt nații, ele au dreptul de a căuta să se adune supt același steag? Se poate discuta numai în ce privește timpul și modul cum *această necesitate a lucrurilor trebuie să între în dreptul ei*.

Și astăzi, cu privire la acest timp și mod, trebuie să se recunoască nevoia de a introduce mari schimbări. Bulgari, Sîrbi, Greci, vecinii noștri de la Sud sînt aproape în stăpînirea formeii politice depline și permanente. E adevărat că alți Slavi de Sud, ca Cehii, ca Polonii, ca Rutenii, n'au început încă mișcarea lor de desfășurare din forma internațională — Austria, Rusia — care nu-i poate mulțami pentru totdeauna. Dar nu trebuie să uităm că n'avem a face cu popoare din care o parte, și încă o mare parte — peste jumătate —, să alcătuiască un simbure independent.

Avem noi însă, căroră simburele independent nu ni lipsește, din fericire, dreptul, pe care ni-l recunoștea însăși diplomația austriacă în anii 1857-1859, cînd se opunea din răspuțeri Unirii Moldovei cu Țara-Românească, de a trimete raze de cultură, care să trezească peste hotarele României un ideal, care e însăși voînța lucrurilor?

Pentru ca această dorință să nu rămie însă numai pe hîrtie, trebuie cea mai deplină pregătire materială și morală, trebuie închiderea noastră harnică între marginile acestui vis —, și numai ale lui.

Și trebuie, neapărat, pe lingă armată și finanțe, pe lingă caractere, încă un lucru: *obișnunța așa de deplină cu ideia lucrurilor care vor trebui să fie, a marelui și greului războiului ofensiv, care va trebui să înceapă cîndva, încît ea să se prefacă într'un puternic și sigur instinct, al națiunii întregi*. Să înceteze tot ce moleșește, tot ce desbină, tot ce adoarme și tot ce risipește! Marea operă de dreptate față de țeranî nu trebuie să întîrzie nicîo zi, și e o crimă a o zăbovi. Aceasta e basa, singura cu putință, a solidarității naționale, care și ea e condiție neapărată a succesului.

Pe urmă, luîndu-se exemplu de la școala întemeiată de d. Filipescu, întreg învățămîntul să fie reformat. Școala să dea *nu trufie, ci puteri* tot mai multe, de la bietul dascăl de sat pînă la profesorul de Universitate. Școlarul să se simtă, nu tot mai învățat, mai pretentios, mai scos din ranguri și mai obosit, *ci tot mai sigur și mai tare, tot mai deprins să asculte și mai bucuros să ajute, tot mai puțin el însuși și tot mai mult un fiu al țerii sale, al neamului său*.

Și la ieșirea din școli tînărul nu trebuie să scape de această disciplină. Ea trebuie să-l urmărească oriunde, prietenoasă, dar poruncitoare, intransigentă cu slăbiciunile omenești. Societăți pline de viață, de vioșie, de colegialitate trebuie să prindă pe fiecare, ținîndu-l veșnic în rîul viu al forțelor naționale. Iar mai ales literatura, — pentru care nu e sumă care să nu trebuiască jertfită, — o sănătoasă literatură de realități, să ție pe toți supt vraja unui cuvînt de ideal și de energie.

Și atunci, la ceasul cel mare, — care nu se poate să nu vie și pentru noi, — un popor întreg se va ridica și-și va face datoria fără strigăte și gesturi mari, ca lucrul cel mai firesc de pe lume.

De chestia macedoneană se vorbea tot mai puțin; de hegemonie românească peste Dunăre, de loc. Trei profesori aromîni plecară însă — împrejurările le știu

bine, dar nu le spun azi — în largul Europei pentru a-î propune soluția Macedoniei autonome, care în acel moment, — ca și azi —, era *imposibilă*. Nu numai atât, dar această idee se lovia cu înseși cererile Guvernului român, apărător chemat al Aromînilor. Atunci în Cameră, spre marea indignare a „patrioților“, am spus aceste cuvinte de desaprobare pentru misiune.

D-le președinte, cu toate că d. ministru-președinte și d. ministru de Interne, cari mi-ar fi răspuns mai hotărîtor, cu privire la ce vreaș să întreb, nu sînt aici, totuși țin să aduc chiar azi înaintea Camerei un fapt. De cîteva zile călătoresc în Europa apuseană trei profesori de origine macedoneană. Unul e d. N. Papahagi, un fost profesor pe acolo, și nu știu dacă nu figurează și acum în statele Ministeriului de Instrucție. Ceilalți doi îmi sînt colegi, profesori la Universitate : d. Valaori și d. Murnu, personalități foarte distinse. Unul din ei, d. Murnu, e o personalitate însemnată și supt raportul literar și științific. Acești trei profesori cutreieră Europa pentru a supune deosebitelor Cabinete europene o anumită soluție a dumnealor, soluție prevăzînd autonomia Macedoniei. Deocamdată cel d'întăiu pas pe care l-aș făcut dumnealor a fost la Pesta...

Să fim bine înțeleși, la Pesta.

O voce : — E aproape.

D. N. Iorga : — Doamne multe lucruri sînt aproape, dar acesta nu este un motiv ca să se ducă cineva acolo, ci se duce cineva mult mai departe, dar unde trebuie. Prin urmare, s'aș dus la Pesta, aș avut interviewuri cu o parte a ziaristilor evrei din Capitala Ungariei, vechi și dovedii prieteni ai națiunii romîne. Aș cerut audiență la d. Lukács Laszlo, președintele Consiliului de miniștri ungar, și el un vestit filantrop și mare filo-romîn; și ne închipuim ce interesantă trebuie să fi fost convorbirea între d. Lukács, care abia rupsese negociațiile cu Romîni, tăgăduind Romînilor din Ungaria dreptul de a se manifesta ca o nație deosebită, și între petiționarii macedonenii din București, cari veniaș să ceară compătimirea, ajutorul

eventual al d-lui Lukács și al Ungariei politice pentru Romîni cari vor autonomia în Macedonia.

Cred că trebuie lămurit un lucru. Dacă acei cari au mers la Pesta să ceară milă pentru Romîni — și nu pot arăta în de ajuns mirarea mea dureroasă pentru această acțiune —, dacă acei cari au mers acolo, ar fi niște Romîni din Macedonia, încă mi-ar părea rău, și iată de ce :

Interesele Macedonenilor sînt apărute de România oficială, și, precum nu se întîlnesc în Europa Bulgari, Sîrbi, Greci, cari, în afară de Guvernele bulgăresc, sîrbesc, grecesc, să solicite atenția și simpatiile Cabinetelor europene, nu ar fi trebuit ca nici Romîni din Macedonia, în afară de Guvernul român, și cu o soluție pe care nu Guvernul român a exprimat-o, să solicite în felul acesta deosebitele Cabinete europene. Dar acești profesori sînt de aici, din București, doi din ei sînt profesori la Universitatea din București, și atunci am onoare să întreb pe d. ministru al Instrucției Publice, care este aici, dacă dumnealui cunoștea intenția acestor profesori atunci cînd li-a acordat concediul, neapărat, de care s'au folosit pentru a întreprinde călătoria în care se găsesc. Eu cred că, dacă concediul s'a acordat pentru aceasta, rău s'a făcut; iar, dacă s'a acordat fără să se știe unde se duc, d. ministru al Instrucției Publice îi poate chema cu dedica siguranță că mai mult folos vor aduce aici, în București, în lupta pentru cultura românească în cadrul Universității, decît milogindu-se pe la ușile tuturor străinilor în Apus. Cred că trebuie să se isprăvească odată vremea cînd Romîni sînt considerați pretutindenți ca niște presentatori de *supplices libelli*, de cărți de rugăciune, și că trebuie să vină aceia cînd noi toți, uniți prin disciplină și represintați prin cine trebuie a fi represintați, să vorbim cu răspundere și hotărît unde trebuie și cînd trebuie.

Milogiriile acestea trebuiesc să aibă un capăt, și d-voastră aveți mijlocul de a interveni, pentru ca acest capăt să fie cît se poate mai apropiat.

D. *Vintilă Brătianu* găsește că intervenția ar fi nepatriotică.

D. I. Grădișteanu strigă că d. N. Iorga a dat argumente Bulgarilor și Ungurilor.

D. N. Iorga: Cer cuvîntul, d-le președinte.

D. Președinte: Aveți cuvîntul, d-le Iorga.

D. N. Iorga: Nu voi răspunde nimica la ceia ce a spus d. Ion Grădișteanu. Cînd un om are în urma sa o viață întreagă de muncă săracă pentru ridicarea acestui neam, atît pe cît a putut, el poate răspinge orice fel de învinuirii care vin din partea unor oameni, cari e', prin munca lor, nu aū crescut cu ni-miça prestigiul României și civilizația românească.

În ce privește cele spuse de d. Vintilă Brătianu, le înțeleg foarte bine. Nu este cu putință să se ridice chestiunea externă fără să se desemneze cele două puncte de vedere:

Punctul de vedere al mieū, clar, întreg, statornic, e de a lăsa în seama Guvernului răspunderea pentru întreaga-i acțiune, pentru ca mai târziu să vorbim cu privire la acțiunea care va fi dus la o anume răspundere; și punctul de vedere al d-voastră, cari, pe pe o parte, aplaudați sau admiteți acțiunea Guvernului și, pe de altă parte, vă folosiți de orice ocașie pentru a vă înveli cu un nimb de patriotism, pe care nu știū cum l-ați meritat.

Dacă d. Vintilă Brătianu — și, cînd vorbim în Parlament, sîntem datorii să ne respectăm, să nu ne facem răi patrioți, trădători, — dacă d. Brătianu mi-ar fi adus argumente, i-aș fi răspuns, și vă asigur că înaintea conștiinței d-voastră (căt-re d. Brătianu) ar fi fost o conștiință care nu-i este inferioară și înaintea patriotismului d-voastră ar fi stat un patriotism care s'a dovedit prin fapte. Dar d-voastră, prin atitudinea d-voastră, prin însinuarea de nepatriotism, m'ați făcut să întrebuintez un ton pe care nu-l întrebuintez bu-curos.

Domnilor, înțeleg durerea Macedonenilor și cred că această durere are răsunset și în inimile oamenilor cari aū situația acum în minile lor și vor răspunde dacă Macedonenii nu vor căpăta măcar situația pe care o aveau pânăacum supt Turci.

Dar, până atunci, nu voi să avem o altă acțiune, paralelă cu acțiunea Guvernului, o acțiune clandest-

tină, care să se opună acțiunii fățișe. În astfel de împrejurări, un Guvern trebuie să aibă o singură politică, iar clandestinismul, cu rușinea și primejdiile lui, nu trebuie să se întilnească.

Și se adăugiau, pentru «Viitorul», aceste explicații :

«Viitorul» — fără iscălitură — mă întrebă, într'un articol firește indignat — cine nu e indignat astăzi? — și neapărat patriotic — cine nu e patriot astăzi? —, străbătut de cea mai călduroasă suflare de naționalism — unde nu e naționalismul astăzi? —, mă întrebă, zic, cum mă pot indigna de demersul făcut de cei trei profesori aromîni în Occident.

Adecă de demersul d-lor Valaori, Macedonean crescut în Dobrogea, Murnu, Macedonean crescut în Pesta, și N. Papahagi — pe care nu-l cunosc — la «înnaltul prag» și la «Sublima Poartă» a lui Lukács László, onorabilă persoană, — mai ales! — și șeful Guvernului ungar, care în aceeași zi *refusa să negocieze cu Romîni din Ungaria, pentru că nu li poate recunoaște o basă națională a pretențiilor lor.*

Și, ca profesor și scriitor ce este, scriitorul, care rămîne același și fără iscălitură, mă cercetează cu acel zîmbet al omului care știe că nu-î vei putea răspunde : dar bine, domnule, emigrații de la '48 n'au lucrat ca persoane particulare pentru popularizarea în Apus a cauzei românești, decî și pentru t'nire?

Fără niciun zîmbet de triumf, ci numai ca un om cinstit care totdeauna a știut ce vrea și nu s'a sfiit s'o spuie, oricum s'ar fi judecat aceasta, răspund :

Intre 1848 și 1856 nu exista un Guvern romîn, ci numai niște Domnii, vasale și ocrotite, ale Moldovei și Munteniei, *căroră orice politică externă, orice legături politice cu străinătatea li erau interzise.* Viitorul Romăniei față de Europa trebuia înfățișat prin alții, și anume prin aceia cari *fuseseră membrii sau sprijinitorii altui Guvern, căzut în apărarea noului tricolor.*

E, mi se pare, cu totul clar. Cînd este un Guvern al Romăniei, cînd e dator să apere pe Romîni, cînd a declarat că-î va apăra, acțiunii clandestine — și zic aceasta știind ce zic — sînt ușuratece și stricătoare.

Dacă liberalii voiau să combată spusele mele — și de înfierările lor nu-mi pasă, căci se știe ce sinceritate au în politică înfierările —, n'aveau decît să spuie, nu să însinueze; acțiunea oficială a României nu ni inspiră nicio încredere; să se apere fiecare cum poate! Și să fi cerut răspunsul de la altcineva decît vechea glumă acră a d-lui Disescu.

Așa, da! Și poate că și mie buni amici ai amicului meu Filipescu mi-ar fi permis atunci, fără acele desaprobari inarticulate pe care le poate da orice juriu politic de mahală, să apăr vederile mele, care erau în deplină concordanță cu interesele și cu onoarea României și a Romînilor.

O ultimă observație. Eă nu sînt naționalist, de și am fost, cînd speța era ceva mai rară, și, dacă e vorba de «uimirea și mîhnirea» acelor cari mi-au denegat totdeauna o chemare politică, de cîte ori îi voi vedea «uimiți și mîhniți», voi zice: trebuie să fi făcut vre-un lucru bun!

Iar țeranilor li se dădea, la sfîrșitul lui Februar, aceste sfaturi:

Bănuiala că se va rupe pacea și că vom porni război împotriva Bulgarilor ca să li smulgem o graniță mai tare în Dobrogea încep să se risipească. O graniță mai bună se pare că o vom avea și fără vîrsare de sînge, prin buna înțelegere care, și la țeri ca și la oameni, nu strică între vecini. Și mai ales cînd e vorba de popoare mai mici, care n'au avut mult noroc în viață și pe care, din toate părțile, le pîndesc gurile lacome ale celor mai tari decît dinsele.

Se aude, pe de altă parte, că și între creștinii de peste Dunăre și între Turci nu va mai fi măcelărirea aceia grozavă de pănă acuma care a umplut lumea de scîrbă, așa de strașnică era patima ucigașă. E vorba ca între biruitoři și biruiți să se facă pace, și anume ca Turcii să plece aproape cu totul din Europa, partea de lume în care ne găsim și noi și peste o întindere largă din care ei au fost stăpîni temuți vreme de cincî sute de ani și mai bine.

După ce va fi liniște, România noastră va avea grijă mai grele ca până acum : să crească oastea, să o ție gata pentru orice împrejurări, să cumpere corăbii ca să ni apere coasta de spre Mare, și altele.

Dar fiecare din noi va trebui să fie de acum altfel și dînsul.

Să muncim mai mult și mai rînduit, să cheltuim mai puțin pe cele ce nu sînt de nevoie, să alergăm mai puțin după lucruri aduse de aiurea, să nu hrănim atîția străini aduși la noi de toate vînturile — ia gîndește-te, frate țerane, la mulțimea de bani ce iea de la d-voastră zarzavagiul bulgar —, să avem *încredere unul în altul și să lucrăm toți laolaltă.*

Căci altfel vom trăi tot cu frica altora sau din mila altora. Și decît așa, mai bine nici n'am mai trăi!

VI.

Ianina cădea, și Adrianopolul nu era să mai reziste mult. „Neamul Românesc“ scria la I-iu Mart:

Una din cele trei cetăți în care s'a adăpostit tot ce societatea osmană are mai sănătos, mai energic, mai devotat legii a cării iubire ține locul iubirii de patrie, Ianina, a căzut. Cum și de ce, nu spun știrile. N'a fost vre-un mare asalt nebiruit al oștilor regelui Georgios, un eroic avînt împotriva redutelor apărătoare. N'a fost cumpărată cu mii și mii de morți stăpînirea cetății care comandă Albania de Sud. Decamdată cei ce au fost acolo știu mai multe; mai târziu vor ști și istoricii. Generalul Suțu a intrat în fruntea unor ostași cari au așteptat cam mult ceasul triumfului, și, la Atena, mic și mare se înfrățesc în veselia zgomotoasă pentru cucerire.

Gîndul oricui are simț pentru vitejia îndărătnică în serviciul unei cause pierdute, pentru sacrificiul total făcut patriei, chiar dacă nici prin acest sacrificiu ea n'ar putea să se păstreze în marginile ei și cu cinstea ei de odinioară, își va smulge gîndul de la aceste scene de legitimă bucurie pentru a-l în-

dreapta asupra celor 5.000 cari au lăsat jos armele negre de fum, cari au înfășurat, încredințându-le dușmanilor mai norocoși, mătasa sîngerată a steagurilor Islamului și au făcut, șovăind, cel d'întăiu pas către robia de război.

Și gîndul călătorește, mișcat, mai departe, către Scutari, supt zidurile căruia în vremea lui Ștefan-cel-Mare se așternea corturile Turcilor cari trebuiau să scoată pe Venețieni din moștenirea lui Scanderbeg, și în cuprinsul căruia acuma mi de flămînzî, de răniți, de părăsiți fac ce nu s'ar putea crede că poate face virtutea omenească exasperată pentru ca un șir de zile încă semiluna să stea semn de stăpînire deasupra cetății. Și mai ales spre acel Adrianopol, pe care mi-l amintesc așa de liniștit și de patriarhal, în căderea serii blîndă, cînd spre minarete se urcau în zbor lin berzele albe, și în care astăzi ostașii lui Șucri-Pașa adaogă o ultimă pagină de glorie dominației otomane în Europa.

Prin acești neînfrînați îndeplinitori ai datoriei lor, sfîrșitul Turciei europene nu e o rușinoasă izgonire, ci căderea în luptă dreaptă, căderea din păcatele altora decît ale acestor admirabili soldați: Istoricul nu va putea zice la capătul acestei povești de cinci sute de ani, în care a fost atîta glorie și destulă înțelepciune, că neamul degenerat al Turcilor a trebuit să-și părăsească puterea și căminurile în fața pornirii răsbunătoare a supușilor de odinioară. Ci el va însemna că, la capătul imitației nesăbuite a orînduirilor și modelor europene, la capătul risipei nebune a unor Sultani corupți, la capătul intrigilor pentru putere și cîștig ale efendiilor fără conștiință și fără patriotism, în sfîrșit la capătul tulburărilor sterpe ale unei ideologii de importăție, o mare clădire politică s'a prăbușit cu zgomot asupra muncitorilor cari-și lucrau harnic ogorul lor, asupra cinstiților negustori și meșteri din orașe, asupra soldaților ce-și scoseseră, bucușii de luptă, săbiile din teacă

Și moralistul va trage, îngîndurat, încheierile sale, grave și crude.

Totuși la noi se făcuse o potolire. Nota războinică

scădea la oamenii politici. Alte ițe se țeseau pentru altă urzeală. Camera acum era liniștită. Întrunirile prin „Liga Culturală“ încetaseră. Se pregătia intervenția pe lângă Puteri; arbitragiul Europei ni se impunea. Și deocamdată lupta de partid se dădea în jurul chestiunii, *absolut oțioase*, date fiind împrejurările: mediație sau arbitragiu? *De fapt, era una pentru ca să fie cealaltă.*

Dar, în același timp, măcelurile de Turci și Albanesi, ambițiile fără frâu ale biruitorilor, deveniau tot mai cunoscute. În toată Europa se pregătia *inversiunea simpatiilor, pierderea situației morale a aliaților*. Aceasta o constatam la 7 Mart astfel:

Trei lucruri deosebite, foarte deosebite, acelea pe care le numește titlul acestui articol: războiul, diplomație și omenie. Nu e, se poate zice, niciunul din acești termeni care să se potrivească pe deplin cu ceilalți.

Dar e adevărat că gradul de cultură morală al unui popor, de la care, mai la urmă, atîrnă și viitorul lui, se poate constata după aproximația pe care o atinge apropierea dintre ele.

Cu părere de rău trebuie să spun că în ce privește pe vecinii noștri biruitori și triumfători, Bulgarii, aproximația aceasta e din cele mai slabe.

Cine n'a admirat avîntul lor pentru mărirea patriei și liberarea neamului, a rasei slave de supt stăpînirea străină, solidaritatea tuturor claselor în aducerea jertfelor celor mai mari, stăruința îndărătnică în urmărirea, peste toate greutățile, a țintei odată fixate? Prin aceste neobișnuite însușiri, pe care le poate tăgădui numai un invidios fanatic strîmt la minte — căci înjosirea altuia nu crește pe nimeni —, s'a ajuns după două, trei lovituri mari, bine sprijinite de credința aliaților și încă mai bine de totala demoralizare a dușmanului, la scoaterea Turcilor din tot teritoriul lor european, afară de cuprinsul cetăților eroice și de acel unghiul lângă trei Mări, de unde acum cincî sute

de ani a pornit valul supt care s'a înecat toată puterea creștină.

În acel moment începea rolul diplomației.

Eraū elementare pentru negociatoriū bulgari anu-mite lucruri.

Că interesul țerii lor e înaintea de toate acela de a închide Balcanii, redeveniți creștini, amestecului interesat, egoist al marilor Puteri, care l-au privit totdeauna ca un debușeu comercial și ca un cîmp de intrigă, indiferent de viețile și drepturile naționale ce se află într'insul.

Că, pentru aceasta, legătura cea mai strînsă și cea mai sinceră trebuie păstrată cu aliații, procedînd față cu dînșii în delimitarea celor cîștigate după alte norme decît ale unei etnografii dubioase în acest mare amestec de neamuri și ale unei istorii ilusioniste sau falsificate.

Că Turcii chiar, de acum înaintea cu totul inofensivi, reduși la o mică provincie locuită de ai lor și care cu greu ar putea trece în mîinile altora, trebuie cruțați, în stăpînirea și în onoarea lor, că față de dînșii se impune aceeași politică de cumpătare pentru present, de asigurare pentru viitor, pe care Germania biruitoare a avut-o în 1866, și de atunci pînă astăzi, față de Austria învinsă.

Că față de România se cuvine acea politică prevenitoare — chiar și în greșelile noastre, care nu pot fi decît trecătoare —, prin care singură s'ar putea înlătura la noi vechi și dăunătoare prejudecăți și s'ar putea stabili acele relațiuni care ar înfrîna și ar garantă opera de independență economică și politică a Ținuturilor dintre Carpați și Marea Egee, dintre Marea Neagră și Adriatică.

Ei bine, tot ce *nu* trebuia să se facă, s'a făcut.

Ieri, «Europa» stătea uimită înaintea unui războiū pe care nu-l prevăzuse, înaintea unui rezultat la care nu se putuse aștepta: cu sfială, cu respect ea se apropia de învingători pentru a da oarecare sfaturi nesigure. Azi, după negocierile de la Londra, rupte de o trufie fără margini, se anunță altele, pentru toate problemele pe care le-au deschis armele la Cumanovo, Chirchilise și Liulè-Burgas.

Între aliați relațiile sînt foarte rele. De mult a început războiul «frățesc» de presă. Autoritățile militare respective îngăduie sau întetesc chiar ciocniri în toată forma, cu vărsări de sînge. Fiindcă Bulgarii vreaŭ Salonicul evreiesc, de care n'aŭ nevoie numai decît, fiindcă ei țin să scoată pe Sîrbi din acele locuri macedonene asupra cărora ei văd plutind marea amintire a Țarului Dușan. Și acestea se spun fățiș. Interpelări necruțătoare s'aŭ și făcut în acel Parlament din Sofia care nu știe ce mare și sfîntă virtute poate fi în anume momente înfrînarea limbii.

Față de Turcia, cruzimea a fost extremă, fără punția de a reveni vre-odată, de a cîștiga aceste inimi așa de adînc jignite. Izgonirea în Asia fusese pronunțată la început; acum se consimte numai la recunoașterea unei mici stăpîniri pe țărmuri de Mare. Nicî ca o comună independentă, neîntărită, n'aŭ vrut victorioșii să recunoască acel Adrianopol în țerna căruia e frămîntat trupul vechilor eroi ai Islamului și asupra căruia se ridică mîndra moscheie a lui Selim, una din cele mai desăvîrșite opere de artă musulmană și pentru Osmanlii una din cele mai pline de amintiri. Cu piciorul greu pe grumajii învinșilor, Bulgarilor li-a plăcut, ca o ispășire, să li vadă spasmurile de durere.

Nu judec aici politica Guvernului român, fiindcă nu sîntem în acele ceasuri cînd o asemenea judecată se îngăduie. Dar nu e Guvernul român el singur; mai este și o Romănie, care încă poate să aibă alte Guverne, fiecare cu vederile sale. Și e de sigur greșeală mare aceia de a întinde polemica asupra unei întregi țeri, unui întreg popor, batjocurindu-î moravurile, trecutul, limba cea «alcătuită din șeptezeci și șapte altele». O și mai mare greșeală e să se audă în Sobranie, a doua zi după ce Camera Romăniei auzise din gura a doi miniștri laude pentru oștile bulgărești și recunoaștere pentru întreaga operă îndeplinită de Bulgari, cuvinte care erau cel puțin nepotrivite. Greșeala cea mai mare e însă aceia de a încredința politica externă a Bulgarilor d-lui Danev, al cărui temperament, foarte bun poate pentru luptele interne, e, prin afirmațiile sale drastice și provocătoare, prin desprețul de adversar, o piedecă necon-

nită pentru orice negocieră. Oare să nu existe în Bulgaria oameni tot așa de inteligenți, dar de un spirit mai mlădios?

Acestea pot face pe vecinii noștri să piardă o bună parte din roadele victoriei. Este însă altceva care li poate aduce pierderea unei situații morale pe care o câștigaseră prin cel mai autentic eroism.

S'au tipărit în deosebite locuri știri și scrisori priuitoare la măcelurile ordonate sau măcar tolerate de luptătorii în numele crucii. Contra Albanesilor s'au săvârșit, se pare, din partea Sîrbilor, groaznice neomenii, menite a nimici un întreg popor. Data aceasta, așa crede că Austriacii nu mint. Ceia ce se vede însă din ultimele destăinuirii ale misiunii sanitare române, ale foii «Jeune Turc», ale Italianului care povestește cum un teolog bulgar a măcelărit pe ofițerul german din armata turcească ajuns în mîinile lui și care se rugă doar ca logodnica să-i fie înștiințată, ale soldatului a cărui scrisoare către soție a apărut într'o foaie de dimineață din București, pot aprinde de indignare orice suflet omenesc în toată lumea civilizată.

Se cucerește un sat. Bărbații maturi sînt executați imediat. Femeile se împart în două: pentru cele «bătrîne» măcelărirea fără zăbavă, celelalte se dau la o parte pentru a servi înaintea de moarte plăcerilor de care sînt setoși cavalerii cruciați. Și, de sigur, focul mistuie urmele acestor odioase crime, care amintesc vremurile cînd hoarde de fiare călcau în picioare averea și viața oamenilor și dădea flăcărilor orașele înșingurate de masacru.

Iar povestitorul înseamnă liniștit «măcelăria» ce s'a făcut și scrie nevastei că se îmbracă în rufele curate ale victimelor.

Ce păcat că nu se împacă la vecini, în clipa celor mai mari succese ale lor: război, diplomatie și omenie! Ar fi bine pentru mulți — și poate pentru viitorul lor în rîndul întâiu...

O spune un prieten, care credea — și crede încă — în opera comună ce am putea-o face pe lume.

Se adăugia nebunia omorului regelui Gheorghe al Greciei, cu care dispărea unul din puținii cari se

străduiaă să ascundă urile ce fierbeau între aliați. Rolul acestui om de bine se aprecia astfel:

Un «dement» a omorît la Salonic, unde se instalase ca să afirme că, dacă steagul elin se poate da jos, e mai greu a izgoni un rege din cucerirea sa, cît de ieftină sau cît de scumpă, pe regele Gheorghe al Greciei, după o jumătate de veac de Domnie.

Un tragic sfîrșit în ceasul biruinței depline, a doua zi după intrarea ostașilor săi, cari fuseseră cîndva fugarii desprețuiți de la Domokos, în Ianina, după triumful fiului său căruia îi dăduse numele de Constantin, al celui din urmă Paleolog, căzut de sabia turcească a cuceritorilor. Dar și un strălucit, să zicem chiar un fericit capăt al traiului: în raza de soare pe care o viață întreagă o așteptase, resemnat de la o vreme la vînturile aspre, la mocneala cerurilor blăstămate, cu ploî grele și vifore, și care se joacă astăzi pe fruntea celui ce a căzut și el pe cîmp de luptă pentru patrie, deși glonte ucigător i l-a trimes numai nebunia.

Asupra acestui ultim noroc, asupra acestei splendide fericiri târziî să ne oprim o clipă.

După un președinte de Republică asasinat de «adversarii de idei», după bunul Bavares romantic Otto, Othon, izgonit în al treizecelea an de Domnie pentru că Grecilor li se părea că în atîta anarhie nu e încă destulă «libertate», un tînăr prinț danes a primit, poate din curiozitate pentru exotism, din pasiune tinerească pentru aventură, «tronul Greciei», un biet scaun aurit pe care orice politician de opoziție are dreptul să-l scuture în aplausele «națiunii», pentru a vedea ce figură face «străinul» așezat pe dînsul. An de an, până s'aû împlinit cinzeci, Wilhelm de Danemarca ajuns «basileus»-ul Georgios a fost somat să realizeze înainte de 1-iû Ianuar unitatea națională elină cu Capitala în Constantinopol, și, an de an, cedînd cu dibăcie unei pretenții snû alteia, el a știut să amîne polița. Ce-ar mai fi rîs el însuși, cel batjocurit și amenințat, ce-ar mai fi rîs după Domokos și fuga spre Atena, după izgonirea fiilor săi din armată, dacă

i s'ar fi spus că to uși el va face aceste lucruri, chiar dacă Bizanțul s'ar mai lăsa unui Sultan!

Și s'a făcut. Și anume pentru un singur motiv.

Un rege constituțional nu poate interveni cu persoana sa într'o țară cu moravuri politice stricate. Un străin șovăiește să ia hotărîri care provoacă jigniri grele. Unui întemeietor de dinastie nu-i e iertat a risca totul pentru a salva onoarea și a pregăti viitorul țerii.

La Atena omul a venit, și, cu toate că Venizelos nu era decît un biet Cretan pribeag, un învins al luptei pentru libertate, regele Gheorghe l-a recunoscut, cu simț politic, de la întâia vedere. Și azi Elada biruitoare, reabilitată, întregită, ingenunche înaintea sicriului lui Gheorghe I-iu, pentru această clipă de curaj, care va încunjura de-apururi cu glorie morîntul său.

Sfortări uriașe aduseră atunci și căderea Adrianopolei, despre care vorbiam așa :

Curgea lin în noaptea cu stele cele trei ape, pașnice și încete, supt uriașele arce de piatră ale podului de formă veche, venit din mila de oameni a puternicilor din vremuri, pe cari Coranul i-a învățat să facă astfel. Stradele înguste erau cufundate în adînc întunec. Lătrau cîni, și glasuri trăgănate se ridicau cu tristeță ca la o sfătuire de sat, pe prispe, în părțile noastre. Dar peste cîtă omenire se adăpostia acolo adormită, ațipind sau schimbînd păreri la lumina stelelor, se întindea o tăcere solemnă. Minaretele moscheii lui Selim nu păreau că străpung bolta cu vîrfurile lor îndrăznețe, ci toată pacea nopții arăta că se sprijină sigură pe dîneze.

Șese luni de zile în acest lăcaș de pace, unde și trîmbițele de dimineață ale soldaților sunau fără patimă războinică, mai curînd o melodie ciudată pentru întîmpinarea dimineții senine, a fost iadul zgomotului, al durerii, al foametei, al morții. Turci, Greci, Bulgari și Evrei au trăit laolaltă această jumătate de an a groazei, fără să aibă măcar acel sentiment al sol-

daților că scriu gloria lor în cartea vremurilor. Departe, în Europa se discuta a cui va rămînea cetatea: a cuceritorilor de la 1361, cari și-au trăit aici atîta evlavie și atîtea triumfuri, atîta pompă a celor mari, atîta smerită sărăcie a celor mici, ori a celorlalți, cari de o mie trei sute de ani au rîvnit după stăpînirea ei, supt căpeteniile barbare și supt Țări trufași, dintre cari unii, ca Ionița, vorbiau graiul aromănesc și mînau cete de călăreți cumani, de la Dunărea noastră și asemenea cu noi la făptură și la graiu, ca să ajungă în stăpînirea Odriiului, pe care și urmașii lor, cercețaii lui Mihaî Viteazul, l-au văzut pe urmă în cutezătoarele lor năvăliri.

Cînd Ianina a căzut, s'a putut ști că Adrianopolea nu va fi cruțată, că oricît sînge s'ar vărsa, îndărătnicul eroism bulgăresc nu va îngădui ca, în clipa încheierii unei păci așteptate, pe acest ultim petec de pămînt osman în mijlocul Traciei să mai fluture semiluna albă pe fondul de purpură. Și au pierdut mi de oameni pentru ca această nouă și mîndră posesiune să nu li fie dăruită.

Acuma se împarte între movilele de morți, pe străzile scăldate în sînge, între casele dărîmate de ghiulele, pînea de pomană a biruitorilor, și toți acești flămînzii, soldați, oameni cu avere, fruntași, se îndeasă alături cu cerșitorii stradelor ca să capete o frîntură de aluat negru.

Maî curînd ori maî târziu, în zilele păcii, se va face liniște, și oarecare mulțămire se va putea întoarce. Nimeni nu va dărîma moscheia cea minunată care va vedea, an de an, tot maî puțini credincioși în cuprinsul ei de răcoare. Pitorescul fesurilor și giubelelor va maî ținea un timp. Se vor face case nouă, în alt stil, grădini publice, tramvaie, tot ce aduce cu sine civilizația noastră. Și, într'un fel, va fi bine.

Dar se va maî găsi cîte un drumeț, de departe, care, străbătînd pripit tot acest vîlmășag, va alerga la curtea de marmură cu apele vii, va trece printre stîlpii măreți spre pacea rugăciunilor șoptite, și aici, răspingînd orice atingere cu lumea din afară, se va gîndi la vitejia, la cinstea, la mila, la înțelepciunea,

la seninătatea și pacea care au fost — și care nu se vor întoarce niciodată!

Și această cădere inspira și reflecțiile următoare:

Cîntînd au intrat Bulgarii în Adrianopol după ce nouă mii, poate unsprezece mii de-ai lor rămăseseră cufundați în șanțuri, sămănați pe cîmp ori prinși în țesătura sîrmelor ucigașe. Un corespondent frances, cel d'întăiu care a intrat în cetatea cucerită, li-a auzit cîntecul de teroce bucurie, dar și de superior eroism, până în adîncimile pustii ale moscheii lui Selim al II-lea.

Se pare că marea cetate căreia Șucri-Pașa i-a dat un suflet de împotrivire vitează n'avea forturi de beton și alte invenții ale faimei, ci numai vechi redate de cărămidă stricată. Dar în sfîrșit era o cetate. O cetate cu 60.000 de oameni și cu un astfel de comandant. Și totuși ea a căzut, destul de curînd ca să îngăduie Bulgarilor, cari n'o datoresc nimănu, a-și spori pretențiile.

În acest timp, noi privim la neobișnutele lucruri, cum n'a mai văzut Europa de o jumătate de veac și cum nu s'au petrecut în Orient de cincisute de ani, care schimbă toată vecinătatea noastră, toți terminii noștri de comparație și, cîntărind toate, ajungem la conclusia, pe care o spunea un ziar, cu acea brutalitate care e azi la modă: avem vecini răi, să tragem zăvorul la hotar! Apoi... vom putea fi liniștiți. Politica internă pe care o cunoaștem va fi liberă, adică, de a urmări și mai departe certele de partide, risipa banului public, desprețul pentru ideal.

Și nu, onorați domni, cari veți da ori *nu* veți da României Silistra! Și eu aud, din depărtare, cîntecele de triumf de la Adrianopol. Ele nu răsună însă în sufletul mieu ca în vechiul templu părăsit al moscheii lui Selim, ci ca în altarul nou al unei religii de morală națională, ca în paraclisul de catacombă al unei credinți încă neînțelese și prigonite.

Cetăți?, — ceară-le Statul-major, întărească-le inginerii, apere-le generalii! Nu e treaba noastră nici să

le cerem, nici — vorba d-lui Maiorescu — să renunțăm la ele. Dar datoria noastră e să creăm acele mari puteri populare, singurele în adevăr naționale, prin care se câștigă biruințele și se întemeiază stăpînirile. Dintr'o sfoasă doină de durere a celui singuratec să facem, ca adevărați conducători ai poporului nostru, noi, toată clasa de sus, un mare strigăt de asalt, înaintea căruia se vor da în lături, nu numai dușmanii pe cari ni-i facem, ci și aceia pe cari i-am avut totdeauna.

Țeranii erau invitați din nou, la 13 Mart, să-și caute iute de muncă, în vederea războiului, încă posibil :

Așa sînt vremile azi de nu poate fi sigur nimenea. Acum se pare că nourii se împrăștie, că vremea bună se va face iarăși, că ni vom putea căuta de datoria, de munca și de câștigul nostru ; și acum pornește alt vînt de patimă nebună și lumea întreagă parcă stă să se cufunde în focul nimicitor al războaielor.

În zilele din urmă, vremile rele s'aũ întors.

Așa sînt de obosiți Bulgarii încit abia mai pot ținea piept Turcilor, pe cari i-aũ strîns într'un colț lîngă Țarigrad ; dar și Turcii, cîți s'aũ putut aduna, încă nu sînt în stare să o iea înainte. Sirbi, tovarășii Bulgarilor, nu vreaũ să mai jertfească nimic. Muntenegrenii cei fără noroc nu pot să iea cetatea Scutari. Iar Grecii își gătesc de ale lor și nu se primejduiesc pentru frații de luptă.

Dar nici ei toți nu vreaũ să se lase, nici Turcul nu se învoiește a da tot ce i se cere, și mai ales îl supără gîndul că el ar trebui să plătească banii războiului.

O lume caută să-ı împace, și nu poate.

Și tot lumea aceia, care se teme de munca și de economia ei, ar vrea să puie capăt gîlceviî noastre cu Bulgarii pentru hotarul Dobrogii, și nu izbutește.

Zăbavă se face din zăbavă, și nimica parcă nu se mișcă. Ba încă se mai petrec nenorociri și grozăvii, cum a fost mai ieri uciderea regelui Greciei în Salonic, cetatea pe care o voia, după cucerire, pentru

dînsul, și o faptă ca aceasta încurcă lucrurile și mai rău.

Războiul pare că stă și în pragul nostru.

Și atunci ce trebuie să facem?

A venit primăvara, și n'au fost furtuni, viscole, ploă, înghețuri. Nu, a fost senin și frumos, vreme bună de muncă.

La muncă pare că Dumnezeu din cer ne chiamă. *La muncă multă și iute!* Căci cine știe dacă mine degetele n'or lăsa sapa pentru pușcă! Și să nu rămîie în urmă ogoare nearate sau fără sămînță în brazda lor!

VII.

Venia în stîrșit, odată cu blîndul April, rezultatul de la Petersburg. „Silistra cu cei trei kilometri în jur.“ Și, pe de o parte, Guvernul se silia să arăte marele succes ce s'a căpătat—o săptămînă s'a discutat „secret“ în jurul glorioasei cuceriri,—iar, pe de alta, opoziția tăgăduia, fără bună credință, că a făcut, ea, din Silistra punctul capital al cererilor românești.

„Protocolul“ îl apreciam astfel, la 9 April:

Aflu aici, departe, prin telegrame ale lui Dillon, care ni e «simpatic», că diplomații adunați la Petersburg supt presidenția lui Sasonov și-au dat verdictul în chestia graniței dobrogene, sau, cum se zice de obicei, în «chestia Silistrei». Părțile împicinate au rămas ireconciliabile până la sfîrșit, dar împăciuitorii, mediatorii, după noi, arbitrii fără apel după felul lor de a proceda, și-au luat hotărîrea. Danev a fost trimes la Sofia și represintantul României la București. Și România și Bulgaria, zice comunicatul, vor avea de ce să fie mulțamite, și felul cum, în Senat, d. I. I. Brătianu s'a informat de la d. Maiorescu asupra rezultatului, ca și răspunsul primului-ministru, par să arate că, în ce ne privește, doar grupul patriotic, naționalist și carpist al «României Viitoare», condus de d. Virgil Arion, să mai păstreze vre-o părere de rău

că nu ne-am întins până la Marea Egee. Afară de d. Brătianu însă, lumea noastră politică va afla totul numai după redeschiderea conferințelor pentru pacea între aliați și Turcia, în orice cas după închiderea Camerelor și poate chiar după plecarea boierilor la băi.

Silistra este ori ba în această hotărîre, se va întreba chinuit cetățeanul care a ieșit aplaudînd de la vre-o întrunire a nemulțămiiților conservatori, cari vor război și cucerire? Și de la răspunsul ce-l va da vremea, cu oarecare zăbavă, cum se vede, va atîrna buna sau reaua dispoziție, ba chiar încrederea în națiune și în viitorul ei sau adîncă desperare și amortirea pentru orice alta decît schimbările de Guvern, a respectivului cetățean. Să-mi fie permis a pune întrebarea altfel: Prestigiul României, influența sa firească în Balcani, vaza de care trebuie să se bucure la Romîni de peste hotare, puțința de a sprijini pe Aromîni în silințele ce vor face pentru a-și păstra naționalitatea, — au crescut ele ori nu?

Să cercetăm împrejurările.

Ceartă între creștinii balcanici și Turci. Nu ne ocupăm de dînsa: doar nu sîntem și noi «Balcanici»! Habar n'avem de ce se petrece la acele rase inferioare. Și apoi sîntem asigurați din Viena că *nu* va fi război.

Dar războiul *este*. Sigurî de vecinătatea noastră imediată, noi știm bine că Bulgarii vor fi bătuti, striviți de armata pe care un von der Goltz-Pașa (din Berlin) a organizat-o; de Sirbi, de Greci nu ne interesăm: sînt învinși de la Slivnița și de la Domokos. Iar, după biruința Turcilor, Austria ar fi poate dispusă a... Cine știe!

Dar Bulgarii înving; înving și ceilalți. Turcia europeană moare supt ochii noștri, cu tot talismanul constituționalismului. Data aceasta, cîtva timp, nimic alta decît — stupoare generală.

Dar iată că o idee se ivește: războiul e greu totuși, el se prelungește. Ca să valorăm dreptul nostru peste munți, trebuie munca și entuziasmul unei generații. Am putea căpăta ceva în Bulgaria printr'o *attitudine* susținută de «opiniunea publică» pe care o

poți comandă ca un dineu, la Capșa. Decî paroxismul unui avînt național la... Sud. Din zi în zi poate războiul. Dar el nu va fi. Bulgaria va ceda *de sigur*.

Vin pentru Bulgari zilele grele de la Ceatalgea: așteptarea de două luni în gerul iernii adînci. Totuși ei *nu* cedează. Decî războiul va fi? Pentru mulți acest război cu minorii și femeile era o reeditare a campaniilor lui Mihaî Viteazul peste Dunăre. Să mobilisăm măcar, implorau alții.

N'am mobilisat, n'am făcut război. Europa a intervenit. *Aveam tocmai atitudinea cui simte nevoie de dînsa*: trecătorul palid, răzimat de zid, de care doctorul se poate apropia, trebuie să se apropie. Am făcut acum, asupra mediației și arbitragiului, față de acordul dintre Tripla Alianță și Tripla Înțelegere, înaltă metafisică politică. Dar conferința de la Petersburg n'a lucrat potrivit cu nerăbdarea noastră: s'a adunat cînd a vrut, a cetit cele două memorii, a luat ca pentru sine hotărîrea și ni-a fixat un termen pentru a o ști sau măcar pentru a o putea comunica.

Va fi Silistra, nu va fi Silistra? Un lucru e sigur: că *prin noi* n'am făcut nimic, că această mare ocazie de a ne afirma cu scopuri înalte, cu vederi largi, cu planuri pentru viitor s'a pierdut, că singura clipă în care puteam apărea, cu muncă, îndrăzneală și înțelepciune, ca factor decisiv în Balcani, s'a pierdut. Din poalele Austriei am fugit în brațele Europei, care cu cealaltă mîna desmierda Bulgaria biruitoare. Am pus România în aceiași linie cu împricinații pentru prada balcanică. Ne vom bucura poate de oareșcari kilometri pătrați mai mult și de cîteva miî de dușmani în interior. Mîne Europa se va retrage, iar noi vom rămînea, comparativ, scăzuți teritorial, egalizați politic, îndușmăniți național, după zidurile Silistrei ori numai ale Megidie-Tabiei.

Sînt prea mîndru pentru țara și pentru nația mea ca să mă poată bucura această nouă ispravă a politicianismului român, unit sau cointerestat.

O călătorie în Apus pentru a lua parte la congresul istoric din Londra îmi arătase totala lipsă de sim-

patie și prestigiu pe care ni-o pregătisem în toate țerile culte ale lumii. Peste câteva zile de la întoarcerea mea începeau „noile surprinderi din Balcani“, luarea cetății Scutari, tentativa de usurpație în Albania a fostului comandant Eșad-Pașa și hotărîrea regelui Nichita de a nu ieși cu niciun preț — nici cu al unui război european — din cucerirea sa. Situația era apreciată astfel în „Neamul Românesc“ de la 1-iu Mai:

«Balcanicii» au dovedit că pot fi foarte viteji și de o rară energie în urmărirea scopurilor lor, naționale sau numai politice. Au mai dovedit că setea răsunării și dorința câștigului îi poate apropia în cea mai strînsă legătură, în trăția de arme cea mai desăvîșită în aparență. După aceste probe de putere, vrednicie și înțelegere ar fi putut crede oricine judecă asupra evenimentelor politice care-i trec supt ochi că luptătorii împotriva Turcilor, că națiile de curînd desrobite vor avea înțelepciunea de a păstra cu scumpătate o alianță de asigurare, — oricîtă iritație ar produce acțiunea Austriei, oricîte îndemnuri ar veni din șoptele, de o așa de isteată ipocrisie asiatică, ale Rusiei. Urmînd lucrurile astfel, România ar fi fost atrasă către această confederație sigură, loială, căreia singură i-ar fi putut da desăvîșirea și trăinicia, fixîndu-i, azi, hotarul firesc către Europa centrală și, mîne, îndeplinind, din partea ei, opera de eliberare a tuturor elementelor naționale din Sud-Ostul Europei.

Idealul nostru rămîne și acuma, după ultimele întîmplări neașteptate, același, singurul cu putință pentru aceia, — destul de mulți, cred —, cari nu sînt nici oportuniști, nici grandomanii, ci unesc seriositatea unei cugetări politice mai înnalte cu simțul, totdeauna viu, al realităților. Evitarea oricărui vasalității de abdicare cu Puterile Mari de la Apusul său de la Răsăritul României, prudenta șovăire între două orientări de interese, schimbătoare după interesele noastre singure, silința permanentă de a ne afirma tot mai mult din-

colo de Dunăre, nu ca fricoși ai rectificărilor de hotare sau ca lacomi ai compensațiilor, ci, chiar cu sacrificii momentane, ca învățători politici, ca sfătuitoři spre pace, ca armonisatori ai antagonismelor.

Dar trebuie să mărturisim că va fi greu, de tot greu și că toată cumiņtenia acelora dintre noi cari sînt în adevăr cumiņți, va trebui să fie întrebuiņtată cu cea mai mare atenție și foarte multă vreme.

Ceia ce a făcut — de la sine sau după anume sfaturī de la Petersburg — Maiestatea Sa Nichita la Scutari e aproape o crimă de les-umanitate. Muntenegrul poate trăi—acest vechiū cuib de haiduci, prefăcuți în cetățenii permanent înarmați ai unui Stat european,—de o viață provisorie. Căci această Cernagoră nu reprezintă nici măcar o necesitate economică, necum o fatalitate națională. Sîrbi munteni, —isolați prin viața lor de patru sute de ani, prin norocul de a fi rămas pe culmile lor neatirnați atunci cînd frații lor robiau la spahii și dahii Sultanului, credincioși tradiționali ai unui Vlădică din care acum o sută de ani s'a făcut, printr'o secularizare a puterii supreme, un cneaz, iar mai ieri un rege, — iată ce sînt Muntenegrenii. Un asemenea Stat nu poate cere hotarele sale de drept, care ar îndestula neapărate cerințe naționale sau ar asigura păstrarea vechii și necesarei sale alcătuirii politice. Ostașii se bat pentru plăcerea de a se bate,—și chiar de a fi bătuți, — iar regele lor pentru ambiția de a nu sta prea mult în urma tovarășilor încoronați ai «cruciatei». El și-a adus aminte că ai lui dorm în biserica ortodoxă din Scutari. Dar cetatea a fost luată de Turci de la Venețieni, în același timp cînd se încerca în Moldova cel d'întăiū atac de nimicire împotriva lui Ștefan-cel-Mare, și deci strămoșii Maiestății Sale se odihnesc poate aiurea. Dispare astfel singura îndreptățire a unei cuceriri, căreia și gloria-i lipsește, pentru că se vede astăzi bine de ce a părăsit vechile întărituri pe care le apăruse așa de hotărît Eșad-Pașa, ultimul apărător al stăpînirii osmane în Europa.

Albanes de naștere, bogat proprietar albanes, șef de gintă, a voit să fie și el «rege». Ambiția l-a mușcat de inimă și pe dînsul. Și iată-l proclamat suveran al

noului Stat pe care Austria înțelegea să-l facă pentru usagiul ei propriu, cu călugări latini și directori vienesi. În alt colț albanes stă Giavid, generalul otoman care nici n'a învins nici n'a fost învins, ci s'a furișat, s'a strecurat și deci s'a păstrat, — pentru sine, pentru poftetele ce avea și ocaziile ce i se puteau înfățișa. Iar Guvernul provisoriu, după represintația de la Trieste, supt ochii părintești ai guvernatorului, face aceia ce fac oamenii fără lucru : cutreieră Europa cu memoriile care se ascultă, se laudă și nu se urmează. Iar, în același timp, Sîrbi la Nord, Grecii la Sud distrug cu furie rațiunea de a fi adevărată a viitoarei Albanii : elementul albanes, pe care-l grămădesc în gropile cu var ale execuțiilor sumare.

Scirboasă lume, — ca fapte și ca motive ! Dar nu e atît. Bulgari și Greci staū gata să se încaiere pentru Salonic, care e al Evreilor și s'ar putea preface mai ușor într'un port-franc european, cum va fi, de fapt, și Constantinopolea. Frăția dintre Bulgari și Sîrbi nu e mai bună. După armistițiul impus mai mult de obo-seala amînduror îndărătniciilor decît de diplomații europeni, prea tineri sau prea bătrîni, cari de obicei știū așa de puțin despre ce discută, trupele Țarului Ferdinand se îndreaptă, nu numai contra Grecilor — de la Țar la Țar, de la Împărat la Împărat, căci nu uitați că, dacă regele din Sofia e succesorul lui Simion, Samuil și Ioniță, candidați de Cesari bizantini, Constantin, noul rege din Atena, nu e I-iul, ci al XII-lea, pentru că al XI-lea a fost împărătescul Paleolog căzut de sabie turcească la peirea Constantinopolei în 1453 ! —, ci și contra Sîrbilor. În sînge creștin se va hotări soarta Macedoniei, — cred mulți, cari dorim să n'aibă dreptate.

Și Austria e gata, răspingînd ultima ofensă ce i se aduce, să-și treacă pe drumul periculos de la Cattaro la Cetinge flacăii noștri bănățeni, pe cari pentru aceasta, se vede, i-au născut și i-au crescut părinții lor, cari n'aū fost nici Unguri, nici Nemți. Mîne Europa poate arde în flăcări hrănite de cîtă ură se strînge în suflete prin ațîțările unei prese deșuchiate și sălbatece.

În aceste împrejurări mai ales, cineva în situația noastră trebuie să aibă altă îndreptare decît a furioasei

porniri spre orice război și a fricoasei resemnări la orice pace. A nu pierde din vedere niciodată idealul, care e unul singur, și a nu scăpa niciun prilej, de care sînt multe, dar nu toate bune, și nu rele toate, — acesta ar fi programul unui Guvern român.

Dacă ar fi un Guvern român!

VIII.

Și perspectiva războiului general întea până la paroxism, cu pronunțate de club împotriva comitetului executiv și a miniștrilor, lupta dintre conservatori, în credința că astfel d. Carp va putea ajunge, în momentul conflictului suprem, conducătorul României. Această acțiune se desaproba astfel în „Neamul Românesc“ de la I-iu Maiu:

Dd. P. P. Carp și N. Filipescu au deschis război pentru dărîmarea Guvernului Maiorescu-Tache Ionescu. În același timp, prin Liga Culturală, ca și direct, opinia publică e îndemnată să participe la acest război intern al partidului conservator, din care promotorii săi, cu dd. Virgil Arion, președinte al Ligei, și I. Grădișteanu, fost președinte al ei, în frunte, vrea să facă o acțiune națională a «poporului» revoltat de rolul pe care România, care trebuia să facă un război, e silită a-l juca în Balcani.

Sîntem datorî cu următoarele explicații:

Oricare ar fi fost sau ar fi legăturile personale ale fiecăruia dintre noi cu protagoniștii acestei rivalități ajunse la vădirea ei fără cruțare și fără reserve, nu putem vedea, și în cei ce atacă, și în cei ce se apără, decît represintanții acelui politicianism de interese fie ambiția, fie mai rău decît ambiția — în care stă nenorocirea României și a poporului românesc.

Nu alegem, n'avem de ales, nu trebuie să alegem.

Dar această acțiune mai are o lature.

Guvernul e considerat ca apărător cu orice preț al unei păci ce nu trebuie să dureze. I s'a cerut Si-

lustra : cu o supunere fără curaj înaintea unei opinii publice pe care însuși a răscolit-o, a cerut-o și a căpătat-o; astăzi i se presintă alt program de intervenție în vederea unor anexări mai întinse. Acest program ar voi și ar fi în stare să-l realizeze nemulțămii. E un program de indeplinit prin război.

Împotriva acestui program trebuie să stea puținii oameni cuminți din această țară. N'avem război de făcut peste Dunăre decît pentru două motive: asigurarea soartei elementului românesc din Balcani și prestigiul României în Europa sud-estică.

De aceia, dacă e sinceră în motivarea ei, campania de azi ne lasă reci. Oricît s'ar abusa de cuvintele: național și patriotic nu e vorba de adevăratele interese ale patriei și neamului. Iar, dacă nu e sinceră, n'avem să desaprobăm numai o idee, dar să și condamnăm, cu toată puterea, anume procedee.

Iar și mai clar în cuvîntarea de la Ploiești, înaintea alegătorilor prahoveni, prin care se readuce în discuție chestia întregă :

Chemarea d-voastră la această întrunire nu înseamnă, într'o vreme cînd aproape orice acțiune publică ascunde ceva care nu se poate spune, altceva decît nevoia ce simt, la sfîrșitul unei sesiuni parlamentare care va fi poate sfîrșitul unui Parlament, de a vă arăta care a fost atitudinea mea ca deputat.

La alegerea mea, pe care unii oameni interesați sau de rea credință au înfățișat-o ca rezultată din cine știe ce combinații personale pe care le desprețuiesc și care niciodată, și de nimeni, nu se vor putea încheia cu mine, chestia felului cum se va desfășura o colaborație nelogică și imorală se impunea atenției publice. Vor putea trăi împreună, vor putea lucra împreună, în chestii mari și grele, aceia cari-și arătaseră pumnii până în ajun, aceia cari întrebuițaseră, vorbind unii de alții, cele mai aspre cuvinte, până la acela de «pungaș»? Evident că frăția nu era să fie lipsită, pe vechiul fond de dușmănie, de scene urîte. Și, în această rivalitate, care a existat totdeauna și

care se desfășură astăzi, necruțător, în coloanele de «interviewuri» ale ziarelor, mi se făcea onoarea — mi se făcea insulta — de a mi se atribui un rol.

Eram să fiu adevă, pe vremea cînd d. N. Filipescu nu spunea în public părerea pe care și-a format-o despre d. Tache Ionescu, — asupra căruia am vorbit totdeauna deschis, la locul său, — unealta prin care înțaiul ar fi lovit în cel de-al doilea. Și erau oameni, poate chiar printre alegătorii miei, cari așteptau să vadă cum mă voi achita de acest curios mandat.

D-lor, spre a primi o asemenea sarcină, pentru care fără îndoială că nu m'a făcut Dumnezeu, ar fi trebuit să am un interes: unul material sau unul moral. De cel d'întăiu nu vorbim și nu poate vorbi cine mă cunoaște. De pasiunea care m'ar face să lovesc, din ură, într'un om, nu pot fi bănuir. Cine s'a deprins a rîde, de un rîs care curăță și înseninează, de faptele urîte și de acei cari, statornic sau trecător, se fac vinovați de ele, acela nu poate urî.

Și, înainte de toate, eă nu pot servi o luptă personală, cît de îndreptățită, sau o simplă intrigă, și din alt motiv: nu vād între politicianii acestei țeri nicio deosebire decît acelea care în chip firesc există între oameni ca oameni și pe care le recunosc, orientîndu-mă după ele în legăturile mele ca om. «Politica» e însă aceiași: la cei «onești» ambiția, la ceilalți, ceva mai mult. Să ajungi răpede, să capeți vază, să strîngi bani, — mai e ceva la fiecare? Să cucerești puterea oricum, s'o păstrezi în orice împrejurări, s'o aperi împotriva oricui, — este vre-un partid care să dea alt spectacol? Pot eă avea simpatii pentru partidul de rezervă prudentă, dar fără consecvență și bună credință, al liberalilor, divisați și asupra modului de acțiune, cari-și rezervă să declare la momentul potrivit că toate ar fi fost bune dacă ar fi fost ei la cîrmă, și cari prin nicio declarație sinceră și precisă n'au ajutat la resolvirea chestiilor mari la ordinea zilei? Mă poate încălzi acel vechiu partid conservator, de reminiscențe și de resentimente, care, izgonind rebelul incomod, nu doria mai mult decît să-l vadă dînd duioase tîrcoale casei comune de odinioară? Orî acel nou conservatism-democrat, care a cerșit neconținut

cu ochii la fereștile aceleiași case, din care ieșise trîntind ușa cu făgăduiala unei propagande continue de idei, unei îndelungate renunțări și unui permanent sacrificiu, de care s'a arătat total incapabil?

Nu: noi cari urmărim folosul țerii prin jertfa noastră nu putem ajuta, în dușmăniile lor, ascunse sau fățișe, pe aceia cari totdeauna, chiar atunci cînd declară că «sîntem gata», cu lipsa celor 150.000 de puști comandate dăunăzi, lucrează pentru folosul lor, fie și numai de ambiție, cu jertfa țerii.

Am fi fericiți dacă și d-voastră ați judeca așa, dacă ați ajuta cu fapte alcătuirea partidului celui nou care ar putea da României, de sigur, acea unitate ideală, acea regenerare morală, pe care le-a asigurat Greciei, mai îmbătrînită în păcate decît noi, erva lui Venizelos, Cretanul străin, fără învățatură, fără multă carte, fără talent deosebit, dar cu nepătata viață politică și cu inteligenta energie pe care sîntem hotărîți a o păstra țerii — până la capăt.

Și dați-mi voie să adaug un sfat: Feriți-vă de contrafaceri! Ideile noastre au fost taxate de periculoase, de anarhiste, de revoluționare, pînă ce, pe rînd, toți le-au adoptat în aparență, simulînd fără sinceritate și devotament îndeplinirea punctelor programului nostru. Geme lumea de naționaliști și democrați în momentul de față, pînă la avocatul proceselor evreiești frauduloase, pînă la proprietarul milionar care, ținînd supt călcîiul mii de țerani exploatați și lipsiți de lumină, fără a se gîndi că e chemat să li deie școală și biserică, răsplată și dreptate, plînge în Cameră pentru robia Romînilor de peste hotare și visează prin somn Dobrogea cea mare a viitorului.

Ar fi bine să nu salutați cu aplause vechiul «ciocoism», vechiul arivism politic, chiar atunci cînd se îmbracă tricolor la o zi mare și mișcă energic steagul războiului cu Bulgaria. Aveți lucruri mai bune de făcut.

*

N'am dat în unul pentru plăcerea altuia. Dar, cu prilejul interpelării privitoare la cazul de la Flămînză, unde, în goana împotriva obștilor, fusese arestat un în-

vățător pentru gravul păcat că făcuse o obște de Romîni săraci pe domeniul bogatului Mochi Fișer, și în alte intervenții, am represintat cele trei puncte de vedere care hotărăsc totdeauna acțiunea naționalistă.

Mila pentru ȧeranul stors și părăsit străvechii inculturi, hotărîrea de a se face, fără zăbavă, tot ce e cu putință pentru a-l așeza, și material și moral, lîngă noi.

Necesitatea unei reforme imediate a întregului învățămînt, pentru ca nicăiri să nu mai fie copii fără putință de a învăța, orî școli de formă, din care iese numai «absolvenți» capabili cu multă greutate de a-și înnodea o iscălitură.

Datoria de a se apăra clasa, atît de interesantă și folositoare, a meseriașilor și a negustorilor noștri împotriva elementului străin care-î innăbușă supt ochii de filantropi indiferenți ai Statului. Dacă aceasta se chiamă antisemitism, da, sîntem antisemiți. Daș ne declarăm gata să renunțăm la antisemitismul nostru, dacă străinii primesc schimbarea de roluri cu indigenii —, chiar cu riscul pentru aceștia de a pierde «drepturi politice», mai mult fictive.

*
* * *

Doriți, de sigur, și mai mult să vă explic atitudinea mea în chestia externă.

Cînd m'ați ales, Turcia europeană pieria, iar Puterile, generoase infirmiere, care o țineră pînă atunci de suptiori, nu se mai gîndiau decît la moștenirea pucilor și halatului răposatei. Slavî și Greci ocupau provinciile locuite de conaționali și coreligionarii lor. Toate se schimbaseră total la hotarele noastre.

Nu pot zice că am prevăzut în întregime ce s'a întîmplat. Cine cunoaște încheierile cărții mele germane despre Istoria Imperiului otoman va recunoaște totuși că n'am fost lipsit de prevedere. Știam bine cine sînt «Junii Turci», ideologi, cari, neglijînd administrația și armata, credeaș că ajunge pentru o regenerare formula magică a libertaților apusene, și descoperisem și eu, îndată, că o bună jumătate din renovatori erau Evrei, Greci și Armeni. Oricum, mă puteam aștepta

și eu, dacă nu la o victorie turcească, cel puțin la o rezistență serioasă.

Nu s'a întâmplat așa, și, ca și d-voastră, ca și toată lumea, am simțit și eu o dureroasă strângere de inimă pentru catastrofa Turciei.

Și era firesc să fie așa. Când Italia, sora noastră, adevărată și bună, a pornit campania din Tripoli, am fost dintre aceia, cari, înnăbușind sentimente ușoare de înțeles, au desaprobat acest act de agresiune, nu numai pentru că unul mult mai tare ataca o slăbiciune vrednică de compătimire și de ajutor, nu numai pentru că o Putere creștină, fără vre-o îndreptățire de rasă, năvălia asupra unei populații musulmane și arabe, ci și pentru altceva. *Slăbirea Turciei însemna slăbirea noastră.*

Cu atât mai mult am avut cu toții acest sentiment când victoria în Balcani s'a plecat statornic de partea aliaților, a căror calitate de creștini n'ajungea ca să trezească iubirea noastră. Se adăugiau pentru a întări acest sentiment de tristețe, de neliniște și alte motive. Erau biruiți, izgoniți sau distruși Turcii cei adevărați, aceia cari se retrag astăzi în Asia Mică lângă mormintele strămoșilor, dar vina nu era a lor, ci a efendiilor, a «ciocoilor» lor, de alt sînge și cu alt suflet, cari au adus pe rînd slăbirea, demoralizarea și peirea muncitoare și cinstitei rase curate. Și avem și noi efendiii noștri, adesea de alt sînge, ba chiar și de altă limbă, cari ni-au dat pe rînd slăbire și demoralizare, și să ferească Dumnezeu să nu gătească și peirea acestei țeri de răbdare și îngăduință!

Dar Turcia se duce, s'a dus, în acea Asie de unde n'o vor aduce înapoi toate compătimirile și toate părerile noastre de rău. Sintem noi oare meniți să-i purtăm pe umeri moaștele? «Morții cu morții, viii cu viii» e și un adevăr de politică sănătoasă. Înaintea noastră s'a ridicat o realitate nouă, plăcută ori neplăcută, dar neînălăturabilă. Cu dînsa trebuie să trăim, după dînsa trebuie să ne potrivim în urmărirea adevăratelor noastre interese. A ceda factorilor cari se impun nu poate constitui pentru niciun popor o umilință.

Și întreb dacă noi am fi putut împiedeca în vre-un

chip această prefacere fatală. Prin ce? Prin mobilizarea preventivă, înfrînătoare, intimidantă, de care ni se tot vorbește, de chemați ca și de nechemăți, cu o stăruință pretențioasă care ar fi vrednică de caricatura literară a unui Caragiale? Dar a crede că atîta ajungea ca să împiedece apriga luptă necruțătoare a eliberării naționale, a răsbunării creștine înseamnă a nu-și da cineva seamă de starea de spirit a vecinilor noștri. Cum? Vre-o cincî sute de ani ei aŭ stat «supt jug»; acum cîteva decenii o parte din raialele de odinioară ale Sultanului s'aŭ liberat păstrînd ca mai sfînt ideal reunirea într'un viitor cît mai apropiat cu frații. I-aŭ zăbovit, de nevoie, din zi în zi, îndeplinirea. În sfîrșit, cu voia lui Dumnezeu, prilejul mult așteptat, prilejul fericit și unic se înfățișează. O lume întreagă e gata să moară pentru ca nația să trăiască împreună supt acelelași steag. Și ajunge zîngănitul de arme, huruitul de tunuri dincoace pentru a-i împiedeca în oarba, în fanatica și nebuna lor năvălire? Oare, dacă mine Austro-Ungaria s'ar desface, dacă am vedea înaintea noastră perspectiva îndeplinirii unor visuri seculare, nu s'ar cuprinde întreaga noastră nație de o nebiruită furie războinică? N'am alerga toți spre hotarul dincolo de care ne-ar aștepta frații nerăbdători? N'am fi în stare să jertfim tot ce avem pentru ca această clipă fără păreche să nu fie pierdută? Și este oare vre-o putere pe lume, este vre-o mobilizare, este chiar vre-o intervenție militară, fie și a tuturor vecinilor, care ne-ar putea face să ne oprim?

Dar partisanii mobilizării, care și astăzi aprinde pe atîția rătăcitori și rătăciți, par a-și închipui saŭ, cel puțin, vreaŭ să facă pe alții a crede că noi am avea cine știe ce extraordinar monopol de mobilizare. Dar nu sînt oare în preajma noastră Puteri, tradiționale apărătoare ale slavismului primejdut, care ar fi opus îndată trupelor noastre concentrate concentrarea, cel puțin tot așa de amenințatoare, a altor trupe? Și în Rusia, unde este totuși o opinie publică, nu s'ar fi ridicat un curent slavofil așa de puternic, încît niciun Guvern nu i s'ar fi putut împotrivi?

Dar lă mijloc, oprindu-ne de a lua poziție contra aliaților — indiferent dacă nădăjduiam ori ba victoria

Turcilor —, mai era un puternic factor, merit să ne înfrîneze în pornirile războinice nepotrivite: un factor *moral*.

Căci — fără a vorbi de lașitatea unui răztoiū cu bătrîni și răniți — ce represintă oare România noastră? O aglomerație de popoare, o legătură întimplătoare de teritorii, care se ține printr'o dinastie, o clasă de nobili și alta de funcționari, printr'o armată? Nu, ci, prin silințe îndelungate ale unei singure națiuni, am putut întemeia în sfîrșit pe temeiul unei părți din această națiune un Stat menit în chip logic pentru nația întreagă. Aceasta e mai ales astăzi evident, și se poate spune astăzi, fără cruțare, de orice și înaintea oricui. Principiul național domină azi peste Dunăre; el înnaintează pretutindenī spre o biruință sigură; cum ni-am interzice noi oare acest ideal, care e o neapărată cerință a timpului? Pentru a-l îndeplini, pe acesta și numai pe acesta, sintem datorī a risca, fără muștrare de cuget, totul.

Și, atunci, cînd noi nu putem trăi fără acele îndreptățiri morale care ne-aū chemat la viață, am fi putut noi să negăm principiul nostru de existență și de desvoltare combătînd, alături de oștile unui Imperiu zugrumător de națiuni, națiunile desrobite care porniau către liberarea fraților? Eū nu cred. Și, dacă vre-odată ar fi să triumfe concepții «realiste» de această înnălțime, aș fi bucuros ca acele zile să nu le apuc nici eū, nici nimenī dintre ai miei.

Cînd am fost ales, lumea se aștepta la un amestec dușmănos al nostru împotriva Bulgarilor; a Sîrbilor chiar¹, în strînsă legătură, în deplină frăție de armă cu Austro-Ungaria: honvezii și catanele cari să «conlucreze» cu noi pentru că o înnălțare a Serbiei nu convine domnilor de la Viena și pentru că noi ne simțiam jigniți și amenințați de întregirea, care se putea aștepta de mult, a Bulgariei. Atunci, într'o adunare naționalistă din București, m'am ridicat cu hotărîre, fără să întreb ce zice «poporul», adesea neștiutor și înșelat, — căci popularitatea nu e steaua

¹ Voiam să li luăm cellalt „cadrilater“, al Timocului!

are mă conduce, ci e un drumeț cu care mă pot întâlni, dar de care nu plîng cînd mă despart, — m'am ridicat, zic, cu hotărîre împotriva acestei concepțiuni poli ice monstruoase: România națională, cu tradiții naționale, cu menire națională, unindu-se cu un Imperiu internațional, apăsător al conaționalilor noștri, pentru a împiedeca lupta altora.

Peste cîteva zile redactam pentru Ligă în acest sens o broșură francesă, pe care comitetul central, pe rînd, a aprobat-o unanim și unanim a desaprobat-o, provocînd astfel o demisie care i-a permis să iea drumul de azi, spre războiul cu Bulgaria și, în același timp, spre ridicarea unor politicieni în dauna altora, — de sigur conform cu statutele. Broșura am tipărit-o apoi pe seama mea și pe răspunderea mea, și aceleași idei le-am exprimat în «Universul». Atunci m'ați ales, neapărat în cunoștință de cauză. Ce alta puteam apăra în Cameră decît *această* politică, mai puțin strălucitoare, dar mai cuminte și pregătitoare a viitorului?

Se hotărîse a nu se face discuție la Mesagiu, și domnul președinte al Consiliului, importantă și foarte solemnă persoană, declarase că, orice s'ar spune, de cine s'ar încăpățîna să vorbească, d-șă nu va răspunde. Trebuia să renunț la această onoare, dar nu puteam să renunț la datoria mea de a vorbi. Și, relevînd părerile d-sale chiar — cu ipoteze filo-austriace care nu s'aū verificat —, părerile, duble, ale șefului conservatorilor-democrați, urîndu-i să le simplifice în sensul unei reserve prielnice înțelegerii necesare cu «Balcanicii» —, am osîndit aventura, în tovărășie austromaghiară, care ni se propunea, cu vizitele la București din partea șefului de stat-major din Viena.

Pe atunci Liga Culturală pornia în noua ei direcție, aprinzînd sufletele de patima anexarilor: dominație asupra Mării Negre, autonomie în sens românesc a Macedoniei, acces la Marea Egee. Și, ca și azi, o acțiune paralelă cu fracțiunea din partidul conservator pornită, întăiū pe ascuns, apoi deschis, pentru ruperea «colaborării» și venirea unui Guvern Carp, a căruī misiune, declarată de viitorul șef, era provocarea unui războiū european pentru luarea Basarabiei: «spre Chiev», cu oștile lui Francisc-Iosif!

Puteam eu sprijini astfel de lupte, unite cu astfel de nenorocite tendințe aventuroase? Publicul le-a susținut, îmbătat de frazele meșteșugite ale naționalismului de ocazie, și-l sfătuiesc ca, măcar de acum înainte, să puie frîu aplauselor sale învîrtind mîna în buzunar măcar atîta timp cît trebuie ca să-și amintească tot ce a zis și a făcut până atunci triumfaliilor oratorilor ai momentului. Eu știam trecutul ca și prezentul fiecăruia, și, cînd chestia a venit în Parlament printr'o interpelare, m'am ridicat în contra intrigei, cerînd să se lase acelor cari vor purta răspunderea, puțința unei acțiuni neîmpiedecate.

Ce am crezut atunci, cred și acum, cînd demagogia tricoloră defilează ademenitor înaintea d-voastră. Să ne păstrăm pentru misiunea noastră firească și să ne pregătim, printr'o mare operă de reforme interioare, pentru dînsa. Toate puterile noastre nu ajung pentru această operă de răbdare, de statornicie, de concentrare. Fecioarele nebune din Evanghelie, care aveau stînsse candelile cînd a venit Fiul Omului, le aprinseseră de sigur, dar pentru alte scopuri, neasămănat inferioare, și ele se stînseseră în bătaia vîntului, pe cînd lumina candelilor de la fecioarele înțelepte se ridica singură și senină în așteptarea Mirelui.

Așa cred, și așa dori să credeți așa. Și, dacă nu credeți așa, la scadența politică apropiată să alegeți mai bine pe altul, fără a crede că m'ați supăra prin aceasta. Cînd se coboară de la munte plutele pline, le mîna apa strînsă îndelung, prin zăgaze tari, pentru aceasta: să avem în sufletele noastre acel zăgaz tare care împiedecă puterile apei de a se risipi în mișcarea la vale a cîtorva butuci răzleți. Patriotismul, naționalismul fără frîu nu sînt și ele decît o desfrînare.

E «nepatriotic» ceia ce vă spun, — vor zice mulți. Înainte de a judeca, vă cer un lucru: să puneți alături ceia ce am făcut fiecare, din viața noastră, până acum.

În schimb se releva în Cameră marea însemnătate a primirii *populare* făcute la Roma principelui Carol:

Onorată Cameră! De cînd România a căpătat din nou viața sa politică neatîrnată, țara noastră a fost dese ori obiectul atenției altor State, ale căror interese se apropiau mai mult sau mai puțin de interesele noastre.

Până acum însă nu s'a întîmplat niciodată ca națiunea noastră să fie aclamată, nu ca un Stat putînd să servească anumite interese într'o parte a Europei, ci în întregimea ei, în ființa ei sufletească. Ei bine, lucrul acesta s'a întîmplat ieri, la Roma. (Aplause prelungite.) O grandioasă manifestație, a zeci de mii de cetățeni ai Capitalei Italiei, care cuprinde urmele înaintașilor noștri, — cei mai depărtați și glorioși înaintași ai noștri, — s'a adunat pentru a aclama în Principele Carol situația României de azi și viitorul la care România este chemată. (Aplause prelungite.)

Și cred că noi am da dovadă de o indiferență orientală, de o totală lipsă de înțelegere pentru locul unde sînt interesele noastre și de unde ni poate veni sprijinul, dacă am lăsa un astfel de prilej cum a fost grandioasa manifestație din Roma, fără un răspuns călduros din partea noastră.

Prin urmare, cred că sînt în sentimentul Camerei rugînd Biroul să trimeată președintelui Camerei Deputaților din Roma expresiunea de recunoștință a noastră, mișcați de marea iubire (aplause prelungite) pe care poporul italian ni-a arătat-o în Capitala sa, și augurînd ca, pornind de la această iubire, să strîngem legături, care nu pot fi decît de cel mai mare folos în anume împrejurări care încep azi și pentru noi și pentru poporul frate, mai puternic și mai mîndru de trecutul său decît noi. (Aplause.)

IX.

Dar, după o strașnică „lichidare“ în Cameră, după deosebite încercări, din care a reieșit slabul curaj politic al celor mai aprinși luptători pentru d. Carp, chestia s'a închis în folosul miniștrilor. Parlamentul avea obișnuitele ocupații de partid, cînd în sfîrșit voia

de a prezenta și discuta protocolul s'a căpătat. Asupra „ședințelor secrete“ de la Senat, „Neamul Românesc“ observa la 16 Maiu acestea:

Păcat de ceasurile pe care, între colegii miei deputați, le-am pierdut la Senat ca să ascult secreta expunere făcută în cea mai secretă dintre ședinți de un ministru discret la culme înaintea unor persoane al căror ales simț de onoare-i silia să nu comită indiscreții...

Păcat și de timp și de osteneala ce mi-am dat de a însemna, pntu viitoare scopuri de istorie, destăinuirile de acolo!

Mi-a părut rău încă de la început de timpul cheltuit, căci tot ce-a spus d. Maiorescu e secret doar întru atîta că nu le-ar fi putut spune, cu tonul batjocuritor întrebuintat de d-sa, înaintea miniștrilor străini pe cari împrejurările îi fac să negocieze cu România în persoana d-sale.

Incolo, asemenea materiale diplomatice se publică oriunde în cărțile albastre, galbene, verzi și altele.

Adevărat că nu se publică acolo unele conversații particulare pe care d. Maiorescu a crezut că trebuie să le reproducă după amintire în acea limbă francesă pe care s'a văzut că — afară de d. Beldiman — o întrebuintează miniștrii noștri în străinătate, nobili din străvechile familii Nanu, Diamandi, etc., și pe care d. ministru de Externe o pronunță atît de personal. Dar aceasta era nota particulară, dacă nu savoarea specială a comunicațiilor.

Mi-a părut rău de însemnări fiindcă a doua zi, printr'un nemaî pomenit abus, toate foile dădeau note mai precise decît ale mele.

Ca să știu că d. Maiorescu n'a avut nicîo politică decît aceia de a înlocui pe d. Carp, care-l ajuta din toate puterile, ca să știu că a luat lozinca Silistra de la d. Ionaș Grădișteanu și de la întrunirile publice, că a făcut — din *carpe diem* linia sa de conduită politică, nu era de nevoie să merg acolo. O știam!

Nulitatea politiceî noastre externe și inferioritatea

oamenilor noștri politici s'a vădit Sîmbătă și va urmă Lună¹.

Părerile ce am exprimat în Cameră le-am reprodus aproape în aceeași zi unui prieten stenograf. E vremea să le redau acum în întregime:

În această Cameră sînt acum, și sper că se vor menținea și până la votare, două curente în ceia ce privește protocolul care ni se înfățișează. Să mi se dea voie să nemulțănesc și pe unul și pe altul. Decî cei d'întăiu, cari vor vota actul de la Petersburg, să nu se supere prea mult că nu-î voi putea imita, iar ceilalți să nu aștepte de la mine consecințele desperate, pesimiste ale d-lui Miclescu.

De alminteri sînt dator să deosebesc de celelalte cuvîntări — toate, neapărat, sincere — cuvîntarea sinceră, dar într'altfel, a d-lui Miclescu, și să-mi dea voie d-sa să interpretez așa cum înțeleg eu republicanismul d-sale, pe care în acest sens îl împărtășesc și eu și ar fi bine să-l împărtășească și cît mai multă lume. D-sa nu e fără îndoială republican în sensul de la «Protestarea», la care, pe lîngă d-sa, au scris și alții, și declarați și nedeclarați, și știuți și neștiuți.

D. T. *Maiorescu*, *președintele Consiliului*: Eă n'am scris, eă am fost contra direcțiunii «Protestării».

D. N. *Iorga*: În orice cas, a fost multă lume acolo.

Republicanismul de astăzi al d-lui Miclescu presupune însă neapărat iubirea înainte de orice a lucrului public, «res publica». D-sa urmează preceptele strămoșilor romani: «Salus reipublicae suprema lex», și, într'o țară în care sînt atîția cari preferă cu învîșunare alte interese, interesul personal manifestat prin bogăția situațiilor, a onorurilor, sau măcar prin silința de a menținea, să zicem, un Ministeriu de colaborație, e foarte frumos să se găsească și de aceia care înlătură toate aceste lucruri pentru a se gîndi, înainte de toate, la «salus reipublicae», la interesul general.

¹ A urmat Marți, d. I. I. Brătianu, care a știut să păstreze discuției înălțimea cuvenită și a avut frumoase accente de orator.

Pentru multe persoane, în discuția ce s'a deschis cu privire la situația nouă creată dincolo de Dunăre prin victoria aliaților, o hotărîre a fost grea. Vă rog să credeți că hotărîrea mea n'a fost din cele mai ușoare. Atîta vreme am fost împiedecat să o spun, și-mi pare bine din toată inima că a venit momentul cînd, fără a face vre-un rău țerii și negocierilor purtate în numele ei, pot să vorbesc limpede și deschis asupra întregului complex al chestiunilor pe care le atinge conflictul din care a rezultat sfărîmarea Împărăției otomane. Poate că mie mi-a fost mai greu și mai dureros să tac decît altora, căci cine poate crede că un om a cărui viață a fost întrebuintată în cea mai mare și mai bună parte — mai mult de douăzeci de ani — la cercetarea părții celei mai însemnate, mai oneste și mai glorioase din trecutul nostru întreg, care s'a înfiorat de atîtea ori de fiorii luptelor de odinioară, de filfiitul steagurilor biruitoare, de mulțămirea biruinților cîștigate, ca un om care a trăit toată tinereta și bărbăția sa în mijlocul celor din alte vremuri, în urma cărora, a silinților și izbîndelor lor, s'a văzut, pare că, observator modest, împărtășindu-se, atunci, de tragedia sfortărilor și de bucuria triumfurilor lor, un astfel de om poate rămînea nesimțitor într'un moment cînd, din nou, pretutîndeni, răsuna, întăiu în întrunirile publice ale Ligei Culturale, apoi aici, în Parlament, în consilii ministeriale chiar, trîmbița care chema în numele țerii, în numele demnității naționale, a foloaselor ce se pot atinge printr'un nou război și a gloriei pe care acest nou război poate să ni-o dea, lumea la o nouă ciocnire împotriva dușmanilor?

Cîțiva dintre d-voastră, cei mai bătrîni, au apucat războiul din 1877-78, și într'o pagină frumoasă, pe care am citit-o adese ori înnaintea elevilor miei, d. președinte al Consiliului a arătat de ce sentiment dureros, manifestat prin lacrimi, care se îngămădiau în ochi, au fost cuprinși locuitorii Bucureștilor, ai Capitalei României independente, cu oaste proprie, cu steag ajuns neatîrnat, cu viitor deosebit care i se deschidea înnainte, cînd, în marginea orașului de reședință al Domnului român, au defilat oștirile Țarului, venite

pentru alte scopuri, călcînd peste slăbiciunile și umilințele noastre, fără să știm măcar dacă ni va fi îngăduit să arătăm că și noi putem da o oaste care să cîștige și ea biruința ei. Eū n'am trăit ca bărbat în acel timp, dar, în casa noastră, mîni de copii prefăceaū pînza în scamă pentru răniți, și nu voiū uita nici ziua cînd un glas, glasul mamei, ni-a dat cea d'întăiū veste a victoriei românești, și nici aceia cînd glasurile noastre de școlari înnăltaū imnuri întru mărirea României libere și biruitoare.

Se poate oare ca o viață începută astfel să nu do-rească a se sfîrși — și viața în timpurile noastre e scurtă — decît după vederea altei lupte, a unei întregiri a patrimoniului românesc, a unei desrobiri, fie și parțiale, a numerosului și vrednicului element românesc care se găsește supt stăpînire străină, a unei noi afirmări a energiei și vitejiei naționale? Dar acesta a fost cel mai sfînt vis al vieții mele! Și să trebuiască astăzi, eū, istoric, amestecat sufletește în tot trecutul nostru, eū, cel crescut în mijlocul unui războiū fericit și al celor d'întăiū amintiri ale lui, să trebuiască să-mi calc pe inimă pentru a fi împotriva celor cari ne îndemnaū la războiul timpurilor noastre și la folosul care ar putea resulta dintr'însul?

La sfîrșitul cuvîntării sale, d. ministru de Interne a vorbit în frase frumoase de bucuria pe care ar trebui să o simțim cu toți cînd astăzi putem cucerii din nou, putem adăugi ceva la România, pentru a înnălța steagul nostru, dacă nu pe zidurile Silistrei, care nu mai sînt, cel puțin pe pămîntul udat de sînge în care aceste ziduri fuseseră întemeiate, și aceasta coborînd, cum zicea d-sa, un steag glorios, steagul celor mai recentî biruitori din Balcani, acela care a condus pe Bulgari, în asaltul lor desprețitor de moarte, la Chirchilise și Liulè-Burgas. Și, dacă pentru mulți acesta a fost un argument sentimental, putea să fie încă mai mult pentru mine, care știū ce a fost această Silistră de odinioară, care-mi amintesc, din cetirea vechilor cronicî bizantine, de vechiul cneaz rus Sviatoslav, venit la Dunăre pentru a rezolvi cu sabia chestiunea Orientului, așa cum se presinta la sfîrșitul veacului al X-lea, cînd Împărăția bulgărească

muria, cînd Bizantinii nu erau în stare s'o înlocuiască și el nădăjduia să poată pune temelia unei nouă Împărății a Răsăritului, de formă bizantină, de supuși bulgari, de luptători slavi de la Nipru, până în ziua cînd, învins la rîndul lui de silințele unui Nichifor Focas și Ion Țimische, el rătăcia pe Dunăre, în lun-trea lui ușoară, înfășurat în platoșă de aur, purtînd pe cap coiful strălucitor, ca să vadă încă odată pămînturile de care era să se despartă pentru totdeauna, mergînd în țara lui, departe, pentru a peri de săgețile Pecenegilor sălbateci!

Puteam eu rămînea nesimțitor la evocarea timpurilor lui Mircea, căruia i s'a zis Cel-Mare fiindcă era cel bătrîn, — și astăzi lucrurile mari le putem găsi numai în lumea acestor bătrîni, fiindcă în lumea noastră tînără ne lovim numai de lucruri meschine? Cînd se amintea acea stăpînire romînă a Dunării, pe care eu o știu mai întregă, — căci puțini dintre d-voastră vor fi știind că, înainte ca Mircea să-și fi așezat căpitanii în Silistra, Vidinul primia între zidurile sale pe un Domn al Țerii-Românești, Vlaicu, pe care vecinii săi îl intitulau «rege» și că pe la 1370 același stăpînitor muntean avea supt poruncile sale și Nicopolea, că deci de la Vidin, de către hotarul Serbiei, până la Chilia de la gurile Dunării, mai mult: până la depărtatul Moncastru, Cetatea-Albă de la limanul Nistrului, tot țermul era românesc și, astăzi, cînd steagurile tricolore ale micilor noastre vapoare fac — și ce bucuros am fost totdeauna de aceasta! — legătura între cele două maluri ale Dunării și steagul nostru se oglindește în apele bătrînului rîu, el nu face altceva decît acopere printr'o icoană nouă vechile icoane ale corăbiilor vechului al XIV-lea, și cît de rău e — și am putea s'o împiedecăm! — că în tot cursul Dunării-de-jos acest steag nu ne poate umbri în călătoriile noastre, ci, suind scara vapoarelor austriace și ungurești, recunoaștem, nu numai o necesitate de transport, dar și permanența unei pretenții de hegemonie, și economică, și politică!

Și, cu toate că amintiri așa de multe, așa de scumpe, așa de puternic legate de sufletul mieu, se îngrămădiau asupra-mi, nu m'am putut hotărî a vorbi și a

îndruma ca și ceilalți. Am fost silit a mă împotrivi de o conștiință a cărei educație a fost scopul de căpetenie al vieții mele, care e astăzi singura mea mîndrie, și totuși n'aveam măcar voia — nu mi-o dădeam — de a arăta pe deplin, verbal, înaintea dumneavoastră, fără nicio rezervă, care sînt motivele care mă siliau să nu aprob o acțiune gîcită de mine de la început, urmărită cu durere până la tristul rezultat pe care-l avem astăzi înaintea noastră.

Orî poate m'a împiedecat de a abunda în sensul celorlalți, de a adăuga la credința și entuziasmul lor acea iubire pentru Bulgari, acea sentimentalitate romantică, firește și naivă, cu totul străină de realitate, pe care era dispus să mi-o atribuie în discursul său de la Senat d. I. Brătianu ?

Adecă am iubit în totdeauna atît de mult pe vecinii noștri de peste Dunăre, încît să cred că, inimile lor și ale noastre bătînd în același ritm, am putea încheia o înțelegere politică pe basa acestor nezguduite simpatii ? Dar astfel de iluzii le are cineva la o vîrstă mai tînără de cît a mea, și, dacă șeful partidului liberal se apropie de 50 de ani, am trecut și eu binișor de 40, și, dacă ocupația mea istorică îmi poate da un neajuns, un defect, să zicem : o infirmitate, această infirmitate nu poate fi o iluzie de frăție omenească, ci, din potrivă, conștiința dureroasă despre necesitatea luptelor crude pentru ca omenirea să-și recunoască și să-și delimiteze drepturile. Precum studiul cugetării omenești în deosebite timpuri poate produce la specialiști o oarecare indiferență în ceia ce privește adevărul unor soluții care nu sînt niciodată cu totul adevărate și niciodată false în întregime, tot așa pe istoric îl stăpînește de la o bucată de vreme un simț al relativității tuturor lucrurilor, dar și al duratei lor prin singura încordare a tuturor puterilor de viață ale unui Stat și ale unui popor.

Dar, fiindcă de atîtea orî mi s'a adus, aici și aiurea, în cuvinte de acelea, fără măsură și fără respect pentru alte idei, pe care cineva le poate împărtăși în toată sinceritatea, — căci, de multe orî, în materie de lucruri omenești, nu poate exista rigiditatea discutabilă a unei singure formule, dincolo de care nu ar fi decît ră-

tăcire saŭ nebunie,— fiindcă mi s'a adus deci, în felul acestor jigniri dureroase pentru mine, învinuirea că am uitat puțin de interesul nostru pentru a gândi prea mult la interesul altora, dați-mi voie să foiletez în cartea în care am cuprins spusele mele cu privire la chestia Orientului în timp de aproape zece ani, de la 1904, cînd începe amestecul mieu în politică până astăzi, pentru a scoate la iveală cîteva casuri, cîteva momente ale relațiunilor noastre cu vecinii și a vă semnala cuvintele în care-mi exprimam părerea mea, pe atunci prea tranșantă, prea ațîțătoare, prea revoluționară față de un sentiment public slab, de o demnitate națională insuficientă.

În 1904, un vas românesc de transport lovia un torpilor bulgăresc la Rusciuc și comandantul torpilorului stricat se suia pe coperta vasului nostru, insulta pe căpitan, pe tot personalul de serviciu, fără ca pentru aceasta opinia noastră publică să se emoționeze prea mult, și atunci, d-lor, iată în ce cuvinte îmi arătam indignarea pentru jignirea adusă nouă și pentru ușurința cu care ne arătam dispuși să o suportăm,— îndemnînd la o acțiune energică fără care mi se părea că prestigiul nostru nu se va putea menține, căci este o părere foarte greșită aceia că se poate amîna scadența unei astfel de polițe, că se pot acumula plățile pentru anume date, la care adversarul e slab și atunci de odată să i se aducă aminte toate jignirile pentru a se putea pedepsi dintr'o singură lovitură. Nu, aceasta nu moralisează, ci moralisează simțirea deplină a insultei primite și răsbunarea ei imediată, în folosul educației naționale.

«Acum ce se va face? S'a început o anchetă și, de la cele d'întăiu cuvinte, delegații nu s'au înțeles. Se pare că se așteaptă de la noi despăgubiri și scuse, lingăririi și pupături de mîni. Ceteșc acum că d. Mișu, priceputul nostru ministru la Sofia, s'a dus pentru a vorbi oamenilor de acolo, că d. Saligny a plecat în cercetare la Rusciuc.

«Toate sînt bune, dar opinia publică românească are nevoie de o satisfacție cinstită, loială, în-

treagă. Aceasta nu poate fi țara osîndită să primească orice obrăznicii ale orîșicui. Onoarea ei trebuie să fie mai presus de orice. Și onoarea ei a fost atinsă.»

Alt cas: trec anî de zile după aceasta. Bulgarii se proclamă independenți. Actul proclamării se face într'o bibliotecă populară. Națiunea întreagă simte același fior de mîndrie și ia întreaga hotărîre de a interpreta pînă în ultimele sale consecințe această declarație de independență care pune pe fruntea principelui vasal de ieri coroana Țarilor medievali. Pe toți acest titlu i-a lăsat indiferenți: de ce nu i-ar zice «Țar», cine-î poate împiedeca să caute în amintirile lor istorice titlul cel mai potrivit pentru a împodobi cu dînsul pe stăpînitorul lor înnălțat cu o treaptă? Eă știam ce însemnează Țar. Țar nu e rege; e Împărat, cu tendința, firească, spre Constantinopol, e înviera tuturor amintirilor glorioase din evul mediu, e necesitatea silinței de a le învia în timpul nostru. Și Țarul acesta, era, cum trebuia să fie, nu Țar al Bulgariei de atunci, ci Țar al Bulgariei care este să fie, cuprinzînd pe toți Bulgarii: Țarul tuturor Bulgarilor. Noî l-am primit și așa, firește mai târziu, după ce l-aă recunoscut Viena și Berlinul, care ni fac semn și ni dau indicații în toate împrejurările. De ce am fi riscat recunoașterea lui pentru a adăugi un titlu la recunoștința vecinilor noștri, la recunoștința pe care, de altminteri, nu o sprijină nimic, fiindcă o anume recunoștință este o greșală, precum este o și mai mare greșeală a o cere de la acei cari nu sînt dispuși să o recunoască?

Pe vremuri și noî am îndrăznit a zice stăpînitorului României unite: Domn al Romînilor, a bate acest titlu în argintul monedelor, și l-am retras, prudenți, precauți, fricoși de a nu jigni pe nimeni: ne-am mulțămît cu acest titlu de Domn al României care se păstrează și pînă acum.

Eă fusesem pe acolo de multe ori, dar nu în toate colțurile, fusesem în tot lungul Dunării și la Sofia, pentru a trece de acolo la Constantinopolul rîvnit de Țaratul cel nou, și, atunci, zguduit de evenimente ale căror

urmări le prevedeam, cum vă veți convinge îndată din ascultarea cuvântării mele, scriam această pagină de recunoaștere a unor drepturi pe care nimeni nu le putea înlătura, dar și de semnalare a unor primejdii către care mergeam cu siguranță.

«Bulgaria liberă e *Țarat*. Legătura cu cel mai mîndru trecut împărătesc se face în vechea Capitală împărătească a Tîrnovei și locul unde s'a luat hotărîrea istorică e o *sală de bibliotecă populară*.

«Pe trecut și pe *popor* se razimă noul *Țarat*.

«Tocmai acele elemente de care oamenii cari aū în mîna puterea la noi n'aū știut și n'aū voit să știe.

«Nu invidiem pe Bulgari. Sînt vrednici prin muncă, prin patriotism, prin credință față de tradiția istorică, de ceia ce aū astăzi.

«Dar inima ni sîngeră cînd ne gîndim *cum ne prinde pe noi acest mare fapt*».

Cînd zic la urmă «sărmană dragă Romănie», cine ar putea tăgădui sentimentele de la care pleacă aceste cuvinte?

Și a mai trecut vreme, Bulgaria aceasta nouă a procedat une ori cu noi întocmai ca și Bulgaria cea veche. La Turtucaia, noi avem o școală. Învățtorul de acolo n'o fi observînd toate cerințele delicate ale situației sale, dar, în s'îrșit, aceasta nu e suficient pentru ca el și părinții copiilor cari urmează la scoala lui, supt un pretext sau altul, să fie aruncați în închisoare, supt ochii noștri și în batjocura noastră. Cînd s'a întîmplat cazul de la Turtucaia, a doua zi după încă o vizită solemnă, a regelui și reginei Bulgariei la Sinaia, «Neamul Românesc» lua, față de această jignire, o atitudine din care nimeni nu va putea desface iubirea cu orice preț pe care eu aș fi purtat-o Bulgarilor.

«Ce urmează de aici? Cred că trebuie să mulțămim Bulgarilor că aū dat nota cea adevărată față de noi. Cei cari-și făceau iluzii după genti-

lețele familiei regale bulgărești față de familia noastră regală le pot părăsi. N'ar fi trebuit să se încinte niciodată de acest ieften preț al concesiilor politice. Și, chiar dacă gândul înalților vizitatori ar fi fost curat, Hincul bulgăresc are alte sentimente, în de obște cunoscute: el invidiază România din toată puterea invidiei care e pentru dînsul o virtute națională. Și acest Hinc, intelectual, gazetari, funcționărim, oaste, ne urăște și ne pîndește chiar în mijlocul discursurilor despre recunoștința eternă.»

Am vrut să vă înfățișez aceste dovezi. Mi s'a părut necesar pentru a-mi da autoritatea trebuitoare ca să pot spune lucrurile ce vor urmă. Și aș cuprinde cele de până acum în următoarea declarație: Această națiune a noastră e atît de nenorocită prin sărăcia și lipsa de cultură a celor mai mulți din fiii acestei țeri, prin ruperea ei între atîția stăpînitori, cari o întrebuițează pentru scopurile lor deosebite, împiedecînd manifestarea unitară în istoria lumii a puterilor noastre culturale, militare și politice, încît n'am în sufletul mieu destulă iubire ca să i-o închin și destulă muncă, pornită din această iubire, pe care să i-o consacru. Așa fiind, cum aș putea eu oare să revărs o cît de mică parte din iubirea aceasta, neîndestulătoare pentru binele și înălțarea acestei țeri, și asupra altor neamuri, pe care se gădesc destui să le iubească și să le sprijine așa cum ar fi de dorit ca și noi să știm a iubi și a sprijini cu toții țara noastră și neamul nostru ?

*

Să mi se îngăduie, d-lor, a nu urmă linia obișnuită a vorbitorilor de până acum cari întovărășiau pe d. Maiorescu în peregrinațiile d-sale diplomatice pentru a ajunge pe urmă la protocol. Să mi se îngăduie încă un lucru: a nu vorbi de acest protocol ca de opera d-lui Maiorescu, pe care-l pot prețui și dintr'o veche colegialitate universitară între dumnealui, mult mai bătrîn și încunjurat de respectul cuvenit, și între mine, mult mai tînăr și care n'aveam dreptul să mă bucur de acest respect.

Nu, d. Maiorescu n'a avut o politică mai mult decât alta. Binevoitor, la vîrsta d-sale a crezut că are datoria de a servi politica altora, a multor altora, și a primi întreaga răspundere pentru dînsa.

Și nu e nici politica d-lui ministru de Interne, care se arată dispus a primi gloria ei. Ea e politica tuturor și a nimănuî; s'a făcut în același timp la Ministeriul de Externe și la Ministeriul de Interne și la Ministeriul de Lucrări Publice, la Dacia și la Băile Eforiei, la Ateneu, la întrunirile Ligei în provincie, în redacția deosebitelor ziare, și toate acestea împreună au produs acțiunea complicată din care a rezultat ceia ce avem acum înaintea ochilor. Nu e nicio mirare că n'a putut rezulta altceva. Această politică, rezultat al unei tradiții nenorocite, al unei totale lipse de disciplină, al unei ignoranțe cumplite în ceia ce privește condițiunile de viață actuală și tendințele firești ale națiunii noastre, această politică va ieși condamnată din expunerea pe care o voi face.

Și vreau să plec de la însuși actul pe care, bine pecetluit cu pecetii roșii, dovezi ale autenticității, ni-l prezintă la Senat d. prim-ministru. Și aici să mi se îngăduie să pun în legătură aceste pecetii, garanții de autenticitate, cu cuvîntarea d-lui Miclescu și să spun de ce, admirînd forma și puritatea de intenții din care pleacă, n'am vibrat de ideile și sentimentele pe care le cuprindea. Îmi plac cuvintele care vin din fapte și duc la fapte; și discursurile au nevoie, ca și protocoalele, de pecetii: pecetii de credință, pecetii de muncă, pecetii de sacrificii, pecetii roșii de sînge; unde le văd, cred, dar numai acolo.

Protocolul pecetluit al d-lui prim-ministru cuprinde cedarea către România a Silistrei împreună cu un teritoriu de trei kilometri în jurul ei. Care Silistră? Orașul, bojdeucele, sau cetatea? D. ministru de Război crede că cetatea, că de perimetrul, de periferia ei e vorba, — și a făgăduit că va reprezenta acest punct de vedere în cazul cînd va fi unul din delegații României. Acești delegații vor trebui să negocieze cu delegații bulgari. O mai potrivită soluție a conflictului nici nu putea să fie. Am pornit de la ne-

înțelegerea cu Bulgarii ca să terminăm cu o nouă discuție nesinceră, în care ei vor adăugi, firește, la nemulțămirea lor anterioară nemulțămirea jignirii provocate de cedarea Silistrei. Ne vom găsi înaintea dificultăților cu greu de înlăturat ale unei discuții romîno-bulgare.

Aceiași comisiune o vom găsi însă și aiurea. Bulgarii n'au voie să ridice întărituri noi, nici să dreagă pe cele vechi, într'o anume rază, care va fi determinată tot de o comisiune romîno-bulgară. Ne putem închipui că delegații bulgari vor arăta cea mai mare bunăvoință de a fixa raza care să satisfacă pe deplin pretențiile și temerile noastre. Și aici, prin urmare, la alt punct greu, ne vom găsi față în față la stîrșit, cînd față în față eram la început, cu adausul sentimentelor de mînie și tendințelor de răsbunare pe care le poate produce o cesiune teritorială.

Comisiunea romîno-bulgară se întîlnește însă și într'un domeniu în care am fi așteptat-o încă mai puțin. Vor fi poate în Silistra patrioți bulgari cari nu vor suferi blînda noastră stăpînire. Nu vor băga de seamă că anexarea va permite să se trimeată la școlile lor, pe care nu le vom distruge, pentru că n'avem dreptul, și pentru că am fi pedepsiți imediat prin lovituri aduse școlilor din Macedonia, că vor putea primi în aceste școli pe fiii Bulgarilor din județele Constanța și Tulcea, cari vor putea da prin urmare Silistrei un caracter național bulgăresc încă mai puternic și mai învierșunat decît acel de acum. Vor fi oameni cari nu se mulțămesc nici cu atît. Amintirea biruințelor de ieri îi fac ireductibili,—și nu vreau să vorbesc aici despre dreptul național pe care l-am putea pretinde noi, și despre dreptul național pe care și l-au creat ei în acel loc, în care înfățișarea de astăzi nu e tocmai cea din 1878, cînd d. ministru de Interne cerea ca granița României să se întindă pînă la marginea Cadrilaterului. Bulgarii, cari vor voi să plece aiurea, vor fi despăgubiți. Despăgubirea aceasta ar rămînea să o fixeze Suveranul cel nou. Ei bine, protocolul hotărăște că alături de dînsul va fi și vechiul Suveran, care, natural, în astfel de lucruri n'ar avea ce să mai caute. Vă puteți închipui la ce rezultate cu-

rioase va ajunge comisia de expropriere romîno-bulgară, a cărei misiune va fi de a se pronunța în ceia ce privește sumele de acordat Bulgarilor indignați de dominația romînă, cari vor dori să se strămute aiurea.

Dar protocolul mă cuprinde o clausă, privitoare la Romîni macedonenî. Noi știm cine sînt: 300 poate 500.000—oamenii optimiști îi socot pînă la un milion—, așezați acolo din cele mai vechi timpuri; moștenitorii celor d'întăiū coloni romane din Peninsula Balcanică; mai vechi decît noi, cari am venit de la dînșii și prin ei. Sînt elementul roman așezat la mijloc între coloniile lui Traian și podul de la Severin, element scump, nouă prin comunitatea de sînge, venerabil pentru oricine prin arhaicul caracter al existenței lui. Noi li zicem Aromîni — pentru dînșii, aceasta înseamnă Romîni —; pentru diplomații din Petersburg însă ei sînt «Cuțovlahi». Noi primim protocolul cuprinzînd această batjocură. «Cuțovlah» e o poreclă grecească care înseamnă «Valah șchiop». Simtă-se șchiop cine o vrea și procedeze în consecință: eū nu mă simt și nu simt nici nația mea, întemeiată pe voinicele sale picioare milenare, nu o simt șchioapă de loc! «Cuțovlahi» din protocol mi se pare o insultă, și eū aș fi cerut revisuirea lui din acest punct de vedere care creiază o deosebire și de nume, între noi și între dînșii. Dar ce se va face cu școlile garantate prin protocol — lăsăm la o parte Biserica — ale acestor cuțovlahisați? Avem dreptul să le subvenționăm; sînt însă două condiții: una să fie frecventate de elevi cuțovlahi, — «întru cît vor fi frecventate» de asemenea elevi, «en tant que...», nu continuū măi departe, căci socot că accentul mieū franțuzesc ar suna urît după probele de excelentă pronunțare francesă, care ni s'aū dat în ultimele ședințe, menite să arăte că puriștii de la Paris n'aū dreptate atunci cînd pretind o uniformitate de dicțiune francesă, indiferent de provincie. Dar cine va fixa că școlile cuțovlahe vor fi frecventate de elevi cuțovlahi? Evident administrația locală, decî administrația bulgărească, și, fără a fi trăit în Balcani, știm și în regiunile noastre carpatice că orice prefect, subprefect ori primar găsește mijlocul ca părintele de familie să declare și în ceia ce privește naționalitatea

administrațiilor ceia ce e în interesul puterii pe care acești agenți administrativi o represintă. Și ce ar fi dacă într'o localitate s'ar face declarația că nu există elevi cuțovlahi? Mai primește școala Cuțovlahi ori nu?

Nu numai atât: această subvenție se va cheltui supt supravegherea Statului bulgar. În ce sentiment va face această supraveghere și cu ce tendinți? Firește nu cele mai prietenești față de noi: cu dorința de a păstra și mai departe cultura străină într'o provincie bulgărească. Dar oare nu ne-am luptat ani de zile pentru a împiedeca supravegherea în ceia ce privește o singură școală românească, cea din Brașov? După multe silinți am biruit, și am socotit aceasta ca un mare triumf al nostru, ca înlăturarea unei mari primejdii. Acum vom avea această supraveghere pentru toate școlile pe care le vom întreține cu banii noștri în cuprinsul provinciei aromîne a Bulgariei.

Oare cu aceasta, admițînd că Guvernul bulgar ar fi sincer și iubitor de noi și respectuos de drepturile aromîne, s'a resoluat chestia fraților noștri din Peninsula Balcanică? Dar pămîntul lor va fi împărțit între Bulgari — și noi știm cît li va reveni, și poate să li revină mult mai puțin decît cred astăzi, dacă pretențiile sîrbești vor învinge —, între Sîrbi, între Greci, fără a mai vorbi de acea Albanie pe care n'o știm ce e, și știm tot așa de puțin care va fi rolul pe care elementul aromănesc îl va putea juca în cuprinsul ei. Protocolul din Petersburg ni dă asigurări în ceia ce privește pe Bulgari, dar, odată ce chestia drepturilor noastre în Balcani s'a redus la un conflict romîno-bulgar care să se resolve la Petersburg de ambasadorii Puterilor, ce asigurări avem din partea celorlalte națiuni? E ceva scris din partea Sîrbilor, oricît ar fi de prieten — căci să nu uităm, că s'a uuzit plîngerî în ceia ce privește purtarea organizației administrative sîrbești față de Romîni din valea Timocului? Ce asigurări scrise avem din partea Grecilor?

Vedeți, eu sînt un modest profesor care n'am decît inteligența, nu tocmai mare, care se cere pentru a ocupa o catedră universitară în România și căruia, datorită împrejurărilor modeste în care își petrece viața, îi lipsesc cu totul acele cunoștințe cu care se pot

mîndri colegii noştri miniştri şi simpli deputaţi. Eu mă declar incapabil de a scoate din fiecare buzunar cite o ilustraţie europeană, ale cării destăinuirî personale faţă de mine, foarte secrete, să poată servi de sprijin argumentelor mele, dîndu-li un caracter excepţional, dar am fost şi eu la Londra şi ştiu şi eu ceva — de unde şi cum, nu interesează. Eu ştiu că Venizelos vă declară că, odată anexată Macedonia la Greci, nu mai sînt aceleaşi motive de a-i persecuta. Îl cred. E un om rar, un om foarte cuminte. Îndrăznesc a zice, într'o şedinţă secretă, că poate e singurul om cuminte pe care-l aŭ Grecii. Dar şi într'o şedinţă secretă n'aş îndrăzni să fixez cît de mare e numărul oamenilor cuminţi pe cari-i avem noi. Vorba e că Venizelos nu e permanent, nu e etern. Nimeni nu garantează că va face şcoală şi că urmaşii lui vor judeca întocmai ca dînsul. Şi atunci la cine ne plîngem noi cînd Aromîniî cari, prin noua cucerire, se adaug la vechii Aromîniî fără drepturi şcolare şi religioase din regatul Eladei, nu vor fi lăsaţi a-şi deschide şcolile?

Dar mi se spune: Silistra are mare importanţă strategică. Trecem peste toate celelalte şi o primim; chiar dacă am pierde pe toţi Aromîniî, Silistra îi compensează. D-lor, am auzit aici un discurs al unui domn deputat în care se făcea socoteala valorii în kilometri pătraţi a Macedonenilor. Ieşia cam slabă. Dar, dacă toţi Macedonenii laolaltă fac numai trei kilometri, vă puteţi închipui că valoarea lor e extraordinar de depreciaţă, şi ferească Dumnezeu să nu se introducă sistemul acesta de socotelî şi în ceia ce priveşte pe Romîniî din toate părţile şi să ajungem noi cu toţii a valora tot aşa de puţin în kilometri pătraţi cît valorează fraţii noştri de peste Dunăre!

Dar e aşa de mare valoarea strategică a Silistrei? D. general ministru de Războiŭ o spune. Mă bucur. Dar sînt alţi generali, şi ei cu studii speciale, cari aŭ jucat şi ei un rol mare în armata noastră şi cari tăgăduiesc această importanţă strategică saŭ o reduc foarte mult, fără a vorbi de aceia cari aŭ variat foarte simţitor după împrejurări în aprecierea acestei valori strategice. Atunci ce voiţi d-voastră să spuie un biet

om profan în lucrurile strategice, solicitat în atâtea direcții deosebite de atâtea afirmații care nu se potrivesc ?

Oricum, ni-aș spus și d. prim-ministru și d. ministru de Interne că Silistra *trebuia*. Era nedreptatea cea mare de la 1877, durerea de după tratatul din Berlin ; era panașul—aș zice un panaș de aceeași valoare ca și acela pe care Rușii l-au căpătat, în dorința lor de a șterge urmările tratatului din Paris, prin anexarea celor trei județe basarabene, de care n'aveau cea mai absolută nevoie. Din partea mea, eu prefer pălăria fără panaș panașului fără pălărie, dar fără îndoială dintr'un punct de vedere diferit. În sfârșit un lucru e sigur că: de la tratatul din Berlin am avut neconținut Silistra înaintea ochilor, noi toți. (Bine sau rău, tratatul are forma sa și, când se zice acolo : Ost, nu putem preface, cu toată dorința noastră de a găsi încă un sprijin în revendicările noastre, Ost în Vest.)

Dar așa să fie: toți la Silistra ne-am gândit, de la 1877-8 înainte. Să vedem. Știu că, după o lungă guvernare a celor cari au condus la biruință, partidul lor a căzut în catastrofa morală a unei nemaî pomenită rușini. Un ministru de Război a intrat în temniță ; un șef de stat-major a mers pe urmele lui ; țara și-a acoperit fața înaintea acestui spectacol. Așa credeam, dar de fapt nu era așa ; țara avea altă preocupare : durerea nemîngîiată pentru pierderea Silistrei. Peste cîteva luni se discuta procesul intentat lui Ion Brătianu, venerabilului bătrîn, aproape de sfârșitul vieții sale, în care se resuma deceniul de muncă românească pentru organizarea și înălțarea țerii. D. Maiorescu ni-a vorbit numai de darea în judecată a Ministeriului din care făcea parte dumnealui. Casul acesta putea fi pus alături de cellalt. Credeam că atunci a fost un sentiment de revoltă pentru că luptele de partid au dus așa departe. Ei bine, d-lor, nu : toată lumea se gîndia la altceva : la durerea pentru pierderea Silistrei.

Au trecut de atunci douăzeci de ani. Țerănimea nedreptățită, incultă și flămîndă s'a ridicat într'o mișcare care a zguduit înseși temeliiile Statului român. I s'a răspuns prin împușcarea la zid orî în marginea satelor a miî de oameni considerați ca niște brute răufăcătoare. Aflu acum, ceia ce nu știam înainte, că

peste detunăturile puștilor, peste bubuitul tunurilor și strigătele de agonie se ridica un strigăt mai puternic decît toate, acela care resuma toate tendințele, toate speranțele, toate durerile noastre: ni trebuie Silistra!

Dar nu e numai attît: între 1878 și momentul de față, Romîniî din Ardeal aû primit cele mai strașnice lovituri. Iată, acum, cînd ni spargem noi capetele în jurul conflictului romîno-bulgar, s'a numit un episcop maghiar de națiune, la Hajdudorogh. S'aû smuls fonduri grănițerești căpătate de Romîni prin vitejie, supt marea înaintașă a lui Francisc-Iosif I, Maria Teresa. Și acum sînt temnițele pline de Romîni cari aû luptat pentru cel mai elementar drept național și uman. Auzim durerile lor? Se pare că nu, căci în urechile noastre răsună durerea pentru pierderea, după tratatul din Berlin, a Silistreî.

În același timp, Bucovina s'a rutenisat. La 1877 noi aveam Romîni mai mulți acolo. Statistica acum ne arată într'o minoritate care se accentuiază din ce în ce mai mult. E vorba chiar de despărțirea în două a dieceșei, și am fi bucuroși dacă am păstra cea mai mare parte din fondul religiosar, moștenit de la marii noștri Domni, pentru națiunea noastră. Dar mai la urma urmei e indiferent, odată ce se satisfac durerile noastre vechi pentru Silistra.

Se satisfac prin protocolul de la Petersburg care e în Rusia, și, în Basarabia rusească, două milioane de țeranî romîni n'aû nici pînă astăzi dreptul de a întrebuința limba lor în biserică și școală, și, Romîniî dacă se mențin, e o minune. În orice cas, nu e de vină România oficială, care de atîtea ori putea să intervină în folosul lor și n'a crezut că trebuie să o facă, speariată, cînd e vorba de asemenea lucruri, de puterea Rusiei. Ei bine, Rusia compensează toate aceste lucruri prin protocolul care ni dă Silistra.

Cultura românească e strînsă înăuntru hotarelor românești. Ungaria nu o mai primește supt nicio formă. Aproape nicio gazetă, nicio carte de-a noastră nu mai e admisă acolo. În acest timp, zeci de miî de Unguri din Moldova, așa-numiții Ciangăi, primesc, prin calendare și broșuri de propagandă, învațatură națională, îndreptată împotriva Statului romîn. Are cunoș-

tință d. ministru de Interne de această periculoasă propagandă pe care nimeni n'ar îngădui-o? Dumnealui spune că nu. Eă semnalez; nu cred însă că se vor lua măsuri. Nu s'ar lua măsura de a se trata la noi scrisul unguresc exact așa cum se tratează scrisul românesc în Ungaria, atunci când noi sîntem fermecați de bucurie pentru luarea Silistrei.

Ei bine, nu e nevoie să fim diplomați mari, să știm tot ceia ce știți d-voastră, să avem relațiuni excelente ca d-voastră, ca să declarăm că este o bătaie de joc pentru noi să ni se înfățișeze lucrurile în felul acesta. E pur și simplu ridicol să ni se spuie că pentru aceasta am trăit jumătate de secol și că acum putem încheia era durerilor noastre prin înfigerea steagului românesc pe reduta de la Silistra.

Dar, domnilor, să mi se îngăduie să nu privesc chestia aceasta numai supt raportul militar, supt care au presintat-o toți. Așa de puțin discută țeri și popoare care nu se găsesc în situația noastră; noi, nu. E un element moral la noi care trebuie să stăpînească toate celelalte. Acest element moral trebuie satisfăcut, și credeți d-voastră că el se satisface prin clausele pline de restricțiune și primejdii ale unui protocol care cuprinde în același timp o jignire a celor mai firești sentimente ale unui popor? Căci, acordînd atît de mult, încît Europa ar fi trebuit să adauge un microscop ca să putem aprecia însemnătatea darului care ni se face, se dau și lecțiuni care e greu să le primim. În mîna mea n'au întrat multe acte pecetluite ca acela pe care-l are în buna sa păstrare d. Maiorescu, dar ca istoric știu și eă ce înseamnă un protocol. Printr'un protocol se ieau anume decisiile în ceia ce privește realitatea bine definită a unei chestii controversate. Apreciere în protocol, nu se încap. Protocolul isprăvește însă prin călduroase mulțămiri aduse Bulgariei pentru moderațiunea ei, pentru sacrificiul ei, pentru nobleța ei de procedare față de zurbagii cari calcă de atîta vreme pragul Europei amenințînd cu războiul dacă nu li se dă partea din moștenirea balcanică. Primim noi această lecție, care ni se dă indirect, dar foarte vizibil? Un ban de aur se înfășură într'o hîrtie plină de insulte;

fie chiar autenticitatea lui garantată, și eu nu l-aș primi; hîrtia cu insulte aș vedea-o întâiu, și l-aș refuza!

Dar nu în aceasta se mărginește cerința morală, — cea ce înseamnă pentru mine cerințele ideale ale țerii noastre față de altă problemă, cea de la Nord, și nu e sigur că înaintînd mult către Sud ni asigurăm drumul la Nord. Mi se va zice: păreri de sentimental rămas în urma chestiunii; nu trăiesc astfel națiunile: ieau ce pot, cînd pot și de la cine pot. O credeți d-voastră? Există pe lume numai kilometri pătrați? Numărul lor hotărăște forța unei națiuni, îi creiază și îi susține avîntul într'un război viitor? După numărul de kilometri pătrați, căpătați printr'un protocol oarecare, se va hotări energia națională într'o armată a Romînilor? Dar oare la 1877 luptătorii țeranî, bieți oameni bătui de nevoi, neținuți în seamă de nimeni, flămînzî, desculți și goi în mare parte și cari aũ fost totuși niște admirabili luptători, aceștia aũ fost întrebați la plecarea de acasă, cînd s'aũ despărțit de ai lor pe cari nimeni nu rămînea să-i hrănească: oare cîți kilometri pătrați aũ la vatră? Dar mulți dintre dînșii nu știaũ ce e kilometrul pătrat, și, dacă a fost ce a fost și dacă asupra noastră s'a revărsat acea glorie, aceasta se datorește, nu unei conștiințe de ordin material, ci unui instinct transmis din generație în generație, avîndu-și începutul în cele mai vechi timpuri ale neamului, unui instinct care era rezultatul unei îndelungate vieți morale, unor factori ideali amestecați din cele mai depărtate timpuri și în sufletele oamenilor celor mai simpli. Tot ce cunosc din viața oamenilor mă învață a respecta înaintea de toate elementul moral din viața lor, și nu doresc ca urmașii miei să trăiască în vremea cînd elementul acesta moral ar înceta.

Și acum, pornind de la această concepție, să analizăm cele petrecute de la 1878 înaintea pentru a vedea ce era cu putință să faceți.

Situația morală a noastră la 1878 era excelentă. Dominam, din punctul de vedere al celor mai legitime tradiții, recunoscute de toată lumea, nu numai în Balcani, dar și în Orientul creștin. Ultimele decenii

de mai adîncă vasalitate față de Turcia și Rusia nu ajunseseră pentru a șterge urma sacrificiilor îndelungate, a largii mărinimii, a darurilor fără număr pe care le făcusem întregii Creștinătăți orientale. Aceasta este mărirea și aceasta ar fi putut să fie puterea noastră. Este adevărat că Bulgarii de mai multă vreme încă ni-aū opus—ca în cutare conferință ținută la Sofia și publicată în limba francesă, într'o francesă care e de sigur cu mult mai rea decît a noastră — ni-aū opus faptul că ei aū avut Țări și Patriarhi, că pot sta chiar în fața Rușilor cu mîndrie prin aceia că trecutul lor creștin, imperial e mai vechiū, că ei s'aū organizat întăiū, avînd cultură, legi, Coroana Cesarilor, singuri din toată lumea slavă. Este adevărat orî ba ? Într'un articol pe care-l consacram Bulgarilor în 1904, după plecarea de la noi a ministrului Șismanov care venise să ni spuie două vorbe bine întemeiate, de care-și aduc aminte acei cari aū fost în legătura cu dînsul : că Bulgarii sînt bucuroși să iea de la noi pentru a nu se osteni pînă la Viena și că să grăbim pasul fiindcă ei merg răpede în urma noastră,—recunoșteam adevărul acestor afirmațiuni și a puternicului element de conștiință națională care se poate coborî din ele.

Este adevărat că noi n'am avut nici Împărat nici Rege, nici Patriarh, ci numai Voevozi și Mitropoliți, dar așa a fost națiunea noastră totdeauna, modestă, desprețuitoare de forme — ea în total, iar nu indivizii, cari pot să fie altfel. Numele i-a fost indiferent, fapta era lucrul de căpetenie, și astfel ea a preferat pe Voevodul Ștefan-cel-Mare apărîndu-se singur împotriva cotropirii osmane, unui Împărat bizantin deçăzut, și pe Mihai Viteazul pătrunzînd în fruntea cetelor sale pe drumul spre Adrianopol, unui Rege pierzîndu-și coroana în fuga de după înfrîngere. Un lucru e sigur : că noi am fost continuatorii operei imperiale în Orient. În jurul lui Brîncoveanu stăteau cîte patru Patriarhi de odată, din toate colțurile Răsăritului. Școlile noastre erau pentru toți Răsăriteni, cărțile ieșite de supt teascurile din București și Iași vorbeiau în toate limbile Orientului, european și asiatic, ele mergeau pînă în cîmpiile Siriei și văile Caucasului, ducînd acolo numele și stecele Domnilor noștri. Cine ar fi putut să creadă că

va veni o vreme cînd, coborîți la acelaș nivel cu celelalte popoare balcanice, egalisînd Statul nostru în poște și în soluțiuni cu dînșii, ne vom certa cu vecinii noștri mai apropiati, indiferent de consecințele morale, pentru cîțiva kilometri de pămînt...

Oare aceasta aș dori-o Voevozi noștri de pe vremuri, așa și-a înfățișat ei dezvoltarea poporului pe care l-a apărut și l-a înălțat?

Războiul din 1877 a adus trecerea stăpînirii românești și peste Dunăre. Vorbindu-se de pierderea județelor basarabene, mai multe persoane, între care și d. ministru de Interne, pe vremuri, aș desaprobat politica celor ce se chemaș Ion Brătianu și Mihail Kogălniceanu, de a nu primi în schimb pentru județele cedate prin pacea de la Paris o Dobrogea mai mare, întregă, coprinzînd și Cadriaterul. Să mi se dea voie să nu împărtășesc acest mod de vedere. România e un Stat național cu un trecut și un viitor de o potrivă de naționale. Ea nu poașe decî să părăsească o parte din teritoriul locuit de Romîni pentru a căpașa în schimb o cîrpeală oarecare, fie cît de mare, din pămînturi care aparțin național altui neam. Orî, ce? sîntem noi ca acele case americane pe care un sistem complicat de mecanică le ridică dintr'un loc și le mută în altul? Aceasta poașe fi România politică, oricînd capabilă de a fi desrădăcinată de pe teritoriul său natural pentru a fi strămutată aiurea? Nu ne gîndim oare că ar fi de ajuns să începem pe această cale pentru ca să ni se propuie și alte asemenea strămutări?

Decî e bine că Basarabia n'am părăsit-o prin niciun act public. Lă ea n'am renunțat: ne-am retras dintr'însa siliți, nevoind să avem o ciocnire cu trupele rusești care o ocupară. Iar Dobrogea nu o avem de la nimenî, nici de la Rusia, nici de la Europa: o avem de la noi însine. Cine a dat un caracter militar luării în stăpînire a provinciei celei nouă, a făcut ce trebuia. Și se cade să adăugim că, precum spuneam și altă dată, trupele noastre aș găsit și aici Romîni. Aș venit pe urma celei mai pușin îndreptățite la bogăție, dreptate și cultură, dar celei mai muncitoare și spornice în munca ei din toate clasele societății românești, pe urma țeranilor. Incă înnainte de Mihai Viteazul, ei trecuseră,

Mocani, Cojeni, dincolo de Dunăre, întemeind sate înfloritoare, care s'au opus lui Radu Șerban fiindcă el aducea aici șerbia cea nouă a țeranului în dauna vechilor libertăți, la care acești țerani liberi ținea de veacuri. Prin urmare, țara pe care acum o ocupă soldații lui Carol I-u, o cuceriseră țerani mai vechi decît Miha.

Măcar pentru că avem această tradițiune, pentru că adăugisem acest teritoriu, eram dator să facem o luminată, cunosătoare, activă și fecundă politică balcanică. Nu că în aceasta ni s'ar fi resumat toate tendințele spre viitor, ci pentru că ea era necesară tocmai în vederea acestor tendințe.

Ce putea să însemne această politică balcanică? Întăiu asigurarea deplină acasă și înălțarea morală, aici între noi, pentru ca acea politică să poată fi urmărită cu toată concentrarea puterilor noastre politice, economice și culturale. Ne-am gîndit noi oare, după război, că n'ajunge să fim biruitori, ci trebuie să fim în același timp întăiu solidari, gata astfel de o intervenție în fiecare clipă, indiferent de natura acestei intervenții? Ne-am îngrijit de resolvirea răpede, cu orice sacrificiu, a chestiunii țărănești? Am întemeiat noi, în locul vechilor clientele personale, partide de idei, care să se întreacă în devotament și sacrificii pentru țară, în loc de a sacrifica țara pentru interese personale sau de coterii? Am îngăduit noi Guvernelor noastre puse în serviciul unui program folositor țerii o activitate liniștită în această direcție, sau a trebuit ca fiecare Guvern să stea cu ochii ațintiți asupra adversarilor, neavînd vreme să facă nimic altceva decît această supraveghere de fiecare clipă în interesul menținerii la putere? Am naționalizat noi politica României, ajunsă apanagiul cîtorva familii, în mare parte de origine străină și romanisate numai în aparență? Am dat noi clasei dominante simțul de răspundere și de datorie morală, ori am lăsat-o în starea în care și astăzi se găsește, schimbînd buchete de flori în lupte elegante de la Șosea, în timpul cînd peste Dunăre se schimbă gloanțe ucigătoare, dovedind și astăzi superficialitatea, totala lipsă de interes pentru nevoile țerii și de sim-

țire pentru durerile și primejdiile ei? Închegat-am o diplomație cunoscătoare, harnică, vigilentă, modestă la înfățișare și energică în intervențiunea sa, sau, pentru băieții de familie cari nu pot fi plasați ca deputați la Colegiul al III-lea, am creat posturi diplomatice în Balcani, pentru care nu se cere altceva decît oarecare cunoștințe de franțuzește, relații sociale bune, talent de conversație și anume atitudinî? Nu ne-am îngrijit măcar a da acestor privilegiați sfătuitoari învățați și activi, de cari n'am văzut niciunul în deosebitele mele călătorii prin Peninsula Balcanică, dar am întilnit legațiuni fără titulari, la care exista un singur funcționar, de cele mai multe ori străin, care făcea și desfăcea toate. Ori ne închipuim că toate aceste lucruri pot fi înlocuite pe deplin prin apucături ca acelea de dăunăzi în cutare Capitală balcanică, în care reprezentantul României începea prin mîndra declarație: aștept, și termina prin formula: veți comunica ziarelor că întrevederea, începută la ceasurile patru, s'a terminat la ceasurile cinci —, și n'a primit niciun alt adaus, ca și cum noi am putea întrece în mîndrie pe Romanii din timpul de glorie, pe Ludovic al XIV-lea și pe Bismarck și am preface diplomația, care e un continuu joc de dibăcie cruțătoare, în prezentarea continuă a unor atitudini superbe, care ni înstrăinează națiile vecine prin jigniri mai mult sau mai puțin meritate?

Am spus lucrurile acestea de la început pentru ca să nu trebuiască, în fiecare cas de constatare a inactivității, a nulității noastre diplomatice, să explicăm motivele, din deosebitele legațiuni, ca și din țară, care le întrețin.

Politica balcanică o puteam face cu Turcii. Oare nu era de imitat față de dinșii exemplul Germaniei biruitoare față de Austria care putea foarte bine să distrugă pe rivala sa învinsă, dar în loc de aceasta i-a oferit prietenește o mîină sigură, pe care nu și-a retras-o niciodată, asigurîndu-și astfel hotarele răsăritene și puind în calea Rusiei o barieră care nu o costă nimic? Ar fi refusat oare Turcii o astfel de alianță? Dar oare ne putem gîndi la așa ceva dacă până și dăunăzi, cînd noul regim a început în Împărăția Os-

manilor — v'o spun aceasta cu siguranță, ca unul care cunosc și eu unele lucruri, fără a fi amestecat în marile taine ale diplomației noastre și diplomației universale — și din partea noilor conducători ni-au venit oferte, — ele au venit particularilor și fără îndoială și Statului român; dovadă vizitele ce ni s'au făcut —, noi am rămas indiferenți la toate aceste oferte care ni se păreau riscate sau periculoase?

De la Turci, cu altfel de politică, am fi căpătat o situație excelentă Macedonenilor. Se știe însă ce am făcut acolo: școli cu prea mulți profesori și prea puțini elevi, când și profesorii nu preferau să rezideze la București în apropiere de patronii politici de la Ministeriul Instrucției, cari-i numiseră după interese de partid. Două clientele se succedau în împărțirea lefurilor din Macedonia, și era așa de puțină consecvență în conducerea luptei culturale — singura posibilă pentru dînșii din punct de vedere național — a fraților din Macedonia, încît, printr'o schimbare a vîntului, dăunăzi, școlile, cu tot bagajul lor, au trecut de la Ministeriul de Instrucție la cel de Externe, fără ca prin aceasta să se fi făcut un pas mai departe în îndreptarea unei situații ajunse imposibilă. E oare cineva aici, în Cameră, care să-mi poată spune acum că propaganda noastră în Balcani, între Aromîni, n'a fost cea din urmă propagandă națională în peninsula, cea mai desorganisată, cea mai puțin respectată, cea mai puțin fecundă? Nu răspunde nimeni. Așa a fost.

Date fiind condițiile particulare în care Statul osman privește națiile, ca echivalente cu religiile recunoscute de dînsul, ar fi trebuit să dăm oamenilor acestora o Biserică pentru a-i deosebi de Biserica grecească și de Bisericile slave. Li-am dat-o oare? S'ar zice: era imposibil. Dar a fost posibil, cu oarecare cheltuieli și stăruințe, să smulgem Patriarhiei ceva mult mai însemnat, să smulgem Patriarhiei dușmane cu noi, pe chestia mănăstirilor secularisate, autocefalia Bisericii Regatului român! În ceia ce privește pe Aromîni, ne-am mulțămît cu acel ridicol episcop de origine albanesă, cu apucături suspecte, care, cocoțat în rîndul al doilea al unei case sărace din Constan-

tinopol, nu putea fi măcar descoperit de doritorii de a-î face cunoștința și care, la sfârșit, cumpărat de dușmanii noștri, a dispărut cu totul, și până în ziua de astăzi, ceia ce n'a împiedecat pe înaintașii noștri din această Cameră a striga de două ori: Trăiască Sultanul!, pentru un succes ca acesta, precum și pentru acela, așa de mare, a admiterii printr'o iradea a dregutului Aromînilor de a alege și ei Consiliul comunale.

Dar, dacă nu ni plăceau Turcii, dacă era ceva în amintirea războiului recent sau a conflictelor militare de odinioară care să ne împiedece de a face pact cu dînșii, ce se putea aduce oare împotriva unei înțelegeri continue, unei statornice colaborări, unei penetrații răbdătoare și rodnice în Statele slave de peste Dunăre? Zicem că am desrobit Bulgaria. Atît ni mai lipsia... De fapt am luptat să ni cucerim independența. Dacă prin aceasta Bulgarii și-au căpătat viața proprie, atît mai bine. Să nu li-o spunem noi, să așteptăm să o spună ei, căci, dacă o spunem numai noi, tot nu se ajunge la niciun folos.

În sfârșit o Bulgaria exista, de la 1878 înainte, dincolo de Dunăre. Săracă, fără organizație culturală, fără forță morală, spionată, încurcată și batjocurită de Rusia protectoare, ea ar fi dorit de sigur să aibă în loc sprijinul statornic și desinteresat din punct de vedere teritorial al României. Ce nu era de făcut acolo și ce nu s'ar fi căpătat printr'o acțiune prietenească și ocrotitoare, care nu ne-ar fi costat mai nimic?

Și nu: din mîndrie de rasă ne-am îndărătnicit și nu vedem decît pe părinții romani și pe frații din Paris, ignorînd cu totul acest Răsărit în care dacă soarta ne-a pus, ea ni-a impus în acelaș timp datorii ce decurg dintr'anume vecinătate geografică. Am lăsat pe Rus să lucreze cum voiă, și, cînd s'au dus Rușii, alții au rămas liberi să exercite pe toate terenurile influența lor în Bulgaria.

Această Bulgaria s'a unit cu provincia privilegiată autonomă, cu Rumelia orientală. Noi n'am avut niciun punct de vedere în această chestiune. Peste cîteva luni, Battenberg, prigonit de Rusia, pentru acțiunea sa independentă, a trebuit să-și părăsească tronul

trecînd prin România și întorcîndu-se tot pe aici. Bulgarii au fost cufundați în războiul civil. Am păstrat față de aceste fenomene de transformare în Peninsula Balcanică aceeași atitudine de nulitate voită pe care o păstraram față de războiul sîrbo-bulgar care se petrecu între reuniunea cu Rumelia și detronarea principelui Alexandru. Am socotit că ni ajunge semnarea tratatului de pace în București, noi fiind mediatorii—ș iunul dintre dînșii, d. Pherekyde, e de față la această ședință. Foarte onorabilă lucrare, încheierea acestei păci, dar e permis să se spuie că atît nu ajunge pentru a se recunoaște rolul nostru firesc în schimbarea împrejurărilor balcanice. Și, încă odată, nu vorbesc de anexare, ci de acea străbătere a noastră supt toate raporturile, care ne-ar fi făcut conducătorii recunoscuți de toată lumea ai politiceii de peste Dunăre.

Dar în tot acest timp mai erau atîtea și atîtea lucruri de făcut. Universitatea noastră e mai veche decît Universitățile slave din apropiere. A avut ea vre-odată catedre în legătură cu viața transdanubiană, s'au predat vre-odată cunoștințe de drept bizantin, de istorie bizantină, de artă bizantină, de corespondentele lor slave, de limba tuturor vecinilor noștri? Evident că nu. Și nici nu se putea, căci organizația noastră și în această privință am luat-o de-a dreptul din Apus, cu alte nevoi și cu alte tendințe. Și, dacă s'au făcut astfel de cursuri, ele nu s'au făcut după cererea oficialității și cu voia ei, ci din inițiativa cîtorva profesori, a căror acțiune a fost privită poate cu ochi răi, fiindcă se amestecau într'un domeniu inferior, care nu trebuia să fie atins niciodată în țara noastră.

Am tradus noi pentru vecini ceva din literatura, din știința noastră? Ne-am îngrijit ca prin traduceri să știm ceva din ceia ce gîndesc și simt ei?

Un distins ministru al lor, d. Șişmanov, a venit la București să ne vadă, să ne cunoască, să îndemne la un schimb de influențe folositor și țerii sale, dar și nouă. Ni-a spus acele cuvinte, citate mai sus și pe care nu le pot uita. Am auzit acele cuvinte, și atenția noastră nu s'a oprit asupra lor. Dar eă scriam atunci,

îndată după plecarea lui, în «Sămănătorul» acest pasagiu, pe care să-mi îngăduiți a-l cita :

«Mulțămită unei mari stăruințe, încete și sigure, de țeran mărgenit, harnic și strîngător, mulțămită aceluși om cu totul superior care a fost Stambulov, Bulgaria e astăzi o țară în care se poate spune cu oarecare adevăr ceia ce se spune și la toate popoarele care nu-și dau samă de greutățile ce le așteaptă încă. Orîcum, Bulgaria are o armată, un învățămînt popular, o economie rurală, care sînt, pentru prieten și dușman, și pentru cine vede numai, rece și prevăzător, ceia ce este : *bune*.

«În ce chip însă ar putea fi ale noastre bune, — ceia ce e pentru noi *o chestie de viață* — dacă nu le vom cunoaște și nu vom vedea Bulgaria decît prin cărțile de senzație ale Apusului, noi cari stăm față în față cu dînsa?»

Și peste trei-patru ani, într'o întrunire publică, iată în ce cuvinte condamnam această politică de ciocoism : nu pot întrebuița alt cuvînt pentru că așa se chiamă desprețul față de cei mici unit cu adîncă închinare înaintea celor mari :

«A fost un timp, cînd, în Constantinopol stînd Sultanii turcești, Domnii noștri din Iași și București erau considerați ca moștenitori ai Împăraților bizantini ; ei porniau din Țarigrad, și rugăciunile care se cîntau la sfințirea Împăraților romani de Răsărit se cîntau la miruirea Domnilor noștri ; cu alaiu împărătesc veniau în țară, unde prin mînilor Domnilor noștri și cu banii noștri se ținea viața sufletească și Biserica din Răsărit. Aceasta o zice toată tradiția noastră : noi eram centrul firesc al Răsăritului creștin.

«După epoca veche creștină a venit epoca nouă, păgînă, de închinare la modele și prejudecățile din Apus. N'am vrut să rămînem în Răsăritul acesta, unde a trăit, s'a dezvoltat și a înflorit Creștinătatea de a ajuns ceia ce este astăzi. Până

și vechiul Orient musulman s'a scuturat din ne-păsarea-î seculară; Statul turcesc nu mai este o Împărăție mondială, dar el represintă un popor, o națiune care vrea să trăiască în chip vrednic de trecutul său. Ce am făcut noi față de neamurile acestea, întru cât am afirmat rostul nostru în Peninsula Balcanică, pe care, ca liberă viață creștină, noi am întemeiat-o?

«Aū venit stăpînitorii vecinilor să ni facă vizită, visita nu s'a înapoiat; ne-am încunjurat cu un zid de despreț, și dincolo de acest zid de despreț popoarele balcanice s'aū desvoltat totuși...

«Ar fi trebuit însă ca astăzi glasul nostru să hotărască în Balcani, voința noastră să fie voința hotărîtoare acolo, noi să fim centrul firesc de alipire pentru popoarele din Peninsula Balcanică, pe cînd astăzi toate se fac de-asupra capetelor noastre și în paguba noastră.

«Nici comerțul nostru nu pătrunde în Balcani, nici politica noastră n'are legături în Balcani, nici viața noastră culturală n'are prestigiu pentru Balcani. Umblînd după fantasmelor Apusului, am pierdut realitatea Răsăritului... Am pierdut realitatea Răsăritului ca și cum am putea schimba fatalitatea geografică, ca și cum am putea mută hotarele și le-am putea alunga în Apusul acela unde știm sau credem că este în ceputul neamului nostru. Facem o greșală politică după alta, și aceste greșeli nu pot fi repetate, fără ca după scăderea prestigiului să se ajungă nu la primejduirea existenței Statului românesc.»

Am fi putut avea, nu numai legături cu Bulgaria, cu Serbia, ale cării interese corespund așa de mult cu ale noastre, cu Grecia, dar noi singuri am fi fost în stare să reunim aceste State cu Statul turcesc într'o legătură indisolubilă, care i-ar fi pus pe toți la adăpostul amestecului continuu, dăunător și jignitor, al Austriei și Rusiei în Balcani. Da, noi am fi putut realiza această confederație, care s'a cerut de mult — și mi s'a cerut și mie părerea, pe care am exprimit-o

în acest sens cîndva, într'un răspuns al mieu unui ziar al Turciei nouă — și din această înțelegere ar fi rezultat ceva care ar fi împiedecat războiul, l-ar fi făcut cu totul inutil, anume acea autonomie a Macedoniei, care, pe altă cale și prin stăruința altora, mai interesați, nu se putea îndeplini.

Așa ne-au găsit ultimele împrejurări. Politica noastră externă consistă în necondiționata alipire la Austria. După 1877, din indignarea împotriva Rusiei, din frica față de viitoare încălcări ale ei, am încheiat o alianță ale cărei condiții nu le cunosc, ba nu știu măcar dacă e ceva scris. Ni-ar putea spune d. ministru de Interne, dar tace. Poate nu știe nici dumnealui, și poate nu știe nici șeful liberalilor, căci această extraordinară politică se razimă pe ignorarea totală din partea tuturor, și vai de poporul a cărui politică externă se cheamă așa pentru că i se face în afară: în afară de hotarele sale ca și în afară de interesele sale!

Războiul a început în Balcani. Cu cîtva timp înainte, contele Berchtold, cancelariul austro-ungar, Austriac ca nume, Ungur ca suflet, a apărut la Sinaia. Ce voiă d. Berchtold? Evident că unul care cunoaște pe Romîni din Ardeal din legăturile pe care le au cu nația sa, voiă să vadă cum ne înfățișăm și noi, și de sigur a plecat cu părerea că maghiarismului i-ar fi mai ușor să aibă de patru ori mai mulți Romîni dintre noi decît Romîni de dincolo, fiindcă sîntem nesămănat mai comozî decît dînșii, mai maniabilî, mai supuși. La plecarea sa, cineva a spus undeva că România va ieși mai mare, și atît ajungea ca să ne liniștească: și de data aceasta Austria era să îngrijească de lucrul nostru, permițîndu-ni a face politica internă pe care o cunoaștem cu toții, și care ne-a ținut în loc doi ani de zile.

N'ajungea atîta: într'un timp cînd se putea aștepta un război austro-rus, trebuia să se dea ilusia că România va merge împotriva Rusiei. De aceia s'a înfățișat în pompă mare la București șeful statului-major cesaro-regal: d. Konrad de Hötendorf a venit ca

să fie văzut și ca să ne compromită prin aceasta, petcluind înaintea tuturor dependența noastră.

S'a întâmplat însă că Austria, care țintia înaintea de toate să împiedece întărirea Serbiei din care pot rezulta pentru dînsa cele mai mari primejdii, în Bosnia și Herțegovina ca și dincoace de Dunăre, a descoperit răpede că Bulgaria biruitoare poate fi de un și mai mare folos decît noi pentru urmărirea intereselor sale. Atunci, în aparență, am stat pe un plan cu Bulgarii, iar, de fapt, în atenția monarhiei mai jos decît dînșii. Mai e nevoie să spun ce a decurs din această nouă situație ?

Astfel de împrejurări trebuie să ni servească însă de învățătură, și două sînt marile foloase ale neizbindei noastre.

În jurul nostru avem astăzi popoare care și-aŭ desăvîrșit unitatea. Bulgarii nu mai aŭ nimic de reclamat de la nimeni, ba încă ei țin supt stăpînirea lor atîtea elemente eterogene. Serbia are de reclamat doar ce se păstrează de Austro-Ungaria. După cincisute de ani Albanesi iese din mormînt, întemeind un Stat ale cărui limite sînt cu mult mai mari decît formațiunile politice albanese mai vechi. Grecia a căpătat tot ceia ce putea cere păstrîndu-se în marginile cumințeniei. Așa fiind, noi rămînem singura națiune neîntreagă, care se mulțamește cu această situație, care-și interzice, și nu numai în lumea oficială, cele mai firești așteptări pentru viitor.

Căci e un adevăr de sociologie, din acelea care rezultă din dezvoltarea popoarelor, dacă nu din obișnuitele lecții de Universitate, că o națiune trăiește pentru a produce o cultură, pentru a face ca toți membrii săi să se împărtășească de dînsa, dezvoltînd puteri morale care duc la organizații politice unitare, prin care apoi cultura națională poate fi introdusă și apărută în jocul complicat al civilizației universale. Acestea nu sînt lucruri pe care le dorim să fie, ci lucruri care sînt, cu sau fără voia noastră, ori a altora.

Și, dacă România se resemnează la situația ei de astăzi, dacă ea înțelege să rămîie, contra așteptărilor dușmanilor săi chiar, o formațiune politică definitivă

în provisoratul ei nenorocit, atunci, eă o spun lămurit: păcat de silințele cui aă întemeiat-o, și blăstămat să fie chiar ceasul în care ea s'a întemeiat, fiindcă, în loc să fie un element de grăbire, de ușurare a dezvoltării naționale, ea este, prin interesele speciale pe care le creiază, o piedecă în dezvoltarea națiunii. Da, e sigur că, dacă România n'ar exista, frații noștri din Austro-Ungaria cel puțin, și-ar încorda puterile proprii până la paroxism, știind bine că n'aă nimic de așteptat decit de la ei înșii, pe cînd, așa, ei văd România alergînd în ajutor și ea nu sosește, ei se sprijină pe un ajutor al Romăniei, care nu se înfățișează în clipa trebuitoare și ei sînt expuși să cadă prin slăbiciunea razimului pe care și l-aă ales. Scădem astfel, în loc să creștem energia neamului nostru.

A doua învățătură privește noile împrejurări balcanice. Măcar acum să facem silința cea mare de a ne coborî într'o viață care supt atîtea raporturi pleacă din îngăduința și ajutorul nostru. Să fim mai mîndri și mai harnici! În loc de a ne certa pentru puncte de graniță, să ne înălțăm până la conștiința că putem domina, că sîntem chemați a domina, dar nu prin nedreptate și silă, ci prin cunoașterea, supravegherea și armonisarea intereselor naționale în luptă. Fiindcă nouă ni trebuie aceste interese naționale împăcate pe basa dreptății, pentru ca în această împăcare singură să găsim apoi sprijinul întru îndeplinirea datoriei noastre celei mari. Pe cei mici să-i apărăm împotriva celor mari, pe cei nedreptățiți împotriva făcătorilor de nedreptate. Și o spun lămurit acum eă, iubitorul «de Bulgari», că, dacă mine, într'un conflict dintre Bulgari și Sirbi, pe care-l deplor d'innainte, noi am îngădui ca Bulgarii să săvîrșească un act de violență care li-ar da predominarea necondiționată pe malul drept al Dunării, și noi n'am interveni cu toate puterile noastre pentru a împiedeca această încercare de întărire a unuia singur, s'ar săvîrși o crimă de Stat.

Nădăjduiesc că așa ceva nu se va întimpla și că, unind grija unui mare ideal, care este o mare necesitate și o posibilitate rațională împotriva căreia nu se pot ridica astăzi nici aliații de cari se cuvine a ținea seamă în marginile tratatelor, cu grija imediată a unui

echilibru balcanic care să-și aibă rădăcinile sale în dreptatea națională, pretutindenți satisfăcută, dar neîntrecută de nimeni, vom ști să recăpătăm, prin puterea unei națiuni mari și inteligente, măcar o parte din terenul pe care incapacitatea clasei diriguitoare ne-a făcut să-l pierdem până acum.

VIII.

Protocolul — pe care nu l-am votat — s'a primit. Întrasem în normalitate. Comisiunea de delimitare se luptă greu cu zgîrcenia colegilor bulgari, fără a stîrni o mare emoție în opinia publică. Parlamentul se închisese. La banchetul din Caracâl, ministrul de Interne declara cu mîndrie că anul 1913 se va numi „anul Silistrei”. Te omorați prin birturi și grădini cu „Amintiri din Silistra”. Profesorul G. Popa Liseanu fusese însărcinat a scrie istoria Silistrei, și cartea apăruse în momentul cînd se rupeau negocierile pentru delimitare.

Era un spectacol comic, din nenorocire foarte comic.

Furia nechibzuită a d-rului Danev și a partidului militar din Sofia ne-a salvat; ea a înlocuit, prin nebulnia ei, lipsa noastră de înțelepciune și pregătire. Cu ordin formal, Greci și Sîrbi au fost atacați, legătura lor ruptă la Ghevgheli, și războiul a pornit în toată regula, înaintea Europei uimite. *S'a pîtut crede că acest atac neloial va izbuti, că Bulgaria va lua tot ce va voi, că ea va realisa, peste drept, prin trădare și silă, idealul unui imperialist arogant, lacom și desmățat.*

La congresul naționalist din ziua Înălțării s'a pus întrebarea: ce va face România. Unii asigurați — din intrigă politică poate — că *ea va sprijini, pentru a face plăcere Austriei, plină de vechea ei ură împotriva Sîrbilor, pe Bulgari.* „În acest cas, vom fi noi aici pentru a

împiedeca strivirea Sîrbilor“, a fost răspunsul ce am dat la întrunire. Iar la 7 Iunie „Neamul Românesc“ semnala asasinatul din Constantinopol al Marelu -Vizir Mahmud  efchet ca răsbunarea unei facţiuni împotriva unui „om de facţiune“.

Mahmud- efchet, Marele-Vizir, a fost asasinat de un cafegi  oarecare, plătit pentru a îndeplini această faptă de sânge.

Cu dînsul nu dispăre un element indispensabil în viaţa nenorocitei  mp r ţiei, unul din acei oameni cari singură pot st p ni haosul criselor politice. Din potrivă, el a fost unul din factorii cari le-au provocat, prin silnica înlăturare a lui Abdul-Hamid, prin întronarea în locul Guvernelor nule de cabinet, a Guvernelor p tim se de partid, care sînt, de sigur, la un popor  ncapabil de a se manifesta în afară de st p nitorii săi, o  i mai mare nenorocire. A conspirat, a trădat, a prigonit, a căzut cu năcaz  i s'a ridicat prin lovitura de Stat a lui Enver, nu pentru a- i salvă ţara, — căci  i lipsia geniul —, ci pentru a- i scăpa de pe ire partidul.

A c ştigat o singură mare biruinţă acest Sirian aspru, venit din locurile unde viaţa omenească nu se eru : aceia care i-a îngăduit să între în Constantinopol ca triumfător. Era al doilea cuceritor al Stambulului. Cel d' nt i , Mohammed al II-lea, a creat prin cucerirea sa  mp r ţia, împotriva duşmanilor legii sale, cellalt, împotriva fraţilor de lege, apărători simpli  i fanatici ai tradiţiilor sacre ale Islamului, a distrus-o prin cucerirea sa.

Cei ce vor veni după dînsul nu vor plînge pe morm ntul acestui om de facţiune pe care ură de facţiune l-au omor t.

Apoi, pentru ca să afirme principiul: „o singură atitudine ni se impune: a împiedeca, fie  i cu armele, ca Serbia să fie zdrobită“, se scria acest articol:

Ziua de m ne poate aduce hot r ri mar  pentru România  i pentru neamul nostru întreg.

În adevăr acest război început cu declarații de naționalism romantic, de pietate creștină, de patimă pentru dreptate pare că nu voiește să mai iea sfârșit, și tot așa de puțin tulburările interioare pe care le provoacă zi de zi. Bulgaria stă gata să se încaiere cu Serbia ajutată de Grecia. Se cere din Sofia îndeplinirea fără discuție și fără zăbavă a tratatului, secret până ieri, prin care i se lasă ei Macedonia, iar Sîrbiî cari o ocupă declară că n'o vor părăsi cu niciun preț, pentru că au dat mai mult decît prevedea în tratat și n'au primit, la rîndul lor, niciun ajutor.

Țarul a intervenit cu un ucuz de pace cum nu se întilnește în legăturile dintre Statele independente, oricît de mare ar fi unul și oricît de încurcați ar fi ceilalți, mult mai mici, oricare ar fi chiar solidaritatea slavă și dreptul îndătinat al Rusiei de a conduce orchestra cu bagheta care poate și lovi pe cine s'ar face vinovat de o acțiune «criminală», nu în ea însăși, ci fiindcă jignește interesele rusești.

Dar Slaviî de peste Dunăre au numai ce li se cuvine. În loc să păstreze, ca bunul cel mai prețios, alianța cu atîta greutate dusă la bun capăt și consfințită prin victorie, în loc să caute soluții mijlocii, de autonomie internațională a pămînturilor disputate, în loc să cheme prin mărînimia ușoară biruitorilor Turcia la o trainică prietenie și să ajute România, printr'o atitudine potrivită și prin concesii înțelepte, a se desface din ițele meșteșugit țesute ale vechii intrigi austro-ungare, — Bulgaria, Serbia, Grecia își ascut din nou săbiile pentru a se spinteca reciproc. Ce poate fi mai natural decît întoarcerea pe acest drum de dușmăniî balcanice a celor două influențe nefaste care și până acum au făcut atîta rău popoarelor de la Sudul Dunării: a Austriei exploatoare și a poruncitoareî Rusii?

Din partea noastră, e limpede pentru oricine că o singură atitudine ni se impune: a împiedeca, fie și cu armele, ca Serbia să fie zdrobită. Bulgaria vrea s'o facă pentru a mulțami Viena, căreia existența însăși a Serbiei gata de luptă pentru Bosnia și Herțegovina, îi e un spin în ochi. Dar tocmai pentru a tace ca Serbia să-și poată îndeplini în viitor misiunea națio-

nală, asemenea cu aceia care ne aşteaptă peste Carpați, sîntem datorî a interveni. *Data aceasta, se poate spune cu drept cuvînt că peste Dunăre se discută chestia Ardealului.* Nu putem avea deocamdată o Confederație balcanică cu noi în frunte, ei bine să nu avem măcar ca singură putere hotărîtoare o Bulgarie prietenă cu Austria și înteițită de Austria, care o va ajuta din răputeri să crească, împotriva noastră.

Se pare că data aceasta sîntem gata. Vom rezolvi atacarea Berman Juster și afacerea Bogdan-Pitești, care înduşmănesc pe domniî miniștri ai colaborării; vom rezolvi-o poate împreună cu chestia șefiei conservatoare și a Guvernului de împărțire a puterii între mai multe clientele conservatoare, dintre care una, cea mai puternică — dar atîta numai! —, e a d-lui Tache Ionescu. Un Guvern mai tare va lua conducerea afacerilor: misiunea lui, așa de grea, va fi aceea de a pune de acord interesele Romăniei în gilceava dintre aliați—chestie de moment—cu idealul firesc al poporului nostru întreg—chestie a viitorului românesc.

Vor fi liberalii, cîrmuitorii de mîne, oameni cari să afle — cum se zice — «formula»? Să vedem!

„Acțiunea Guvernului în acest sens va fi sprijinită de toată opinia publică“ era încheierea articolului următor, scris în seara de 14 Iunie:

Poate că acum peste Dunăre războiul va fi și pornit, aliații de ieri prinzîndu-se în nebuna îmbrățișare a celei mai sălbatece urî și arătînd astfel lumii întregi cît de mult li lipsește încă până la acea cultură morală, sprijinită pe drept, care singură face, și a doua zi după cele mai strălucite biruințe, ca o națiune să fie respectată. A doua, a treia oară Țarul a bătut din picior obraznicilor copii ai slavismului sudic, iar babele diplomatice din Viena, șirete și econoame de orice cheltuială proprie, își freacă mîinile că prin această breșă a unui furios antagonism pentru Macedonia își poate face intrarea din nou vechea influență austriacă, a cării lozincă e: cîștig fără strădanie și jertfă.

Bulgaria e de sigur cea mai vinovată. A căpătat

toată Tracia, cu strălucitul Adrianopol, a pătruns până la Marea Egee, în care dorește să aibă chiar o insulă. Apare ca moștenitoarea cea mai larg îndreptățită în Balcani. Până la Dunăre nu mai e un Stat ca dînsa. Europa răsună de faima biruințelor căpătate într'o campanie fără păreche de fericită. Ei nu, e prea puțin, mai nimic: îi trebuie Macedonia, toată Macedonia!

«Frații» de acolo sînt în de obște o poporație slavă cu caracter special, cu trecut deosebit — afară de momentul răscoalei lui Samuil, care n'a dat un Imperiū —, cu îndreptare mai mult spre Apus; de la Sîrbii lui Ștefan Dușan, marele Țar mort poate în Devol, după ce-și așezase Patriarhul la Ipec, și înmormîntat la Uschiub, aū luat țara hordele turcești. Acuma Sîrbii aū recucerit-o. E o supremă umilință pentru oastea regelui Petru să iasă din hotarele Macedoniei ca să între Bulgarii numai pentru că — ce e drept! — nimeni n'a muncit acolo, pe terenul bisericesc și școlar, ca dînșii.

Dar Bulgaria obiectează un tratat formal și nu vrea să ție seamă că el n'a putut fi executat în războiū, decî nici după pace nu trebuie să fie executat.

De aici războiul: el pare inevitabil. Acuma niciun principiu nobil, nicîo idee morală, niciun drept incontestabil nu stă scris pe steagul cu care Bulgarii pleacă împotriva Sîrbilor, spre a-i despoia, ba chiar spre a-i nimici. Și ceia ce a împiedecat până acum intervenția României a fost caracterul de legitimă revendicație națională a războiului cu Turcii.

Acest motiv nu există. Și, la rîndul nostru, vorbim.

Acțiunea Guvernului în acest sens va fi sprijinită de toată opinia publică.

„Vom face decî războiul“ era formula care se impunea; afirmînd-o la 22, adăugiam reserva, care s'a adevărit pe urmă în ce privește „organizarea și conducerea“ — înțeleg: cea diplomatică.

Peste Dunăre a început războiul.

Nu l-am putut preveni, datorî sîntem însă a-i împiedeca urmările rele pentru noi.

Unul singur nu trebuie să dicteze în Balcani, oricare ar fi acela.

Trebuie să împiedecăm sila prin silă, fără ca pentru aceasta să pierdem nădejdea de a îndrepta pe cei silnici, după dovada greșelii lor, spre buna înțelegere de care, de fapt, și ei ca și noi au nevoie.

Cine vrea un război de cucerire pe pământ străin e un aventurier răufăcător, cine vrea să ne lase spectatori ai unei încăierări din care învinșii nu se vor mai ridica, acela e un laș.

Între unii și alții e locul oamenilor cari în deplina liniște a sufletului înțeleg că sînt neplăcute și grele datoriile care trebuie îndeplinite, fără entusiasm, dar fără șovăială.

Vom face deci războiul.

Națiunea noastră a fost totdeauna în stare a birui. Vom avea prilejul să judecăm și *cellalt* factor: organizarea și conducerea.

Și neînduplecați trebuie să fim față de aceia cari nu-și vor fi îndeplinit toată misiunea....

Și aceste idei se completează prin cele ce spuneam înaintea, dar tot în Iunie, la întrunirea Ligei pentru Ardeleni :

În jurul nostru se petrec fapte ; să vorbim măcar de fapte. Căci, dacă ar fi să ne întrebăm de unde a venit, în timpul din urmă, tot răul, nu știu dacă ar avea mai puțină parte flecăria zădarnică decît chiar lipsa de entusiasm pentru cauzele mari.

Să-mi dați voie să vă amintesc unele lucruri, care astăzi își au prețul lor.

Acum cinci ani se ținea aici o întrunire publică, și aceia chemată de Liga Culturală. Lumea era mai multă decît în astă sară, cînd petrecerile chiamă aiurea pe aceia al căror loc ar fi aici, unde se vorbește de interesele esențiale ale neamului nostru, iar nu, în acest ceas, cînd primejdia ne amenință din toate părțile, acolo unde se desfășură luxul nerușinat, desfrîul lenei, risipa unei averi cîștigate cine știe cum.

Era vorba de un război între Austria și Serbia, care-i stătea în drum, împiedecînd-o de a înainta spre

Mările Sudului. Erau oameni între noi cari credeau că trebuie să mergem cu Austria.

(Un glas: Jos Austria.)

Nu: jos Austria, ci sus România; jos păcatele noastre: luxul nostru, dihonnia dintre noi, miserabilele interese de partid care ne sfâșie... Jos *acestea* și sus România nouă, curată, unită și tare!

Și, deci, era vorba ca, în schimbul ajutorului dat Austriei, să ne mărim dincolo de Dunăre, să căpătăm valea Timocului, unde sînt Romîni, mulți Romîni. Și Liga a ținut acea întrunire. Ea a hotărît să se îndemne factorii conducători la părăsirea «alianțelor costisitoare și periculoase» cu vecinul cel mare de la Apus ori cu vecinul cel mare de la Răsărit și să se încerce legătura cu cei mici, în fruntea cărora, ca număr, ca însușiri, ca tradiții, avem dreptul să stăm. Și să arăte în același timp drumul care duce la frăția cu Italia, amintindu-se că, unde se ridică steagul italian, putem merge cu încredere.

(Voci: Trăiască Italia.)

Aceasta era hotărîrea tuturor conștiințelor libere din România. Erau însă și conștiințele celelalte, ale României oficiale. Și acelea, desprețuind moțiunea unei adunări populare, au trecut înapoi, pe drumul care-l cunoaștem. Și cu folosul pe care-l vedem.

Dataresc aici o lămurire: N'am nicio ură împotriva altei națiuni, altui Stat. Abia ajungem, cîți sîntem și cum sîntem, să ne putem iubi în de ajuns. Nici năcazul pentru că Austria aliată nu ne-ar fi servit bine în ultimele împrejurări, servind mai bine pe alții, nu-l pot împărtăși, cum nu pot împărtăși invidia pentru succesul acelora. Să-mi permiteți a fi prea mîndru și pentru un sentiment și pentru altul. Nu pun în comparație cîți sîntem aici, pe pămîntul nostru actual, ci cîți sîntem de toți, pe tot pămîntul care e de drept al nostru, și, dacă e așa, nu simt inferioritatea noastră față de nimeni dintre cei mai de aproape. Iar Austriei îi recunosc bucuros că, lucrînd cum face, urmează cum crede, interesele ei. Atîta zic numai că nu pot fi și ale noastre, că *de această Austrie, care e o Austro-Ungarie, cu tot mai multă preponderență maghiară, ne*

desparte tot trecutul și că ea împiedecă tot viitorul nostru. N'avem o armată și o diplomație, care nu poate fi numai pentru deosebiți tineri de origine greacă, ca să fim tiriți veșnic după politica celor din Viena.

Să nu-î ținem de rău. Și, mai ales, să nu cumva să li cerem lucruri pe care nu vor și nu pot să le deie. *Ce avem de cerut, să ni cerem nouă.* Și vă asigur că *putem da.*

Iată un exemplu acum în urmă. Ne-am adunat pentru a lămuri pe toți asupra loviturii ce s'a dat, peste munți, Romînilor prin crearea unei episcopii de limbă greacă-veche — de ce nu asiriană?—și de predică maghiară pentru Romîni cari, chiar dacă și-au uitat întru cîțva limba, nu vreaș să se recunoască drept Unguri. S'a «protestat» și la noi și dincolo. Au «protestat» episcopi, cărturari: cu ce folos? Cu nici-unul. Dar, cînd, în satele menite noului episcop, țerănimea s'a împotrivit, cu preoții în frunte, *de aceasta a trebuit să se iea act.* Astăzi sînt oameni în temniță pentru rezistență. Temnița e o bună școală. Între ei se află și părintele Murășanu; am spus și aiurea și o spun și aici: *acesta*, și nu altul, e cel mai mare om de Stat al Romînilor din Ungaria. Pentru că om de Stat e *acela care opune primejdiilor ce amenință nația sa toată energia de care e capabil.*

Să facă așa și alții! Acei cari ar putea, și, totuși, n'o fac. O spun limpede, căci doar n'am venit aici să ne lăudăm. Obiceiul de a ne tîmîia între noi e peste măsură de nenorocit. Să ni spunem adevăruri: cît de depline și cît de crude! Ei nouă și noi lor! Popoarele bărbate așa fac. Și astfel li putem zice fraților de dincolo: *nu faceți voi, cei din clasele de sus, culte și bogate, tot ce se poate face pentru a vă mîntui frații cari resistă din toate puterile unui admirabil instinct.* Sînteți cetățeni ai Ungariei, legal de o potrivă cu ceilalți, aveți conștiința că nu e nimeni mai vechiu acolo decît voi și părinții voștri, că nu e bulz de pămînt în care să nu fi picurat sudoarea și sîngele vostru. Atunci *de ce răbdați?* Și cum voiți ca din răbdarea voastră să nu se întetească prigonirea dușmanului?

Uitați-vă la țeranii, învățătorii noștri acolo ca și aici: ei *nu rabdă* și sînt gata să sufere pentru aceasta.

Dar ei nu pot da tot. O parte trebuie neapărat s'o dea cei de de-asupra.

Să nu ne răzimăm prea mult pe școlii. Ele se duc. Le petrecem cu lacrimi, dar se duc. Și, unde sînt chiar, ce folos poate aduce un biet om bolnav, obosit, adesea aproape necărturar, între cei patru pereți ai unei colibe pentru copii goi în vreme de iarnă? Ce vine *după* școală pentru ca sfaturile ei să nu piară?

Deci *cartea* ni trebuie, *cartea poporului*, simplă, caldă, bună. Prin toate granițele s'o strecurăm, cu primejdia vieții s'o răspîndim. O școală veșnic vie să fie sufletul fiecărui Român. Bătrînul, femeia, copilul mai virnic să fie învățători în locul învățătorilor. Nebiruiți învățători, fiindcă nimeni nu-i poate ști, urmări și pedepsi. Astfel vom scăpa *sufletul* fraților noștri. Și, în luptele dintre neamuri, *atîta trebuie*.

Bani mulți sînt necesari pentru aceasta, și-i cerem. Dacă frumoasele doamne și darnicii domni de la Șosea de astăzi ni-ar fi dat cît aŭ cheltuit pentru o zi de petrecere, ar fi o sumă însemnată. Să dea: să-i silim să dea; să-i denunțăm dacă nu dau. Ori, altfel, să iasă dintre noi, căci, în clipe ca acestea, nu mai putem răbda pe cei fără suflet ori cu *alt* suflet decît al nostru. Să dea și ceilalți, cît de puțin, — și vom avea milioane pentru mîntuirea sufletească a atîtor Romîni!

Nu vreaŭ să plecați de aici cu un sunet zădarnic de cuvinte în urechi. În adîncul sufletului păstrați cu credință ceia ce cu credință vi s'a spus. Sîntem la un ceas mare: ori jertfim pentru a fi, pentru a crește, pentru a ne întregi, — căci măcar astăzi putem să spunem ceia ce alții aŭ făcut, putem declara lămurit: că, dacă este ca România să rămîie ce e acuma, mai bine nu s'ar fi întemeiat România, oferind celorlalți Romîni un sprijin înșelător, care-i împiedecă de a se lupta din toate puterile lor. Să avem cîrajul de a dori pentru toți numai un steag! Ori, dacă nu sîntem capabili de conștiință și de sacrificii, spuneți-o și alergați la petrecerile din fiecare zi: se va ști atunci că tot ceia ce aŭ cîștigat într'un șir întreg de generații viteji și

cuminții s'a pierdut de o singură generație, incapabilă și putredă, mîncată de lăcomii nesățioase și de nemăsurate ambiții!

X

Mobilizarea a fost ea smulsă de mișcarea de stradă pornită de la Capșa cu dd. Jean Sturza, de la „Cuvîntul“ d-lui Virgil Arion, colonel Lambru, — care, ca și d. Sturza, s'aŭ grăbit, înrolîndu-se, a dovedi că pun fapte în sprijinul părerilor lor —, și alții, cari nu vor uita să însemne partea ce aŭ avut la acest „act național“? D. Maiorescu va vorbi, dacă va crede de cuviință, d-sa care, cu toată rezerva aristocratică și profesorală a finței sale, a fost silit să arăte mulțimi imense, dar disperate, actul cu iscălitura Regelui. Mă voiŭ mărgeni să spun că *unanimitatea opiniei publice a precedat cu mult presiunea manifestanților de Joi seara*. Și voiŭ adăugi că nu văd de loc în această hotărîre, provocată de circumstanțele speciale ale unui războiŭ balcanic pe care Rusia prin telegrama Țarului îl declarase de înainte: *criminal*, continuarea acțiunii conservatorilor nemulțămii orî a liberalilor nerăbdători. Ce voiăŭ aceștia, *era o aventură* cu scopuri de partid; ceia ce s'a făcut — și de aceia s'a făcut atunci, și nu înainte — *era un act necesar, ieșit din fatalitatea lucrurilor*. De alminterea iată ce scriam la 26 Iunie:

I se pare «Epocei», pe care o mulțămește războiul în sine, ca distracție patriotică pentru publicul de la Capșa, că, înainte de alte triumfuri, este acum în România unul: al d-lui Carp, decî al grupării de la «Cuvîntul», decî al d-lui Timoleon Pisani și al «Epocei». Așa să fie oare?

Ce a vrut d. Carp? *Cu Austria la Chiev prin războiul european*. Nu credeți? Cetiți cutare număr din «Cuvîntul», în care cu litere groase se precisează «atitudinea grupării: cu Serbia contra Bulgariei într'un conflict balcanic, cu Austria contra Rusiei într'un războiŭ european».

Ce se face acum? *Se începe războiul împotriva voinței austriace, a urii naționale maghiare intrupate în sila bulgară.*

Și atunci: unde e, mă rog, «triumful politiceî d-lui Carp?»

Fiindcă se mobilizează, fiindcă ne-om bate, indiferent cu cine, contra cui și de ce?

Dați-ni voie ca, în aceste ceasuri grele, totuși să zîmbim...

Și tot atunci, înainte de plecarea, în ziua de Vineri, premergătoare a mobilisării, pentru a mă oferi și eu ca atîția alții, scriam acest articol:

În acest moment trupele noastre permanente sînt înșiruite pe linia Dunării. În mijlocul unui mare entuziasm *real* în orașe, în mijlocul unei admirabile conștiinți de datorie în sate, se dă urmare ordinului de mobilizare pe care l-a iscălit Regele. În cîteva zile, părăsindu-se fără tristeță toate obiceiurile vieții normale, o armată de 450.000 de oameni, va sta gata să treacă Dunărea. Am spus-o și o repetăm: plăcut ori neplăcut, acest război e o datorie. Politica pe care Bulgaria o duce cu cea mai totală lipsă de scrupule și de omenie împotriva aliaților ei de ieri, împotriva «fraților slavi», a tovarășilor de «cruciată», pentru a face, prin acte de forță, prin cinice «fapte îndeplinite», un mare Stat militarist, gata să sară în gîtul oricărui, fie el și «Țarul liberator», *nu poate fi tolerată.*

Și întru aceasta ne sprijinim pe aceleași principii conducătoare care în cursul toamnei și iernii trecute ni împunea să combatem ideia unui război peste Dunăre. Principiul național, care nu îngăduie unui Stat să rîvnească stăpîniri cu sila asupra unor teritorii care nu-i aparțin vădit supt raportul limbii, al sîngelui și al conștiinței. Și principiul că pentru păstrarea neatîrnării adevărate a tuturor Statelor dintre Marea Egee și Carpați trebuie o bună înțelegere permanentă, o confederație sinceră și trainică, iar nu pînda neadormită a celui mai tare împotriva celorlalți, fiindcă atunci trebuie să intervie toți ceilalți pentru a-l rechema la realitate.

Acest Balcanic mai tare și mai dîrz decît ceilalți

nu s'ar fi mișcat însă dacă n'ar fi fost neconținut înțetit de acea Putere, care, neavînd ea însăși, din punct de vedere național, dreptul de a exista, face tot ce-i stă prin putință pentru a împiedeca, a slăbi și a încurca viața națională a altora.

E Austro-Ungaria, «aliata» noastră de ieri, aliata de azi a Bulgariei, aceia care, pentru a sfărîma influența Rusiei în Balcani, pentru a distruge blocul național amenințător pentru dînsa, pentru a scădea și primejdui, pentru a anula ca viitor Serbia pe care o urăște din tot sufletul, a îndemnat din rășputeri pe grandomaniî din Sofia să atace, în plină stare de pace și alianță, pe Sîrbi ca și pe Greci, rupînd la Ghevgheli legătura dintre dînșii.

Și tulburătoarea de pace care se ferește totdeauna de a-și urmări scopurile cu propriul ei risc, ci-și cumpără succesele cu sîngele și banul altora, mai avea un motiv ca să provoace împrejurările care azi ne aruncă în luptă.

Acest motiv e dorința lui Berchtold, represintantul intereselor pur maghiare—căci Maghiar e, nu Austriac—la oficiul Cancelariatului din Viena *de a face cu neputință o încercare a României către Ardeal.*

Pe cîmpiile Bulgariei România trebuie să învingă. Nu putem admite o altă ipotesă. Dar, a doua zi după victoria ei, ea ar avea nevoie de un oarecare timp ca să se refacă. *Și acel timp sînt hotărîți Ungurii să-l întrebuinteze pentru a dărîma cetățuile vieții naționale a Romînilor de dincolo, pentru a-i brusca, a-i demoralisa, a li smulge din inimă speranțele cu care s'au ținut pînă acum. Machiavelul maghiar crede că-și va fi îndeplinit astfel toată datoria, nu față de monarhie, de care-i pasă cît ni pasă și nouă, dar față de națiunea sa.*

Să știm deci pe cine avem înaintea dincolo de Dunăre. *Puterea va fi a Bulgariei, ideia va fi a Austro-Ungariei.* După ce vom impune punctul nostru de vedere, vom ști iarăși pe cine trebuie să ni-l atragem din nou și pe cine trebuie să-l urmărim cu o ură neîmpăcată.

Pentru țeranî dădusem în ultimele două numere ale foii pentru popor aceste învățăturî, care poate și ele și-au adus roada:

1

Războiul între creștinii de peste Dunăre și între Turci s'a prelungit peste toate așteptările, creștinii aceștia voind s'o isprăvească odată, să-și iea tot ce este al lor sau li se pare că ar fi. S'a mai adăugit pe urmă vrajba dintre Bulgari de o parte,—cei mai tari și cei mai mândri și lacomi—și dintre Sîrbi și Greci, de alta,, pentru pămînturile dobîndite, pe care trebuie să și le împartă și nu lasă nici unii nici alții. Ba poate că stăm chiar în pragul unui război, și, pentru că noi avem datoria ca la hotarul nostru să oprim pe cei mai puternici de a împila și a despoia pe cei mai slabi, e de crezut că, dacă se va ajunge la o încăierare nouă, și noi ne vom amesteca.

Dar, cum se tot zăbovia pacea tuturora cu Turcii, care numai ieri a fost încheiată, și cum se iviau alte semne de furtună în zare, multă lume-și zicea că în țerile ce aū avut să poarte războiul, ținîndu-și toți bărbații voinici supt arme, va fi lipsă a mijloacelor de trai, ba chiar foamete curată. Căci, atuncea cînd brațele vînjoase sînt prinse pe pușcă, cine va mai înfige fierul în brazda primăverii ca să aibă cu ce să se hrănească toți împreună?

Și iată că războiul și frica de război n'aū încetat, soldații n'aū fost trimiși pe la casele lor, taberele sînt încă pline de oameni și cu toate acestea în Bulgaria ca și în Serbia—țerile care trăiesc din lucrul pămîntului—s'aū făcut sămănăturile, și o să se mănince pîne din anul acesta greu, stropit cu sînge. Dacă nu va fi atîta cît să se poată vinde peste hotar, dar cei din partea locului vor găsi la întoarcere pămîntul acoperit de roadă.

Prin ce minune oare?

Printr'o minune pe care orice neam o poate face, dacă a fost crescut așa încît să fie vrednic și de ispravă. Cei rămași la vatră, moșnegii, copiii și mai ales femeile s'aū apucat de lucru, cu minile lor slabe, nedesăvirșite ori frînte de vristă. În loc să plângă pe cei morți, pe cei răniți, în loc să ofteze de dorul acelorora pe cari-i așteaptă de atîta vreme, și-aū făcut mîndria lor din a-i înlocui. Astfel fiecare va fi fost mai mare decît de obicei, la acest ceas fără păreche: bărbații aū fost viteji, femeile aū fost bărbați.

E lucru de învățatură pentru oricine.

Abia staă să se încaiere prietenii cei buni de până ieri, pe cari i-a legat setea de pradă și de dorința de a-și răzbuna asupra Turcului pentru multul rău ce li-a făcut în cursul vremurilor. Grecii nu sînt așa de învierșunați să sară în capul Bulgarilor, cu cari se ceartă pentru portul cel mare și vestit al Salonicului, unde trăiesc însă mai mult Jidani, dar Sîrbi și Bulgarii sînt chiar la cuțite.

Data asta, dacă-și sar în cap, *va trebui să ne amestecăm și noi*, și nu se va găsi om cu judecată dreaptă care să nu înțeleagă că de silă am făcut-o, pentru că nu mai putem răbda.

Intr'adevăr, Bulgarii vor fi avînd ei drept ori ba asupra Macedoniei, părțile de la Apus, ce se țineau până mai ieri de Împărăția turcească și în care s'au așezat prin biruință Sîrbi. Dar un lucru e sigur: că ei, Bulgarii, aă ajuns așa, de cred că nimeni nu li mai poate sta împotriva și că tot ce se află peste Dunăre al lor trebuie să fie.

Păcat că oameni așa de viteji, așa de gospodari, cu atîta iubire pentru țara și neamul lor cad la ră-tăcirii așa de rele și de primejdioase!

Fiindcă, dacă e pe aceia, nu numai că se jignesc Sîrbi, cari stăruie în credința că aceia pe cari i-au desrobit de la Turci nu sînt Bulgari, ci Sîrbi ca și, dînșii, nu numai că se ating și Grecii, cari trag nă-dejde să păstreze locurile unde sînt ostașii lor, dar nici nouă nu ni poate veni la socoteală, de loc, ca după biruința cea nouă asupra creștinilor, o singură putere să steie în fața noastră la hotarul de Miazăzi. Și mai ales una care arată că vrea gîlceavă cu lumînarea și pe care Austro-Ungaria o ațîță într'una să facă în viitor ce va putea ca să ne împiedece pe noi să luăm dela Unguri și Nemți Ardealul, Banatul, Crișana, Maramurașul și Bucovina, pămînturile noastre înstrăinate.

Dacă deci pornesc Bulgarii să nimicească pe Sîrbi, ne vor găsi în cale și pe noi. Așa pare să fi hotărît și Regele nostru.

Se apropie ceas mare: *să ne ținem gata!*

IX.

Am văzut și eu de aproape ce s'a petrecut în acele zile mari de la sfârșitul lui Iunie și începutul lui Iulie. La București, Vineri, orașul era îmbrăcat în tricolor, oamenii din popor veniau să-ți vorbească de la sine și-ți spuneau lucruri despre care credeam că numai în cărțile noastre, necetite, se poate vorbi. Automobile și trăsură duceau crainicii cari, în sunet de trâmbiță, vestiau pregătirea de război. Seara, la întoarcere, găurile, cu mărfurile debarcate, cu trenurile năvălite de rezerviști, își schimbaseră toată înfățișarea. Toți sătenii tineri de pe Teleajen se aruncau la ușorul nostru tren de munte și chiotiau de răsuna văile. Iar unul cu glasul și duios și viteaz strigă odată: „Iii, și eram să mă însor și eu în toamnă, dar acum!..“. Fețele îngrijorate de dimineată, cu ochii scotocitori, cu întrebările bijbuitoare dispăruseră. Femeile treceau în căderea serii cu secerile pe umăr, tăcute, pe gânduri. O datorie trebuia îndeplinită: fiecare o primia. Trebuia oare mai mult?

Sîmbătă seara, aceeași lume țerănească o lua de vale. Plînși erau numai ochii oamenilor „culți“. Cellalți mergeau în grija soartei, cu un vădit *simț nou* în căutură. Era tăcere într'o mulțime așa de mare. La o gară aș cîntat copiii aruncînd flori pe ferestre. Un „intelectual“ pe care l-am văzut apoi și în București prin automobile, îmbrăcat tot civil, batjocuria și cîrtia. Cellalți mergeau fără vorbă. De ce ar mai vorbi? E vre unul care să nu știe ce gîndește cellalt?

La Ploiești orașul era răsturnat cu totul. Trenuri militare treceau neconținut într'o beție de *entusiasm popular, adevărat*. Cîntec după cîntec, urale după urale; din cînd în cînd gluma, neapărată, fără care nația aceasta nu poate face lucruri mari. Regimentul 40

Călugăreni, al Bucureștenilor, venia din Dobrogea, ca să-și completeze cadrele. Prietenul mieu, colonelul Petala, a poftit, între ofițerii cari-î sînt în cel mai intim înțeles al cuvîntului colaboratori și tovarăși, și pe profesorul voluntar, și tot timpul sunău imnurile din gura ofițerilor ca și din ale soldaților. Și era așa de grav, așa de mișcător „La Arme“ al lui Iosif: foile de seară anunțau moartea lui, de o congestie cerebrală. Dar el era aici, cuprinzînd în avîntul sufletului său mare pe atîția gata să se apropie în alte lumii de dînsul.

Am răsbatut cu greu printre mașinile ce alergau din toate părțile. Gara București nu era de recunoscut. Înăuntru și în afară, pe scări, pe coperișuri, pe mașină, prinși cu minile de gîtul locomotivelor, erau miile de miș, nesfîrșite, ale sătenilor de toate vrîstele, cari alergaseră la război. Erau și femei între dînșii, multe, până la bătrina șubredă, toate fără un strigăt, fără o lacrămă, cu o singură dorință: să-î vadă, să-î mai vadă până la sfîrșit, până ce se va încide ușa căsării asupra soțului, fiului, prefăcut, prin uniforma sprintenă, în soldat. Pe lespezi, pe pămîntul gol stăteau întinși între saci și lăzi, cu mîntăli albe, cu sumane pe dînșii, oameni nenumărați cu ochii deschiși mari, privind aiurea, cu o solemnă liniște pe fețele lor.

În dosul stației toate trăsurile și automobilele erau prinse. „Sînt boierești“, ni se răspundea. O, și acum acest cuvînt rău!... Prin mulțimea ce umplea toate străzile într'un singur val, femeile strîngîndu-se fricoase lîngă bărbați ce păreau că visează, cu figurii poetisate de necunoscutul tragic ce li se deschidea înnaînte, eu îmi căram bagajul, lăsat de un rezervist căruia i se isprăviseră puterile. Iar undeva, în așteptarea ceasului cînd clopotele în toată țara erau să sune, un piano suna și un glas de femeie umplea de cîntec tot cuprinsul stradei zbuciumate.

Apoi a doua zi, între cei gata de plecare, Biserica Albă plină de flori, de făclii aprinse, de lume în lacrimi. Acolo pe catafalc între cununile legate cu tricolorul era Iosif, și totuși el nu era. Se pierduse în zbuciumul uriaș și dădea glas simțirilor răsvrătite, pornite spre luptă, setoase de biruință. Și era să meargă cu ei, peste văi și dealuri și ape și sălbateci munți vrăjmași, era să meargă cu ei, cei meniți morții, el acel care stătea acum dincolo de moarte...

*

Am văzut regimentele trecînd pe Calea Victoriei. Lumea avea ochii umezi. Nu striga nimic: așa sîntem noi. Ei mergeau drepti, hotărîți, unii din cei mai bătrîni crunți în privirea fixă. Și, la un semn, cîntau: un imn de astă iarnă, care se desfășură în trăgănată plîngere de doină. Și din el un strigăt se desfăcea: „Să trecem Dunărea!“. Îl scoteau așa de sălbatec, de sfâșietor în patima și în duioșia lui, încît părea că auzi rasa însăși cerîndu-și hotarul, rasa care a dat Dunării atîta sînge și o iubește pentru aceia așa de mult.

*

Ei se duceau, și să rămîi lipit de un „biroù de censură a preseî“... Erau acolo tot cunoscuți, în civil și în uniformă. Cu cîtă jenă o îmbrăcaî cînd știaî că vei rămînea aici, la „partea sedentară“ sau că vei merge cîndva, cu corespondenții de războiù..., acolo unde nu e „durere nici suspin“, dar nici fapte. Am și acum o senzație de adîncă neplăcere cînd văd odaia plină de oameni, dar goală de lucru, de la Ministeriul de Războiù, cu freamătul neplăcut al automobilelor rechișionate, care permit unuî privilegiat sau chiar unei familii întregi să poarte eleganta beretă specială, micul automobil de metal la guler și să nu se despartă cu totul

de viața de până acum. Mai târziu am văzut și automobilul în primejdie, făcînd recunoașterea îndrăzneată, întorcîndu-se cu gloanțe în scînduri. Dar nu-mi aduc aminte să fi văzut lumea bună care se cocea la soare pe piața d'innaintea Ministeriului de Război.

Într'un birou se controla scrisul presei. În zădar. Cei tari, „cu legături“, scriau ce voiau. Cine ar putea urmări și pedepsi?... De alminteri presa străină era admirabil și imediat informată. Se redactau și bulletine: aveau așa de puțin de spus, în discreția impusă și exagerată, încît mai târziu se notă decesul cailor armatei din Cadrilater.

Numai astfel am aflat însă trecerea trupelor la Ostrov, intrarea în Silistra, printr'un asalt al caveriei care se aștepta la rezistență. Ministrul de Război venise pentru a lua răspunderea. Cînd s'a trecut de linia pichetelor, mulți din soldați au plîns de bucurie.

Aveam misiunea de a informa foile străine. Circulara mea însă n'a pătruns până la ele. Și nici scrisorile mele, afară de *una*. De ce?... E așa de neplăcut, să fii pus, după o viață de muncă, acolo unde vrei să fii de folos și nu poți fi. Am tradus, innainte de a pleca unde doriaam, cîteva instrucții și am dat, ici și colo, cîte un articol din cele anonime, pe care de obicei ziarele refusaă. Să-mi fie iertat a reproduce din ele :

1.

Pentru a înțelege lăcomia și furia cu care Bulgarii pot lupta împotriva unor frați de sînge cari sînt și frați de arme, trebuie să ne dăm seama de felul cu totul ciudat în care ei își văd trecutul.

O privire istorică din «Écho de Bulgarie» socoate la 50.000 numărul Bulgarilor intrați cu Asparuc în Balcani. E o curată închipuire. Nicîun izvor nu dă nicîo cifră. Erau mult mai puțini. Zisul Asparuc, cunoscut

numai cu numele și cu prada, ajunge aici un filosof politic. El știe că Slaviî din Balcani, incapabili de a se guverna singuri, au nevoie de un șef, de o «disciplină de Stat», căci doar era un «bărbat politic cuminte» cu «intuiții luminoase de viitor», reprezentînd o «elită de oameni de guvern».

Chiril și Metodiu întemeiază, nu o civilizație slavă, ci una «bulgară». Alfabetul chirilic e alfabetul bulgar.

Domnul Micev, autorul articolului, descopere că, în veacul al X-lea, Preslavul, Capitala Bulgariei, devenise nepatriotic, «antibulgar», și atunci Macedonia s'a revoltat pentru... «ideia bulgară». În lupta Țarului Samuil din Ohrida, sprijinită de Vlahi și Albanesi, d-se vede o «epocă glorioasă» a... «sentimentul național bulgar». Samuil însuși e un «Hamilcar», incarnația vie a «patriotismului bulgar». Dacă Împăratului bizantin i s'a zis «Bulgarocton», ucigător de Bulgari, aceasta înseamnă că acești Bulgari politici erau și Bulgari «naționali». Deci Macedonia era bulgară.

Răscoala lui Petru și Asan, «Vlahi», Romîni pentru toată lumea, e pentru d. Micev «insurecția de la Tirnova». Dacă noul Stat cucerește răpede Macedonia, aceasta se datorește unei «conștiinți bulgare la populațiile slave din peninsula». Se reuniau astfel «fragmente deosebite ale patriei bulgare».

Și, de fapt, mai trebuiau doar trei sute de ani ca să se știe, în Apus, ce e patria și ce e nația! Și toate aceste Țarate nu erau decît niște imitații stîngace, niște simple contrafaceri ale Bizanțului, de teorie «romană» și ideal «roman».

Pentru astfel de oameni fără critică și stăpîniți de prejudecăți naționale, la 1878 «fenomenul acesta s'a reproduș». Pentru că «aceleași cauze au aceleași efecte», noua Bulgarie e... «Învierea Imperiului Asaneștilor, cu dreptul la aceleași granițe»—și la noi, după concepția curentă la Sofia!—«și cu aceeași tendință de a se așeza în Constantinopol».

Tratatul de la San Stefano ține seamă de acest drept.

Acest tratat rupîndu-se din neinteligența Europei, «Bulgaria se reface de la sine. Statul lui Asparuc de la Dunăre creiază din nou Imperiul».

Deci: Afară cu Serbiî din toată Macedonia! Ea trebuie cuprinsă în hotare care «aû fost totdeauna ale Bulgariei în cursul lungei sale istorii». «Că n'a existat o jumătate de mie de ani», ce are a face, — nu-î așa?

«Bulgaria nu se va da înapoi înnaintea niciunui fapt pentru a smulge Macedonia jugului grecesc și sîrbesc», aceasta n'o spune d. Danev, dar o spun intelectualii din Sofia.

Și acest lucru, însușirea fără drept național și istoric, a Macedoniei întregi, a Traciei întregi, pe basa unor ficțiuni istorice, trebuie s'o împiedece, nu numai Sîrbiî și Grecii direct atinși, dar și noi. Avem destul două împărății lingă noi; a treia nu ne trebuie.

2.

Acum cițiva ani, cînd stăteam ca prinși în vraja teoriilor născocite de rivali ai neamului nostru și din care nu putea să iasă pentru noi nici cinste, nici folos, spuneam după dînșii, cari dintr'aceasta trageau și folos și cinste, că Împărăția bulgărească cea d'întăi, a «bărbatului politic», și încă «de ordine», Asparuc ar fi stăpînit și dincoace de Dunăre. Și eram gata să jurăm că, dacă nu încercarea de Stat a lui Samuil «Țarul» din Ohrida, care cu silințele Romînilor și bieților Albanesi s'a întemeiat și s'a ținut, apoi măcar cea de-a treia Împărăție, a Asăneștilor, pe cari învățații ce nu ne iubesc îi fac buni Bulgari din drepti «Vlahi» ce erau, că măcar această de-a treia și ultimă «Împărăție» bulgărească a fost doamnă peste pămînturile noastre.

De fapt *nu e nimic din toate acestea*. S'o știm și s'o spunem cu orice prilej: și în cărțile de școală. Bulgarii din toate trele «Împărățiile» aû vrut numai să înlocuiască Bizanțul, pe care-l imitaû, îl contrafaceau, și cea mai înaltă ambiție a lor era să-și așeze căpeteniile barbare în Constantinopol, în sfîntul și strălucitul Țarigrad. *De Dunăre nu purtau grijă decît prea puțin, ca și Bizanținii însii înnaintea lor*, iar dincoace de Dunăre, prin păduri dese, smîrcuri adînci, primejdioase «rovine» și sate sărace, *ce erau să caute*, atunci cînd li zîmbia la Bosfor cetatea împărătească?

Doar cîndva să fi avut ei unele părți de pe lîngă Giurgiu, de unde s'ar trage numele județului *Vlașca*, recunoscînd însă că aceste locuri, unde vor fi ținut ceva ostași, erau «Pămîntul Romănesc», «Țara-Romănească».

În toată povestea luptelor și biruințelor lor pînă la căderea din 1393, *Bulgarii nu pot numi una singură cu un nume romănesc. Aici nu s'au bătut, aici n'au izbîndit, aici n'au cucerit.*

Iar noi la ei,—unde n'am fost oare, unde pot să între ai noștri fără a călca urmele înaintașilor?

Nici nu se făcuse Domnia Țerii-Romănești, și Romîni de aici, cu un fecior de Crai unguresc așezat peste Romîni din Ardeal, și nu peste Sași, cari aveau privilegiu și nu se luptau peste hotare, aș mers la *Vidin* și la *Plevna*, pe la 1270, — biruind.

S'a făcut Domnia din Argeș. Cînd, la 1330, Sîrbi au prăpădit, la *Velbujd*, la acel *Chiustendil*, unde se bat și acum, pe Bulgarii Țarului *Mihail*, noi i-am apărut pe aceștia, și pentru înrudirea dintre neamurile domnitoare. Prin noi a putut să se impuie, în locul candidatului adus de Sîrbi, acela pe care-l sprijiniam noi, *Alexandru*, care ținea pe o Domniță. Căci în același an, după lupta din *Balkan*, noi eram întregi și rupeam în bătaie pe Ungurii regelui *Carol-Robert*, afirmîndu-ni neatîrnarea.

Cînd a murit *Alexandru*, la 1365, noi am pus Țar în *Vidin* pe fiul său *Sracimir*, fiul Domniței și soțul altei Domnițe: Cînd el a fost gonit de Unguri, noi am luat și am ținut *Vidinul*. Apoi noi l-am dat înapoi și prin noi Țarul a stat acolo pînă l-au răpus Turcii.

Și pe atunci, Domn fiind *Vlaicu*, am stat în *Nicopol*, prin anii 1370. Și, peste zece ani, *Mircea* fiind Domn, am stat și în *Silistra*. Aveam și *Chilia* și *gurile Dunării* toate: moștenirea lui *Dobrotic*, pe care nimic nu-l vedește *Bulgar*, era a noastră.

Nu trecuseră zece ani de la moartea lui *Mircea* și nepotul său *Dan* a cercetat tot malul *Dunării* ca biruitor și a luat iarăși *Silistra*. La *Golubaci* am apărut *Sîrbia* pe moarte.

Cu *Ioan Hunyadi*, Romîn și el, am fost pretutindenii: în *Serbia*, în pasurile *Balkanilor*, la *Varna* în 1444, de

unde numai noi am găsit cale de scăpare: am fost la Cosovo din nou și am fost poate și la *Belgrad*, apărându-l de Mohammed al II-lea, în 1456.

Peste zece ani eram de la un capăt al Dunării la altul cu Vlad Țepeș, și în *Rahova* era căpitan Neagoe.

Iar la începutul veacului al XVI-lea strîngeam la noi zecile de miî ale Bulgarilor fugari cari se închinau nouă ca unor mîntuitori.

După un veac de suferințe, ne-am întors. Cu Mihaî Vi-teazul am pătruns pretutindenî, la *Vidin*, la *Nicopol*, la *Rusciucul* ars de noi, la *Silistra*, nimicită, în *Dobrogea* toată, plină de țeranii noștri. Mitropolitul de *Tirnova* era vechil de Mitropolit în *Moldova*. Ca «stelei lor răsăritene» i se închinau biruitorului, întrat până la *Plevna*, *Florentin*, *Vrața*, pe cînd cetașii lui alergau spre *Adrianopol*, episcopiî și fruntașii bulgari.

Și, cînd Mihaî a căzut, Radu Șerban a văzut iarăși *Silistra* și *Dobrogea*, cucerind. Înaintea lui Matei Ba-sarab se înfățișau solii *Bulgariei* chemîndu-l ca stă-pîn. Până și Mihnea al III-lea a dus după 1650 prada românească acolo.

Apoi, peste două sute de ani, în cari am ajutat și ocrotit, unde năvălisem și stăpînisem, a venit 1878. El e în conștiințele noastre încă.

Dar e bine să se știe astăzi, și de cei cari nu cred, și de cei care-și pierd firea de bucurie, că, la noi, cei de acolo n'au fost, iar noi timp de șese sute de ani am fost pe acolo!

3.

Astăzi, cînd mobilizarea României a ajutat esențial cauza dreaptă a Sîrbilor, astăzi, cînd oricare ar fi șo-văielile momentului, o acțiune militară împreună cu Sîrbiî pentru a impune Bulgarilor legături corespun-zătoare interesului balcanic general și bine înțeleș, poate să înceapă, astăzi cînd se deschide perspectiva — de ar fi cine să se gîndească la aceste lucruri! — a unei alianțe naționale cu Sîrbiî, pentru triumful în viitor al intereselor unei națiunii ca și ale celeilalte, să-mi fie îngăduit a aminti o zi mare pentru amîn-două neamurile, zi cînd s'au aruncat cuvinte care nu trebuie uitate niciodată.

Maghiarii se ridicaseră la 1848 pentru a rupe definitiv cu Austria, pentru a impune celorlalte popoare forma lor națională într'o Ungarie liberă și unitară din punctul lor de vedere.

Se știe că aceste popoare s'au împotrivit și că atîta sînge s'a vărsat, într'o beție de sacrificiu și eroism, pentru ca, împotriva apăsătorilor, copiii Romînului să vorbească românește și al Sîrbului sîrbește, — ceia ce, cu ajutorul lui Dumnezeu, s'a și făcut.

Precum, astăzi, goarna și clopotul au trezit din șesuri și văi sutele de mii, bucuroase de toate pentru cinstea și mărirea neamului, tot așa atunci din tot Ardealul au pornit, la semne tănuite de chemare, zeci de mii de țeranî romîni cari lîngă turnurile bisericii din Blaj au jurat că Romîni voiesc să rămîie, întemeind și acolo, în țara Împăratului, națiunea politică românească.

În aceiași zi la Carlovăț, centrul lor bisericesc, se adunau Sîrbii, ale căror drepturi din vremea colonizării erau călcate în picioare. Și aici în fruntea credincioșilor stătea Vlădica. Și aici s'a hotărît a se cere Împăratului, în schimb pentru o nezguduită și devotată credință, autonomie națională, prin unirea cu Croația, cu Slavonia, cu Dalmația. Cum cerusem noi o căpetenie națională, o cerură și Sîrbii din Ungaria, — pe cari Kossuth îi numia, «nu o nație, cum se cred, ci o adunătură de hoți» — cu un Voevod.

Iar la urmă se votă următoarea hotărîre, pentru amintirea căreia s'a scris aceste rînduri:

«Călăuzită de un sentiment de sinceră prietenie pentru poporul romîn și asociindu-se la toate progresele pe care le poate face în desvoltarea naționalității lui, animată de dorința ca poporul romîn să izbutească a se uni ca nație, adunarea arată nădejdea de a vedea întărindu-se între Sîrbi și Romîni aceste raporturi frățești și folositoare ambelor părți»...

Luptînd totdeauna alături de fruntașii rezistenței românești, bătrînul Polit, care-și serba dăunăzi aniversara de optzeci de ani, nu făcea decît să urmeze această trațiție din 1848¹.

¹ Între luptătorii pentru cauza sîrbească a fost și colonelul Draculici, al cărui nume îl arată urmaș de Romîni.

Unirea aceasta, aclamată în acel an de crisă între Romîni și Sîrbi neliberi, trebuie s'o prefacem, *pentru ei*, în unirea dintre Statele libere: România și Serbia.

4.

Era spre sfîrșitul anului 1866. Carol I-ii, bătrînul rege glorios de astăzi, care hotărăște cu puterea armatei și poporului său, soarta Europei sud-ostice, era un tînăr principe, venit a doua zi după o conspirație și o schimbare de regim, nerecunoscut de Puteri și amenințat încă de Turcia, geloasă, ca oricine se simte slab, de drepturile ei formale.

Dincolo de Dunăre nu era o Bulgarie. Grecia se găsia încă în anarhia care a urmat dărîmarea tronului lui Othon de Bavaria. Dar Serbia lui Mihail Obrenovicî, tînăr, entusiast, patriot, bun administrator, organisator de mîna întăiu, iubit cu devotament de poporul său, ajunsese la o însemnată putere militară și ardea de dorința luptelor: cel mai puțin lucru pe care i-l puteau da Turcii, vechii stăpîni, era părăsirea imediată a cetăților pe care le ocupa încă. Și, în Muntenegru, căruntul Crai de astăzi era un șoim focos, visînd mărirea războaielor,

Cînd știrea că Turcii intervin împotriva noului principe român se întări, Dumitru Brătianu merse la Belgrad, și răspunsul îl știm azi prin rapoartele residentului român în Serbia, I. A. Cantacuzino, păstrate în Biblioteca Academiei Romîne, supt n-l 604. D. Risticî, în numele d-lui Garașanin — prim-ministru — a declarat atunci că, „*dacă Turcia ar năvăli pe teritoriul român, Guvernul sîrbesc n'ar putea răspunde de agitațiile ce ar putea să se isce în Serbia*“.

Era de ajuns pentru Marele-Vizir, care, după cîteva luni, dădea prințului Mihail «paza», adecă stăpînirea, cetăților disputate.

Mulți credeau însă că această mare concesie ar fi imposibilă. Mulți dintre Sîrbi, cari ardeau de dorința neatîrnării: se cumpărau cai, se arvuniau arme la Hamburg și la Londra, se spera Bosnia, fie și supt forma unei atîrnări de Imperiu, cu Mihail ca guvernator. Și Rusia, prin consulul Șișchin, Hartwig-ul de acum jumătate de veac, sufla în foc din răspunerî.

Așa fiind, România n'avea numai datoria de a se asigura față de Turci, ci și *acea de a lua poziție față de războiul care trebuia să hotărască asupra moștenirii lor.*

Pentru aceasta se trimise la Belgrad Cantacuzino, Zizin pentru intimi, viitorul traducător al lui Schopenhauer și unul din cei mai inteligenți și culti oameni de cari puteam dispune atunci.

Avem instrucțiile lui; trebuia să cerceteze totul cu luare aminte: partide, armată, organizare, legături cu Europa. Trebuia să afle care va fi atitudinea Serbiei în «drama ce se desfășura în provinciile creștine ale Imperiului Otoman» și în «vasta conspirație» ce-i pregătește ruina. Va căuta «cea mai strictă intimitate». «E probabil», urmează instrucțiile, «că vi se vor face propuneri (ouvertures) pentru o *alianță a României cu Serbia.* Fără a le răspinge, vă veți ținea totuși într'o rezervă prudentă», obiectînd «lipsa de instrucții precise» și situația grea internă; va spune că „*pentru noi mișcarea orientală a izbucnit prea curînd, căci nu sîntem pregătiți pentru dînsa și că avem nevoie să ne reculegem și să ne organizăm pentru a putea lucra serios.*”

I. A. Cantacuzino fu bine primit, «nu solemn, dar cordial», de și nu represintă un Guvern recunoscut, de și corpul diplomatic îl ignora total. Prințul Mihail, înainte și după soluția chestiei cetăților, înainte și după visita sa la Constantinopol și primirea în cale de către noi (primăvara anului 1867), îl trată cu o deosebită simpatie. Garașanin doria vădit legături mai strînse, și, dacă nu vorbi de ele, aceasta se datorește faptului că Guvernul Ștefan Golescu trecea peste agentul său, pentru a corespunde direct cu Ministeriul din Belgrad, mărghenindu-se de altfel la demonstrații goale.

Odată cu ivirea primăverii, Cantacuzino merge și la Cetinie. Fu primit în portul Cattaro de vărul și aghiotantul principelui muntenegrean, căpitanul Stanco Radonicî. După un drum de șese ceasuri călare, era în Capitala Muntenegrului. Nichita I-iu îi vorbi călduros: «era gata să-și jertfească tronul pentru ideia iugoslavă»; pe Ruși nu i-ar admite niciodată ca stăpîni, de și l-au ajutat de fapt și mult. Cît privește Serbia,

el dorește, nu împăcarea ei cu Turcii, ci lupta, biruința, mărirea ei. Mișcat, el își însuși cuvintele predecesorului său Danilo către prințul sîrbesc vecin: „*Constituie Regatul Serbiei, și eu voi fi fericit să stau cel d'întăiu de sentinelă la poarta palatului domniei tale.*“

Reținut până în Dumineca următoare, Trimesul român, care fu decorat cu Ordinul Danilo — principelui Carol i se trimise apoi prin Radonici marea-cruce, și acestuia i se făcu o primire «regală»,—luă parte la un mare ospăț. Erau de față rudele principelui și toți Voevozii. Nichita bău pentru «consolidarea legăturilor ce trebuie să unească România cu Muntenegrul», precum și pentru prosperitatea celor două țeri. «Trăiască principele Carol I-iu!» Și de trei ori asprii războinici ai muntelui sălbatec strigară pentru Carol I-iu: ura!».

Peste cîteva luni, Guvernul nostru schimbă pe Cantacuzino, jignindu-l grav, cu un om ca literatorul Radu Ionescu. Dar supt impresia vieții din Belgrad, a scenelor de la Cetinie, cel d'întăiu agent al nostru în Balcani scria direct principelui aceste rînduri, care sînt și azi *programul oamenilor ce știu vedea în viitor*: «România, care astăzi ocupă, material și moral, rangul întăiu între Statele creștine din Turcia, ar risca foarte mult, mi se pare, să-și piardă preponderența în opera ce se face pentru a aduce independența lor într'un viitor mai mult sau mai puțin depărtat, dacă s'ar lăsa întrecută fie de Slavi, fie de Greci. Sîrbii mai ales, prin conglomerata lor cu Bosnia, Herțegovina, Muntenegrul și Bulgaria, ar forma un Stat numeric mult superior României; cred că pentru a păstra influența și prestigiul ce ni asigură azi superioritatea imensă ce avem asupra tuturor acestor populații prin civilizația noastră, bogățiile noastre, comparate cu ale lor, trebuie să tindem a sta în fruntea mișcării de emancipare, chiar dacă n'am avea nimic de cîștigat pentru moment ca teritoriu (ceia ce, de altfel, e încă o chestiune de discutat!)...

„Trebuie să ne organizăm și să ne ținem gata, așa încît să putem prinde momentul favorabil pentru a imprima noi mișcarea și să nu ne mîrgenim numai a o urmă. Menținerea preponderenței noastre nu se poate face decît cu acest preț.“

Sfatul acesta nu l-am urmat. Împrejurările ni-au impus acum să luăm această cale. O amintire pentru omul cuminte și prevăzător care la 1867 judecă astfel.

5.

Poporul român din neam în neam a fost viteaz. De când se pomenește de neamul nostru, pentru vitejie am fost ceruți, întrebuințați și acoperiți de laude. Ne-am ținut, puțini, săraci și neluminați, prin cea mai autentică vitejie, aceia de la Posada împotriva cavalierilor îmbrăcați în zale ai lui Carol-Robert regele unguresc, pe care l-au pus pe fugă țeranii cu zeghea pe umăr, aceia de la cetatea Dimboviței, când altă oaste ungurească abia a găsit hotarul, aceia împotriva lui Sigismund ca rege al Ungariei, în munții Muscelului, aceia din care Matei Corvinul s'a întors cu spinarea pătrunsă de săgeată, aceia din codrii Bucovinei și, peste un veac, în aceleași păduri bucovlene, în desișul Cosminului, când oști polone întregi au zăcut supt pădurile prăbușite, aceia în care Săsimea Ardealului și-a părăsit tunurile la Feldioara. Și biruințele asupra Turcilor, la Rovinea Doljului, pe văile muntene unde se strecurau cetele unui Vlad Țepeș la ceas adânc de noapte, în smîrcurile primejdioase ale Bîrladului, în marginile Dunării-de-jos, de-asupra Dobrogiî. Până la epepeia minunată a lui Mihaî, care a trecut peste hotarele țerii sale, purtînd steagul cu vulturul, din văile Plevnei, din marginea Adrianopolului până în munții Maramurășului și supt zidurile apărate de Poloni ale Hotinului.

Dar vitejia noastră a făcut cinste tuturor steagurilor. Cu călăreții noștri a făcut Ioniță Vlahul, un stăpîn de turme, Împărăție pentru Bulgarii cufundați în umilînța stăpînirii grecești; pe carele lor cu boi au rătăcit în văile Asiei, țeranii romîni apărînd de Turci, supt cei d'întăiu Paleologi, Împărăția șubredă a Bizanțului.

Eram la Cîrmen cînd a căzut Serbia macedoneană, eram la Cosovo cînd a perit Craiul Lazăr al noii Serbii dunărene. Apăram Caffa genovesă din Crimeia împotriva Tatarilor și Turcilor, în același timp cînd

cu sînge romănesc se uda brazda biruinții la Sîntimre, la izvoarele Ialomiței, în văile Serbiei, în strîmtorile Balcanilor și până la Varna, de-asupra Mării, unde a murit un rege și un cardinal înaintea unei năvăliri turcești care s'a ferit de noi, vechi și cunoscuți dușmani. Cazacii Niprului, viteji temuți de toată lumea turcească, în mijlocul căreia se ivia neașteptat ca niște minunați săvîrșitori ai răsbunării creștine, cuprindea în număr mare flăcăi de-a satelor noastre, cari a făcut să se ridice flăcările nimicirii și supt zidurile Țarigradului: viteazul Ioan Potcoavă, care a murit după o scurtă domnie de sabia călăului polon întehit de Turci, înfruntînd pe creștinii cari îl jertfia și pe regele lor mișel și învățînd pe ucigătorul său cum se dă lovitura, era un fiu al satelor Moldovei.

Și la alte războaie mari ale lumii ni-am luat partea, smulgînd cu silinți îndelungate și cinstite gloria. Marele rege polon Ioan Sobieski a dus de la un capăt la altul al luptelor sale regimentul cu căciuli al Moldovenilor. La Petru cel Mare, sfătuit de un cirturar român, Nicolae Milescu, Apostol Chigeci, cu cetașii lui, înfățișa avîntul moldovenesc. «Leul nebiruit» al Suediei, Carol al XII-lea, a ținut cu sine până la sfîrșit ca o scumpă comoară de vitejie pe Sandu Colțea, care, dus în Siberia de Ruși, s'a smuls de acolo încercînd pe ghiata veșnică drumul spre libertate și care a fost biruit și silit la întoarcere numai de dorul țerii sale.

Ruși, Austrieci au venit în părțile noastre, cu măgule și pe buze și sila în brațe. Cea mai credincioasă vitejie li-am închinat-o și unora și altora îndată ce ni-au pus o armă în mînă. La Comana, Pîrvu Cantacuzino, neam de Domn, a perit cu toți ai săi ca să nu dea înapoi înaintea Turcilor, și în Basarabia, luată la 1812, se născuseră atîția războinici cari fără să știe ajutaseră Rusia a desface în două Moldova lor.

Și în acest timp, înaintea oștilor lui Napoleon I-iu, ca și pe urmă, înaintea celui de al treilea Napoleon, țeranii romîni din Ardeal, din Bucovina, au stat pînă la moarte lîngă steagul Domnului și Împăratului lor. Prin ei, într'un război pierdut, s'a făcut vestit podul de la Arcole. Mormintele vitejilor Romîni de peste

munți umplu și azi de cruci glorioase ȏmitirele Bosniei.

Nu e popor în Balcani, la liberarea căruia să nu fi curs sînge românesc, hrînind rădăcinile puterii sale. Cu Cazacii Țarului, Romîniî aî venit în ajutorul lui Caragheorghe începătorul Serbiei moderne, și Grecia datorește în mare parte ființa sa de astăzi voinicilor fără teamă din munții Macedoniei; a doua zi după sîngeroasele asalturi de la Grivița, Bulgarii aî apărut fără lanțuri înaintea lumii.

Dar e vitejie și vitejie.

Una cere anume împrejurări ca să se ivească și să crească până la cucerirea celei mai strălucitoare glorii. Ca «furia francesă», ea cere izbînda repede și mare, dușmanul pus iute pe fugă, beția aclamărilor din partea popoarelor bucuroase. Ca energia germană, îi trebuie siguranța unei organizații superioare, unei conduceri fără greș. Ca mîndria englesă, ea pretinde împrejurări de viață deosebite pentru ca omul să se simtă om și să se poată avînta asupra dușmanului.

Vitejia noastră n'a fost așa. *Fără a cere nimic, ea a dat tot.*

Flămînzî și goi, în vreme de iarnă, după încăierările cele mai grozave, în ajunul atacurilor celor mai ucigașe, fără nimeni care să-i deosbească și să-i laude, fără nădejde în răsplata materială și morală —, așa s'aî purtat mai totdeauna ai noștri, din capul depărtat al vremurilor până în ziua de astăzi.

Totul vine la noi d'innăuntru. Ce e în afară ne poate înrîuri, ne poate bucura, dar nu e nevoie de nimic din afară pentru ca nebiruita pornire de vitejie să se petreacă.

Și nici greutățile, nici zăbavile îndelungate, nici înfrîngerile n'aî rupt acest fier tare de vitejie țerăneasă. Mircea Bătrînul a fost fugar pe drumurile străinătății, și a rămas. Vlad Țepeș s'a ascuns în păduri, și s'a întors. Ștefan a fost strivit la Valea-Albă pentru ca după o lună să «călărească biruitor» împotriva oștii păgîne. Petru Rareș a fost izgonit în Ardeal, și pe urmă și-a îndeplinit făgăduința de a fi «ceia ce a fost și mai mult decît atîta». «M'a învins Dumnezeu pentru pă-

catele mele, nu voi», striga el după risipa de la O-bertyn, în fața trufiei polone. Mihaï Viteazul n'a des-nădăjduit după niciuna din loviturile de sus care îi sfărâmaseră puterea; a perit numai de mâna trădă-torului, și în ajun biruise, și a murit zîmbind, cu aștep-tarea sigură a refacerii puterii sale pierdute, înaintea ochilor.

Cu toții, după zisa bătrînului sciitor, «căzuți jos s'aũ ridicat asupra biruitorilor».

Aceasta este tradiția noastră. Să n'o uităm, cei de sus. Cei de jos ne învață și astăzi: tăcuți, închiși în ei, hotărîți la orice, neînfrînați și neînduplecați, se duc cu buzele strînse la moarte sau la glorie!

XII.

În sfîrșit raportul d-lui ministru de Războiũ, care-mi releva dreptul ca profesor la Școala de Războiũ și istoric al armatei noastre, m'a scãpat dintr-o situ-ație umilitoare. Maiestatea Sa aprobã ca soldatul vo-luntar N. Iorga sã poatã urmãri în voie toate opera-țiile militare. Le așteptam îndelungate și grele. Și pro-visia mea de energie credeam cã o sã-mi ajungã.

Reproduc de aici jurnalul mieũ de drum:

Încã de la ieșirea din București trupele apar în mers pe șoseaua ce merge cãtre Apus. Aũ înfãțișarea vioaie și veselã; li place de rãzboiũ, sînt bucuroși, cã ajutã țerii. Dar cred cã recunosc alte douã mari și puter-nice sentimente: acela cã sînt și ei ceva în această țarã, ei, cei mici, săraci, nedreptãțiți, fãrã parte, cã în ei razimã siguranța noastră a tuturor, cã de la ei se așteaptã gloria pentru toți, cã ei pot urmã astfel opera îndeplinitã veacuri întregi de înaintașii lor. Și, al doilea, cã sînt liberi: liberi de grija de mîni, liberi de munca grea de mîni, pe arșiță, cu spinarea încovoiatã asupra țernei înstrãinate, liberi de poruncã și de constrîngere, de datorie și de apãsare, liberi în

sfârșit de mediul sărac și umil, pe care l-a prefăcut întâmplarea în strălucirea uniformelor, în zîngănitul armelor, în desfășurarea steagurilor.

Multe fețe cunoscute, mulți ochi bucuroși de întîlnire, multe gesturi de prietenie. Se strigă și „Trăiască România“ în urma automobilului nostru, și acei cari scot acest strigăt sînt dintre oamenii fără nume, cari țin însă în inima lor caldă recunoștința.

Un cer plumburiu apasă încă, și pe lunca Argeșului cu sălciile rupte de furtună, trece un aspru vînt de toamnă. În marginea satelor, grupe de femei, de copii se uită așa în neștire. Poate că între aceia cari vor trece 'n rînduri strînse, orî călări pe cai înalți, suiți pe chesoanele de fier, vor fi și dintre ai lor de acasă. Dumnezeu potrivește une orî și lucrurile cele mai neașteptate, și el poate aduce, numai pentru o caldă rugăciune de mamă, pentru o curată dorință de soție, pentru îngenunchierea copiilor nevinovați, pe cine vrea el, pe un anume drum al dorului..

Pretutindenî recolta e strînsă. De cine? Nu se vede. Totul pare pustiū. Rar cîte o casă boierească orî cîte o fabrică la o parte de drumul larg, neted. Și viū e numai vîntul care se înfurie și se vaietă, viū norii cari se frîng sus ca niște mîni desnădăjduite, vie amenințarea neagră a furtunii din față.

Aū trecut pe aici oștile. Ici și colo un cal s'a abătut stors de puteri și și-a încremenit ochii speriați: acum cîinii smulg bucăți din coșul putred al hoitului și, așteptîndu-și rîndul, corbî veniți de departe, plini de multa pradă a lunilor strașnice, se rotesc nerăbdători să li vie și lor rîndul.

Și de-odată se face o răpede luminare a bolții și ca un zîmbet înduioșat de soare, avînd în el ceva din

toate urările și speranțele care s'au ridicat spre ceruri de la atâtea milioane, se coboară încet și plutește peste aurul aspru al clăilor, al miriștilor rase de secere

*

În Alexandria e relativ liniște. Aă trecut soldații. Abia ici și colo pîlcuri întîrziate, ofițeri rămași în urma detașamentului lor. S'a vîndut mult și bine; negustorii sînt mulțămiți. Îi chiamă adesea pe bulgărește, și bunicii lor aă fost în parte Bulgari colonisați. Dar n'are a face: negoțul e negoț! Văd într'un loc o pancartă cu: „Trăiască România“. La colțuri de stradă cafeneaua face politică, singura politică de azi: a războiului.

Și, după ce orașul a perit în urmă, cu turnurile bisericilor sale, cu lungă linie verde a zăvoiuului, cu încetele ape ale Vedei, apar trupele. Într'un șir nesfirșit se zguduie tunurile a două regimente de artilerie: oameni drepti pe cai, cu frumoase fețe hotărîte, ofițerii sprinteni, prietenoși și încunjurați de prietenie. Nimeni nu rămîne în urmă decît acel trist soldat care ține de friu, în marginea șanțului, calul căzut, pe lîngă ochii în stîngere ai căruia trec, frămîntînd praful, tovarășii voinici cari vor avea parte de luptă.

Sînt căruțe de sanitari, fluturînd steaguri albe cu crucea de sînge. Capete grase, speriate de Evrei iese de supt covergi, și comanda o aă ofițerii cu ochelari ori cu tipuri și ticuri speciale. Și apoi, timp de mai mulți kilometri, se înșiră coloanele de muniții, trase de mărunții cai țerănești, cari-și încoardă micile trupuri slabe, cu atîta răbdare și bunăvoință, scuturîndu-și coama încîlcită.

*

La Turnu-Măgurele e ca un imens lagăr. Toate stra-

dele sînt pline de bonete și tunicî albăstrii; toate spațiile libere sînt cuprinse de ostași în așteptare saŭ în odihnă. Grupe de ofițeri ocupă trotuarele ori aleargă după cele din urmă vești: între ei rezerviști pe cari viața i-a împodobit cu bărbî cărunte larg răsfirate ori i-a sucit, i-a frînt în luptele vieții. Un amestec de toate vrîstele, de toate gradele, de toate condițiile sociale, pe cari i-a strîns aceiași poruncă și peste cari plutește aceiași chemare. E ca uriașa strămutare a unei nații: se mîncă la colțuri de strade, se doarme pe pajiște și, mai ales — *se așteaptă*. O imensă așteptare, mai mult neliniștită decît îngrijorată, ca a marinarului care știe furtuna sigură și care dorește s'o poată înfrunta cu o clipă mai curînd, pentru a o frînge și pentru a pluti pe valuri line, sigure.

*

La capătul orașului, spre podul de pe Olt, ploaia a lăsat ape revărsate, porumburi distruse, hoituri plutind în șanțuri și peste noroiul adînc al unei șosele desfundate carăle grele cu provisiî aŭ săpat șanțurile adînci pe care le împietrește acum soarele. Supt paza cîtorva soldați zăpăciți și unor milițieni puțin bucuroși de rolul lor se încurcă într'un haos infernal cai, roți innomolite, căpițe de fin și grămezî de saci cari se clatină.

Și totuși e, relativ, liniște, pentru atîta frămîntare. Iar doi moșnegi albi la plete și bărbî, de sigur din cei de la '77, ni răspund frumos la întrebări și arată cu mîna drumul ce se poate lua; la capăt îi găsim iarăși: aŭ mers înaintea noastră pentru bucuria de a vedea că ne-aŭ putut scoate din nevoie.

Așa aŭ fost pretutindenî bătrîniî satelor țerii. Cel de la Vlașca, așa de simplu și de mare cînd oferia prefectului fiiî săi toți, caii, boii plugului toți, carăle de luțernă și se arăta supărat numai că nu e în stare

laltă toată jalea ce se zbate în aceste piepturi puternice, toată hotărîrea care ține uscați acești ochi sălbateci, tot avîntul care pornește din aceste suflete tăcute!

Drum la glorie, poate drum la moarte, drum drept la datorie, podul se aruncă dușman spre malul celalt. Odgoanele groase de sîrmă îl leagă de mal, luntrile mari de fier se urmează sprijinind platforma de scînduri care se mișcă. În dreapta și stînga, Dunărea curge largă, clipind argintiul din vîrfurile valurilor ei ușoare, mai pașnică decît orîcînd în clipa tocmai cînd o înjugă un nou război. Dar ea a văzut multe, sorbind sînge și îngropînd trupuri tinere în adîncuri, pentru ca pe urmă să se desfășure iarăși bucuroasă de îmbrățișarea soarelui, zimbînd peste morminte umede, cu fire de sînge prinse în argintul ei vioiu și vesel. Și acum, cînd o strabat luntri, vedete, mașini cu motor, greoaie monitoare, cînd de pe pod lunecă din cînd în cînd poveri, cai ce se luptă cu valurile și cari înoată din răputeri prinși de funia de scăpare, cînd tricolorul luptelor i se oglindește în unde, ea trece harnic spre Răsărit ducînd povești bătrîne, isprăvi străvechi, amintirile multe ale tuturor strămoșilor, de la Traian care i-a înfipt stîlpi eterni în abisuri, și chiar înaintea de Traian, în negura sălbatecă a vremilor tragice, cînd ghița-i se încresta de copita cailor dacici. Cu multe nume, cu multe graiuri, în atîtea timpuri, i-a văzut mergînd tot așa, tăcuți, siguri de dinșii, indiferenți de soarta lor, spre ursita de peste apele ei. Și ca o mamă care și-a văzut de atîtea ori fiul întorcîndu-se biruitor, ea rîde la vederea oștilor noastre.

Un regiment de infanterie pe pod. Nu sînt, cetiturile, nici steagurile pe care le vezi, nici muzica al cărei eco îți pare a-l prinde cu urechea. E un lucru serios și grav acel care se petrece aici. Mișcări vio-

lente, ba chiar numai ritmul greu al pasului obișnuit poate clinti din legăturile lui podul de vase, care se mișcă la fiecare nouă avânt al mulțimilor înarmate. Pasul se face ușor, lin, cercetător; ochii privesc întrebătorii în zare; cei mai slabi de înger scot boneta și-și fac cruce, ca și cum nu i-ar vedea nimeni, ca și cum singurii ar sta înaintea primejdiei. Cei mai mulți însă au bărbăția mută, care nu clipește, a omului pe care nesiguranța ursitei nu-l înspăimîntă: căci ce e o viață de om înaintea acestor valori veșnice, acestor ceruri nemărgenite, acestei datorii cu neputință de înlăturat? Pe lângă merg cu pas sigur ofițerii de toate vrstele, în ochii cărora n'am văzut lunecînd nicio îndoială. Și ceasul întoarcerii nu-l putea spune nici unul dintre dînșii, cum nu îndrăznea să-și spuie că între acei ce se vor întoarce va fi și el.

Dincolo, malul tot înnegrește de oameni. Dar nu e mulțimea bucuroasă de aici, care să-î încunjure de iubirea înduioșată a căutătorilor. Totuși sînt sate românești sau romanisate¹, unul așa de mare cum e Ghighen — de unde, prin colonizare, Ghighiul nostru de lângă Ploiești —, unde se fac săpături pentru a scoate din pămînt urme imperiale, care nu sînt de sigur nici ale lui Asparuc, nici ale lui Crum, nici ale lui „Samuil cel Mare“. Femeile poartă broboadă de doliu pentru cei plecați în alt război, pentru aceia cari azi poate sîngeră de Sirbi, de Greci, iar mine — groaznică neleguire a soartei! — pot sîngera de armele noastre. Dar, cînd văd pe cei de dincoace, tot mai rîd puțin și, între lacrimi, cu sfială, se lasă fotografiate de ofițerii amatori. Iar lângă Plevna o bătrînă, care strîngea mîinile prinților, zicea din adîncul con-

¹ Vădeni, Ostrov, Cercelani, Măcrișani, Măgura (sat și cătun), Beșlii. V. și dealul Vertești (hartă Romanatului de N. I. Argeșeanu, 1893).

vingerii sale: „La '77 ați fost aici și, ca proștii, v'ati dus; veți fi așa de proști să vă duceți și acum?”.

Deocamdată sîntem acolo, în adîncul țerii. Divisiile independente de cavalerie ale generalilor Bogdan și Mustată sînt la poalele Balcanilor: cel d'întăiu a prins la Ferdinandovo o brigadă bulgară, ai cării soldați refuseră să tragă și frînseseră săbiile ofițerilor, doritori de luptă pentru onoare, cu tot ordinul contrar ce ziceau că ar fi primit din Sofia. Divisia celuilalt ocupă azi, Lunî, Orhanie, — locuri călcate de Rușii și Romîni războiului pentru creațiunea acestei Bulgarii pe care azi o lovesc aceiași Romîni cu învoirea aceluiași Ruși, pentru păcatele mîndriei sale celei peste măsură. Sînt trupele unui corp de armată la Vrața, al cărui episcop chema acum cîțiva ani sufletele morților de la Plevna ca să se închine regelui lor venit să li vadă locul de odihnă. Toată Dunărea e prinsă de garnisoanele noastre, afară de Vidin, unde în cetate resistă cîteva mii de oameni tăiați de grosul armatei lor, pe cînd Sirbii înnaintează spre Belogratic și spre zidurile acelei vechi cetăți a lui Șișman și Sracimir, în care au stat la 1368 ostașii lui Vlaicu-Vodă și din care, din acest Diiu al strămoșilor, am ieșit la 1878 numai cu greu.

Iar la Sofia, după Danev, căzut pentru totdeauna, ca un Icar cu aripile de ceară, din slava unei ambiții nesocotite, Radoslavov și Ghenadiev — acesta un Macedonean, decî un exagerat al revendicațiilor naționale pentru Macedonia — resistă, încercînd cu noi o învoială particulară, cu cesiuni între Turtucaia și Balic, pe cînd toate trupele încă în stare să se lupte se strîng pentru a sfărma asaltul de la Chiustendil al Sirbilor. În astă seară se așteaptă răspunsul la propunerile noastre.

Prinșii de la Ferdinandovo sînt astăzi oaspeții ofițerilor noștri. Duși cu greu în camioane automobile, ei s'aŭ odihnit întăiŭ, din bielșug ospătați, pe unul din monitoarele dunărene, și astăzi la masa de amiază ei își fac intrarea. Sala întregă se ridică în picioare pentru a onora pe acești ostași devotați, pe cari i-a coborît între prizonieri nenorocul și trădarea soldaților lor.

În uniforme de colorii deosebite, mai ales obscure sau șterse, cei mai mulți aŭ figuri ordinare, fețe urîte, aspre. Unii însă, cu trăsături nobile, privesc cu ochii limpezi ai celor cari aŭ făcut tot ce omenește era cu putință pentru a nu ajunge aici. Iată la urmă și generalul, care protestă contra prinderii sale în „timp de parlamentare“: de două ori rugat să vie, el s'a hotărît în sfîrșit; poartă mantaua și la salutul mișcat al tuturoră el nu răspunde cu o singură privire. Asupra acestui om măcar, noi am tras o poliță, și pentru scadență trebuie să fim gata.

Întîlnesc pe stradă subofițeri foarte arătoși și demni. Toată această armată ar avea de altfel cea mai bună înfățișare. Soldații purtau în raniță rufe curate și pachete de ceai. Între ei se află și din aceia cari aŭ îndurat la Ceatalgea, odată cu focul dușmanului, și asprimile iernii sălbatece.

Ofițerii noștri sînt plini de cea mai curtenitoare preveniență. „Bieții băieți“, e cuvîntul care încunjură masa.

Aseară, limbile s'aŭ deslegat (și acum se vorbește mult și amical). Se atacă Sîrbi, „popor imposibil“. La Sf. Nicolae ar fi mutilat un ofițer; de aceia Cniajevo a fost ars cu desăvîrșire. De aceia s'aŭ dat arme copiilor de Bulgari pentru a ucide pe copiii de Sîrbi, ostașii neavînd inima ce trebuie pentru aceasta. Acum

Sîrbiî, la rîndul lor, ard și distrug tot. „Taie, bre, fetițele noastre; taie fetițele“, se plîngea un subofițer.

*

Turcii sînt lîngă Adrianopol. Sînt poate la Adrianopol... Și pare că văd mulțimea credincioșilor năvălind la moscheia lui Selim, rugîndu-se în genunchi, sărutînd cu lacrimi piatra curților de marmură, a stîlpilor, ușorii intrării, pereiții sfintului cuprins. Parcă aud cuvintele hogii așezat iarăși în mihrabul săpat ca o horbotă... Parcă și cerurile lui Allah se pleacă într'o binecuvîntare.

Și mîne, brutal, Europa îi va da afară din cucerirea lui Murad biruitorul ?

Am stat de sfat cu unul din ofițerii bulgari, care știe ceva nemțește. E profesor la Filipopol. Vorbim despre acest oraș, pe care l-am văzut acum șese ani. El strecoară că e urît, fără însemnătate: „oraș turcesc“. Îi amintesc de cartierul nou din spre gară, cu casele mari ale negustorilor greci, și găsesc farmec în pacea retrasă, în alba temniță tăcută a locuințelor poporației musulmane. Aaug că eram în oraș a doua zi după mișcarea sălbatecă împotriva Grecilor, după nimicirea clubului, după răsbotizarea în bulgărește a bisericilor, după lipirea pe ziduri a afișelor de ură și înteteire. El e vădit jenat: atribuie acțiunea elementelor plebeiene, pe care le-ar fi răscolit trimeterea din Filipopol de comitagii greci în Macedonia.

Îl asigur că ură împotriva Bulgarilor nu va găsi la noi, că e numai o firească mișcare defensivă împotriva unei politice imperialiste care nu vrea să recunoască în expansiunea ei cuceritoare nici drepturile materiale ale vecinilor, nici cele morale ale aliaților. El ascultă încordat, apoi încheie cu vorbele: „n'am avut noroc; dacă am fi avut noroc, totul ar fi fost altfel“.

Îmi aduc aminte de răspunsul d-lui Calincov, fostul ministru bulgar în București, la expunerea unui ofițer superior, care-î arăta spre ce primejdii merge Bulgaria: „Vom vedea“. E la acești *energici* încă un mare fond de fatalism oriental.

Mi se spune că alții dintre ofițeri, mai sfătoși—unul, cu fața unui marinar engles, s'a luptat până târziu cu doi interlocutori romîni—, arată fără sfială cauza tuturor relelor: o politică greșită, prea mare, prea grea de purtat. „Noi sîntem o țară mică; nu putem face, cu anii, războaie napoleoniene. Totul s'a ruinat la noi; întreaga viață economică s'a oprit. Trebuie s'o sfîrșim“...

Și mai departe, oaspeții sînt tratați cu toată cinstea. De și pot fi primejdii din partea vre-unui exaltat, s'a pregătit odihnă de noapte pentru ofițerii superiori în vagoanele alipite la trenul regal. Îi văd îndreptîndu-se spre dînsese, supt copacii frunzoși ai bulevardului: drepți, cu mers sigur, salutînd cavaleresc pe ai noștri în grad superior.

A doua zi îi aștepta o surprindere. Nu știu dacă generalul Siracov a putut telegrafia regelui Carol că după părerea sa el nu e prins de război, ci un parlamentar ilegal deținut, în timpul cînd la spatele lui trupa i se revoltă. Dar regele României a dat ordine de liberare, și văd telegrama prin care șeful interesanților prizonieri mulțamește.

*

Vin știri de pace. Propunerile noastre ar fi fost primite aseară pe de-a'tregul. S'a început la Niș negociații directe cu Sirbii; generalul Papricov și un civil represintă Bulgaria. Totuși la Chiustendil ar urmâ lupte înviersunate. Ultimele efortări ale Bulgarilor sînt așa de energice, încît opresc invasiunea dușmanului. În Sofia nu e de loc revoluția ce se zvonise:

din potrivă o telegramă anunță că se lucrează ca de obicei, zi și noapte, în Ministerere, la Statul-Major, pretutindenă, cu o solidaritate națională în nesucces, care e, de sigur, admirabilă.

Ar fi vorba ca negociațiile între represintanții tuturor beligeranților să se facă pe bordul corăbiei românești „Ștefan-cel-Mare“. Austria s'ar fi oferit, fără a i-o cere cineva, să garanteze cesiunea teritoriilor necesare pentru asigurarea graniței dobrogene. E rîndul să zicem și noi: „vom vedea“.

*

Deocamdată avem puține pierderi. Încercînd să treacă, la întoarcerea după o îndrăzneată recunoaștere, prin trei linii de sentinele, locotenentul Boureanu a fost greu rănit la picior. Tovarășul său și-a avut calul rănit de două gloanțe. Boureanu s'a ținut cu sfortări eroice până dincolo de linia focurilor. A doua zi, un soldat a fost găsit mort, cu batista apăsată pe rana din furca pieptului. Un bacalaureat biciclist a fost oprit de gloanțe în lunecarea lui iute. Se aduce cîte un „spînzurat“, căruia i s'a legat funie de gît după moarte. Noaptea se trage asupra coloanelor de muniții. Poporația bulgară, de și i se plătește cu prețul cerut, tot ce voiesc ai noștri, se uită, firește, cu ură și sete de răsbunare la năvălitori.

În sfîrșit ce va fi acolo, vom vedea. Sînt repartizat deocamdată la corpul I-iu, al cărui cartier-general e la Vrața.

13 Iulie. Un automobil mă duce la Bechet, șchelea Jiiului. Ținutul din marginea Dunării e de o frumuseță deosebită. Lanurile de porumb, crescut înalt de ploile multe, se întind pe amîndouă laturile șoselei netede. Și aici toată munca s'a făcut, în lipsa bărbaților tineri, chemați la altă muncă.

Sate puține, dar mari, larg întinse. Cele mai multe case au înfățișarea solidă și plăcută. Ziduri joase, intrări arcuite, coperișuri de oale palide. Se construiește din lut în care se aruncă bucăți triunghiulare de cărămidă. Biserica nouă din Dăbuleni are proporții vaste. Mai interesantă, la stînga biseriçuța veche, fără turn, cu un pridvor original, arată vechime; ar trebui cercetată cît se ține în picioare. Văd un cochet spital în stil românesc, care nu arată să fi adăpostit mulți bolnavi.

Lumea rămasă la vatră ni iese bucuroasă înaintea. Bărbați voinici, foarte frumoase femeii sprintene și albe, copii cu ochii limpezi supt părul bălan, ca în pînzele lui Grigorescu.

Dar toate le biruie măreața Dunăre largă, în linul freamăt de argint al undelor sale. Ostroave răsar, zburlete de sălcii, strîngînd în desişurile lor umede milioane de țînțari și mari tăuni lacomi. Apa le încunjură ușor, moaie capetele ramurilor fragede și-și duce înaintea viața rătăcitoare, către zarile albastre ale celor mai depărtate înălțimi. Lîngă mal pescării răsleți își înmoaie undițile: cîte un punct negru de viață omenească.

Bechetul se ridică din dunele de nisip, cu porumb chircit, cu salcîmi cari n'au putut să se ridice, clădit de puterea și netezit de desmierdarea vînturilor dunărene. E un sat, și mult timp, oricîte încercări s'ar face ca să-l ridice, va rămînea numai un sat. Case joase, urîte, adesea fără împrejmuire, — ca o prevedere a Bulgariei de dincolo. Duna e pretutindenii, acoperind curțile, împrejmuind temelile caselor, avînd pare că ambiția de a le și acoperi.

Totuși, în apropierea portului, ea se dă în lături și lasă o mîndră aleie de sălcii bătrîne să înainteze către malul apei largi. Ea ascunde cu crăcile ei stu-

foase orişice. Numai după ce se încheie, privirea poate cuprinde, din punctul de vedere unde se înalţă clădirea plină de gust a Serviciului Navigaţiei, priveliştea nouă şi atât de interesantă pe care malul drept o oferă.

Rahova se desfăşură pe o costişă prăvălită spre rîu dincolo de Ostrovul plin de sălcii împleticite. Pămîntul lutos e brun ca o scurteică orientală de şaiac, coperişurile de ţiglă adaug pete roşietece; ici şi colo se impune verdele grădinilor puţine în această arşiţă şi stîrpicione. O biserică mai mare îşi încovoie calota coperişului, mai departe ţîşneşte spre cer un alb turn de giamie. Şuviţi galbene ce se tîresc pe deal arată drumurile ce radiază spre vecinătatea de sate.

Într'acolo duce una din plutele care aŭ răsturnat dincolo miî de oameni până acuma; un cochet remorcher negru o mişcă, azvîrlind în lături valurile de spumă albă. Îmbarcarea se face supt conducerea unui ofiţer maior de rezervă şi a unui ofiţer de marină, oameni de toată bunătatea, pe lîngă cari se adaugă, în acest ceas de despărţire ce nu e lipsit de emoţie, medicul, judecătorul, un avocat din localitate. Sînt ediţii nouă de gazete, cu litere mari şi ştiri vechi.

Platforma de scînduri se umple de automobilul nostru, de un al doilea şi de o companie de plutonierî. Dintre ei se desface un Bulgar tînăr, cu privirea speriată şi sălbatecă supt căciula tîpşită: are bilet de voie soldatul de 18-9 anî cutare, din Rusciuc, dar originar de la Tîrnova, ca să se întoarcă la „vatra lui“: nu ştiu de ce el stăruie că această „vatră“ e România.

Reserviştii noştri sînt oameni în vîrstă, cu faţa brăzdată de nevoi, sprincenele şi mustăţile groase, în ochi cu lucirea de tristă neîncredere a celor ce s'aŭ prins în luptă cu viaţă şi aŭ căpătat multe răni de la dînsa.

Se pot vorbi multe cu ei. Unul singur e de părere că am fost „ținut mai bine“ decît dînșii și că de aceia nu-î pot iubi, nu li pot da sfaturi și nu-î pot ajuta. Nimeni nu-l aprobă însă. Ceilalți recunosc că tot răul — sau măcar o foarte largă parte dintr'însul — li vine din aceia că nu-și îndeplinesc în conștiință datoria de alegători, de cetățeni, că nu-și trimet, în Sfatul țerii lor, oamenii lor. Nu se plîng de muncă: „am munci bucuros și mai mult dacă am ști că muncim pe locul nostru“. Pentru țară își arată o mare și sinceră iubire: „facem tot pentru țara noastră“. Și, cînd li spun că jertfa nu va fi prea împovărătoare, că sînt primiți peste apă ca prietenii, același adaugă: „și sînge să vărsăm, n'are a face; îl vărsăm pentru dînsa“. Și, cînd țermul dușman se apropie, ei strigă de odată, instinctiv, prinși de un covîrșitor sentiment: „Trăiască România“. Mă prind că a strigat și acela care vrea ca, prin hotărîrea oamenilor, oricine să mă-nince tot atît.

La Rahova, cetatea unde păzia, la 1461, Neagoe, „căpitanul“ lui Țepeș, sînt cîțiva ofițeri de cavalerie. Un mare număr de cai e mînat la grajdurile bune ale regimentului local, de soldați zdraveni în uniformă bulgară. Nu sînt Romîni în uniformele găsite prin depozite, care încă de aici se arată, gospodărește, așa de pline, ci desertori. Un maior dă explicația care, în forma ei cam exagerată, e totuși justă: „nu sînt prizonieri; ei s'aŭ predat de bună voie și ne-aŭ ajutat, ca și Romîni, de la început pînă acuma“. Tăcuți, ei poartă cu îngrijire caii pe cari n'aŭ voie să călărească și îngrijesc armele cu care alții se vor lupta. Ce are a face! O idee li s'a înfipt în minte, — și ce adînci sînt la acești oameni rădăcinile ideilor! —: că *nu trebuie* să se lupte cu Romîni, cari sînt creștini și frați,

cari vin pentru pace și dreptate, cari nu-î urăsc pe ei, ostașii viteji, cum nu urăsc pe ai lor, cei harnici din sate. Și astfel lasă arma și se predau, se *încredințează* nouă.

Luăm dealul pe una din acele creștături înguste în lut care despart locuințele. Biete locuințe, mărunte, rău clădite, fără gust, mai mult decît modeste; doar un avocat are aceiași tejghea ca și un tutungiu ori negustorul de la „bacalnița“. Turci, Turcoaice cu horbota aproape căzută de pe bărbie, copii cari ne privesc cu curiozitate, oamenii din popor cu căciula mică, vesta scurtă, șalvarii umflați, de-asupra opincilor cu nojițe multe. Intelectualitatea, în mare parte vinovată pentru aceste împrejurări, prin nemăsurata ei ambiție și exclusivismul ei radical, lipsește. Cele mai multe din ferestre și uși sînt lăcătuite, ca bătute în cuie. Totdeauna oare e așa de trist în cetatea dunăreană al cărei trecut, de la invazia cruciaților lui Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei, până la 1877, e așa de romantic ?

Sîntem pe culme acuma. Se deschid în dreapta și în stînga mari lanuri de porumb pus într'un singur ochi și cu frunza ruptă ca să crească rodul mai mare. Deocamdată totul e părăsit: numai din loc în loc, lîngă stîlpii telegrafului, păzește, în haine groase întunecate, sentinela noastră, a cărei pușcă scînteie în soarele de Iulie, luminînd silueta sprintenă. La oarecare distanță, un soldat duce pe un locuitor călare pe calul mic, cu căciula lăsată tare pe ochii vioi și vicleni ca de fiară la pîndă: a tras cu revolverul asupra sentinelei, a tras de două ori. Și el explică aceasta prin refuzul soldatului de a-l lăsa a trece cu un „bilet“ de la „comandantul“ din Vrața.

E ținta către care mergem și noi. Din ce în ce mai mult învie cîmpul de porumb și grîu. Bătrîni, femei, copii vin de la secere: e mai mult negru în haine, mai multă tristeță pe față; nu vezi sprintenia fetelor și nevestelor noastre. Pe umeri poartă un fel de secerătoare practice, cu marginea dințată. Cîntec nu e, nici ochi în lături, nici chiar vorbă. Din cerul albastru nu pare să se scoboare asupra lor nicîo bucurie. Ce greu poate plăti un popor întreg, gospodar, harnic și brav, greșelile politicianilor săi!

La căderea serii sîntem în Cneja. Satul e plin, e copleșit de trupe. Piața cuprinde mii de oameni, sute de căruți, de camioane cu muniții, de cară dunărene. Două transporturi rătăcite s'au amestecat cu unul care-și face popasul pe drumul cel bun. Uniformele de azi se văd lîngă vechile chipii tari, înnalte, ale „linieii“ din 1880, ale artileriei de odinioară; căraușii, întru cît nu și-au întregit costumul cu cîte-o zdreanță militară, poartă cămășile lungi, mîntălile de abă cu șnururi, căciulile țeranului dunărean al României. Vor mai merge, zile întregi, de-a lungul drumurilor necunoscute ale țerii străine, în buza unei primejdi, de care, în hotărîrea lor, împletită pe fatalismul tradițional, nu vrea să știe, nehrăniți cum trebuie, cu jumătatea de pîne goală pe zi, îmbrăcați neîndestulător în bătaia aspră a recilor vînturi din Balcani, vor merge, cărînd hrană pentru trupul și pușca fiilor, până unde li se va isprăvi rechisiția, și, dacă la urmă, banul pentru ei va întărzia, vor avea ce povesti celor de acasă și vor adăugi poate, ca acei de pe pluta de la Bechet: „Trăiască România!“.

Între ofițerii de rezervă, cari n'au toți hartă și se dumeresc cu greu, întîlnim deputați de astăzi și de ieri, medici evrei din București. Aș avut prilej să

stea în legături cu lumea locală, cu acei mocniți țeranî cu mustățile groase crescute peste buze ca să tacă mai mult, cu îndărătnicii „intelectuali“ cu barbișon, mustăți răsucite și pălării elegante de paie, și spun ceva din ce li s'a spus. Învățătorul, care știe franțuzește, li-a declarat în față că „am avut noroc de Sirbi și de Greci, căci altfel ne-ar fi bătut de ne-ar fi rupt“. Eă nu cred, și găsesc încă odată această sumbră mentalitate de nesfirșită încredere în sine și un mare îndemn, dar și o primejdie uriașă pentru Bulgaria.

Drumul se întoarce acum spre Biela-Slatina, centru mai mare de populație. Ocupația militară a încetat. Telegraful e liber de sentinele.

Tîrgul, la care ajungem îndată, e o adunătură neregulată de case curioase, de lut vechi, cu ferestri oblonite, cu uși zăvorîte, înșirate de-a lungul unei șosele pline de gropi în care gîște și porci scotocesc murdăria. Mulțimea care ne privește de departe, neîncrezător și dușman, e ținută în frîu de un gardist în foarte imponentă uniformă militară.

Cîmpii pustii cari se ridică încet spre înălțimi, păduri tinere se urmează, fără altă viață decît a celtelor de secerători ce se întorc răpede, cu cîte un bătrîn în frunte, a cîrdurilor de copii cari se smulg de lîngă ai lor ca să vadă luminoasa minune fugară a automobilului, a turmelor mari de oi cu ciobanul înfășurat în mantia de șaiac ce-l ascunde. De pe o înălțime se desfac trei oameni cari aleargă spre noi; cel din frunte, în uniformă ruptă, un băiat cu ochii fulgerător de răi, pune un genunchi la pămînt în marginea șanțului și se caută supt pelerina militară. Carabina care se îndreaptă preventiv împotriva lui îl intimidează și-l împiedecă de a-și desăvirși mișcarea.

O patrulă ne întîmpină, în frunte cu ofițerul tînăr

care-și sucește pe țarină calul vioi. Păzește un deposit de obusiere care se află undeva la dreapta, dincolo de mica pădurice sălbatecă. La doi pași de locul plăcutei întâlniri sîntem pe șoseaua tare, largă, bătută cu piatră, nu cu prund, care duce la Borovan, loc de concentrare pentru trupele corpului I-i.

Ajungem acolo în noapte deplină. Același tîrg cu străzile gropoase, cu fereștile fără lumină, cu casele nevăruite sau cu pete galbene, de neîngrijire, în fațada atinsă cu var sinelit. Olteniî noștri staî în jurul focurilor ce zvîrl jerbii roșii cununate cu scînteî. Un mare convoiî de prizonierî din brigada capturată staî prietenește laolaltă cu ei, ca și cum s'ar fi cunoscut de cînd lumea, tunica brună lîngă tunica albastră, șaiacul greî al uniformeî de iarnă lîngă ușoara blusă albăstrie. Ofițerul ce comandă, un rezervist, se îngrijește a găsi pînea pentru cei cinci sute de oaspeți noî cari ni-aî venit cu ranițele goale.

E lung drumul pînă la Vrața. Ne strecurăm pe lîngă convoaie, lungî șiruri de sătenî cari merg ca acasă la ei, întîlnim sentinele răzlețe, bivuacurî de detașamente, în luminișurî de livezî, de miriști secerate, pe lîngă sate în care nu clipește niciun semn de viață, pe lîngă rari drumeți cari, trimeși în vre-o afacere, știî cuvîntul, neapărat, al „paroleî“. De-o parte și de alta drumul, care se ridică vădit, de și nu răpede, e mărgenit de desîsurî de salcîmî, de sălcîi, de boschete de copaci roditorî. Ți se pare că trecî pe supt o boltă. Cerul e minunat de limpede, scînteietor de stele, fără lună, care va ieși mai târziu. Aierul rece zbuclnînd în uîșcarea iute a automobilului vestește în noaptea de Iulie Balcanul apropiat.

Roțile se aburcă peste șinele căii ferate, care acum,

nu mai duce nicăiri, și în curînd avem înaintea noastră masa greoaie a turnului turcesc ce păzește la intrarea spre centrul vieții orășenești din Vrața. La doi pași, într'un otel mare, clădit în sus, căci locul e scump în acest adăpost omenesc de supt stîncă, ferestrele mari luminate chiamă la veghea tîrzie a ofițerilor noștri. Întrăm în cafeneaua prefăcută pe cîteva zile în „popotă“ și „fumoar“ și supt ochii Țarului Ferdinand, împodobit cu toate ordinele sale, supt ai bătrînului Țancov, în atitudine de valetudinar, schimbăm cele mai grabnice știri.

*

De două zile ai noștri sînt aici. Cei d'întăiū veniți au făcut ca în satele noastre la manevre, și au făcut rău. Colecția de mineralogie, instrumentele de fizică, biblioteca de la școala de fete vor trebui refăcute de noi. Dreptul năvălitorilor în țară dușmănoasă, față de locuitorii pașnici, trebuie precizat, nu numai în mintea, și așa strict cinstită, a țeranului, ci și în a lumii orășenești care cetește prin ziare prea multe articole despre trofee. Prăvăliile s'au închis, și închise staū până astăzi, de și liniștea cea mai deplină domnește, de și nicio casă n'a ars, nicio lovitură nu s'a dat unui om fără arme, — și, în jur, din porumb pocnesc puști și revolvere, asupra sentinelor, asupra automobilelor cu știri. Totuși grosului divisiiei I-iū i s'a făcut o frumoasă primire, de primar — om de ispravă —, de unii orășeni, cari au ieșit, — familiile celor de frunte fiind mai toate trimese la Sofia. De atunci nu s'a ivit niciun conflict. „Ștengari“ bucureșteni, cari au călcat față de femeii datoriiile de profund respect datorit familiilor celor căzuți în lupte saū opriți acolo, au primit „trăgători“ în fața camarazilor. Dacă ofițerii de rezervă ar fi avut totdeauna autoritatea și bunăvoința cuvenită, nici aceasta nu s'ar fi întîmplat.

Ar fi fost îndeplinită din cuvînt în cuvînt frumoasa proclamație a principelui Ferdinand, care anunța locuitorilor scopul venirii noastre, colaboratori ai liberării de la 1877: pacea tuturoră și dreptatea pentru fiecare.

O noapte în automobil aproape deschis e foarte interesantă, între altele și pentru că vezi și auzi tot ce se petrece, până în ziuă. Vîntul munților te ține treaz. Trist se ridică lătratul risipit al miilor de cîni, un pisoiu părăsit li ține hangul din cine știe ce cotlon rece, glasuri trăgănate se ridică din mijlocul bivuacurilor apropiate.

În sfîrșit cincî ceasuri. Ceî d'întăiî locuitori cari umblă după grijile lor trec pe lîngă mine. Îi urmez, și mă găsesc în piața centrală. Ea pare strivită, cu toată întinderea ei, de enorma, strălucita masă sură a stîncilor de de-asupra, care-și profilează pe cerul de dimineată contururile ciudate, ce par a fi rezultat dintr'o sfășiere sălbatecă, strîmbe, piezișe, vrăjmașe, goale de orice vegetație în singurătatea lor de desperat sihastru. Ce meschină pare statuia lui Hristu Botev, revoluționarul venit de peste Dunăre la 1876, de la noi și cu știința noastră, pentru a începe lupta de eliberare și pentru a peri, cu toți tovarășii, în pragul ei ! Trupul tînarului înnainte-mergător, înfășurat într'o tunică cu brandenburguri, se întoarce războinic, pe cînd mîna rotește o sabie de comandă; calpacul acopere capul tînar al entusiastului idealist; o bizară și jignitoare concepție a făcut să se înfigă la cele patru colțuri patru „capete tăiete“ de bronz, dintre care unul e al lui; litere de bronz arată numele celor căzuți pentru neam și țară. Era poate aici o coroană de depus : aceste sacrificii merită totdeauna toate onorurile, și din partea tuturoră.

Străbat străzile pline de ostașii noștri. Văd clădirile de căpetenie, în care s'aũ așezat autoritățile militare. Sînt altele mai în lături, ca depozitele în care s'aũ găsit din bielsug uniforme, postavuri, arme, recvisite medicale, pe care nu erau medici să le poată întrebuița spre folosul răniților, ce periaũ cu miile, spitalele unde zac alți răniți — nu și ai Turcilor, cari ar fi fost cu-leși din pivnițele unde muceziaũ —, aproape părăsiți în cea mai mare murdărie, cu pansamentele neschimbate de multe zile.

*

Vrața e un oraș mare, cu două biserici — curate, dar din nenorocire fără niciun stil —, cu un gimnasiu, o școală superioară de fete: reședința unei divisiї. Nimic nu arată însă nici tendința către confort a locuitorilor, nici exemplul dat de Guvern prin clădiri igienice și arătoase. E vădit lucru că, dacă aici este o bună școală primară și o excelentă armată, în schimb tot restul a fost neglijat, a trebuit — date fiind mijloacele, restrînse, ale țerii și miile de scopuri la care trebuiaũ să servească, într'o viață națională care începea din nou — să fie neglijat. Ce aũ lăsat Turcii, aceia este și acum, afară de cîteva clădiri nouă de cărămidă strînsă, cu aceleași greșite potriviri de fațadă care aici sînt obișnuite, — baroc amestec de uși lungi, de ferești strîmte, de cafasuri și balcoane inutile și disgratioase: e vechea casă turcească, aș zice mai bine balcanică, făcută din paiantă pentru focul de mîne, mai mult goală înlăuntru, cu ferești și uși oblonite ca pentru vremuri de perpetuă nesiguranță, cu acoperișul solid de olane bulbucate, rose-palide.

Am avut prilejul să și pătrund în locuințe de fruntași. E strictul necesar, fără tablouri — dar cu hărți etnografice tendențioase, fără „bibeloturi“, fără draperii, fără așolot niciun lux, aproape fără alt strict

necesar decît patul de fier vienes, scaunele de fier de aceeași origine, lavaboul de metal. Mai pretutindenî serviciul e făcut de un țeran în portul lui obișnuit, cu căciula pe cap adese ori. În acest traiu „lacedemonian“ sînt de introdus fără îndoială schimbări, fără a se ajunge la cheltuiala zădarnică, la expoziția trufașă, la fațada mai mare decît cuprinsul. Nimicurile care se desprețuiesc aice nu rămîn fără înrîurire asupra sufletului: sentimentele se fac mai dulci, pornirile furioase ale puterilor ce se simt se îmblînzesc, ideile negre se înseninează și ideile fixe se împrăștie.

Am văzut vechiul bazar, care s'a păstrat fără schimbare. Măruntele bărăței de lemn se îndeasă unele în altele, ca niște băbuțe friguroase. Firmele sînt scrise aproape neceteț pe scîndurile de lemn; une ori e numai însemnarea cu cridă a numelui proprietarului. Ici și colo, apare obișnuita înștiințare — zguduitoare la început și emoționantă până la capăt — că stăpînul care s'a dus nu se va mai întoarce; afișe cernite în litere de tipar ori în simplă cursivă zgîriată. Aici viața a încetat cu totul, — și nu numai din pricina noastră; unele din aceste croitorii, cizmării, jococării s'aũ închis încă de acum unsprezece luni, și cine știe dacă se vor mai deschide!

Pe alocurea se vinde: în brutării sînt soldații noștri, cari întrebunțează cuptoarele, dar iată măcelari cari zdrobesc carnea de vită și de porc cu topoarele, pentru ofițerii de aprovizionare cari se îndeasă la mica lor tarabă. Magazinele de lucruri mai scumpe nu îndrăznesc însă.

În mahalale, viața obișnuită a fost totuși reluată. Porțile sînt încă ferecate, dar în pragul porțiței staũ de dimineața până seara femeii de toate vrîstele, până la bătrînica adusă de șele, copii bine îmbrăcați, foarte robuști, curați, cu obraji trandafirii de sănătate, codane

cu barizul pe cap după moda turcească; staă și se uită la tot ce trece, la infanteria de vioi soldați albaștri, la cavaleriștii ce aleargă cu ordine, la trenurile de artilerie, la convoaiele de provisiî și muniții care zi și noapte uruie pe caldarîmul șoselei, dar mai ales la automobile, ale căror semnale le-au învățat toți ștregarii aceștia, și la liniștitele aeroplane care trec sus de tot în albastru ca niște vulturi uriași cu aripile țapene.

Îi interesează, vreaă să învețe, să adopte, să-și adauge tot ce aduc acești străini. În jurul oricării mașinării care se drege sînt ochi serioși cari observă. Sîntem „descușuți“ sistematic, cu o nesfirșită și stăruitoare răbdare.

Zîmbetul e rar, și cine l-ar avea atunci cînd pe pămîntul său trece altă oștire, căreia nicîo rezistență nu i se poate opune în potopul năvalnic al tuturor nenorocirilor? Sînt aici dureri adînci, doruri sfinte către alții, care trebuie gîcite, trebuie cruțate, trebuie *răsplătite*. „Sînteți bogați“, spun unii cu jînd, cînd de atîtea luni bărbatul nu aduce banul în casă. „Frumoși băieți aveți voi“, suspină o bătrînă, „dar și noi avem băieți frumoși“. Iar altele nu spun nimic, dar ochii plîng de cîte ori trece un ostaș care poate să nu se mai întoarcă la soție, la mamă. La Cneja era o bătrînă, fără soț, fără rude, numai cu doi copii voi-nici cari aă murit, — de Turc, de Sirb, de Grec, cine știe! — și, de cîte ori o uniformă se vede pe un prag de casă, ea vine, sărmana, și se așează lîngă dînsa, fără o lacrimă, zimbînd, fericită: aceasta e nebunia ei, care a mîngîiat-o, că nu crede, nu poate să creadă cum că feciorii ei nu se vor mai întoarce niciodată.

Cu intelectualii, amestecați aici, într'un chip necunoscut în oligarhia noastră, cu poporul, în haine țărănești, care face politică — și cît de efectiv și de

aprins! —, legăturile sînt rare, jenate. În jurul „popotei“ ei se agită, cu cerșitori curioși în frunte, așteptînd plecarea celui din urmă ofițer pentru a-și re-lua locurile la mesele de lemn și a pune la cale soarta lui Danev, care nu va fi iertat nici în copiii lui, și a celorlalți. Adînci despărțiri de partid există între ei, mai adînci ca la noi, și din cauza intereselor amestecate în aceste lupte, căci, aici, la o schimbare de regim, *totul* se schimbă. Primarul e malinovist totuși, dar pentru că, după vechile datine turcești — cînd *aceasta* era cetățuia creștinilor —, autonomia comunală se menține. E trist de ce s'a întîmplat, dar crede nestrămutat în viitorul neamului său: mîne va vorbi despre intrarea Bulgarilor în Salonic, în „Solun“, și va repeta vorbele lui Simion că: de acum poate să-și închidă ochii.

Am ocazia să vorbesc un ceas cu d. avocat Gheorghiev, stambulovist, prieten al României — de și crede poate că noi am adus holera și că pretutindenî am stricat sămănăturile, — care binevoiește a mă găzdui. Își dă seama pe deplin, poate nu fără influența spiritului de partid, de greșelile mari ce s'a'u făcut și e hotărît să sprijine altă politică, de concentrare și tămăduire. În ce privește Sirbiî însă, e ireconciliabil: i se pare indiscutabil că Macedonia e bulgărească, chiar acolo unde nu sînt Bulgari, și anume pentru „motive etnice“ care sînt pentru d-sa altceva decît prezența actuală a unei populații bulgărești în cutare locuri. Mă întrebă de am renunța la Basarabia dacă ar fi colonisată cu Ruși și pare mirat cînd îi spun că și cele mai sfinte drepturi istorice a'u un termen, că orice popor are în cercul expansiunii sale provincii unde nu mai sînt decît morminte asupra cărora se plînge. Crede că la Cumanovo și aiurea a'u fost și Bulgari, mai ales Bulgari între luptători, că Adrianopolea s'ar

fi putut lua și fără concursul Sirbilor. Evident că n'ar da nimic, și, în locul lui Danev, pe care-l desaprobă, ar reîncepe și d-sa aventura care, în așa de triste împrejurări, se prăbușește astăzi.

Interlocutorul meu e un om frumos, voinic, brun, sămănînd foarte bine cu colegul de la Universitate și Academie Simionescu. Vorbește franțuzește foarte bine, ca unul care și-a făcut studiile în Lausanne. E sistematic în discuție, nu fără o oarecare nuanță de pedantism, pe care l-aș numi oriental: în adevăr nicăiri categoriile și „distingțiunile“ aristotelice n'aū căpătat o mai mare dezvoltare decît în lumea musulmană, și argumentarea pentru un subiect cu totul lipsit de însemnătate și de valoare practică poate căpăta prelungiri nesfîrșite la un hoga din Samarcanda. Am avut însă plăcerea de a discuta chestii de cel mai mare interes pentru amîndouă popoarele cu un om cult, vorbind curent o limbă europeană și mai puțin supus decît alții cuvintelor iresistibile de pasiune care fac orice discuție, nu numai inutilă, dar și supărătoare.

*

Cavaleria generalului Musteață se găsește la Orhanie, unde a intrat după ce-a aruncat în împrejurimi cîteva șrapnele de pe dealurile încunjurătoare. Orhanie e la deschiderea defileurilor ce duc spre Sofia. Divisia I-a a fost trimeasă pentru a-l susține, și astăzi se va face încercarea defileurilor. Generalul Cotescu îmi îngăduie binevoitor să merg acolo pentru a fi de față la un moment care poate fi de o mare importanță istorică.

Și iată că Miercuri luăm cu același automobil drumul către cheia trecătorilor de la Stara Planina, de la „Munții cei Bătrîni“, dincolo de care poate fi luptă,

acea luptă pe care cu nerăbdare o așteaptă soldații noștri. Pe d'innaintea unor clădiri militare întrăm în șoseaua destul de bună care străbate tot innainte regiunea de supt munți. La dreapta o bucată de vreme, despărțite prin câteva grădini și case, stîncile goale se urmează, cu înnalte vîrfuri în care a bătut parcă securea unui furios uriaș nebun. Îndată calea ferată mărgenește aceiași dreaptă, și în fund se zbat pe un pietriș bogat apele Ischerului, o strîmtă șuviță de apă săracă, fără nimic din măreția apelor noastre în curgerea lor prăpăstioasă pe piatra muntelui.

Mezdra e un centru destul de important, dar întru toate asemenea, ca umilă sărăcie, cu celelalte. Poate că această sărăcie nu e numai aparentă, venită din gusturile simple, din tendința spre economie, din obiceiul de a-și ascunde bielșugul ca pe vremea de bănuială și prigonire a Turcilor. Aici, prin aceste locuri strîmte, se poate lucra puțin. Și industrie nu există încă decît pe alocurea. O mare fabrică de spirt, care acum nu funcționează, pare a fi creat rostul economic al localității.

Locuitorii, cari fraternisează cu sentinelele noastre românești, ni arată bucuros, vorbind o românească foarte limpede, drumul spre Rebucovo. Se trece Ischerul pe un pod bun, în marginea căruia sînt acuma cîțiva prinși din brigada Siracov: mi se spune că, de oare ce, după liberarea lor, ei se strîngeau în cete, s'a luat măsura de a-i expedia la Vrața și de aici mai departe către țară, pentru a fi întrebuințați la munca agricolă¹.

De acum innainte trebuie aproape douăzeci de kilometri până să se întilnească sate; unul, două se ivesc numai din depărtare în Ținutul de supt munte.

¹ De fapt, erau trimesi fiecare la locul lui, „cu bilet“.

Jos, rîul se sucește pe luturi care-l îngălbenesc, pe cînd malul se înalță tot mai mult, ca părete de prăpastie; parapete de piatră masivă, stîlpi grosolani înfipti unul lîngă altul, îl mărgenesc numai pe alocuirea. Sînt multe lanuri de porumb, de o mare bogăție și o îngrijire deosebită. Grîul se suie în pîlcuri mărunte, amestecate capricios prin verdeța de pădure, până sus pe culmi, care aici nu mai au goli-ciunea abruptă a vîrfurilor de lîngă Vrața. Pare că am fi în părțile mai de sus din valea Teleajenului și, precum aceasta se oprește la Cheia înaintea muntelui mai înalt, deschizînd privirilor o succesiune frumoasă de coame, tot astfel, dar într'o mai mare măsură, dincolo de casele, lăsate la o parte de șoseaua dreaptă, ale satului Rebucovo, linii foarte înalte se înfundă, de la verdele apropiat până la cel mai delicat, mai aerian, mai ceresc albastru. „Planina“ e acolo, și trebuie drum lung, greutăți naturale însemnate pentru a se ajunge la acea Capitală a Bulgariei nouă, al cărei nume e pe toate buzele.

Coborînd puțin și apoi urmînd în linie aproape dreaptă, fără întovărășirea apei zgîrcite, ajungem la Novaciane. E un Novăcenî de odinioară, căci finala numelui nu e de sigur bulgară. Ar dovedi-o și unele amănunte de gospodărie, ca acoperișurile de lemn, mai încolo de țiglă, care se înalță de-asupra porților, ca în părțile Gorjului, și care ne vor urmă până la capăt. Împrejmuirea e făcută din cărămidă și piatră, cu ochiuri pătrate, care-î dau înfățișarea unor ostrețe săpate. Sînt și ziduri numai de piatră grea; coperișuri de ardesie brută nu lipsesc nici aici, dar cele de țiglă bună cuceresc tot mai mult terenul. În jurul casei sînt toate instalațiile unei îngrijite agriculturî de proprietar mic, de și cu o înfățișare neorînduită, dărăpănată și urită prin aceia că peste lutul de basă

spoiala varului se așterne cu multă scumpătate. Nu mai sînt vitele frumoase din părțile Rahovei, rezultate din corcirea cu specii apusene a rasei indigene, care e aceeași ca și la noi. Bivolii greoi se bălăcesc în noroaie. Porci mistreți cu spinarea perie scormonesc gunoaiele lîngă cîni slabi ca niște javre de pripas. Stoluri de gîște grase n'au căzut încă prada rechiziției oficiale sau a neînălțuratei rechiziții particulare.

Românește știe un bătrîn cu barbă albă scurtă și cu mărunții ochi albaștri, foarte vioi. Adus de sentinelă, el strînge călduros mîna tuturora și la întrebarea ce i se pune răspunde că locuitorii *nu* sînt Romîni și n'au nicio amintire despre o obîrșie transdubiană. El însuși a fost la Turnu-Măgurele, la Giurgiu, și de aceia se poate înțelege cu noi.

Și satul următor are terminația românească: Scărdlenii. Lumea toată e și aici afară. Soldați nu sînt. Între case mari, dar de construcție ordinară, fără vre una care să se impuie ca frumuseță sau ca originalitate, se ridică o biserică nouă, cu două turle, foarte colorată. De obîrșia locuitorilor, după experiența de dincolo, n'am mai întreat.

* * *

Orhanie se semnalează printr'o clopotniță foarte înaltă, evidentă rămășiță de pe vremea Turcilor lui Midhat-Pașa, bunul gospodar de la 1870, reformatorul și organisatorul „vilaetului Dunării“, cari ei au întemeiat acest oraș al lui Orhan, Urkhan, fără să lase acum alți represintanți decît zglobii Țigance musulmane, cu cîrpa murdară legată pe frunte, cu scurteica și șalvariî umflați, din stambă cu flori foarte prăfuită, și cu ușoriî papuci scortoși.

Stradele sînt cărări prăfoase ori noroioase între

colțuri de grădini de o ideală frumuseță sălbatecă. Privirea atentă descopere iute printre multele buruieni, printre nalbele înalte, de toate colorile, din care soldații noștri fac centrul piramidelor de puști, colțurile rezervate grădiniilor cu flori, grădiniilor de zarzavaturi și livezii cu mulți pomi frumoși, altoiți cu îngrijire. Am descoperit pe urmă la cellalt capăt, de către Etropol, locuință nouă, cu două rînduri, cu vitralii pentru flori, cu ornamente de fațadă, dar, în loc de var, cu aceiași sumbră culoare, sură-gălbie, a tencuielii.

Oficiile militare sînt instalate în Gimnasiu, mare clădire de cărămidă, lângă o grădiniță foarte rău întreținută. Pe cînd soldații își gătesc în curte mîncarea de amiază, pătrund în localul școlii, cu pereții triști, văpsiți albaștrui, cu odăi neîncăpătoare și fără lumină, risipite la întîmplare; e vădit că acești oameni cari dau totul pentru armată, n'aũ făcut clădirea pentru scopul său, ci aũ adaptat și aici vre-un local de „autoritate“ anterior. Ceva mai departe, într'o casă turcească, al cării rînd de sus înainteaază simțitor asupra celui de jos, locuiește comandantul nostru. Meschinul local al Poștei și-a schimbat momentan stăpînul: s'aũ găsit multe cărți poștale și scrisori risipite. „Ilustratele“ înfățișează artileria bulgară la Adrianopol, lupta cu baioneta la Lozengrad, fost Chirchilisē, și una chiar, foarte frumoasă, pe Abdul-Hamid, cu o cadîină lângă dînsul și capete sîngerate în fața lui: cu un vîrf de nuia el se joacă în orbitele goale ale unui cadavru.

Poliția e o clădire în paiantă, cu false coloane de lemn. O școală primară, plină și ea de oaspeți în uniformă, își are aceleași încăperi ca și Gimnasiul, cu tăblițe săpate în lemn pentru fiecare clasă; într'una s'a amenajat, cu totul aspru, o scenă, cu ornamente de o naivitate extraordinară.

Visitez și școala de gospodărie pentru fete, așezată la capătul unui maidan foarte întins. De departe, ea atrage prin coperișul ei, vesel, de țiglă nouă; în atenanțe paianta se unește cu cărămida, și legătura economicoasă se vede. Sînt bune săli de clasă și de mîncare; directoarea, al cărei bărbat e plecat și el la război, a făcut studii în Belgia. În coridoarele clădirii principale văd fotografiile interesante, care înfățișează pe fetițe lucrînd. Grădina e plină de flori îngrijite și de semănături. Elevele rămîn țerance și folosesc acasă la ele învățătura practică de aici.

O scurtă primblare arată tot ce are vechea Orhanie: o singură stradă mai mare, cu prăvălii foarte modeste, acoperite cu ardesie, cu țiglă sașă și cu una și cu alta; cele mai multe uși și ferestri sînt oblonite: un cîrciumar la care e popota ofițerilor — băiatul de prăvălie rămîne cu șapca în cap înaintea generalului —, un bărbier, un fierar sînt singurii cari țin deschis. Unii debitanți de tutun și de lucruri de întăia necesitate au instalat o masă în deschizătura ușii sașă vînd numai pe ferestri: cutare negustor cerea unui călăraș să plătească și pentru altul care plecase fără să dea bani, și ostașul nostru nu se supăra de o pretenție pe care firește o răspegă liniștit, dar cu hotărîre. Se feresc de-ai noștri, de escesele lor întîmplătoare — a fost, cum am spus, o mică luptă, și unul din ai lor a căzut — până și negustorii, meșterii, între cei patru pereți de paiantă ai cărora e cea mai lucie sărăcie: bragagii, cizmarii de opincii și papucii și alții. Un fotograf, închizînd, și-a lăsat afară reclama, interesantă prin cinstitele fețe serioase de sătence, prin mustățile răsucite și mîndrele barbișoane ale soldaților.

După amiazi, se începe trecerea defileurilor. Infanteria, artileria divisiiei întăia a corpului I-iu au și plecat

într'acolo, după ce s'au schimbat de cercetași câteva împușcături. Generalul Cotescu, generalul Gărdescu sînt cu ei în aceste minunate locuri primejdicase. Ne pregătim să-î urmăm, cînd se anunță că va trece prin oraș divisia de cavalerie a generalului Musteață.

În tăcerea desăvîrșită, pe care goarnea n'au voie s'o rupă în vreme de înnaintare războinică, capul coloanei apare din dosul vechiului turn de pe vremea Turcilor. Sînt, îndată după generalul cu aspra figură bărbătească, — era soldat pe aici la 1877 —, avînd lîngă el deschisa față blondă a unuia din cei doi maiori Olteanu, călărașii, cari urmează steagul, prins în teaca lui neagră. Flăcăi neobișnuiți de voinici, cu fețele hotărîte fără asprime, cu ochi în cari se joacă gluma și setea de încercare în lupte; sprintena uniformă nouă dă mișcărilor de înfrînare a cailor voinici o ușurință, o grație deosebită. În scrișnirea pietrelor călcate, în sunetul îndulcit al săbiilor pe pielea cizmelor și șelurilor, ei trec în trap ușor. Rare ori intervine o comandă scurtă, un strigăt de nerăbdare, injurătura mîrii a sergentului care găsește că „se omoară caii“ în vre-o întrecere fără voie.

În lumea locală care s'a strîns să vadă, rupînd și ea numai rare ori tăcerea care se impune prin frumuseța serioasă și grava măreție a priveliștii, prin atmosfera de așteptare și primejdie care apasă peste tot, trece vădit un fior de emoție războinică, de respect pentru ostașul care se duce înnaintea morții pentru a-și servi țara. O știu și ei, acești privitori, dintre cari unii abia s'au întors răniți de pe cîmpurile războiului și alții — ca, sus, la o fereastă, acea femeie în negru, cu părul strîns pe tîmple și cearcăne adînci în jurul ochilor dureroși, ca acea fetiță cernită care se strînge lîngă dînsa — plîng pe urma celor cari

aŭ plecat cîndva, serioși, gravî, ca și aceștia, înaintea soartei și nu s'aŭ întors încă și, poate, nu se vor întoarce niciodată.

Din grupul nostru, unde sînt și glumeți, se desface către „dușmanî“ întrebarea :

— Frumoasă oaste : nu ?

— Frumoasă, frumoasă, bre ; dar avem și noi.

— Așa cavalerie aveți voi ?

— Avem noi puțin, bre ; dar avem și noi, bre.

Regiment după regiment s'aŭ strecurat călărașii, și acum, aproape fără superioritatea pe care li-ar putea-o da atmosfera închisă de casarmă, exercițiul de fiecare zi, conștiința că aparțin armatei active — trec roșiorii. Aici nu mai e tunica roșie strălucită lîngă întunecata tunică albastră; aceiași stofă ștearsă prinde trupurile unora ca și ale celorlalți; în ochi lucește același simț al solemnității momentului. Între Dobrogeni se amestecă fesurile roșii—ca macii în grîie—, fețele negricioase, cu micii ochi asiatici, ai Turcilor tatarî cari par a mirosi răsbunarea rasei și legii lor. Și artileria călăreață își poartă sprinten tunurile de șea, cu gurile desfăcute de capace, pregătite să verse moartea.

Un ceas și jumătate aŭ trecut atîtea miî de oameni; imenși nori de praf întunecă raza clară a soarelui pe urma înaintării lor. Am dat celor de față, până la copiii cu șapcă militară și cu picioarele goale, cari nu mai rîd de „mămăligarii“ noștri, ci-și dau seamă și de puterea ca și de îndreptarea acțiunii noastre, impresia de energie, de siguranță, de solidaritate, pe basa căreia într'un viitor apropiat oameni cuminți vor trebui să caute o apropiere statornică, folositoare amîndouă popoarelor.

* * *

Urmăm trupele, pe care le și întrecem îndată, în punc-

tul unde drumul părăsește cîmpia roditoare, plină de grîne coapte, pentru a se înfunda în stejarii pădurii de munte, suind tot mai mult spre culmile „Planinei“. Infanteria divisiiei îutăia, Olteni din Calafat și Craiova, înaintează în ordine bună, cu pas sigur. Numărul celor pe cari i-aș schiopat bocanciî orî i-a doborît ranița, i-a copleșit soarele răsfrînt de pietre, e mic; așezați pe marginea șanțurilor, ei se pregătesc printr'o ușoară odihnă să se apropie încet de popasul de seară. Un timp, șoseaua e cu totul singură, și păsările se bucură de lumină, săltînd în triluri multămite, ușoare mirezme se desfac din desișurile culmilor, izvoare își deapănă povestea lunecînd pe fețele de stîncă. Ce moarte groaznică s'ar putea face aici, de pe înălțimile ce par să închidă o taină de amenințare, ce silinți desnădăjduite ar cere un asalt împotriva acestor părăți prăpăstioși! Dar și de aici trupele bulgare s'aș retras. Saș mai bine *ele n'aș fost niciodată*.

Căci Sirbii pătrund biruitori în părțile Vidinului: la Chiustendil rezistența lui Ratco Dimitriev a fost, se zice, înfrîntă; în Sud se dau lupte desperate cu Grecii pentru Salonic. Cu cine s'ar putea înjgheba armata nouă pentru a răspinge pe ai noștri, a căror înaintare se ascunde așa de mult, încît la Borovan se cetia în clipa întrării noastre telegrame din Sofia că Romîniî s'aș retras și la Vrața se știa cu siguranță că nu ne-am mișcat încă din Rahova? Numai o răpede cedare sigură orî tergiversări orientale, ca acelea ce s'aș încercat pe lîngă generalul Musteață, ar putea să înlătore rușinea unei întrării romănești în Sofia, pe care cei ce-și dau seama la noi, nu o vor, dar a căriî neapărată nevoie în anume casuri se impune tuturor.

Iată-ne la capătul defileului vestit, care a costat acum patruzeci de ani lui Gurco jertfe așa de gro-

zave. În stînga se înalță, dominînd văile adînci, monumentul ridicat de Ruși generalului îndrăzneț care a suit culmile peste miile de cadavre. Pe granitul mîncat de mușchiu galben și desfăcut, la basă, din legăturile sale, e prinsă crucea de marmură, și table comemorative pomenesc regimentele care au sîngerat aici: literele de bronz au fost însă desfăcute din cuie de feluriți amatori, și inscripția se cetește azi numai din adînciturii; iscălituri triviale pătează până și „cavaleria“ Sfîntului Gheorghe. Mai sus încă, sînt reductele turcești, cucerite cu atîta greutate: pămîntul roșietec pare că păstrează încă ceva din sîngele mult cu care s'a frămîntat. Un grup de ofițeri, de soldați curioși să afle, cu toată oboseala lungului și greului marș, încunjură aceste urme ale holocaustului adus pentru liberarea Bulgariei. Iar în față, pe iarba scurtă, sămănată cu clopoței vineți, cu busuioc albastru, s'au întins ca pe o pajiște de acasă cei 6.000 de oameni ai avangardei. Pe locul unde stă tinereța lor sănătoasă au zăcut atunci miile de trupuri găurite de gloanțe, sfîrticate de obuse, tăiate de săbi. Se pare că pămîntul acesta a primit destule jertfe și că soarta îi refuză astăzi încă una.

— Vrei să vezi pe Stanciev?

— Care Stanciev?

— Fostul atașat militar al Bulgariei la București. L-au prins...

— Glumești.

Și-mi caut de lucru, de priveliște, — minunată priveliște care cuprinde atîtea văi și atîtea culmi, scăldate acum în soarele care li desface contururile până la fumuria înălțime a muntelui Vitoșa, care supt un pîlc de neguri ascunde Sofia.

Dar de fapt a fost aici Stanciev, colonelul mărunt

de stat și ager în privire, care, de și — se zice —, fiu de Romîncă, găsia atîta plăcere să ridă de armata noastră până ieri, cînd nu știu cine asigura pe ministrul nostru în Sofia că, până la încheierea mobilizării, Sîrbi și Greci vor fi bătută și se va lua drumul Bucureștilor. A fost ca parlamentar, foarte afectat de rolul pe care trebuia să-l joace. A adus vestea „protocolului“ încheiat la București și prin care se fixă o zonă de ocupație care ar fi fost întrecută de noi; a amenințat întăi, dacă se va urmă înaintarea, cu o puternică împotrivire a artileriei — „așa de departe bat tunurile d-voastre?“, i-ar fi răspuns generalul Gărdescu —, pentru a declara la urmă că totuși trupele de care dispune Guvernul din Sofia se vor retrage și mai departe. I s'a spus că vestea „protocolului“ n'a sosit, că se poate acorda numai o zăbavă de trei ceasuri în așteptarea știrilor; la 5, divisia se va coborî spre Saranți și Novoselți, conform planului statornicit. Îndată automobilul „parlamentarului“ a coborît valea. Acestea mi le spune prietenul Alexandru Săulescu, pe care-l aflu aici, ars de soare, în uniformă-î de căpitan de artilerie, bun bucuros, ca toată lumea, de război, care *nu* vine.

Trupele îl cer. Vrea să audă ropotitul puștilor, solemnul bubuit al tunurilor. La cel d'întăi zgomot cartierul e părăsit de soldații ce se răpăd înaintea primejdiei. E un avînt extraordinar în acești ostași mînați până aici în marșuri care vor rămînea celebre și pe cari cîteva ceasuri de odihnă sînt în stare a-î reface, trupește și sufletește. Se înbulzesc la recunoaștere. Ofițerii de la aviație se joacă de-asupra muntelui. Generali înaintează la kilometri înaintea ultimelor garde. Mi se povestește cum doi oameni, răzleți de sentinele, au prins aici, în munte, treizeci de cetași bulgari, porniți de pradă și omor. Au tras asu-

pra grupului, li-aŭ cerut să arunce puști și tesace și i-aŭ dus frumos la cartier parcă ar fi făcut lucrul cel mai obișnuit din lume.

Acest suflet hotărit al săteanului nostru trăiește și în generalul de cavalerie pe care-l întâlnim din nou, im-pasibil și sever, la întoarcere pe la mijlocul defileului. Pri-mește scrisoarea de înștiințare a colegului său Găr-descu, o pune în buzunar și declară liniștit că are or-dinul de a înainta de la comandantul suprem și că el știe numai una : va merge la Sofia.

*

Sîntem seara în Vrața, aducînd vestea celor petre-cute. O bună noapte de odihnă la d. Gheorghiev, iar, a doua zi, cînd să-î apreciem ceaiul ce fumează în păhare, brînza sărată de munte—stînilile ascunse sînt pline de cantități imense —, caii divisiiei a doua bat pămîntul ud, în dimineața ploiasă. Restul corpului de armată pleacă spre Orhanie, și, în cea mai mare grabă, mulțămîtă bunăvoinței d-lui Savopol, îl putem urmă. Colonelul dr. Potîrcă din Craiova e amabilul mieu întovărășitor.

La Mezdra e un popas; satul e plin de trupe, care fraternizează, iarăși, cu locuitorii. Medicii, cu dr. Lau-gier în frunte, se găsesc la pod. După ei se îmbulzește artileria. Cavaleriștii poposesec în porumburi. De aici pînă departe spre Rebucovo infanteria merge cu un avînt, cu o disciplină și voie bună care-ți umplu su-fletul de bucurie.

Iarăși prizonieri, mai noi. Fac parte din aceia cari, după lupte lungi, porniți de la Midia pe luntri, dintre care unele s'aŭ scufundat înaintea de a ajunge la vapor, aŭ debarcat la Varna și aŭ fost porniți cu trenul ca pentru Sofia. La Mezdra aŭ văzut însă că sînt îndrep-tați aiurea, și s'aŭ opus. Lupta cu Sîrbiu n'o vor. Și-aŭ adus aminte că ofițerii aŭ rămas în urmă la ceasurile

grele și, la amenințările lor, la focurile de revolver trase în rebeli, a răspuns cu pușca. Un maior a căzut. Desarmați, ceilalți conducători au fost îmbrăcați soldățește și puși, cu tesacul la coastă, să facă exerciții. S'au dat și lupte cu soldații rămași credincioși, și partidul învins al răsculaților s'a predat în marș. Oamenii, voinici, par cu totul storși; mantaua o poartă pe spatele încovoiate ca o zeghe de ciobani. Politicianii nebuni, generalii megalomani au distrus o țară, au aruncat în urmă pe ani de zile o rasă.

Orhanie e acum cartier-general. Gimnaziul se curăță pentru cancelarie. Curtea școlii primare e plină de prizonieri. Încetul pe încetul divizia a doua sosește și se instalează, trezind curiozitatea locuitorilor cari credeaș acum că totul s'a isprăvit și pe cari această nouă avalanșă de trupe îi uimește.

*

Corpul IV, al Moldovenilor, e în mișcare spre Etropol și, în tovărășia unui căpitan de stat-major, îmi e îngăduit să pătrund după amiază, pe o vreme mai liniștită, până la locul unde-și va întinde corturile de seară.

Dincolo de Orhanie apare iarăși un pîlc de prinși. Au avut luptă la trecători cu ai noștri și ni-ar fi ucis doi oameni, rănind patru. Un sergent ni explică de ce ai lui s'au predat. „Am luptat cu Turcii: era dreptul nostru. Apoi ne-au mînat împotriva Sîrbilor și Grecilor: nu era drept. S'au luat atîtea țeri: să se fi împărțit frățește. Nu tot la unul și la ceilalți nimic! Cu frații nu ne batem. Am venit la voi.“ Mai încolo încă e un grup mai mare, cu un ofițer sprinten și cochet, care stă sumbru la o parte, lîngă calul lui. Văd tineri în uniformă și țeranii bătrîni, cu bărbile sure, îmbrăcați ca la muncă; ei covîrșesc ca număr

pe ceilalți. E o bandă formată pentru a ni tăia legăturile și a ni ataca transporturile, pentru a trage în sentinele și în „cîniș de bicicliști“, cum ar fi spus unul din ofițerii lui Siracov, lăudîndu-se că el însuși a dat jos, a văzut, cu bucurie, căzînd acest „cîne“, un baccalaureat voluntar. Între prinși se află și un Român de lîngă Plevna. — „Știi românește?“ „Sînt Român.“ Și îmi spune că lipsește de aproape un an dintre ai lui, că are copii acasă, că s'a luptat la Adrianopol și are rănii pe dînsul, că toți laolaltă n'aŭ decît pînea ce li-o dăm și niciun ban în buzunări. Mîine, de la școală, unde vor petrece noaptea, se vor duce pe acasă cu „biletul“, și-î ajutăm fiecare cu ce putem.

Lăsăm la stînga drumul spre Praveț și Etropol și o sucim la deal, urcînd către platourile Plevnei, pline de ostașii noștri din două corpuri, amîndouă înnaintînd răpede. Sărăcia e și mai mare decît dincoace, în aceste splendide situri, cu ape curgînd în prăpăști uriașe, cu păduri tinere, cu sămănături puține, dar foarte îngrijite, acățîndu-se pe coasta muntelui. Și această hrană a sărăciei o va lua rechiziția; vitele frumoase vor fi mîinate din urmă de bețele Țiganilor noștri și duse la tăiere. O, ce grea nenorocire aŭ aruncat asupra țerii niște oameni fără socoteală, beți de o nesfîrșită încredere în ei, inauguratorii fără sfială ai unei ere de napoleonism deșănțat, căruia nu-î lipsia nimic decît însuși Napoleon! Casele, ca de obicei cu două rînduri, aŭ fațade nevăruite, ferești sparte, lipite cu hîrtie orî goale ca o orbită de mort; scînduri murdare închid intrările. La cerdace atîrnă steaguri albe, pe cînd cruci mari negre pe bucăți de cîrpă cu litere grosolane vestesc că, din mila „conducătorilor“ de la Sofia, și această casă a rămas fără stăpîn. Totuși locuitorii nu se ascund și, copiii neștiutori

sînt zglobii, veseli. În aceste părți n'am văzut nici „intelectuali“ cu pălării de paie, nici preoții gravi cu potcapuri înnalte, strimte, nici țerani înstăriți deprinși a fi în funcțiune. Numai sărăcime, care se cunoștea însă bine, prin aierul ei de sănătate și de siguranță, că a apucat și alte zile. Li doresc din inimă ca ele să se întoarcă înapoi !

La al doilea sat, înaintează oastea Moldovei, corpul de armată întreg. Ofițerii s'aun grămădit într'un han. Cavaleria e într'un cerdac de lemn nevăpsit; generalii Lambrinò și Rașcu, cari așteaptă la marginea drumului, aun cartiere în odioasele ploșnițării din față, în care s'ar găsi bine doar soldații evrei, cari lipsesc aproape total din front, grămădiți cu toții la căruțe, și anume chiar supt coverga apărătoare.

Plouă sălbatec, neconținut, din norii grei de sus, din negurile ce se deslînă pe vîrfurile stejarilor. Drumul cleios oprește bocancele. Împovărați cu o raniță care de sigur cere a fi mult simplificată, cu puștile pe umăr, săteni Moldovei, rău hrăniți de obicei, storși de toată lumea, prădați de străini, cu fisicul atins de vitrioluri, cu moralul zguduit de multe nedreptăți, acri față de tot ce li se pare a fi favorizat de soartă, aruncînd cuvinte de ură, oftînd une ori în glas, fac o impresie mai rea decît Olteni corpului I-iu, cari se împărtășesc de o mai mare libertate și aun tradiții neîntrerupte de independență războinică. Dar și marșurile aun fost mai grele pentru ei, neîntrerupte. Cel de ieri i-a stors în căldură, cel de azi — care e și mai lung decît toate — li străbate oasele de ploaie rece. Îi așteaptă în păduricea de alături pajiștea udă. Și totuși aceiași oameni, cu gura mai rea decît alții, dar cu sublimul suflet de sacrificiu, se vor trezi mîni, în ceasul luptei, cu puteri nebănuite, se vor întrece pe sine, vor sta ei, cei mai apăsați dintre cei apăsați, în

fruntea avîntului nebun, căruia niciun dușman nu-î poate sta în față. Și, liniștiți, a doua zi, nu vor spune un cuvînt despre ceia ce au făcut, cum nu vor trage poate niciun folos...

Focurile de bivuac trimet limbî roșii de flacări prin fumul ce învăluie cîmpul prins de miile, zecile de miî de oameni, cînd luăm drumul înapoi, pe lîngă căruțele de ambulanță, trenurile de muniții care înna-intează spre depărtatul Etropol.

*

În Orhanie mă așteaptă o surprindere. Pe cînd străbat ulița mare, mi se înfațișează un Macedonean care vorbește foarte bine românește. Îmi mulțamește în numele tuturor pentru că, acum cîteva luni, am recunoscut dreptatea luptei pe care o începuseră pentru nație și am stăruit, cu prețul popularității mele, ca această îndeplinire fatală a destinelor unui neam să nu fie împiedecată de armele noastre. Îmi presintă pe subprefect și pe cîțiva notabili. Unul dintre ei, un tînăr simpatic, vorbește foarte bine italie-nește; a învățat la Pisa și conduce acum o școală de agricultură. Un bătrîn, fost deputat al cercului, ascultă, prin tălmaciū, ce spun cu privire la jertfirea unui popor de ispravă pentru ambiția cîtorva politiciani și pentru hatîrul Puterilor mari și la nevoia unirii celor mici pentru a resista tuturor presiunilor ca și tuturor ispitelor și face să mi se spuie aceste cuvinte: „Orice ar fi astăzi, noi, bătrîni, nu uităm tot ce ni-a dat pe vremuri România“.

Acasă găsesc cutii de miere, în semn de amintire pentru aceste zile care nu samănă cu celelalte.

Am lăsat hanul, care e curat, fără păduchi de lemn de cari satele sînt absolut pline, și, împreună cu colonelul, sîntem găzduiți la negustorul înstărit, pe masa

căruia, împodobită cu frumoase lucruri de mînă ale soției sale, scriu, într'o dimineață ploioasă, — pe cînd supt ferești sună căruți, automobile, pași de soldați în noroiul adînc, cuvinte românești în acest fund de Balcani, — rîndurile pe care le ai acum supt ochi, cetitorule.

Și aici, împărțirea curții și locuinței e foarte curioasă. Din stradă, printr'un gang dai într'o curte plină de nelămurite cocioabe de lemn și pămînt. Treci apoi la stînga într'o curte plină de iarbă, fără straturi de flori, și ai în față o imensă șură goală în care o cloșcă, nesacrificată încă, își chiamă puii mărunți. De-asupra — căci și aici e un rînd al doilea — se deschid geamurile sparte ale unui pod cu înfățișare de locuință.

În colțul stîng al șurii e o casă cu un singur rînd, probabil a altui proprietar, nouă, cu fațada de var cenușiu, cu podoabe de tencuială în jurul ferestilor întocmai ca la locuințele noastre de pe la 1830, ca acasă la mine, în Văleni, cari sînt așa de departe.

Două intrări deosebite duc în casă: una prin bucătărie către o singură odaie, mai mult nemobilată, în rîndul al doilea; cealaltă pe o scară foarte îngustă, cu oglinzi în păreți și un palier pentru haine. Se deschid trei uși: odaia mare, în care s'au pus două paturi de fier, e a noastră. Aspre scoarțe negre, albastre, verzi și roșii acopăr scîndurile; mobilele sînt toate importate din Austria: o masă, o mesuță, scaune bune, o oglindă de părete; un vechi sfășnic de argint. Pe păreți, scene din lupte de tauri și din legenda unei princese egiptene. Un calendar de părete al funcționarilor. Multe flori, cu iubire îngrijite, lucru de mînă pretutindenă; fotografiile de familie și de școli — au trei copii frumoși și buni, cari se joacă cu tesacul „soldatului român“ —, o vioară. E ca la noi în orașele mici, pe vremea copilăriei mele, — în mai săracînsă, în mai nedesvoltat.

D. Ionel Arion, care a însoțit pe căpitanul Fotescu în cel d'întăiu zbor de recunoaștere, din care acesta s'a ales cu mînilor arse și cu „Virtutea Militară“ de aur pe piept, vrea să mă conducă la Etropol, unde Moldovenii au sosit (generalul Lambrinò a dejunat la popota noastră). Înainte, alt automobil, mai mare, al d-lui Protopopescu din Slatina, care va fi așa de bun apoi să mă primească și pe mine, duce cîțiva voioși și îndrăzneți ofițeri tineri, între cari aviatorii cunoscuți de toată lumea, dd. Capșa, Vaccas, Mavrodi.

În marginea șoselei, chiar la răscruce, sînt tunarii maiorului de rezervă Jean Ghica din Iași. Pretutindeni fețe cunoscute, semne de recunoaștere, bucurie prietenească. Sînt pe aici învățători ieșeni, săteni din Suceava, țeranii din Teleorman, de pe buzele cărora nu culegi altă vorbă decît: „să fie de folos țerii“. Satul e aceeași sărăcie, în mijlocul unui Ținut de munte, a cărui asprime, plină de mărețe perspective, se accentuează tot mai mult, de-asupra unei ape spumegătoare, jos, în prinsoarea-î de stîncă, — Ischerul, căci și pe aici e drumul la Sofia.

Pe coaste cleioase de lut roșu, supt maluri mîncate de ape, cu înfățișare de „canones“ americane, ne suim pe lîngă coloane de provisiî care se încurcă în strîmtoarea drumului rău, și stricat și mai mult de chesoanele artileriei. Pe vîrf se desfac, ca de la Arab-Conac, de la monumentul lui Gurco, în și mai mare, mai impunătoare asprime, rîndurile de munți spre Sofia, nodul Balcanului, Pindului, Rodopei, în albastru închis, în aierul umed, proaspăt, răcoros.

Etropol nu ni poate înfățișa decît obișnuitul turn al clopotelor, nelipsit în tîrgurile cu obîrșie turcească, fîntina de piatră din aceeași vreme, peste însemnările arabe ale căreia s'a pus o cruce mare; bolta, din vre-

mea robiei, a unui negustor, al cărui nume, ca și al meșterului, se înseamnă într'un cerc neisprăvit de chirilice cu ductul arhaic, ca în cărțile sfinte tipărite pe la noi, și pe urmă șirul de fațade moarte, cu ferștile sfărîmate și obloanele închise. Generalul Prezan, d. N. Filipescu și cîțiva ofițeri superiori aŭ norocul de a fi găsit o casă nouă, din paiantă cu fața sură, a unui farmacist, care și-a pus flori în ghiveciuri și flori în grădină, din acelea, localnice, orientale, care încunjuraŭ, înainte de invazia grădinăriei germane de import, și vechile noastre case.

Noi mergem însă și mai departe, dincolo de imensa tabără fumegîndă a corpului al IV-lea. D. Protopopescu, a cărui energie moștenită nu cunoaște piedeci, crede să poată trece peste munte, peste culmi de 2.000 de metri de-asupra nivelului Mării, la Zlatița, unde cavaleria noastră *a fost* — la distanța de 15 kilometri de Sofia —, pentru ca, pe șoseaua bună pe care o cunosc, să se întoarcă în defileurile cealalte, care duc drept spre Orhanie.

Îndată o grandioasă sălbătecie ne cuprinde. Am trecut de garda mare care-și usucă hainele ori se scaldă în Ischerul răpede și rece, tocmai în fundul prăpăstiilor, de garda mică, de ultima sentinelă înaintată, care stă ca turnată în bronz. Uriaș se ridică muntele în dreapta și în stînga, plin de pădure nouă, pe cînd în urmă spre Orhanie stîncea a rămas goală. Adîncurile negre se ascund privirilor, și ascuns e și cerul pe care nourii staŭ neclintiți, trimețînd năfrămii de neguri care îndată se desfac în potop asupra capetelor noastre. În față nu se vede nimic decît neorînduiala pietrelor grele, care rup bucăți din aripile automobilului. De-odată, ele-î înfrîng puterea. Sintem oprîți.

Cîteva sute de metri ne despart de șoseaua bună care duce la cele mai înalte culmi. Nu le vom putea

trece cu toate încercările cele mai stăruitoare și îndărătnice. Nu e suflet de om pe aice, și zgomotul revolverelor nu trezește decît depărtate răsunete în stînci pustii. Totuși undeva trebuie să se ascundă o casă de om, căci porci cu spinarea aspră scurmă de-asupra prăpăstiei și cîni sălbateci fugiau adinioarea înaintea noastră. Prin lut se văd urmele nenumărate ale copitelor: pe aici a trecut generalul Musteață. Mai e la Zlatița orî nu? Se păstrează legături cu dînsul? Nu se ascund bande flămînde prin aceste coclauri misterioase? Mașina va putea ea răzbi măcar la vale? Întrebări la care nu răspunde decît fișiiitul revoltat al Ischerului pe patul lui de pietre sure și galbene.

Și, cînd a fost învinsă hotărîrea viteazului nostru conducător de a răzbi cu orice preț, și nu cu argumentele noastre, cari nu voim să argumentăm o retragere, ci cu vădita imposibilitate absolută a efortului, cînd, cu a treia și a patra vitesă, peste hopuri, găuri și poduri rupte, de-a lungul nesfîrșitei taberi a diviziei a doua, intrăm în Orhanie înnoptată și plină de apă și noroiu și ne așezăm la masa primitoare a ofițerilor, ne gîndim că este pe lume un noroc și pentru încercări ca acestea.

*

Știm că înaintarea a fost oprită. Aflăm acum că s'ar fi încheiat un armistițiu de trei zile, care expiră mîne seară, că d. Maiorescu ar fi la Niș — a crezut vre-odată să ajungă acolo? —¹, că negociațiile de pace vor începe la București și că poate vom merge înainte, siliți de ultimele încordări ale unei îndărătnicii păgubitoare pentru toată lumea, dar poate vom rămînea multe zile în această Orhanie.

Și astfel scriu azi, 13 Iulie, aproape o lună de la

¹ S'a zvonit în adevăr aceasta.

plecarea de acasă, la lumina slabă pe care ziua mocnită o trimete prin fereștile mici, în mirosul de bușuioc nou al mănunchiului de flori proaspete pe care fetița gazdei, cu codițele pe spate, zîmbind, mi l-a pus pe masă cu un „pardon“ pentru deranjarea de la lucru, ca într'un salon bucoreștean.

*

35 de casuri suspecte, probabil holeră, în lagărul imens al divisiiei I. Trupele străbat orașul pentru a merge la Orhanița. Cîmpul ce l-aŭ lăsat în urmă e tot călcat în picioare. Drăguțul băiat al gazdei ne lasă: îl trimet afară, la aier, de frica bolii. E elev în clasa a patra, și mi-o spune în franțuzește, luîndu-și ziua bună.

N'ar fi de mirare ca urîta molimă să ne cuprindă. Pe lîngă marele număr de prinși infectați, cele mai multe case sînt de o rară murdărie. Am văzut pe Ali Mehmedov deschizîndu-și ceprăzăria, împodobită doar cu două, trei curele: în timpurile miceniene să fi fost doar o așa de barbară simplitate ca în scunda încăpere puturoasă unde masivul Musulman, pe care încă nu l-a tăiat nimeni, abia încape între cei patru pereți, între bagdadia și pătura de lut pe care-i calcă papucii. Aiurea, la un dubitor, pieile argăsite și încă neuscate atîrnă în odaia de unde el privește defilarea trupelor. Într'o curte indescriptibilă un uriaș stă trîntit pe scînduri lipoase, aproape la nivelul mlaștinilor. O, cît e de făcut aice, cît e de făcut, mai grabnic cu mult decît anexarea provinciilor lui Simion și Samuil și Ioan Asen, decît hegemonia balcanică, decît politică bismarkiană, de care să se sperie Europa întregă...

Fac cunoștință cu un tip foarte interesant de bătrîn, cu larga barbă albă răsfiată, cu pălăria de re-

voluționar mexican, cu un colț de panglică verde ștearsă pe surtucul negru. E unul din înaintemer-gătorii, din „pașoptiști“, liberării Bulgariei, d. Rilev. Vorbește ceva românește și destul de bine franțu-zește. Răspinge ideia că ar fi fost din ai lui Botev și Vasile Levschi, ale căror chipuri împodobesc și casa noastră. El ține să se știe că e „mai vechiū“. — „Mai vechiū?“ — Da, din cei de la 160, din ai lui Racovschi, *bătrînul* Racovschi.“ — Care scotea la Belgrad „Le-băda“... — „Da, *Lebăda Balcanilor*... —“ Ideile lui nu s'aũ îndeplinit, ci, din potrivă, ceia ce se face astăzi e contra planului său de confederație cu Sîrbiil... Bă-trînul face un gest evasiv, îmi strînge mîna și se de-părtează încet.

La pretorul nostru militar, locotenentul avocat Georgescu, care știe bulgărește, a venit o femeie cu ochii roșii de plîns, cu un copil în brațe. O bătrînă cu mersul țapăn o întovărășește. Se plînge că „voi-niciū“ noștri îi devastează casa, grădina. E și primarul de față, un om corect, prietenos.

Un caporal pleacă să cerceteze. Îl întovărășim ca să vedem înadins de ce e vorba. Sînt gata să plă-tesc paguba, și am banii puși de-o parte în buzunar.

O luăm prin dosul gimnasiului, apoi prin ulicioare întortochiate, ca în satele noastre, cu aceleași case ca și la noi, cu livezi și porumbiști închise între garduri împletite. Ca în orice împrejurări, lumea stă în stradă de privește, femeile cu copiii lîngă ele, fete mari cu pieptare roșii și fuste scurte. Femeia în lacrimi își spune la toți năcazul. De sigur trebuie să fie foarte serios.

— Iată ce aũ făcut !

Ne uităm: casa e întreagă, copaciil plini de fructe, gardul deplin. După multă trudă aflăm că soldații aũ

luat un par din îngrăditură, și nici acela nu se găsește lipsă.

— Și unde sînt soldații?

— S'aũ dus.

Un bătrîn care știe românește adaugă că și la el s'a prădat, dar n'are pretenții. El bine, nici el nu e în stare să arăte paguba ce i s'a făcut. Li amintim ce ar fi făcut, în locul acestor băieți buni, cari stau la fîntîna cu colac de piatră și se scusă că poate „camionagii“ aũ luat vre-un lemn pentru foc, Sîrbi, de cari stătea să fugă, la plecarea noastră, Vrața întreagă, dacă nu s'ar fi anunțat de noi în scris, prin placarde, că nu vor veni, orî Turci, cari, după ultimele știri, aũ intrat în Chirchilise, în Adrianopol, supt Enver-bei și aũ tăiat, se zice pe aici, garnisoana prinsă și poporația întreagă, pe cînd prinșii, liberați, prefacîndu-se în cete de bașbuzuci, stîrlesc din Tracia elementul bulgăresc.

Asemenea discuții, curat degeaba, îmi amintesc pe ale d-rului Danev la Londra, pe ale generalului Papricov la Silistra. În cazul din urmă, s'a discutat pedant, *în clipa cînd era nevoia neapărată de o alianță*, asupra celor „trei kilometri“ de la hotarul „Silistrei“, — și cum? Invocîndu-se autoritatea Dicționarelor de conversație, mutînd din loc noaptea birourile de acize, provocînd în cursul mesei declarații, pentru a le pune apoi în protocol... E aici rea-credință asiatică, un strașnic egoism, o pornire aprigă de a prinde cît mai mult, oricînd, de la oricine, orice s'ar întîmpla.

Poate se va face tot așa și mîne, cu prilejul negocierilor definitive ale păcii, care se anunță la București, după întrevederea de la Niș, la care, după zia-rele sosite — în sfîrșit! — aici, România ar fi fost represintată prin generalul Coandă. Ce tragică e telegrama Țarului Ferdinand, a mîndrului Bourbon, a tru-

fașului magnat maghiar față de regele Carol din București, în care rezervistul Drandarevski aștepta să-și soarbă cafeaua la Capșa ! Și vorbește de „penibila situație actuală“, de hotărîrea sinceră a unei păci cu Serbia și Grecia, exprimată „în numele său“ și, fără a vorbi de starea de război între România și Bulgaria, ale căror „relațiuni, consacrate prin atîtea amintiri și interese comune“, a fost numai, spre „părerea de rău“ a sa, „întrerupte pentru o clipă“—nici la Sobranie, Ghenadie, care crede că „atacurile Grecilor și Sîrbilor a fost răspinse“, n'a pomenit de războiul cu România, — el cere „a se opri înaintarea trupelor românești“. Explicații din altă parte a adăugat temerea unei revoluții, unei căderi de pe tron, unui asasinat. Cavaleresc și nobil, parafrazînd telegrama vărului său regal și evitînd cuvîntul greu al războiului, regele României încredințează pe Ferdinand I-iu de păstrarea, și după cele ce s'aun întîmplat, după „aceste din urmă evenimente“, a „sentimentelor amicale“ și ia act de „hotărîrea fermă“ ca „starea de război cu Serbia și Grecia“ să înceteze.

E bine așa; cu capu'n mîni, un ofițer prins spunea la Vrața aceste cuvinte adevărate: „Cu aceasta Bulgaria nu va peri; și Franța a suferit la 1870, și aceasta n'o împiedecă de a fi o mare națiune“. O națiune destoinică și folositoare, în ciuda greșelilor clasei dominante, crescute în megalomanie fără frîu, va rămînea Bulgaria. Și pe *acest fapt* trebuie să se razime politica noastră față de dînsa!

*

Mutîndu-se în cartierele nouă, infanterie, artilerie trec într'o ordine perfectă. Cafeneaua principală e plină de lume care-î privește, acum fără nicio dușmănie. Am văzut elevi de liceu, în cari fierbe cel mai cu-

rat patriotism, cea mai entusiastă iubire de neam, vorbind prietenește pe marginea șanțului cu soldații noștri. Prinși, desarmați, trec din cînd în cînd, fără ca un singur om de la noi să li fi adresat o vorbă aspră, să li fi zîmbit măcar în față. Lîngă bragagiul fără mușterii, și negustorul „european“ de la „Magazia Plovdiv“ și-a deschis obloanele și privește la nesfîrșita mulțime înarmată care, de dimineată până seară, se strecoară. Femei dau din cap cu mîna la gură ori desemnează gesturi mari cu lungile mîni negre... În prăvălia vecină își fac intrarea pe rînd adolescenții, elevi de liceu, cu fina față rasă și o șuviță romantică de păr lung, soldați bulgari fără arme, cu șăpci și cu căciuli țerănești pe cari îndată îi scormonesc jandarmii rurali, escortîndu-i la locul de cercetare.

*

Între cei ce trec într'una, recunosc la fiecare pas cunoscuți și prieteni; cu alții leg cunoștință atunci. Supt aceeași șapcă de ofițer descoperi pe profesionistul armelor, pe avocat, pe medic, pe profesorul de latinește, și ochi prietenoși supt boneta cu cozoroc îți semnaleză studenții, învățătorii... De mult nu s'a întîlnit nația întregă într'o solidaritate așa de deplină, într'o așa de strînsă unire pentru jertfă, într'o ocupație așa de înfrățitoare pentru așa de înalte ținte ajunse prin așa de mari primejdii. La ambulanța de alături sînt gloriile medicale ale țerii care nu și-au precupețit serviciile, deputați se află la locul lor în rînduri, părăsindu-și garanția de imunitate, renunțînd la rolul pe care l-ar putea avea în discuția parlamentară a păcii. Și „sergentul Morțun“, creat de însuși Regele, merge, la vîrsta și cu sănătatea sa, la un loc cu compania, căreia-i împarte tutun din bielșug și-i asigură hrana la timp și bună: fostul și viitorul mi-

nistru e acum un socialist în practică, de și alături de drumul pe care-l recomandă socialismul. El simte bătînd inima înfiorată a poporului, cu care, așa de mărinimos, și-a confundat-o o clipă!

*

Extraordinară, impresionantă, admirabilă de sigur e cerbicia învinșilor de astăzi, cari erau glorioșii de ieri. În Sobranie Macedoneanul Ghenadiev, noul ministru de Externe, un stambulovist totuși, nu dă înapoi cu un pas, în nicio chestie, și aceasta nu uumai din nevoia de a-și păstra propria situație. Nu știe de nicio greșeală și de nicio înfrîngere, ci numai de „dreptul Bulgariei“ și de „calitățile poporului bulgar“. Sforțările Serbiei și Greciei ar fi fost învinse de „fermitatea și moralul neclintit al armatei bulgare“ și, cînd îi arată „dragostea și recunoștința entusiastă a tuturor“, întreaga Cameră izbucnește în aplause călduroase. Binevoiește să recunoască „invitația Guvernului rus de a sta de vorbă cu Serbia și cu Grecia“ și „sfaturile binevoitoare ale Europei“, dar adaugă îndată că aceasta era și întăia hotărîre a noului Guvern, corespunzătoare cu „dorințele poporului și interesele supreme ale Bulgariei“ și, subsidiar, de „patriotismul european“, — formula lui Pichon pentru un sentiment superior patriotismului local. E încredințat că Puterile vor sili pe Turci a se ținea în vechile granițe, dar osîndește „patimile rele“ care aũ dus la redeschiderea ostilităților și adaugă că a depeșat însuși Vizirului.

Despre România, declarațiile ei, intervenția ei, caracterul fulgerător al acesteia, nu știe nimic. Și trei corpuri de armată merg spre Sofia, și un al patrulea a pătruns până la Dobrici, și a treia parte din teritoriul bulgar e ocupat de noi! Ce are a face! Pentru așa de puțin lucru d. Ghenadiev nu va răpi timpul

parlamentarilor bulgari. Dar președintele Consiliului pune în legătură trecerea Romînilor și asaltul turcesc...

Defilarea mijloacelor de război urmează totuși, și fără știința cercurilor conducătoare ale Bulgariei, cu tot armistițiul, care se isprăvește însă, cu toate asigurările de negocieri „leale” și răpezi, cu toate propunerile de demobilizare: pontonierii aduc la Orhanie, pe cară de cîte șese boi mînați de țeranii de-ai noștri în cămăși albe, marile pontoane negre, pe care se va face, neapărat, podul peste mlaștinile ce despart de Sofia trupele noastre, retrase numai până în gura defileurilor. Aeroplanelor zboară în astă-seară.

*

Visita neașteptată a generalului Averescu. Șeful Statului-major, slab, uscat, redus la o formulă matematică sigură, cum este, n'are nevoie de odihnă și de alte cerinți omenești: sosește în automobil din Corabia și se duce în aceeași noapte, după o conferință cu generalul Cotescu, asupra cauzelor înnaintării peste anume limite, înapoi la Turnu-Severin. Și adiutantul regal Anghelescu a venit cu puțin înnainte pentru același scop.

Aviatorii vin târziu, după ce, în luptă cu vîntul și cu norii, au ajuns de-asupra Sofiei, unde și-au lăsat din zbor cărțile de vizită. Au văzut căsărmile goale, dar la gară opt lungi trenuri. Unul din puternicile turnuri de apărare cu două cupole era supt privirile lor.

*

Noapte rea, supt impresia urîtelor știri despre boala ce înnaintează.

*

14, Duminecă. Am fost la slujba de Duminecă din biserica locală, clădită într'un stil ca acela pe care

I-am adoptat în Moldova pe la începutul veacului al XIX-lea, dar urît văpsită neegal, în acel albastru care aici pare a satisface gustul estetic al populației.

Pe din lăuntru, aceiași păreți albaștri, goi, cu totul goi; catapiteasma de lemn e împodobită cu icoane lătărețe, destul de rele; auritura lipsește mai de tot. Un heruvim stîngaciū lucrăt în tinichea se coboară din boltă. Icoana hramului, picurată de lumînările pe care le prinde fiecare cum și unde vrea, e așezată la intrare, în partea stîngă, așa încît în fața tîmplei lipsesc marile icoane prinse în cavalete de stuc aurit. Jețul Vlădicăi, cu un chip bunișor al Mîntuitorului pe spetează, e de proporții prea înnalte și înguste, și lucrăt nedibaciū. De pe balconul corului — nimeni nu cîntă acclo — atîrnă coroane de un relativ lux.

Slujește serios și aspru, cu mișcări scurte, tari, izbind militărește porțile altarului, un preot bătrîn. Un altul, tînăr, cu părul creț buhos și obrazul plin de barbă, împarte nafura de pîne neagră la fiecare pe rînd. Un diacon elegant ia parte și el la slujbă, între credincioși.

Aceștia sînt alcătuiți din femeii de toate vrîstele, în obișnuitele rochii negre, curmate la mijloc, cu capetele goale — cozile lungi, pline, foarte frumoase, căzînd pe spate — sau cu cîrpe negre. Sînt tipuri de bătrîne interesante, cu carnea puțină, lucie ca de ceară pe oasele supțietate ale feței. N'am prea văzut bărbați, nici dintre cei pe cari nu i-a chemat războiul. Copiii se așează în strane ca pe scaunul de acasă și se joacă în voie.

Dintre ai noștri, e numai un soldat, apoi se adaug trei-patru ofițeri și subofițeri. Poate că e singura zi de slujbă cît vom sta la Orhanie, și Rușii, represintanții ai ideii creștine, ar fi întrebuițat-o de sigur pentru a afirma și credința lor și prestigiul lor militar.

La sfârșit, nefiind natură, nu e nici predică. Fiecare pleacă tăcut în drumul lui. Nu se uită măcar unul la altul. Nu din tristețea clipelor de astăzi, ci din obișnuință, cred, potrivit cu temperamentul național.

*

Pot vedea, cercetînd prietenii, încă două case particulare. La ele ajung prin strădița de lîngă biserică: în mijlocul drumului — de necrezut! — e o odioasă privată publică de lemn vechi, care infectează împrejurimea..

Casa întâi e a unui institutor. Odaia, de formă lunguiată și îngustă, curioasă, e spoită cu albastru, în ape inegale. Masă, scaune, două paturi de țară, foarte joase; cearșafurile aspre. În pereți, chipul nobil al lui Alexandru de Battenberg și acela al lui Ferdinand I-iu, tînăr. Pe lîngă cărți postale ilustrate, dintre care una înfățișează soldații în petrecerea liberă de la casarmă: cărți de joc și danț — sînt cărțile de cetit ale proprietarului. Și anume: Biblia, Istoria contemporană a Bulgariei de Radev ¹, cu multe ilustrații, și, de Stanev, „Principiile revoluției franceze“ în 2 volume: e a *doua* ediție. Țineți minte acest lucru!

Dincolo, soția unui căpitan care nu s'a întors saă încă nu s'a întors acasă, stă într'o casă cu chirie, cu porțile nevăpsite și grădina de flori în paragină. Biata femeie nu apare de loc. Are o servitoare nenorocită care îngrijește de oaspetele ofițer din altă țară pe care i l-a trimes nenorocul țerii sale. Aceiași formă bizară a odăii și aceiași culoare albastră a pereților. Un Tolstoi și un Björnsterne Björnson pe pereți. În salonul de alături, un miros greu și perdele trencease la feastă, fotografii de camarazi și de prietene. În toate, marea mîndrie de a aparține armatei.

*

¹ Actualul reprezentant al Bulgariei la București.

— Nu vă iertăm aceasta; veți vedea ce vom face în țară la voi.

Aceste vorbe le-ar fi spus unuia din militarii noștri, blîndul profesor de agricultură care și-a făcut studiile la Pisa. La Borovan, ne-a făcut: „Tatari“; nu măi vrea să știe nici de comuniunea slavă din ură față de Sîrbî, din năcaz față de Ruși; se zic cu mîndrie ce *nu* sînt: Mongoli.

*

Cineva în măsură să judece operațiile de până acum critică aspru retragerea luptelor din defileuri și întoarcerea lor la Orhanie, pe care niciun armistițiu n'o putea impune; ar fi trebuit ca și cavaleria să-și caute drumul pentru a putea lua eventual Sofia. Corpul III, al generalului Iarca, își îndeplinește rolul la Dunăre, unde și Nicopolul lui Vlaicu-Vodă a fost de curînd ocupat, dar corpul II, al generalului Crăiniceanu, cu toate grelele marșuri forțate, a fost împiedecat de a înainta, șoseaua fiindu-i prinsă de alții.

*

Din spatele unei Muntence care trece aud plîngînd: femeia-și ține copilul în spinare prins ca într'un fel de glugă ce-l cade pe șale. Îl lasă jos, mititelul se ridică — are măcar doi ani — și se joacă la taraba bragiului cu un caporal de sanitarî romîni care știe bulgărește.

*

Se cunoaște răspunsul regilor Serbiei și Greciei la intervenția telegrafică a regelui Carol. Amîndoi se feresc de a primi armistițiul, arătînd că fără „garanții“ li e cu neputință a se înțelege cu Bulgaria; cel de-al doilea precisează chiar că ar fi o „crimă“ față de nația lui să piardă rezultatele unui război victorios. Pe

de altă parte, se crede că Enver-beiū înnaintează spre Filipopol și flota rusească din Sevastopol ar fi plecat să înfrîneze furia războinică a Osmanlıilor.

Intervenția noastră se face tot mai grea; o energetică și unitară conducere a negociațiilor diplomatice și a operațiilor militare se simte tot mai mult. Numai ea ar putea face să tragem tot folosul marilor noastre sacrificii.

*

Holera e în creștere: atîția flăcăi olteni se coboară fără vreme în groapa lor de pe pămînt străin. Un tri-color a fost așezat pe bietul lor trup chinuit. La masa ofițerilor e o tristetă și o îngrijorare...

*

Sosesc noi prizonieri, răniți în luptele cu Grecii. Se sprijină greu pe lemne rupte din pădure, ori își tîrăsc încet picioarele dureroase. O, cîtă miserie omenească pentru cîtiva nebuni!

*

Orhanie are și un Ungur, cu figura caracteristică a rasei. Negustor, așezat de mult în oraș, el califică de „vandalism“ acțiunea României.

Altfel, azi, 15 Iulie, niciun fapt nou. Se vorbește de un armistițiu de 15 zile, de începerea negocierilor la București. Cît va dură cotilionul diplomatic pe care-l deschide d. Maiorescu, un danțator care poate-și admiră arta pentru artă ?

*

Ni se vorbește de ura care, aici, desparte cetele politice. Daneviștiți acuză pe adversarii lor că ei au adus căderea Bulgariei. „Voi ați omorît pe Stamboulov și pe Petrov; nu puteți înnainta decît pe cadavre“.

Nu cred nici astăzi în înfrîngerea lor totală. Oamenii veniți din Sofia reproduc știrile de acolo: se vorbește de succese asupra Grecilor și Sirbilor, cari nu pot înainta; despre Romîni nicîo vorbă.

*

Supt ferești trece un biet tînăr frumos întins în nesimțire pe targă. Se va mai întoarce vre-odată flăcăul acasă la dînsul? Alții, opăriți, răciți de pămîntul umed sînt duși în cară spre spital.

*

Partisanii războiului pentru război pot veni aici ca să ia învățătură de la această miserie din fiecare zi, de la această înceată usare a forțelor fizice și morale, de la această moarte urîță și obscură, fără nimbul ce încunjură pe cei căzuți de glonte, în aier liber, cu fața spre dușman.

Iese la iveală tot mai mult nepregătirea serviciului sanitar. Numărul medicilor s'a redus de cîtiva ani sistematic. Lipsesc cele mai indispensabile lucruri: ser pentru bolile ce amenință, chinină, piese de pansament. Se întrebuintează mai mult ce a apucat să aducă fiecare medic cu dînsul. Printre cei mari, se laudă hărnicia organizatoare a tovarășului meu de odaie, colonelul dr. Potîrcă.

*

Un episcop grec din Macedonia, fugar de sigur ori venit dintre Sirbi, își caută drum la Constantinopol prin București. Vorbește și el acea curioasă franțuzească, fără caracter și accent, a Orientului.

*

Prin bunăvoința d-lui Ionaș Grădișteanu pot relua drumul de spre munte, care duce la Plevna.

O după-amiazi grea de nori. Fumul de la grămezile de gunoii ars apasă asupra Orhaniei. E o jale să treci pe lângă miile de oameni, încă zdraveni și bucuroși, mândri și gingași în finele lor uniforme albastre, asupra cărora plutește, nevăzută, o moarte îngrozitoare.

Nu mai întâlnim la răscruce artileria corpului al IV-lea; el s'a mutat mai departe, prin adîncul muntelui spre Zlatița. La stînga, drumul frămîntat de cai, de camioane, de căruți, scormonit și pătat de rămășițuri fără nume, e cu totul pustiu. S'a îngrapat, de frica bolii, vitele căzute pe cale.

Până la cel d'întăiu sat nu mai sînt alți drumeți decît soldați bulgari desarmați cari, răbdători, se tîresc spre casă : unora li trebuie zile întregi ca să ajungă acolo. În fostul cartier al corpului al IV-lea a rămas obloanele negre închise și cîteva elemente militare lăsate în urmă.

Sîntem opriți la margene de o sentinelă muiată de ploaie; ofițerul care ni dă drumul e răgușit de nemi-loasa, străbătătoarea umezeală, priincioasă bolilor. E o măsură contra întinderii holerii. Dar o găsim și mai departe, prin aceleași cotloane întunecate de sate bulgărești în care duc gospodărie bună femeile în negru ieșind din case asupra cărora plutește steagul alb saū prapurul de moarte cu numele celui ce a murit departe, de glonțul dușman saū de boală, soldații moleșiți de lipsa de ocupație și de statornicia îndărătnică a vremii urite, copiii buhoși și murdari, cari aū totuși atîta sănătate în față și, pe lângă dînsa, o voie bună pe care o va distruge apoi educația greșită în asprul mediu meschin.

Ici a murit un ofițer și doi soldați, — spune sentinela cu o admirabilă resignare de fatalist. Dincolo, la Iablanița, — în domeniul corpului al II-lea — un

medic militar înspăimîntat anunță alte două casuri pentru a se raporta mai departe. Ce nenorocire, Doamne, această hîdă moarte fără glorie care ne învăluie încet din toate părțile !

Șoseaua străbate locuri foarte frumoase, în defileuri înguste, care-și tot urmează stîncile sure fără nicio verdeață aproape. Nori se adună pe creste și crapă în ploaie sălbatecă. Din loc în loc, soldații noștri se adăpostesc de necruțătorul, necurmatul ropot; turme rari pasc pe costișe; păstorași privesc de pe vîrfuri. La „Han“ se înalță din verdeața pădurii un turn gros înalt, ca acelea care vestesc la noi adăpostul răcoros al unei mănăstiri cu masa întinsă la arhondaric. Dar aici nu e nimic decît amintirea părăsită a unui popas de drum.

Cînd lăsăm această cale a muntelui gol, o altă regiune, mult mai roditoare, mai variată, mai veselă, cum n'am mai întîlnit până acum în această țară, în care pămînt și oameni păreau de piatră, solizi, rezistenți, aspri, se deschide înaintea ochilor.

Locuitorii sînt Bulgari, așezați prin sate ce vin din colonizare, cum dovedește sufixul *ți*, ca în Radomirți. Poate la Rupti să fi fost Romîni pe vremuri, din colonisările de Dunăreni strecurați în jos, ori de Crușoveni, veniți din alt munte.

Lucovit e un orașel, zvîrlit în neregulă de-alungul unor strade noroioase și povîrnite, în jurul unui deal puțin înalt. Ca și în toate centrele urbane din această regiune se amestecă vechea clădire umilă cu casele noi, rău chibzuite și împărțite, cu fațadele monotone și meschine. Poporația e deosebit de înfloritoare: un băiat frumos ni arată în bună românească drumul ; a fost în țară, ca atîția alții. „Ce s'ar face Bulgaria și Serbia fără România!“ , spunea pe față un

altul, în părțile Vraței. De alminterea și în felul de a se clădi casele, și în sensul ce se dă stradei înrîurirea noastră în tot acest Ținut al Plevnei, coborît cu dealuri dulci, moi, ca în Moldova, între păretele Balcanului și acela care păzește de sus Dunărea, e evidentă.

În Lucovit și împrejurimi stă grămădit corpul IV de armată. Ca și aiurea, aș intrat prin casele închise, părăsite, aș dormit pe paturile și maldărele infecte, aș stat la aceeași masă cu fugarul bulgar, din locuri, cum e Coceana, pe care în scris ei o recunosc a fi numai „un vast câmp de holerici“, și boala grozavă a început să lucreze și aici, unde sînt douăzeci de casuri.

Pe șosea înaintea, curg convoaiele marii bejenii armate. Nicî n'ar crede cineva de unde vin acești oameni în haine civile de oraș, în porturi țerănești din toate Ținuturile. Am întîlnit și Dorohoieni, din fundul fundurilor țerii. Și nimeni nu se miră: e un lucru ciudat viața, și între ceia ce li păstra, și nu puteau decî să înlătore, a fost și această rătăcire pe cărările dușmane ale Balcanului.

Găsim linia ferată. În margine vioii pontonierii din Brăila prind în bețișoare elegante de bambù firele unei nouă legături telefonice, care se întinde uimitor de răpede. În față, se vede altă risipă sălbatecă de case, fără spațiu, fără verdeață. E Cerveni-Breg, și în gara de aici și-a luat cartierul-general armata de ocupație.

Ajungem într'o nouă revărsare de potop: soarele, tăind o dungă roșietecă între burdufurile negre ale aburilor, s'a scufundat ca pentru ultima dată. Ploaia deasă, întunerecul, strigătul miilor de oameni cari-și

caută locul pe unde să se poată strecura și ei cu căruța, rătăcirea pe peron a soldaților răzleți, pierduți, flămânzi, cu obrajii palizi de oboseală și nesomn, luminile rare ale gării și ale vagoanelor locuite fac o impresie deprimantă. O, ce a rămas din veselul cartier de la Corabia, în care în toate părțile rîdea bucuria de a trăi, de a munci, de a crede a țerii binecuvîntate...

E ceasul mesei oficiale: prințul Carol, care binevoiește a hrăni în modestul ei adăpost restrîștea noastră flămîndă și plouată, are încă și aici voieșie sprintenă. Prințul Ferdinand ascultă cu o atenție tristă veștile rele pe care le aducem. Oamenii de glume pare că au dispărut cu totul; e și aici atmosfera apăsătoare de la Orhanie.

Căci doar, în clipa după ce sala de mîncare a fost părăsită, un bolnav se sucește pe targă cu mîinile întoarse de crampe, urlîndu-și durerea. Ovrei de la căruțe vin în starea îngrijitoare pe care și-o fac une ori singuri, de frică. Dar și acest tremur al negustorilor roșii și grași adaugă, în greutatea ceasului acestuia, la deprimarea generală.

În gară, firește, nenorociții nu se pot primi. Trăsurica elegantă, ca de cofetărie, care, supt paza unui.. dentist, arborează steagul Crucii Roșii e de fapt un simplu loc discret pentru adăpostirea cui vrea să petreacă, în excelente condiții sanitare, cîteva ceasuri de odihnă pe targă... Spitalul se caută de toți și nu se găsește.

S'a făcut acum liniște deplină. Numai sentinela păzește supt glugă în jurul vagoanelor unde dorm, în praful ridicat de pașii mulțimilor sănătoase și bolnave, supt amenințarea bolii teribile, care ni gonește somnul prin icoanele ce se perindează în minte, — doi prinți de coroană.

Frumoasă vreme de primăvară în această luminoasă dimineată cînd facem înapoi drumul la Radomirți, pentru a coti de acolo spre Plevna. Oroarea ploii, a întunerecului, a bolii pînditoare a dispărut. Întîlnim în drum soldați bucuroși de libertate pe aceste cîmpii frumoase care trimet, recunoscătoare pentru lumina mult așteptată, toate mirezmele lor. Pare că toți tinerii aceștia au plecat de bună voia lor ca să vadă locuri străine și să se bucure că au cunoscut și ei lumea. E ca ieșirea din mormînt a tuturor lucrurilor și a tuturor oamenilor.

Peste vre-un ceas sîntem la Teliș. Casele țărănești sînt aici impunătoare: clădite numai din cărămidă și cu frumoase coperișuri de țiglă. Ar lipsi doar îngrădituri bune. Această bună stare neobișnuită e puțintel de mirare, după tot ce am văzut până acuma. Întrebăm o ceată de sătenii opriți în noroiul de la fintină, și ei ne lămuresc dintr'un cuvînt. Erau aici Cerchesii, vestiții Cerchesii pe cari Midhat-Pașa, în vremea cînd stăpîniă autocratic „vilaietul Dunării“, îi colonisa, aducîndu-i din Rusia, prin cele mai bune locuri ale țerii. Cu nenorocitul războiului din 1877 s'a isprăvit însă și veleatul lor, de mîndrie, de pradă, de răpire. Statul cel nou al Bulgariei rămase stăpîn pe toate locurile, și el le-a împărțit larg țeranilor bulgari din satul cel mai apropiat, unde, spune bătrînul, „încă trăiesc frații noștri“. Au cîte cinzeci de „decare“, adică cinci hectare, zece pogoane: nu li-a lipsit decî nimic acestor coloni favorisați ca să poată întemeia solida viață de agricultori pe care o duc astăzi.

Iată acum cele două sate cu numele de Dubnic: cel-de-Sus și cel-de-Jos, Gorni-Dubnic și Dolni-Dubnic. Străbatem unul, cu case indiferente, destul de mari, cu strade largi pline de chesoanele cu muniții ale

artileriei noastre. Se vede bine că prin toate aceste părți rasa e alta, cum altul e portul femeilor, mai bune păstrătoare a vechilor datine. Odată cu casa de pământ bătut acoperită cu ardesie a dispărut și cirpa, polcuța, rochia neagră, și în locul lor sînt cozile slo-bode, cămășile cusute cu arniciu, fotele duble, care, în colorii vesele, se scurtează tot mai mult, până ajung mai îndrăznețe decît ale Mehedințencelor, așa de îndrăznețe chiar încît e neapărată fusta de dedesupt. E aici, într'un aier mai cald, veselie mai multă, venită, de alminterea, poate și din străvechi amestecuri de popoare. Dintr'un colț zbughește o bălăioară cu cinci mă-nunchiașe de flori pe care, zimbînd, ni le înfățișează, fără să ceară în schimb ceva, — un gest de o nesfirșită delicateță și spontaneitate.

De aici înnainte începe uriașul cimitir al luptelor pentru cucerirea Plevnei împotriva legendarului Osman, singura mare figură militară a Turciei decăzute. Orașul, vechiul cuib de pîndă, nu se vede de nicăiri, cum nu-l vedeau aceia cari aveau neapărata datorie de a-l cuceri cu orice preț, îngropîndu-se cu miile în șanțurile și văile lui. Dar de jur împrejur se ridică înalte dealuri rotunzite, strînse și ele supt verdeața lor săracă ca pentru un atac de răzbunare și nimicire.

Într'o livadă ca de raiu, cu salcîmi, stejari tineri, lumînările de poetică pomenire, cu albaștri ochi de cicoare, ca versuri dintr'o elegie, se ridică de o parte și de alta a șoselei albe monumentele Rușilor căzuți, în sumbra zi de 2 Octombrie 1877. Crucea dublă a Moscului încunună marea piramidă de comemorare, suptirea coloană cu ornamentele gotice, lungile spinări rotunde de cărămidă și ciment care se dărîmă în ierburî. Casa paznicului, așezată și clădită fără rost,

e acum pustie. Doi rezerviști prahoveni, de pe la Băicoi, îmi dau bună-dimineța. Și pe toată această piatră s'a-ă înseilat cu o stăruință pioasă iscăliturile ostașilor ce a-ă trecut. Inscripțiile sînt foarte interesante în naiva lor simplitate: unul pomenește că a condus „prisonierii bulgari“, altul strigă „cinste“ eroilor străini din 1877, un al treilea a scris numai, din toată inima: „Trăiască România!“.

Se trece vestita apă a Vidului, care a înghițit pe vremuri atitea vieți; e destul de largă, pașnică, albicioasă. O verdeață săracă o încunjură. De-asupra se rup de ploii în scorburi și frînturi malurile înnalte, care samănă foarte bine cu acelea care domină Iașul. Întreaga priveliște, de alminterea, are ceva care samănă cu înfățișarea acelor depărtate locuri moldovene. Numai cît sîntem la doi pași de Plevna, și încunjurimea dîmburilor e așa de ciudată, încît nimic nu se vede dintr'însa. Pe costișe, culturi de viță, o grădină-școală; în scufundăturile din stînga trec Turci mari, cu ceal-male groase ca în vremurile lui Baiezi Fulgerul, cu șalvarii umflați, în stare să strivească mărunții lor catiri cari totuși clatină destul de vioiu, în pas mărunt, urechile mari și piciorușele pe marginea liniei ferate. O movilă artificială, încununată cu un tun, al cărui artilerist acum e un Român, arată locul unde s'a predat Osman-Pașa.

Plevna însăși e cu totul alta decît aceia din 1877, în cuprinsul plin de cadavre și de murdărie al căreia a-ă intrat în acea toamnă sîngeroasă biruatorii. A-ă căzut coșmegele turcești cu coperișuri înnalte pitorrești, de țigla seculară, și arhitecții Bulgariei moderne a-ă schițat planuri pentru înnalte prăvălii cu două rînduri, în stilul pe care l-am descris. Ele sînt biruite însă ca număr de vechile prăvălii mărunte. Totul

face o impresie puțin plăcută prin lipsa de proporții, de perspectivă, de concepție generală. E un amestec nesăbuit de zidiri disparate. Culeg firme bizare ca „Chantecler“, „Șantecler“; un Evreu, Samovici, își intitulează ceasornicăria „București“, ca un omagiu adus civilizației noastre.

Străzile sînt pline de lume. O zi, două doar, locuitorii s'aũ ținut în rezervă față de acești năvălitori pe cari răuvoitorii îi înfățișau ca pe dușmanii nației bulgare, hotărîți s'o distrugă. Între aceștia trebuie să fie și domnișorul acela cu figura fină, care, de pe o bancă, ne privește cū o nesfîrșită comiseratie. Apoi s'aũ deprins. Vin la consultații medicale, care li se dau aici ca și la Orhanie cu prietenie, atenție și gratuit. Primesc bucuroși în prăvălii pe ai noștri, cari nu-și precupețesc banul. Se grămădesc în jurul nostru copii cu șapcuțe ca să ni vîndă vederi din Plevna și chipuri de-ale luptătorilor din războiul de eliberare, între care și al „Craiului“ Carol I-iũ. Iar cine a uitat într'o săptămînă de Balcani moda actuală și-o poate aminti din îmbrăcăminte doamnelor și domnișoarelor ce trec, foarte grăbit însă, fără cea mai slabă curiozitate față de toți acești vioi oaspeți în uniforme.

Cu ofițerii noștri de roșiori vedem Grădina-Museu, de o concepție foarte interesantă și potrivită. Grila de fier cu puști, săbiil și tunuri e poate prea originală în realismul ei absolut. Macheta pentru monumentul lui Alexandru al II-lea — cea nepremiată —, în care mulțimea robilor întinde mîni implorătoare către Împăratul din Miazănoapte, care, marțial, salută, e prea mică pentru aceste boschete sărace.

Clădirea istorică a fost păstrată deplin, așa cum era cînd Osman s'a înfățișat înaintea învingătorilor. La intrare, o fetiță vinde cărți poștale ilustrate în legă-

Și ei au venit ca pentru o datorie de onoare, așa cum se cade cînd calci în urmele unor înaintași cum au fost aceștia. Li s'a impus de acolo jos, din mor-minte, și aceasta. Cei morți pentru cruce n'au vrut moarte între creștini, cei jertfiți pentru desrobirea altora mai mici și mai nenorociți au înfrînt prin magica putere a voinței lor fără cuvinte toate patimile, și potrivit cu moștenirea lăsată de ei minile care trebuiau să verse sînge au ridicat din țernă pe ră-nitul altor lupte, au redat libertatea viteazului nenorocit, au mîngîiat părintește în satele cernite copiii ră-mași fără părinte.

Orice am zice și orice am face, vecinii noștri ni vor rămînea vecini. Și, cu cît vecinul e mai bun, cu atît mai bine! Orice suflet omenesc are în el adîncuri sfinte, de recunoștință, de bunătate. Trebuie să le cauți înșă. Și acolo, înaintea rămășițelor acelor cari pentru noi au fost părinți și frați și pentru dușmanii de astăzi n'au fost dușmani, acolo, într'o mare ceremonie de despărțire, la care toți oamenii pioși și cumiți să fie chemați, supt amîndouă steagurile, în sfîrșit statornic împăcate, să se săvîrșească, în graiul pe care l-au iubit și cu sunetele căruia pe buze au perit ei, marea slujbă, care va face ca țerna lor să se clatine de cea mai duioasă bucurie.

*

Până departe, drum cu totul pustiit, pe lîngă sate mici a căror viață nu se descopere supt clăile de fin. Femei vesele trec rar și rîd spuindu-ni că nu știu românește. Dintr'o vale tăinuită înaintea, în cea mai admirabilă ordine de desfășurare, o lungă turmă de oi albe, în frunte cu dulăii și ciobanii cu glugă. Iar tocmai sus pe rotunda culme pietroasă e scrijelată nespus de limpede pe fondul albastru clar silueta a doi călăreți trecînd în trap lin.

Pare că am fi aiurea, foarte departe, în vre-o *derè* asiatică. Ce bine se vor fi găsit aici, la capătul lungilor lupte prin văile Traciei și Macedoniei, prin trecătorile Rodopei și Balcanilor Spahii turci ai cuceririi de acum cincî sute de ani! Același cer de aprigă lumină, același aier ce arde, răsfrînt în piatra zbuciumată a stîncilor ce lunecă de ploii și vînturi asupra drumurilor albe, aceleași biete sate ca niște popasuri ciobănești, aceleași turme albe sunînd din clopote către țarcurile de nuiele prinse pe costișe, aceleași profiluri de călăreți ostași pe creasta stîncilor.

Ne oprim un timp într'o largă cîmpie, care se răsfață între culmile pietroase. Nu e țipenie de om aice; sămănături sărace încunjură o moară părăsită și rîndunele în continue zboruri rotunde străbat ușor prin deschizătura neagră a porții, pe cînd apa rîulețului plînge alături a singurătate. Fiori de bucurie nebună trec prin ierburile înnalte și păsări tresaltă, bete de lumină, în ciripiri care li cuprind tot sufletul.

*

Avem îndată sate. Cel d'întăiu e curat bulgăresc, deși, ca de regulă pe aici, casele aū înnalte coperisuri și pridvoruri foarte sprincenate în arcade după dătina de clădire a Turcilor. Al doilea înfățișează însă o stradă largă, case albe, foarte solide, cu întrări boltite de cărămidă; femeile aū un port cu totul deosebit, și copiii cu fața deschisă, fetele cu părul bălan și ochii limpezi nu par a veni din funduri balcanice.

— Sînteți Bulgari voi ?

— Da,—și ceata zglobie ne încunjură prietenoasă, sărînd într'un picior.

Un moș cu pălărie — nu cu căciulă — dă explicația. Ei sînt Bănățeni vorbind bulgărește, din Vinga, o vechi colonie a nației, pe pămînt împărătesc. Acolo s'aū amestecat cu Romîni, cu Șvabi, cu Unguri: fețele,

asa de felurite, o arată bine. După 1877 aũ fost che-
mați cu oferte de pãmînturi întinse și aũ venit, fă-
cîndu-și, cum spun, casele în rînduială — nu ca la
ceĩlalți, unde plouă prin coperiș —, înnãlțîndu-și bise-
rica, a cãrii cruce e aplecată ca pe coroana Sfintului
Ștefan, înnãlțînd patronilor cerești monumente de
piatră sculptată. Dacă sînt mulțamiți orĩ ba, — e altă
chestie. N'aș jura cã sînt, afară doar de copilași
aceia cari n'aũ cunoscut altă țarã decît aceasta.

— Se face pace, domnule ?, întreabă o femeie.

— Credem cã da.

— Dar voi de ce-ați venit ?

— Pentru cã nu vã mai stîmpãrați, bătîndu-vã cu
toată lumea. Poate suferi un vecin ca în casa de lîngã
dînsul sã fie o zarvã necontentitã, o harțã fãrã sfîrșit ?

Femeia recunoaște cã e așa, de și i se uită urît în
ochi un șalvaragiũ îmbrãcat în șaiac și cu căciula
grea pe sprincene.

— Aĩ voștri sînt bunĩ. Noi li-am ieșit cu apã proas-
pãtã înaintea. Dar ceĩlalți, din satul bulgãresc, ne-aũ
ținut de rãu. Aũ spus cã, la întoarcere, tot o sã ne
tãiați...

Debovo, pe care-l întîlnim acuma, e sat românesc,
dar foarte slab. Întãiele coperișurĩ de stof, și ce sfialã
în felul cum se ascunde cãsuța! Sînt însă cîteva case-
model, vre-o zece, ale fruntașilor. Dar ce fețe deschise
și bune, ce prietenie în priviri, ce rasã frumoasã mai
presus de celelalte!

Vorbim cu un om nalt, bine fãcut, cu îmbrãcãmin-
tea îngrijitã. De zece luni nu mai fusese acasã. A
luptat și la Ceatalgeã, cu divisia a II-a. A fost și
holerã atunci, de periaũ la o sutã treizeci, dar li s'a
dat apã fiartã și pîne prãjitã, apoi i-aũ întãrit cu supe-
tari, de carne multã. Și acuma e acasã.

— Ți-aŭ dat drumul aî noştri?

— Da, aî voştri.

— Cum, nu sînt şi aî d-tale? Că d-ta ce eşti?

— Romîn, d-le, Romîn curat. Noî toţi sîntem Romînî.

— Şi aî fi tras în Romînî?

— Dacă eram siliţi, da. Dar nu ne-am lăsat siliţi. Am pus armele jos şi am spus că în fraţi (tocmai aşa se exprima) nu tragem. Şi s'a isprăvit. Ne-a încunjurat cavaleria, şi ni-a dat drumul.

Nu sînt veniţi aici dintr'un început, ci numai o frîntură desfăcută din marea şi vechea colonie de la Samovit. Credeaŭ să fie mai bine şi n'aŭ nemerit-o cu totul. Trăiesc cu cîţiva Turci, cari aŭ o miserabilă moscheie de pămînt bătut, cu coperiş de aramă în vîrfu minaretului. S'ar muta bucuros în ţară, cu toţi.

El ştie bine, de alminterea, până unde se întind aî lui. Ceî mai depărtaţi în jos sînt aici, la Debovo. „Dar încolo, până la Vidin, numai noî sîntem, domnilor.“

Apoi satele sînt turco-bulgăreşti, Muselim-Selo, vechiul sat al musulimului, ce strîngea dările pentru un puternic de cine ştie unde, şi altele. Elementul musulman e, de alminterea, adînc decăzut. Vitele satului le paşte cîte un biet turc cu faţa osoasă, cu ochii buni, dar cu graiul nătîng, vre-o Turcoaică bătrînă, de sînge semi-ţigănesc, cu hobota neagră lăsată liberă asupra feţei lucioase.

E pe aici, supt stîncă Nicopolei, supt zidul de piatră al Dunării, scobit pe alocurea în cetăţuî naturale, cu fereşti de ochit, cu pivniţi adînci de peşteri, cu vîrfuri scrijelate, de crenële, o măreaţă lume sălbatecă. Ape largi stătătoare. adapă cirezile, pajişti grase se răsfaţă în marginea lor, cu grupe de copaci răzleţi. Roţile scrişnesc pe dărîmătură de stîncă ce năvăleşte necon-

tenit drumul cotit pe după înălțimi ce nu pot fi suite.

De-odată la stînga se face largă linie de oțel albăstriu a Dunării.

*

Și privirea se împarte de acuma în două. Sus, se zgreaptă casele orașului turcesc, în umbra căruia la 1396 au perit creștinii veniți din Franța cavalească, din colțuri de Germanie feudală, din Ungaria regelui Sigismund; cei rămași în viață au fost uciși de sabia călăului care obosia făcînd să sară capetele necredincioșilor. Acuma toată această roșie glorie s'a dus — și pentru vecii vecilor. Cadîne pîrlite, cu hobote murdare, vechi cealmale de șaluri usate, cite un turculeț tînăr cu fesul reformei — o biată lume supusă care salută, vinde cafea și tutun și păzește vacile obștii ghiaurilor. Bulgarii, stăpînii lor, înșiră, ca la Rahova, prăvălii lîngă birouri de avocați și oficii publice. Sus de tot, monumentul trecerii Dunării de Ruși ridică sigur crucea lui masivă.

Dar pe străzi umblă acum milițienii cu puști și pâlării late, de revoluționari mexicanî. Chipiuri și bonete neobișnuite răsar din ferești și balcoane. Sînt urmașii acelor cari acum peste cinci sute de ani fugiau pe luntri spre mlaștinile lor, înaintea prăpădului lui Baiezid. Și tot ei au ridicat acum, peste șlepuri cu tricolorul, splendidul pod, cu trei împărțiri peste care azi, 16 Iulie, cînd s'a isprăvit, trecem, din mila lui Dumnezeu, cei d'întăiu.

Și acele frumoase clădiri din port, acea lungă aleie de sălcii, acele case îngrijite cu perspective pitorești la capătul stradelor — acela e umilul „Nicopol-Mic“. Turnul din vremuri, care nu mai arată nici prin cea mai slabă urmă ce stăpînire de veacuri a apăsător pe pămîntul lui.

*

Bucureștii petrec, cu muzică, cu operete — *la Péri-chole* —, cu cinematografe „distractive“, pe lângă acelea cu filme din acțiunea militară, cu primblări la Șosea, cu defilări de militari de la „partea sedentară“. Sînt atîția bărbați tineri, voinici pe strade! Nu mai încape lumea în cafenele. Toaletele albe ar face gloria unei *garden-party* din Apus. Certele de partid, adecă de persoane, reîncep.

Și, în noaptea de nesomn, văd colțurile de Balcani unde supt tricolorul pe care poate-l vor smulge Bulgarii—și vor face rău,—se îndeasă mormintele celor în cari holera a uscat ultima picătură de sînge... Și mă gîndesc că *aceasta* putea să se înlătore cu siguranță, dacă aici nu numai viața, dar și răspunderea, n'ar fi atît de ușoare.

XIII.

Cele trei ediții pe zi apar încă, de și ostilitățile aū încetat. Bucureștii găzduiesc în adevăr congresul Păcii. Sezice că va ținea cinci zile. De nu s'ar sfărma, fără pace, după cinci zile!

E aici Pasicî, e Venizelos, e ministrul de Finanțe al Bulgariei, e șeful Statului-major bulgăresc, e un Voevod muntenegrean... Azi, Miercuri, la 21, încep conferințele, presidate de d. Maiorescu. Și, cu o mîndrie legitimă, ziarele observă că abia aū trecut o sută de ani de cînd pacea din București între Ruși și Turci hotăra sfășierea Moldovei. Azi altă pace din București e chemată să crească România, și mai ales să-î redea un prestigiu, pe care nu atîrnă decît de la noi, de ordinea, buna înțelegere și vigilența noastră ca să-l păstrăm totdeauna.

*

O fetiță cam de vre-o zece ani, slabă, ca o umbră

vinde pe străzi „porumbelu' fierbinte“. Abia poate ținea pe capul șubred covata plină. „Tata a plecat la război și eu sînt cea mai mare.“

*

28 Iulie. Conferința s'a început. Venizelos, răspunzînd d-lui Maiorescu, a parafrazat declarațiile acestuia despre necesitatea unei „păci durabile, basate pe echilibrul forțelor“ și a *proclamat armistițiul general pe cinci zile*, o mare biruință a celor ce vreau ca viețile să fie cruțate cît mai curînd și cît mai mult. O pace leală și onorabilă o vrea și Toncev, delegatul bulgar care a calificat, cu delicateță, Bucureștii drept „centru de spirit european“, îndemnînd la „echitate“.

Armistițiul ne privește și pe noi, cari sîntem beligeranți, cei mai puțin sîngeroși între cei așa de sîngeroși.

Secretar pentru Serbia e d. Gavrilovicî dar, altul decît fostul colaborator al regretatului Teodoru la o lucrare de erudiție publicată în Paris, cînd făcea studiile împreună și, după aceia, autor de lucrări istorice prețuite, iar al Muntenegrului secretarul Legației sîrbe din București, d. Svilocosicî, unul din elevii Universității noastre.

*

E o beție la Turci pentru reluarea Adrianoplei. Un principe din Casa lui Osman pomenește, într'o mișcătoare proclamație, pe vechiul strămoș, „Hudavendchiarul“, *Suveranul Murad*, care a cucerit cetatea. Alți urmași ai lui Murad vin și ei să-și facă rugăciunea pe lespezile de marmură ale moscheii lui Selim.

Expulsarea europeană va fi foarte grea.

Noi nu vom primi acest mandat: am făcut declarația formală. Europa însăși să binevoiască a face să se respecte hotărîrile ei!

*

Din cuibul de boli de la Cervenii-Breg principele Ferdinand se întoarce pe o zi la București.

*

Ungurii, cari nu ni cruță nicio insultă — războiul îl fac.... Ceangăii! — asigură că, din Ardeleni veniți la noi pentru a lua parte la lupte, s'aũ format trei regimente, care aũ defilat în București.

Acești oameni aũ de sigur cea mai miserabilă presă din lume.

*

Casinele de joc de cărți din Constanța și Sinaia daũ asigurarea că vor funcționa, pentru nenorociții cari vor avea curajul să le frecventeze, în vremea când în Balcani ni mor flăcăii de holeră.

Și vor fi destui să le frecventeze,—din spuma ignobilă a unei clase dominante disparate!

*

N'am ocupat Rusciucul, de și ni se cerea, de frica unui atac al populației turcești contra Bulgarilor dominanți.

Ei bine, foaia guvernamentală de acolo ne face hoți cari furăm cu rechizițiile și ni făgăduiește o apropiată regulare a socotelilor.

D. Danev nu e numai o persoană, pe care azi armata o păzește în casa lui din Sofia, împovărată de blăstăme, ci un simbol,—simbolul unei întregi generații de intelectuali, crescută în megalomania grobiană!

Iar, de dincolo, de la Pesta, „dr. Papp János“, un timpit din Oradea-Mare, Român de origine, califică oastea noastră drept o ceată de „răpciugoși“, cari „fac mai mult o impresie comică“.

*

Boala progresează. Vor avea greu de lucru ambulantele care aũ plecat cu d-rii I. Cantacuzino, Babeș, Slătineanu, toate ambulantele și — slavă Domnului!—

în cea mai mare grabă. Mă speriiu gîndindu-mă ce poate fi la Orhanie, cînd, la mutarea cartierului-general, care e acuma la Plevna, se duceau lîngă coloanele căruțele în care holericii se frîngeau în chinuri.

Carantina s'a impus pe toată linia Dunării.

*

Locotenentul M. Pop, coleg de Cameră, îmi povestește cum la Dolni-Dubnic a găsit o femeie în lacrimi ținîndu-și în brațe, desperată, copilul cu degetele sfărmate. atîrnînd. I le rupsese un cartuș găsit pe șosea, cu care se jucase. Locotenentul a luat femeia în automobil, a făcut 12 kilometri de drum, a dus copilul la doctor și a lăsat instrucții ca ea să fie trimeasă acasă cu alt automobil. Nenorocita-i prinsese mînilor și le săruta recunoscătoare. Așa fac Vandali...

D-lui Politis, profesorul de drept internațional din Paris, care a alergat de acolo spre a-și servi țara la conferință, i s'a dat de Bulgari asigurarea că în doi ani ni vor plăti la București „vandalismul“.

*

Femeile din Sofia se adună în meeting, ca și Macedonenii, pentru a cere ca războiul să se urmeze. Dar tot despre ele tînarul Necliudov, fiul ambasadorului rusesc la Constantinopol, scrie că la ceasurile 6 apar pe stradă aceste frumoase doamne războinice și flirtează — cuvîntul e al lui — ca de obicei, parcă nici n'ar fi războiul.

În această privință ne înțelegem perfect cu inimicul.

*

Cam curioasă telegrama „polemică“, raportul pe care-l face regele Constantin lui Venizelos și pe care-l publică astăzi ziarele noastre. Dar regatul luptător cu condeii, după ce a fost un aprig luptător cu sabia, are dreptate : comisiunea francesă a constatat că rănile

bieților oameni din Tracia sînt făcute de săbiile caveriei bulgare.

*

29 Iulie. Negociațiile aū ajuns la punctul interesant. Aflu din cel mai bun izvor, *nu* românesc, că Sirbiī cer mai mult decît aū ocupat, și anume departe peste Vardar, pănă la coama de scurgere a apelor către Struma. Bulgariī vor primi cu greū această graniță, cum cu greū se vor despărți de Cavala, pe care cu îndărătnicie o cer Greciī.

La noi, lupta pentru orī contra persoanelor care „colaborează“ la Guvern continuă fățiș, fără jenă, în asemenea momente.

*

Colonelul Cristescu declară ziarelor că e foarte mulțămīt de petrecerea în Serbia, care i-a părut toată numai o grădină. Față de Sirbiī și-a arătat satisfacția pentru starea armatei sîrbești, în mijlocul căreia a stat o lună de zile. Totuși știm că escadroanele de la Ferdinandovo erau foarte epuise.

*

O foaie aduce declarația, caracteristică, a unui avocat din Plevna către unul din ai noștri, că, pentru atacul trădător de astăzi, vor cădea asupra noastră în ceasul luptei pentru Ardeal. Și adauge că pănă la fetița de 15 ani care era de față, femeile vorbeau cu ură de intervenția românească.

Păcat și pentru noi; pentru ei, de sigur!

*

De la un om din gloată, care nu e însă și un om de rînd, această scrisoare :

„M'am deprins cu traiul acesta, și sînt foarte vesel, și cu bucurie înfrunt orice suferință. Nu simt altă bucurie mai mare decît aceia că patria m'a chemat a o apăra, și cu drag am răspuns la chemare.... Nu

știm de nevoie, nu știm de năcaz, nu știm de obo-seală, oricît ar fi timpul de protivnic. Aș fost zile cînd ne-a ploat, ne-a răzbit pînă la piele, dar nu ne-am arătat cîtuși de puțin plictisiți. Pe unde trecem ridicăm satele în sus, de cîntece românești. Fie ziua, fie noaptea iese în stradă, tineri și bătrîni, și cei mai mici copii, urîndu-ni bun sosit și strigînd: Trăiască armata romînă, Trăiască România. Eu am fost în totdeauna tare de suflet, dar mi s'aũ umplut ochii de lacrăni văzînd copiii din sate ieșindu-ne înnainte, făcîndu-ni cu mînuțele lor salutul și strigînd: ura, ura, într'una pînă ne depărtăm.“

*

Am văzut la Palace Hotel pe d. Pasicî, bătrînul om de Stat care, după multe încercări, înfrîngerî, osîndirî, rătăcirî prin străinătate, a avut norocul de a intra acum cîteva luni la Uschiub lîngă regele său, îndeplinindu-se speranțele unei întregi națiuni și care azi se poate bucura din nou că rezultatele dobîndite s'aũ consolidat și întregit printr'o mare și definitivă biruință împotriva unui aliat fără credință, pe care toți îl socotiau mult mai tare.

Mi se spusese că e un „bătrîn patriarhal“. Și în chipurile date de ziare pare în adevăr de o vrîstă foarte înnaintată, un om obosit, frînt de viață.

De fapt nu e nimic din toate acestea. Nicola Pasicî samănă foarte bine cu regretatul G. Cantacuzino, —aceiași pieptănătură, aceiași blîndeță în ochi, la ministrul sîrb mai vioi, mai calzi, aceiași placidă maies-tate a bărbii, care la dînsul acopere tot pieptul, abia desfăcîndu-se la vîrf în favorite. E însă un om în toată puterea vrîstei, elastic în mișcăr, elegant, iute. Vorba-i e hotărîită și sigură, cu o oarecare dibuire în alegerea cuvintelor nemțești, care însă vin juste, îndulcite de moalea vorbire slavă.

Lucrurile de la noi, vădit, nu le știe, n'a fost de peste 20 de ani în București. Dar pretutindenți s'a arătat dorința unei statornice legături cu Serbia, și el, din parte-î, o dorește pe aceea cu România. „De cînd trăiesc aceste două popoare laolaltă, n'a avut nicîo neînțelegere. E chiar curios acest cas unic în istoria vecinătăților“. Știe și el că nu Bulgarii sînt dușmanii cei mari, ci alții, despre cari observă că acum sînt într'o liniștită expectativă. Va fi precizînd că frumoasa Bosnie și Herțegovină, cu pădurile și vegetația ei pe care le laudă în comparație cu stîncă desgolită a Dalmației, fac mai mult decît orice Ținut macedonic. Și vede în față cellalt ideal.

Se interesează de ce se petrece și se spune în Bulgaria. Zvonurile de biruință asupra Sîrbilor și Grecilor, la care se ținea morțiș, par a-l uimi, „Așa sînt ei. Îi înșeală și se înșeală. Am stat mult timp între dînșii. Îi cunosc. Nu trăiesc în realități. Își crează lumea care li convine. Cred în ceia ce li e folositor pentru moment. Restul, lucrurile neplăcute, dăunătoare, nu există. E o boală. Am văzut oameni așa, — nereali; dar o nație întregă,—până la dînșii încă nu.“

I se pare lung războiul. „Zece luni...“ Cu un bun echilibru balcanic ar fi mulțămît. Îl speră și-l dorește. Înainte, s'ar fi mulțămît cu mai puțin. Acuma s'a făcut jertfe. Ele vor trebui plătite. De ce n'a înțeles la timp că trebuie revisuit un tratat, dincolo de marginile căruia s'a făcut eforturi care-î schimbă cu totul economia? „Acum și ei încep a vedea că s'a făcut o greșeală. O recunosc în sfîrșit. Tot e bine.“

„O mare bucurie trebuie să fi fost pentru Escelența Voastră să-și vadă la această frumoasă vîrstă idealul îndeplinit. De aș avea și eu același noroc!“

„Ești încă tînăr: îl vei avea!“

Episcopul grec de la Orhanie a sosit în sfârșit în București. E Photios din Doiran.

*

Figură prevenitoare și deschisă, ochi clari și siguri, de un albastru șters, cap frumos înfățișând o frunte largă, deschisă, cu înfățișarea francă a unui ofițer, dar cu mai multă mlădiere, d. Venizelos, fenomenul unic al regeneratorului unei țeri decăzute, unui popor parvertit de demagogie, și aceasta fără să aibă niciun alt sprijin decât a voinței sale bine îndreptate și a simțului său de realități, câștigă în adevăr de la prima vedere, și vorba sa francesă, de și aspră, dar iute și vioaie, întreține și mai departe, în tot cursul convorbirii, cea mai plăcută atmosferă.

În acești ochi ca Marea iarna, în osătura feței, mai energetică decât aceia a rasei grecești pure, cu liniile rotunde, e ceva din înfățișarea bătrînului mieu coleg de pe vremuri, la Universitatea din București, Epaminonda Francudi, și el un Cretan, și această fire de francheță fără frase și fără cotituri, de căutare sigură și îndeplinire exactă a datoriei imediate, se găsea și la răposatul profesor, care era prețuit tocmai pentru aceste însușiri. Francudi arăta în numele său chiar strămoșii „franci“ latini, italieni — doar stăpînitorii insulei, timp de aproape jumătate de mie de ani, au fost Italienii! — de la cari venia, și numele de Venizelos, Veniselo, nu sună nici el cu o absolută autenticitate elenică.

Primul ministru al Greciei n'are considerație — a mai spus-o și altora — pentru cultura bulgară: „sînt în urmă cu sute de ani; între d-voastră și noi, cari represintăm o continuitate de civilizație, e de mirare cum s'au păstrat astfel“. Îi atrag atenția asupra pericolului ce presintă pentru vecini un popor organizat pentru un singur scop: războiul, războiul de agresiune

împotriva oricui, oricînd, cu o țintă unică, prada. O recunoaște: „și noi de acum înnainte însă trebuie să ne ținem gata“.

Conversația privește șansele conferinței. D. Venizelos pare neînduplecat în chestia Cavalei. Opinia publică nu l-ar lăsa să dea înapoi. Destul că a cedat Tracia, pe care poporul o aștepta de mult. Acolo nu se putea: Bulgarii, din interior, cădeau cu toată greutatea. Cavala însă a fost cucerită; Cavala e greacă; nici *hinterlandul* nu e bulgăresc; sînt numai Greci și Turci prin sate; cedarea Cavalei ar aduce înnainte și chestia insulei Thasos, pe care de mult Bulgarii declară că o vrea. De fapt, stăruința bulgărească în această privință ar veni de la valoarea economică a localității, cu bogate culturi de tutun. Portul bulgăresc e aiurea: la Dedeagaci, unde se adună și liniile ferate. Nu e adevărat că Turcii dispun de dînsul: e în mîna Grecilor, cari sînt gata a-l da imediat. Două porturi la aceeași Mare nu-și îngăduie nici țeri bogate, ca Franța, care la Sud se mulțamește cu Marsilia singură.

În ce privește pe Romîni din Macedonia, d. Venizelos declară false și ultimele știri, denunțul formal, iscălit de Bendu și cuprinzînd lista victimelor de până acum. Adecă *dorește* să fie false. E vădit că nu vrea astfel de lucruri, nici acum, nici pe urmă. Caută să scuse actele prin aceia că în Meglenia sînt și Romîni în legătură cu Bulgarii și făcînd propagandă bulgară. Înțelege că pentru Grecia „Cuțovlahii“ nu sînt o primjdie, ci un scump deposit al României, pe care o vrea prietenă, de o prietenie răzimată pe interese comune și pe cunoașterea reciprocă. Făgăduiește a mai face cercetări, a mai lua măsuri.

Pacea o voiește cît mai răpede, dar nu arată dispus la concesi. E sigur că acest moment nu se va mai întoarce și caută să smulgă cît mai mult. De un ar-

bitragiū nu e bucuros: arbitragiul după pace,—causă pierdută ! Crede că armata grecească, de și a pierdut un om din patru, poate luptă încă. Răspinge scusa Bulgarilor că Ivanov a avut numai 25-30.000 de oameni; numărul divisiilor, care la ei aū un mare efectiv și în rezervă, fixează o sumă cel puțin îndoită ; și, apoi, se poate, la o armată așa de mică, să fie 160 de tunuri ! Starea sanitară nu-l îngrijește : a găsit-o bună acum cinci zile; holera e benignă; alte boli lipsesc cu totul; s'a trecut de regiunile contaminate; marșul înaintea face bine.

„De ce s'ar forță nota ? Dar, dacă, fiindcă e vorba de Balcani — nu de Creta —, între Sîrbi și Bulgari ar interveni o înțelegere, nu numai decît o călcare de tratat,—de și în această latitudine nici așa ceva n'ar fi cu totul imposibil,—dacă s'ar introduce o modalitate mai blîndă în luptele dintre frații slavi, dacă întreaga armată bulgară s'ar putea întoarce împotriva Grecilor,—n'ar pierde ei oare buna situație de astăzi ?“

Venizelos rămîne pe gînduri. Nu crede : e sigur de aliației săi. Dar, oricum, atunci, *n'ar mai putea continuă războiul.*

E interesantă explicația rolului său în viața politică a națiunii grecești, rol neașteptat, providențial, adînc misterios. Îi cer lămuriri pentru Istoria Statelor balcanice, la care lucrez acuma, arătîndu-i că în unele privinți nu pot găsi încă legătura, motivele.

— A fost un atotputernic sprijin al regretatului rege, și acel sprijin era el în măsură să-l dea ?

— Sprijinul *a fost* : sincer, loial. Dar nu putea fi și așa de solid, încît pe el să se poată răsima toată situația mea. Și apoi la început el a lipsit : fusesem doar unul din aceia cari, în Creta, stricasem rolul fiului său....

— Atunci de unde avea putere, răsărită subit, prin

care s'a rupt toată țesătura intereselor particulare, materiale, prinse în urzeala partidelor de căpătuială, Dellyaniști, Theotokiști, Ralliști?

— Eram un străin, nu din ai lor. Ales în Creta ca deputat al Camerei elenice, am venit, am vorbit, am arătat ce vrea. Lumea a văzut că *aceasta trebuia*. Și toți au venit la mine, uitînd ce fuseseră până atunci. Altă explicație nu e. Poți veni la noi, poți întreba pe oamenii de rînd, pe cetățenii obișnuiți și te va lămuri fiecare *așa* de ce a lăsat pe alții, cu cari a fost legat o viață întreagă, și a venit la Venizelos.

D. I. C. Filitti, care a binevoit a mă recomanda și conduce, pune întrebarea :

— Dar vre-o schimbare în regimul electoral s'a introdus ?

— Nicîuna; noi avem votul universal.

— Impositele, adaug eu, se plătia înaintea — așa spune Deschamps și alții,—numai cînd cineva cădea în opoziție... Așa a fost și după venirea Excelenței Voastre la putere ?

— N'a fost așa. Au plătit toți. S'a și văzut. Îndată veniturile au crescut, an de an.

Și, cu aceiași răpeziciune cu care se orienta pe hartă, înfățișează cifrele gestiunilor sale financiare.

— Acuma, avem război de zece luni. Hîrtia de Stat e așa de sigură, încît dai aurul corespunzător și adaugi ceva ca să ți-o poți procura.

...Minunat lucru și conștiința de primejdie a popoarelor, care, pe pragul peirii, sînt în stare a se smulge pentru a apuca drumuri nouă,—aceasta-mi e reflecția la despărțirea de acest om, căruia din cea mai curată marmură cea mai meșteră daltă îi va săpa cîndva statuia.

*

Bulgarii rămîn ursuzi și nedibaci. Fostul atașat mi-

litar la București, domnul cu steagul alb din defileuri, se declară, către d. F., sigur că Austria va pune Serbia la locul ei și afirmă că toți Români de frunte sînt corcitură de Bulgari, aducînd și exemple, bune pentru foile umoristice (Brătianu din Brat-Ivan, ș. a.).

*

Mi se semnaleză scrisoarea, foarte interesantă, a unui colonel, tipărită în „Viitorul“.

Foile bulgărești aū tot vorbit de „ciocoi Romăniei“, oameni fără milă de cel sărac, aprigî, crunți. Bieții săteni de peste Dunăre se strîngeaū de frică la cetera acelor rînduri de spaimă. Acuma însă, văzînd pe flăcăii noștri, băieții de toată omenia, aū prins să-î întrebe :

— Dar ciocoi, mă rog, aceia *vin*? Și cum sînt, întocmai așa ca noi, bre?

*

O bătrînă se plîngea, în Romanați, că i s'aū luat șapte flăcăi și boii. Cineva o mîngîia. De-odată se ridică :

— Las' să fie, maică, numai să iasă bine !

Unui sătean i se daū bonuri de rechiziție pentru trei cai ; i se luaseră și cei trei feciori.

Bătrînul rupe bonul, liniștit :

— Ce-mî trebuie asta ! Băieții să se întoarcă sănătoși acasă !

În schimb, generalul la pensie S. B., din Moldova, a refuzat a-și da partea în rechiziții și a amenințat cu revolverul pe agenții.

*

Lucrătorii italieni rămași fără lucru aū făcut acum două săptămîni amenințătoare demonstrații la Legație. Cereaū de la Statul italian despăgubiri și de la cel român... tren special.

A trebuit să se intervie la Prefectura Poliției, și nu-

mai tactul glumeț al d-lui Moruzi a potolit aceste necuviincioase manifestații.

De la Petroșeni un antreprenor supus ungar telegrafia direct Ministeriului de Război că lângă Tismana grănicerii români „i-au furat doi cai“.

Am rămas datorî cu răspunsul.

*

O femeie plîngea lângă bărbatu-său, gata de plecare. Buzele acestuia tremurau. Ca să nu se vădească, s'a depărtat puțin. Acum femeia striga, desperată.

— De ce strigi, femeie?

Bărbatul apare.

— Mă temeam că, de răul mieu,... a desertat!

*

Erau puține trenurile de rezerviști suiți de-asupra. Un general poruncește unuia să se coboare.

— Dacă nu te dai jos, te aruncăm...

— E mai ușor, domnule general, să mă aruncați; dar, dacă mă cobor, n'ajung cînd trebuie la regimentul mieu!

*

Doi cărauși întorși din Bulgaria aduc azi, Sîmbătă, boala în satul lor. Se pare că factorul postal de la Filaret nu e însă un holeric.

*

Însăși delegația bulgară din București desminte la Paris „vandalismele“ noastre, recunoscînd că totul s'a plătit în bani și fără nicio zăbavă.

Ba chiar Ministeriul de Război, față de pretențiile speculanților, a trebuit să fixeze prețuri normale pe regiuni.

*

E aproape sigur că, Bulgarii neînțelegînd a ceda, ci căutînd prin zăbăvile lor, ca Austria să li vie cumva în ajutor, războiul va reîncepe.

Și noi ?

Ocuparea Sofiei ar avea urmări incalculabile. Altceva ce am putea face ? Prelungirea unei ocupații ruinătoare. Sau, altfel, *participarea trupelor române la războiul alături cu ale Grecilor și Sîrbilor*. Dar, atunci, *unde s'ar opri oare pretențiile acestora ? Vom ști să luăm asigurarea de nevoie ?*

Sînt însă pozitiv informat că se gîndesc la noi să facă pacea cu Bulgarii, lăsînd pe ceilalți, ca prea îndărătnici, soartei lor.

Aceasta ar fi însă *pierderea întregului rezultat moral al campaniei*.

*

„Cuvîntul“ d-lui Virgil Arion reapare, cu aceeași notă pur și simplu anti-bulgară. Dacă i s'ar da d-lui Arion și d-lui Carp, de care e legat, măcar în aparență, puțința de a dovedi *că pot altă politică ?*

*

Granița noastră în teritoriile anexate a fost primită după o scurtă discuție, de Bulgari.

„În schimb“ pentru asta, d. Sasonov ni-ar încredința onorabila misiune de a goni, *noi*, pe Enver-beiū din Adrianopol.... Ba chiar ni s'ar da rolul de șef al unui detașament creștin balcanic....

Aceasta nu mai e jandarm european, ci sergentul de la poarta Excelenței Sale.

O, rest-und ratlose Diplomaten !

*

Undeva ofițerii romîni aū botezat de un biet copil fără tată și i-aū pus numele regimentului lor: Mircea.

*

Duminecă.

Asta e bună, și după tot ce am văzut acolo, *o cred*.

Ofițerii de undeva, pe la defileuri, n'aveaū tutun. Un ciclist s'a oferit să li cumpere. De unde ? De unde era

mai aproape... Din Sofia. Și, plecîndu-se pe mașina lui iute ca fulgerul, s'a dus acolo, a cumpărat și s'a întors.

*

Bulgariî oferă ceia ce ni puteau oferi *înmainte* de ultimul războiî.

E aproape siguranță că va trebui să li se facă deci o demonstrație pe teren.

Mai avem o zi, și s'a isprăvit.

Cu atîta lipsă de bună credință și înțelegere a situației, cine ar putea să înnoiască armistițiul ?

Și pare că, prin extraordinara lor atitudine, Bulgariî aî pierdut și sprijinul unui membru al Triplicei, Italia, care i-a susținut până acuma, din gelosie rău înțeleasă față de Greci, *împreună cu cari ar putea domina exclusiv basinul răsăritean al Mediteranei.*

Austria, printr'o presă incomparabilă, iea zilnic la refec pe... Greci și Sirbi.

*

Pentru Viena, d. Calincov asigură că „în douăsprezece zile“ Sirbi și Greci vor fi „zdrobiți“. Și, în acest timp, în Sobranie, Radoslavov declară că negociațiile din București „cu siguranță vor izbuti“.

D. Pașici are dreptate: e un cas caracterizat de nebunie națională!

*

Tot scrisorile celor mici.

Către un ziar:

„Cînd scriu aceste rînduri, îmi curg lacrămî pe obraz. Mă gîndesc că mi-aî luat singurul cal, care l-am avut. Dar, pe de altă parte, mă simt mîndru în inima mea că am putut da și eî, împreună cu soția și copiii miei, micul ajutor cu acest cal, ca să li ducă pînea zilnică pe cîmpul de onoare la frațiî noștri cari se luptă pe cîmpiile Bulgariei. Și din zi în zi aștept și eî ordin

de chemare ca să mă duc cu cea mai mare bucurie, și să mă lupt cu vitejie alături de frații noștri.“

E un sergent de rezervă.

*

21 Iulie. Într'un număr ceva mai vechi dln „Neue Freie Presse“ se arată naiv îndoita speranță că România nu va rămînea supusă... panslavismului și că Bulgaria, părăsită de Ruși, va zice adio aceluiași „panslavism“.

Și, atunci, catanele la Belgrad!

Aceiași foaie recunoaște că „operațiile românești pun astfel Bulgaria supt cea mai aspră presiune militară“.

*

Acuma găsesc în „Gazeta Transilvaniei“, tradus de o doamnă din rusește, un apel al șefului Bisericii bulgare și al marelui scriitor Ivan Vazov către opinia publică rusească. E foarte duios, de sigur, dar oglindește încă odată acea mentalitate greșită de care de atîtea ori am vorbit. Romîni n'au venit ca dușmani, și ei sînt gata să plece, dnpă ce au lăsat atîta aur într'o țară săracă și sărăcită, îndată ce vor avea în sfîrșit dincolo de Dunăre pacea. Anexarea de teritoriu n'ar fi avut loc, de sigur, dacă atacul sistematic, împotriva orîcuî, din dorința singură a măririi și a întinderii, n'ar fi întărit la noi curentul care în opinia publică reclamă asigurarea graniței dobrogene.

*

„Hitrii buni de glume“ de la '77 au reapărut în urmașii lor. Un voluntar ardelean — *pasăre rară* — povestește în foaia din Brașov despre soldatul Burduș, care, de pe vaporul ce-l ducea la Ostrov, vorbea la Sofia cu „tilifonul“ și vindea jurnale cu ultimele știri din lumea întregă“.

*

E regretabil că se induce sistematic în eroare opinia publică prin comunicatele oficiale. Astfel e fals că în corpul IV ar fi fost „foarte puține cazuri“ de holeră și e tot așa de fals că „în Orhanie circulația era imposibilă; trupele au pavat trei străzi principale, cum și piața publică“. Am fost în Orhanie înainte de intrarea divisiiei a 2-a: străzile erau perfect practicabile și potrivit de murdare. Nu sînt „trei străzi principale“, ci numai una, iar „piața publică“ nu există. Opera soldaților noștri, până acum cinci zile, s'a mărginit la înlăturarea noroiului și la acoperirea cu nisip a locului pe care se pregătia mîncarea pentru popota Statului-major. Totuși de atunci se pare că în adevăr s'a pus pe străzi piatră sfărîmată.

*

D. Toncev declară ziarului „Novoie Vremia“ că politica pe care o represintă la București ar fi „cinstită și deschisă“.

Cine o dorește mai mult ca noi? S'ar fi cedat, în întrevederile de Duminecă, Serbiei Iștip și Coceana, dacă nu si Radovița și Strumița. Greutățile cu privire la Cavala rămîn în picioare.

*

Sîrbiî fac un apel desperat să fie îngrijiți răniții lor; lipsesc banii, medicii, materialul...

Ei se plîng că s'ar fi tras lîngă Vidin cu mitraliese asupra parlamentarilor lor; cum s'a spus din altă parte că medicii noștri ar fi constatat la răniții bulgari veniți de pe cîmpul de luptă cu Sîrbiî rănile caracteristice pe care le produc gloanțele „dum-dum“.

Cele două escadroane sîrbești din Bercovița s'au retras, dar nu fără să dea foc satelor vecine.

*

Sînt la Văleni, și aici sosește de la Cîrveni-Breg

un om de la transporturi care n'a făcut o singură zi de carantină.

*

Acuma delegația greacă aduce lista Aromînilor jertfiți de soldații bulgari din armata regulată, la Giu-maia: e între ele un copil, o bătrînă înțepată cu ba-ionetele. Se denunță și furturi. Bisericile au fost arse: una e intitulată „biserica românească“.

Îi credem și pe ăștia...

*

Se desminte de colonia italiană din București mîrșava calomnie dusă în Italia de cîțiva lucrători exaltați cum că la mobilizare și rechiziții s'ar fi făcut abuzuri în daună Italianilor.

*

Un ofițer povestește „Universului“ și el amănuntul mînilor de copil tăiate și păstrate ca trofee și ca far-mece în buzunarele luptătorilor bulgari.

*

O foaie pretinde că Vineri numărul casurilor de ho-leră în armată ar fi fost de *o mie*.

*

Se zice că Danev a fost arestat.

Dacă ar fi vinovat numai el, s'ar isprăvi răpede cu nenorocirile Bulgariei, pe care o educație națională greșită o va mîna și după aceasta spre noi primejdii...

Se spune că fostul dictator va fi dat în judecată ca mînuitor necredincios al fondurilor publice.

Se știe că aceeași acusație s'a adus lui Savov, Na-poleonul de... până ieri.

Să cadă o politică, e lucru foarte firesc, dar e lucru foarte trist să se înnece în noroiul *altor* păcate aceia cari au inițiat-o și au condus-o.

*

D. Ficev, șeful Statului-major bulgar, amabilul negociator de azi, e acel care în toamnă declara că unei înaintări românești în Dobrogea nu i se va opune un singur om pentru că în trei ani tot ce s'ar fi părăsit se va relua, și încă ceva mai mult.

Își mai aduce aminte cineva de vorba asta ?

*

Un articol din „*Courrier européen*“. „*Convoaiele se acumulează, pe cînd trupele, cu greu, trăiesc din rechisiții..* Marșul de la Châlons la Sedan, așa de storcător și de demoralisant, n'a fost așa numai din cauza nesigurărilor comandamentului, ci *mai ales din cauza incapacității intendentei*. În plin teritoriu frances, deservit de căi ferate, soldatul e lipsit de toate.“

E fapt însă că de mai multe ori — și la Corabia — soldații noștri au mîncat, 24 de ceasuri și mai mult, grîu fiert și poame crude.

*

Din ale bunilor noștri prieteni de la Viena.

Cunoscuta foaie de caricatură politică, *Kikiriki*, înfățișează pe cei trei aliați balcanici lovindu-se cu furie. În fund, cu căutătura unui laș asasin ce pîndește, apare, scoțînd cu prevedere pumnalul din teacă, — un general român.

*

Un articol de la 27 Iulie în „*Neue Freie Presse*“ atrăgea atenția asupra greutăților de aprovizionare în țară străină, asupra „clădirilor din păcătoasele localități, mici și rele, primitive colibe de lemn și pămînt, grajdurile prea joase pentru vite de transport și cai“, arătîndu-se credința că, de altfel, e vorba numai de „o operație pentru puține zile.“

*

Unei foi din Ardeal i se semnalează că tocmai pro-

prietarii, în mare parte Mocani, din Dobrogea cîștigată cu arma la 1877 n'au dat niciun ajutor țerii în clipele grele de astăzi.

Zvonul că fiii Macedoneanului Dini Mihail, venit sărac în țară, au oferit un milion se desvăluie ca o glumă satirică a unui redactor din Craiova.

„Să nu ne omoriți“, — cu aceste cuvinte, spune o foaie de provincie, ar fi fost primiți cei d'întăiu Romîni cari de la Corabia trecură în față, unde e satul românesc Măgura.

E noțiunea războiului, așa cum domnește în Balcani. Și s'au mirat mult, cu lacrimi, că noi avem alta.

*

Prin „l'Écho de Bulgarie“, supt forma unei convorbiri cu cutare Pașă de la Adrianopol, Bulgarii acasă pe Sîrbî, divisia Timocului—adecă Romîni noștri din Serbia —, că n'ar fi ajutat de loc pe aliații lor la asediu, ba chiar că ar fi făcut servicii de spionagiū Turcilor.

*

Limbagiul studenților din Sofia la vestea mobilisării noastre (limbagiū fără gust, dar nu fără energie):

„Insistăm pe lîngă Guvernul bulgar ca să se desfacă definitiv de orice tradiționalism și sentimentalism în politica sa și să îplinească pe cît se poate mai iute toate acțiunile și combinațiile necesare pentru păstrarea cu orice preț a integrității patriei; și

Declarăm sus și tare că, *atîta timp cît va rămînea la noi un om în stare să poarte arma, Bulgaria totuși va trăi.*“

*

În „Écho de Bulgarie“ din 25 Iunie, pe basa unor corespondențe din 1841, se reclamă ca „țara bulgară“ partea de Răsărit a Serbiei.

În același număr, pentru a face plăcere oaspeților

săi, Evreul M. F. Kohen compară Sofia cu Karlsruhe, pe care se grăbește să adauge însă că... n'o cunoaște.

*

O foaie din Turnu-Măgurele descrie plecarea a două regimente, în momentul cînd se așteptau lupte îndîrjite.

„Plecau ca la nuntă.“ Flori în piept, voieșie în ochi. Cîntau și strigau: la Sofia, adăugînd, împotriva geografiei, că au drum de întors prin Ardeal; la Prefectură au jucat hora. În solidarizarea tuturor claselor se adăugia: „Trăiască frăția“! Un soldat rănit de un accident n'a vrut în ruptul capului să rămîie în țară.

„Lăsați-mă, vă rog, să merg și eu cu tăicuțul la război“, se ruga un băiețel de 16 ani. Și a dus așa de bine ranița „tăicuțului“ până la Dunăre, — încît colonelul l-a lăsat s'o și treacă!

În același timp, Bulgarii din Teleorman, la mobilizare, strigau „veneticilor“ de Romîni din satul lor: „Nu plecăm pînă nu mușcăm carne din voi“...

*

D-ra Arbure, ale cărei idei socialiste sînt cunoscute, dă acest strigăt, pe care l-ar fi auzit dintr'un tren militar în Moldova:

„Aū Bulgarii prea mult pămînt; ne ducem să li luăm și noi.“

Rău augur...

Și acestălalt strigăt, al unor „domni bine îmbrăcați“:

„Camarazi, mergeți voieși, aduceți-ni friptură de Bulgari.“

Ăștia, cari vorbiau așa, erau, sau niște proști mari, sau niște atroce canali.

*

În „Foaia poporului“ din Sibiiu, scrisoarea unui ofițer din Bulgaria.

La prinșii bulgari se găsesc bijuterii, ceasornice, inele, cercei, „de la cei cu cari s'au luptat“.

Nu, — de la cei cu cari *nu* trebuiaă să se lupte.

*

Tot acolo, de la un soldat.

„Lîngă masa soldaților noștri, staă Bulgari cu gră-mada, bieți oameni pe cari războiul îi lasă acasă, — fără pîne.

Li se dă și lor din mîncarea săracă a taberei.

„Ce să li facem, domnule, suflete sînt și ei : ție-milă de un cîne, și nu-l lași să moară de foame; dar de un om ! Li dăm și bani, nu numai mîncare: acum două zile am strîns de la om la om cîteva sute de lei de li-am dat celor 300 de prizonieri aduși din Plevna, să aibă cu ce să-și ție zilele până acasă...“

*

Față de mărturișirile din „Pesti Hirlap“, că, de fapt, monarhia habsburgică a sprijinit pe Bulgari împotriva Romăniei, „Solia Satelor“ din Cluj spune aceste cuvinte cu greutate :

„Romîniî din Ardeal aă fost cei din urmă cari aă crezut acest lucru, și ei vor fi cei din urmă cari îl vor uita.“

*

„Neue Freie Presse“ declară, cu o serioșitate admirabilă, că am părășit pe Sirbi și Greci, că oastea noastră e un „sprijin“ pentru Bulgaria, a cării „prietena aproape“ a ajuns România.

*

O foaie din Ploiești notează înălțătorul contrast între biete de femeie de la sate care, în cea d'întăiă zi a mobilisării, își petreceă, cu lacrimile în ochi, bărbății, și „cîteva doamne din oraș, îmbrăcate în rochii albe, împopoțonate ca de bal“, care „se plimbaă în

echipagii strălucite, răsturnate pe perne, picior peste picior“.

Ca în București, unde e o adevărată Gomoră... Automobilele, rechiziționate și nerechiziționate, fac șiruri lungi până la Șosea, grădinile sînt peste măsură de pline, la cinematografe se dă războiul...

*

Aflu dintr'o foaie ardeleană că la Brăila ostașii aū fost petrecuți și de colonia italiană și de colonia francesă, supt trei steaguri latine și în cîntecul vechiū de frăție al lui Vasile Alecsandri.

*

Ceva care nu se potrivește cu declarațiile ce ni vin astăzi din Sofia.

Azi Romîniī vorbiaū, pe vaporul ce duce de la Turnu-Măgurele la Giurgiu, despre Dobrogea și Silistra. Li s'a răspuns cu insulte : „mămăligari, proști, leneși“ ; „vom veni în țară la voi să ni batem joc de fetele și nevestele voastre“. „La un moment dat, un soldat bulgar s'a răpezit la un Romîn ca să-l arunce în Dunăre.“ Și publicul bulgar de clasa I-iū lua parte la aceste brutalități.

După ziarul „Îndrumarea“, din Turnu-Măgurele.

*

S'a prelungit armistițiul pe trei zile.

5 August. Din scrisoarea unui sergent :

„Sergentul G. V. din Pl. vă trimete multă sănătate și vă asigură de vitejia soldaților suceveni, luptăterii națiunii. Ura, trăiască România ! Trăiască regimentul 16 infanterie Suceava. *Îngrijiți-vă de țerănime !...*

*

D. N. Bănescu, locotenent azi, profesor de elită ieri și mîne, scrie :

„Sînt, în fruntea unui pluton de „nebuni“, în marș

spre ținta noastră. Oamenii se poartă ca adevărați legionari. Am cuceri cu ei cetățile cele mai teribile¹.”

*

De la un financiar :

„Am avut repartisarea mea în linie de bătaie, luându-mi sarcina de a conduce trupa de supt comanda mea din victorie la victorie... Vă asigur că voi ști să mor cu glorie împreună cu oamenii miei... Vă rog, când fiul meu se va face mare și va cere sprijinul său ajutorul moral al d-voastră, a-l formă și pe el pentru a crește și a fi un adevărat patriot român... Și zic : ura, trăiască Țara Românească !“

*

Primesc, din tabăra grecească, o broșură foarte bine scrisă, „La seconde phase de la question d'Orient par M. R“. Se spune la p. 13 că lupta de azi „nu e cearta geloasă a unor jucători cari-și socot cîștigurile respective la sfîrșitul partidei sau furii de-ale unor căutători de aur din California, cari se zugrumă în jurul unor pepite mai mari decît celelalte, ci silința de răspinge o nouă Turcie în marginile ei drepte și a o împiedeca de a face rău umanității.“

*

De la doi ofițeri în rezervă, profesori :

„Țara ne-a chemat în ajutorul ei: noi răspundem chemării, gata a-î da tot ce ni va cere. Sîntem ai ei, și de-acum înnainte poate să dispuie de noi cum va voi.“

*

Delegatul sîrb Spalaicovicî laudă „curtoasia și primirea rară, ca și cînd am fi fost aici aliații cei mai de aproape“.

*

¹ D. Bănescu a tipărit frumoase și prețioase note diu campanie în „Revista Infanteriei“.

Casuri de holeră la Ștefănești în Ilfov, la Viișoara în Teleorman, la Nicopol (două).

*

Femeia unui dulgher către soțul ei: „Să te gîndești că nu ai pe nimeni și să lupți cu vitejie pentru țara noastră românească. Voiu fi în stare să-mi țin copila și să fiu curagioasă pentru patria noastră. Eu am inimă tare: să nu-ți mai fie gîndul la noi, ci la ordinele țerii noastre. Fii vesel și curajos cum ai fost la plecare... Te sărut cu foc de dor.“

*

Ministrul Franciei la Atena confirmă oficial ororile comise asupra Grecilor de trupele regulate bulgare.

*

Bulgarii macedonenii, înfiorîndu-se la ideia desnaționalisării, cer și d-lui Maiorescu Macedonia autonomă.

*

Puterile-și rezervă ultima decizie asupra Cavaleii. Prin d. Maiorescu ele au înștiințat delegațiile. Încă odată Pașici a cerut Strumița și Radovița, din motive strategice, afirmînd însă neclintita-i dorință ca pace să fie.

S'a văzut acum că Muntenegrul primise făgăduială de despăgubiri teritoriale pentru ajutorul dat Serbiei.

*

Ziarul „America“ din Cleveland face o călduroasă cerere către Romîni de peste Ocean pentru contribuire la flota ce trebuie Regatului românesc în Marea Neagră. Și el adaugă: „Poate cît de curînd, mai curînd de cît ne așteptăm, mai curînd de cît ne închipuim, România va fi chemată să aducă la îndeplinire năzuințele noastre, desrobirea întregului neam românesc“.

*

¹ „Uniunea Română“ din Youngstown mi-a încredințat 1.700 de lei pentru acest scop,—tot de la țeraniile de „dincolo“.

În cuvîntarea sa de ieri, d. Maiorescu a declarat că *pacea încheiată cu Bulgaria nu se va confirma decît odată cu pacea generală balcanică.*

*

E cineva care a întrecut și pe Unguri în insultele față de România. Anume „Adevărul“ (așa se chiamă și acesta), organul partidului social-democrat (de cuvîntul „romîn“ se feresc „tov. Albani, Avramescu, Grădinaru, Ciser și Crețulescu“, de la „cafeneaua Magyar-Szinház din Wesselényi-utcza, colț cu Szövetség-utcza“) din Ungaria“. Ce facem noi pentru pacea Balcanilor, viața, averea și liniștea milioaneilor, e un „brigandaj“, actul tîlhăresc al unor „canibali nepricepuți și trufași“, într'un cuvînt al unor „idioti“.

Autorul, I. Crețu, declară că el „priconisează“ altă politică. Ea se va face cînd se va „întrema“ „societatea socialistă“.

E adevărat că pentru alt creștin, de la „singura foaie românească care apără interesele muncitorimii“ în Boemia, „dinastia Habsburg își face de cap“.

*

Un ofițer sîrb arată în „Vorwärts“ cum s'a cucerit Macedonia.

Bandele care întovărășiau trupele legaū pe Turci cîte zece la un loc și aprindeau supt ei rugul.

*

Un preot de la corpul II scrie : „De opt zile mergem prin Bulgaria. Prin sate, cea mai desăvîrșită desperare și cea mai neagră miserie. Armata noastră se poartă cu o blîndeță de toată lauda. Nimic nu se iea decît cu bani, și nicio necuviință nu-și permite nimeni. Avem o armată bravă și nobilă... Sînt mai mîndru ca în totdeauna de a fi Romîn.“

*

24.—Ministeriul nostru de Externe anunță că, „Bulgaria acceptînd toate cerințele României, pacea între aceste două popoare (?) a fost definitiv încheiată“.

Se așteaptă pe mîne, Joi, înțelegerea între Sîrbi și Greci, de o parte, și Bulgari, de alta. Fără aceasta, — d. Maiorescu a declarat-o în conferință — pacea romîno-bulgară nu va fi definitivă.

*

Focarele de holeră cresc în țară. De la corpurile de armată, nicîo știre. Cu groază te gîndești la cei pe cari i-ai lăsat acolo...

*

Se pare că Grecii și Sîrbiu nu s'aû ajutat la Pecevo, s'aû încăierat la Ghevgheli și-și fac miserii la Monastir. Isa Boletinaș, cu Albanesiî plătiți și innarmați de Austria, innaintează către acest din urmă oraș.

Turcilor, omul cuminte și experient care e Nacevicî li-ar fi oferit Chirchilise — decî *nu* mai e Lozengrad; biețiî învingători! — și neutralizarea Adrianopolei.

*

Un punct foarte important e acela că dd. Pașici și Venizelos s'aû oferit de la sine să dea Aromînilor condițiile pe care le-a primit Bulgaria.

*

În Cadrilater, un soldat care-și părăsise postul e împușcat de sentinele.

După cîteva zile vine soția lui, țerancă din Dobrogea, și cere să-l desgroape ca să-l mai vadă odată.

Refusîndu-i-se cererea, i se fac daruri, și în bani, și toți caută s'o mîngîie.

— Nu mi-e atîta că a murit; se poate întîmpla... Dar vezi că, murind, n'a fost măcar de folos...

Și atît.

*

L'Illustration aduce proba fotografică a crimelor co-

mise asupra populației de către Bulgari la Doxato și Seres, care a fost părăsită în stare de totală ruină.

Se cere Bulgarilor a se trece în tratat saŭ în anexă despăgubirea pentru familiile victimelor.

Reginald Kann, corespondentul ziarului „Le Temps“, explică aceste infamii prin atrocea mentalitate de comitagii care a cucerit și stăpînit pe toți.

*

La spitalul din Uschiub se poate vedea încă soldatul sîrb căruia Bulgarii i-aŭ tăiat urechile fiindcă nu voiă să li dea știri.

Acolo s'a depus și trupul tăiat în bucăți al colonelului Aranghelovici, pe care Bulgarii l-aŭ găsit pe cîmp, rănit.

*

25 Iulie. Vestea păcii. S'a încheiat ieri, rămînînd a se face apoi formele diplomatice. Pentru Strumița Bulgarii aŭ cedat Sîrbilor Pecevo, locul luptelor din urmă, în care pretind să fi reușit. Mesta desparte de acum pe Greci, cari capătă Cavala, de Bulgari. Se va face o rezervă verbală de Bulgari azi în ce privește Cavala; Rusia adaugă o mîngîiere, puind în vedere revisuirea părților din tratat ce ating „interese europene.“

Ce e aceia „interese europene?“

*

„Cuvîntul“ se plînge că „urmăm slugarnic poruncile primite de la Mesia“, că „jertfim Austriei propriile noastre interese“, că „facem încă, de un timp încoace, politică într'adevăr austriacă, politică dibuitoare și meschină, lipsită de linie conducătoare și lipsită de ideal.“

Aceiași foaie tipăria în Iunie, cu litere mari, că, în cas de războiŭ european, trebuie să mergem, după tradițiile noastre, *cu Austria contra Rusiei.*

*

După dorința arătată de anume cercuri din București, „Gazeta Transilvaniei“ cere, în numele Românilor din Ardeal, tot Cadrilaterul.

*

26 Iulie. Dintr'o scrisoare a marelui învățat german Ulrich von Wilamowitz-Möllendorff :

„Gegenwärtig kann man keinen Brief nach Rumänien richten ohne einen Glückwunsch auszusprechen. Ihr Land und Ihre Regierung wissen was sie wollen und haben den Mut zu wollen: da bleibt der verdiente Erfolg nicht aus.

Sie wissen dass Rumänien und die Rumänen an den Deutschen und unserm Reiche aufrichtige Freunde haben.“

„Astăzi nu se poate îndrepta o scrisoare în România fără a exprima felicitări. Țara dv. și guvernul dv. știu ce vor și au curajul de a voi : atunci succesul meritat nu lipsește.

Știi că România și Români ai în Germani și în Imperiul nostru prietenii sinceri.“

*

Colonia sîrbă din Geneva tipărește, supt titlul „La vérité sur le désaccord serbo-bulgare“, o broșură în care se înfățișează publicului european discursuri și articole marcante. De notat mai ales acelea ale d-lui Iacșici, colaborator la „Revue Historique“. Pentru d-sa, Monastir înseamnă drumul la Salonic după ce i s'a închis Serbiei, de Austria, drumul la Durazzo. E „poarta comerțului liber, a schimburilor fructuoase, a eliberării economice, a porcului bine vîndut... Poporul sîrbesc întreg poruncește guvernanților săi să-î păstreze deschisă calea Salonicului: nicio dinastie chiar n'ar mai putea dură la noi cu pierderea Salonicului.“

*

Bulgarii au cerut ca lîngă „pace“ să nu fie în tratat și cuvîntul „armonie“. Ei au declarat că primesc tra-

tatul numai pentru că Austria și Rusia îl vor revisui. În al treilea rînd, aș refusat despăgubirii celor dăunați de oștile lor în Macedonia. Și, în al patrulea, aș refusat să asigure Grecilor libertăți naționale.

E adevărat că li-aș propus să acorde și ei asemenea libertăți Bulgarilor ce vor fi supt dominația Serbiei și Greciei și că aș fost și ei refușați.

Fără a mai pomeni hotărîrea Bulgarilor de a nu delimita granița cu Sirbiilor la Pirot.

Semne rele...

*

E vorba ca la București, cu nu știu cine din Paris, să se facă o ligă romîno-balcanică.

Domnișii aceia vor fi crezînd de sigur că aș descoperit ceva...

*

Învățătorul romîn din Limnița, Dumitru I. Ciotti, scrie ziarelor că în 1912 a fost arestat, după un atentat cu pușca și o încercare de otrăvire, de un ofițer grec, care-l gătia de spînzurătoare.

În Iunie, arestat la Salonic, a fost „bătut și torturat până aproape de moarte“. Pe jos, „lovindu-mă mereu“, jandarmii l-aș dus la Atena, unde-l liberează consulul Romăniei.

El cere judecarea antartîilor, — arătați anume—, cari sînt astăzi ofițeri în armata elină.

*

Biroul preseii vorbește : 389 de casuri holeră constatată, 425 suspecte, morți, 129.

*

Scriitoarea Constanța Hodoș protestă în „Minerva“ împotriva năvălirii la pomană a miilor de femei care pot să lucreze și nu vor.

*

Regele pleacă în Bulgaria să-și vadă ostașii.

*

26. În ultima ședință a conferinței de pace, Bulgaria a afirmat dorința ce avea de a se împărți teritoriile „pe baza principiului naționalităților“ și regretă că a trebuit să ție seamă numai de „considerațiunii de fapt“. Ea nădăjduiește totuși de la Puteri „un sprijin care să îmbunătățească situația ei potrivit cu jertfele ce a făcut și cu necesitățile desvoltării sale economice“ —să zicem: Cavala— „și naționale“. În schimb, delegatul grec Politis a adaus la „deferența față de marile Puteri“ și aceia față de România și, crede că rezultatul e „conform cu interesele permanente ale Statelor interesate“. D. Spalaicovici, pentru Serbia, a repetat aceste declarații. D. Maiorescu declară că rezervele „nu zdrobesc și nu infirmă întru nimic valoarea juridică a păcii, care *trebuie* considerată ca o pace definitivă“.

Sint așa de importante cuvântările de la banchetul Ministrului de Externe, încît abia am resistat dorinței de a le reproduce în întregime, ca și schimbul de telegrame între Împăratul Wilhelm și regele Carol, Hohenzollernii apropiați în sfîrșit, peste intriga neputincioasă a Austriei.

*

După hotărîrile de la Londra, Corița rămîne a Albaniei.

*

Tribunalul de arbitragiū din Haga va hotărî asupra despăgubirilor cerute de Sirbii și Grecii pentru populația pașnică dăunată de Bulgaria.

*

29. Plutonierul Birzu din Severin, rănit în drumul spre Ferdinandovo, se plînge că a fost dus în bătaie cu paturî de pușcă și tocuri de cizmă până la un maior bulgar, care l-a pîlmuit și bătut cu pumnii în față

pentru că n'a trădat situația Romînilor. Un medic militar i-a sechestrat suta de lei ce o avea la sine.

*

30 Iulie. Un învățător din Macedonia a dat o petiție Reginei cînd mergea la Mitropolie.

Fugar de-acolo, „cu picioarele degerate“, are cu el soția bolnavă și două fete. Averele i-a luat-o „beligeranții“.

Și vor fi mulți ca dînsul...

Unde se va fi găsit duiosul poet tînăr Papazisu, și el învățător în acea Macedonie¹?

*

Un desertor din armata bulgară a pus doi drugi de fier în calea acceleratului de Constanța. Trenul a scăpat de primejdie.

*

31 Iulie. Un punct de vedere. „Narodna Volia“ scria acum cîteva zile :

„Să sperăm că Guvernul nostru va căpăta îndată de la România retragerea trupelor ei dincolo de noua graniță Turtucaia-Balcic. Evacuarea teritoriului nostru de trupele românești trebuie să preceadă deschiderea negocierilor de pace ; altfel tratatul încheiat n'ar putea să aibă validitatea unei obligații voluntar consimțite. Un tratat iscălit supt presiunea pumnului ridicat n'ar putea să aibă o forță morală obligatorie, și Bulgaria ar avea temeri să se sustragă de la observarea lui la cel d'întăiu prilej.“

*

„Locuitorii din Sofia, născuți în Vrața“, au făcut o petiție către Puteri, „protestînd contra exceselor Ro-

¹ Am primit abia acum o scrisoare de la el și l-am sfătuit să rămîie, cu orice preț. *acolo*.

mînilor asupra populației pașnice care n'a făcut totuși nimic ca să merite aceste excese.“ Și „Écho de Bulgarie“ adaugă : „Ei semnalează numeroase fapte care merită a fi cunoscute“.

Era de așteptat... Tocmai fiindcă nu s'a făcut nimic!

*

Bulgarii arată că li-aū sosit din Macedonia oameni cu ochii scoși, cu mînilor tăiate, cu fețele scrijelate pentru că n'aū dat Grecilor știri.

*

De la Turcii barbari. Aflu că s'aū păstrat „sigilatele“, registrele municipalității din Sofia și că pe basa lor profesorul Ișircov a scris o carte despre *Sofia în veacul al XVII-lea*, în colecția pe care o patronează orașul de azi.

*

D-rul Ivan Dimitrov, Caimacamul districtului Rodosto, se plînge că la revenirea Turcilor a fost arestat cu ceilalți funcționari bulgari fără a fi resistat și că e reținut încă în calitate de prins de război.

*

Scrie d. M. I. Cohen din Sofia : „În momentul cel va crede oportun, în momentul psihologic, poporul bulgar va avea voința și energia de a repara nedreptățile și injuriile ce nu se obosesc a-i face vecinii răuvoitori și invidioși.“

*

„Mir“ numește intervenția Romînilor „un oprobriu etern pentru România“, „o decădere pe care România va simți-o mai târziu și de care o să se căiască amar“.

*

„Narodnia Volia“ se întreabă dacă „trebuie un mare curaj unui voluntar ce se înscrie în rîndurile unei armate ce intră într'o țară fără apărare“.

Numai cît noi nu puteam ști că, pentru aventuri nebune, țara va fi lăsată în adevăr fără apărare.

„Bulgaria a devenit sperietoarea vecinilor săi“, se spune tot acolo.

Aceasta, din nenorocire, e adevărat.

*

„Vecerna Poșta“ : „La stîrșit tot noi vom cîștiga pentru că avem dreptul de partea noastră și forța pentru a-î impune respectul, dacă ar fi călcat.“

*

„Dnevnic“ : „Orice s'ar întîmpla, oricît de marî ar fi silințele vecinului nostru pentru a ne nimici, Bulgaria va fi biruitoare la sfîrșit. Ea va fi Statul cel mai puternic în Balcani. Dacă, în curs de 30 de ani, a putut ajunge la înălțimea unde se află, nimic în viitor nu-i va putea opri avîntul. Viitorul nu va aparține sclavilor șovinismului și vorbelor goale, el nu va aparține aceloră cari cultivă acasă la ei șerbia; el nu va aparține spoliatorilor, lașilor și mincinoșilor.

Bulgaria nu va peri. Spada și cultura bulgară aŭ domnie veșnică în Balcani. Bulgaria tenace și sobră, care nu s'a rătăcit de loc pe cărările primejdioase ale grandomaniei și șovinismului, va fi de fapt stăpînă în Balcani. De la Dunăre la Marea Egee, și de la Marea Neagră la apele albastre ale Ohridei, ea va afirma puterea bulgară, nu prin spoliație și felonie, ci prin munca și puterea sa militară.“

În asemenea credință e o mare forță și o mare primejdie.

*

Răspunsul bulgar.

Bulgarii pretind că la Seres aŭ avut lupte cu populația, ce trăgea de pe ferești, că focul a fost pus de Greci la depozitele bulgare, că a fost ucis un preot în

fruntea unei bande, că ei n'aũ masacrat pe Vlădică, pe directorul băncii, etc.

Adaugă că la Demir-Hisar 16 soldați fuseseră măcelăriți în ascuns, că arhiereul, „eclesiasticul“ grec trăsesese și că avea revolverul în buzunar, că la Ghevgheli—spun fete de la o școală din Salonic — Grecii aũ ucis și elevi de gimnasiu și pe „surorile“ franceze.

*

Ce scria comitagiul Dragan la sfârșitul lui Decembre 1912 într'o temniță din Macedonia:

„O tu, cer albastru, soare plin de raze și pământule negru, robie de 500 de ani, azi cînd ar trebui să trăim liber, iată-ne iarăși în chinuri. Voi trăi să ies de aici? O Ferdinand, Ferdinand!“

*

Ce zice popa Anghelco, din Macedonia.

„Prاف să mă facă, și fiecă grăunte tot bulgăresc va fi!“

Mărturisește profesorul de Universitate Cristen Miroliubov.

*

Ivan Vazov, la vestea nenorocirilor țerii sale:

„O mare nenorocire și o mare nedreptate... O, biata țară!“

*

La 5 Iulie, „Écho de Bulgarie“ anunța „retragerea trupelor românești care năvăliseră Bulgaria nordică“.

La 29 Iunie, aceiași foaie declara că „România n'a vrut să stea de vorbă cu noi“, iar, „acum încă, violînd teritoriul nostru, nu ni spune ce dorește“.

!!

*

Ce scrie „șeful Duca Gervas“ satului Nichișan (cazaua Praviște), în Decembre 1912: „Eu, șeful Macedoniei Orientale și cuceritor al Pangeului întreg și al

Cara-Praviștei am îndeplinit tot ce am crezut că trebuie pentru Patrie și district. Am ucis pe trădătorul vostru, popa Panaiot. Tot eu am ucis alți trădători creștini și o să ucid pe toți ceilalți trădători cari au fost prietenii Junilor Turci“.

*

O proclamație a prințului Ferdinand atrage atenția asupra ofițerilor răniți la Litacovo și arată că se vor pedepsi și acei cari, știind asemenea intenții, nu le-au oprit.

*

Rusia a cedat Franciei: ea nu va cere revizuirea păcii. Furioasă, Austria, pe care Germania o constrânge, declară că, cel puțin, ...nu va ratifica-o niciodată !..

*

Demobilizarea începe de azi.

3 August. Convorbire cu d. Victorov Toporov, reprezentant al ziarului „Rieci“, al „cadeților“ lui Miliucov. Ascendenți, poloni și ruși. Căsătorit cu o Basarabeancă, înrudită cu Flondorii. Stă la Sofia. E hotărît filo-bulgar. A fost și în războiul manciurian.

Are credință în Bulgari. „Și cine nu-î iubia până la nenorocirile lor, îi iubește azi, din cauza admirabilei hotărîri — nu resemnări — cu care au suportat războiul de zece luni și cufundarea atîtor visuri.“

La Veles, la Prilep, nu mai e nimic: holera a distrus totul. Spre Sofia a întîlnit, succedîndu-se la scurte intervale, trenuri enorme de refugiați flămînzî, la un loc cu bivoli. Și nu este cu ce-î hrăni.

Războiul i se pare că n'a dat rezultate definitive. Planurile oficialității rusești nu sînt părăsite, ci numai amîinate. Constantinopolul nu poate fi oraș liber, „otel de plăcere“ ; sînt prea mari rivalități europene. Adrianopolul turcesc revine Rusiei, care nu va aduce pe Bulgari înapoi.

„Cînd se va relua războiul de acum în zece ani, se va vedea cine, în acest timp, a muncit mai mult.“

*

Venizelos către Grecii din Galați :

„Să vă socotiți, aici, nu populație grecească în țară străină, ci populație românească în țara ei.“

Primirea ce i s'a făcut acolo, *de toată lumea*, a fost a unui suveran victorios.

*

Regele poruncește să se caute criminalii cari au otrăvit armata ori au lăsat-o flămîndă.

*

Se tot scriu voluntarii romîni în America.

Unul spune : „Pe mine iată-mă gata, la orice“. „Am soția și fetița : le voi trimite la ai noștri, și eu voi merge oricînd să mă lupt pentru scumpa Romănie. Merg voios oricînd supt tricolorul românesc.“

E un Bucovinean.

*

3 August. Prințul de Fürstenberg s'a înfățișat la d. Maiorescu pentru a-i ceti o notă a Contelui Berchtold prin care Romănia e felicitată pentru „aranjamentul prealabil“ de la București.

D. Maiorescu l-a informat pe ministrul austro-ungar că „aranjamentul prealabil“ e o pace definitivă, care constituie un moment istoric pentru Balcani și a adaus lecția că Europa, la 1856, la 1878 și la 1913, a intervenit numai din cauza rolului de protectoare a Imperiului Otoman ce și-a atribuit. Dar că noi nu sîntem Imperiul Otoman și nici n'am discutat despre Imperiul Otoman.

E însă un lucru bun în asemenea „amicale“ gesturi de provocare : vorbindu-ni-se de „aranjamente

prealabile“ a doua zi după sacrificiile noastre, sîntem invitați a face aiurea „aranjamentele definitive“.

Și, dacă e în noi un dram de mîndrie și de putere,
le vom face!

*

Primesc o scrisoare din Orhanie.

Acolo pacea a fost serbată prin slujba bisericească făcută în piață de părintele Lungulescu din Craiova, care a ținut o frumoasă predică. A vorbit apoi generalul Cotescu, care a pomenit rolul de liberare pe care l-am jucat, cu Rușii, în 1878 și menirea de pacificație pe care acum am îndeplinit-o. A strigat ura! pentru Rege, pentru generalisimul principe Ferdinand și pentru Suveranul pe pămîntul căruia se găsesc ai noștri. Asista primarul și populația, vădit mișcați de caracterul manifestației.

*

Ca o demonstrație contra atitudinii Austriei, Împăratul Wilhelm va merge la Corfă și va fi primit de cumnatul său regele Constantin în fruntea flotei.

*

O foaie din Pesta, „A Nap“, atribuie lui Berchtold declarația că până în cinci ani Bulgarii își vor lua înapoi Macedonia răpită.

*

Țarul bulgar Ferdinand a călărit în fruntea trupelor sale. lîngă Ratco Dimitriev, la întoarcerea lor serbătorească în Sofia.

*

Pentru fraude la rechisiții au fost arestați la Bacău ajutorul de primar, un locotenent de rezervă și arendașul Herșcovicî.

În aceste părți ale noastre, jandarmii au „rechisiționat“ puii de găină și scoarțele locuitorilor.

*

La plecare, d. Pasicî promite că „națiunea sîrbească“ ni „va rămînea totdeauna amică fidelă și devotată“.

*

Malisoriî catolicî declară că vor luptă — cu mandat revoluționar austriac—contra Muntenegrului.

*

În „Romînul“, dr. Filip Mișea, fost deputat romîn în Camera otomană, arată că, Venizelos invitînd pe Grecii din Monastir a fi bunî cetățeni sîrbi, i s'a răspuns că ei se simt Aromîni. „Foarte bine ; de altfel nici noi n'am crezut vre-odată că sînteți Greci“, ar fi răspuns spiritual cumintele Cretan.

Privilegiî școlare s'ar fi făgăduit oficios și Romînilor din valea Timocului.

*

De la 21 Iulie este voie a se sluji românește în Basarabia. Gavriil, episcop de Acherman, a spus liturghia în limba noastră, la biserica Sf. Gheorghe din Chișinău. Poporul plîngea.

*

Ordinul de zi al Țarului Ferdinand către armata sa e de necrezut. El acuză, a doua zi după un tratat de pace, pe aliați de „trădare“, de „răpire“, de „felonie“, de „spoliațiune“, cerînd viitorului „zilelor glorioase mai bune“ Monastirul, Ohrida, Dibra, Prilepul, Seres și Salonicul, precum și „alte teritorii bulgare, pe care trăiesc frații noștri de aceeași rasă“.

*

În „Le Journal“ se vorbește de copii ale căror brațe aū fost tăiate fiindcă nu voiaū să se desfacă de pe copacul pe care se refugiaseră, de bătrîni culcați în groapa ce singuri își săpaseră.

În Macedonia, supt ocupația bulgară...

*

¹ Era fals. Și e imposibil pînă nu vom avea o politică netedă, oferind garanții.

Cu amănunte pe care, în cea mai mare parte, le recunosc exacte, „Înnainte“ arată cum, în momentul cînd prietenul Al. Săulescu, căpitan în rezervă, ducea colonelului Stanciov, la Arab-Conac, răspunsul generalului Gărdescu, căprarul de roșiori Alexandru al Preotesei s'a aruncat cu trei oameni asupra unui număr îndoit de cavaleriști bulgari—neștiind porunca—și s'a oprit numai la ordinul căpitanului său.

*

Descripția Turtucaii prin 1860 în „Constantinople, par l'auteur des Horizons prochains“, p. 87 : „Ce rādios se desfășoară pe mal acest sat bulgăresc, *Tortakan!* Casele lui, aruncate printre salcîmi, fără strade nici piețe nici nimic care să simtă regula, rîd la soarele ce răsare. Fiecare-și are înnainte coperișul de stuh, supt care se grămădesc căruțele ; minaretul taie cerul cu linia sa albă ; grădinile își întind verdeața : ici și colo fumul se desface în spirale albastre ; cîntece, strigăte vagi se pierd în aier. Mai departe, Oltenița, pe malul celălalt, ni arată lagărul ei valah. În picioare, răzimați de carele grele, pline, cu cîte șese boi, acești oameni poartă pe cap căciula de miel negru, ițari strimți de pînză li strîng piciorul și au o cămașă albă, scurtă, pe care o strînge de trup brîul larg ; părul lung cade pe gît ; toate mișcările lor sînt întipărite de grație antică. Priviți pe acest țeran tînăr ale căruî brațe ridică lespezi ; gestul e sobru, armonios ; capul se ridică mîndru ; fiecare din atitudinile lui ar face fericirea unui pictor.

Și, pe cînd un șir de luntre fără pînze se suie pe cursul apei, pelicanî zboară lîngă noi ; aripile lor mari strălucesc ; trec la stînga și se lasă pe vre-un adăpost dat de trestii.

Silistra (pp. 90—1) : „O coastă sfîșiată își arată măruntaiele roșiatice ; trei mori bat aierul cu aripa lor,

care se profitează întreagă în orizontul gol ; drumuri drepte se înnoadă și se desnoadă la întâmplare de-a lungul malului pustiū ; pământul e ars, nicio iarbă nu crește în înfundături, niciunul din acei copaci sălbateci cari se prind de stînci nu întinde aici ramurile lui sărace ; soarele arde atmosfera, pământul pîrlit iea reflecte de cuptor și pe unul din drumurile acelea aruncate ca o scară de sus în josul dealului, un călăreț își tîrăște calul. Nu se mai vede altceva ; dar ce culoare și cît de mult culoarea e cu adevărat veșnica serbătoare a ochilor !“

*

La înmormîntarea în Bulgaria a unui voluntar craiovean femeile satului l-au petrecut plîngînd.

*

Și un prieten din Italia îmi scrie că „între noi e părere comună că nu va fi pacea perfectă, ci cu germeii noilor lupte și certe viitoare“.

*

5 August. Ieri Bulgaria a ratificat tratatul contra căruia agită pretutindenī și cu cea mai mare vehemență.

*

Puterile cer Turciei să demobilizeze pentru a putea discuta în liniște chestia Adrianopolei.

*

La întoarcerea Grecilor, Turcii ar fi ocupat Dedeagaci.

*

Bulgarii se plîng Europei că li-am fi oprit pe valea Ischerului 2.000 de rezerviști. Și amenință.

Se știe că am dat drumul imediat, ceia ce n'ar fi făcut nimeni, prizonierilor bulgari, cari pe urmă ni împușcau noaptea ofițerii și ni prădaū convoaiele.

*

Frații italieni deplîng plecarea imediată a contelui Berchtold.

*

„Se pare că pe încetul vom ajunge la controverse cu toți aliații“, spune cu o melancolie adîncă „Neue Freie Presse“.

*

Toți Turcii din Turtucaia și-aș schimbat, spune „Înnainte“, pe românește firmele. Iar unul mai sărac a scris singur pe scîndură : „La țeran român“.

*

Pierderi până la 3 August: 11 ofițeri, 775 de soldați. Causa : medical, holera. Politic și moral,—criminala neglijență.

*

Într'un discurs festiv, Împăratul Wilhelm a atribuit sentimentelor personale ale aliatului său Francisc-Iosif păstrarea păcii.

*

8 August. „Să mă așezați cu capul spre Dunăre“ au fost ultimele cuvinte ale unuia din aceia cari s'au stîns,—și *puteau* să se întoarcă înapoi.

*

Ziarele spun grozăvii despre holericii răspinși la Măgurele și trimeși iarăși pe o corabie fără scop, despre lipsa de hrană a convalescenților, despre frica doctorilor celor mari tremurînd la telefon pe cînd bolnavii pier fără căutare în lazarete.

*

8 August. Față de halul lucrurilor la Turnu-Măgurele unde suspecti și agonisanți stau împreună, la același regim de foame, d-na Elisa I. Brătianu a înștiințat telegrafic pe Regele. Principesa Maria merge să vadă lazareturile.

În schimb, în fruntea „Epocei“ „soldatul voluntar“

D. Davidovici explică în numele Intendenței că tot ceea ce s'a petrecut trebuia să se petreacă din cauza răpeziciunii marșurilor.

*

La Varna întoarcerea soldaților ar fi provocat tulburări.

Pierre Loti e la Adrianopol.

*

Studentul în medicină C. Gheorghiu denunță nespusa brutalitate cu care s'a făcut la Rîmnicu-Sărat rechișiunile de la săteni.

*

Un diplomat sîrb se plînge că Bulgarii aū făcut pe aliații din Belgrad să plătească vamă pentru provisiile trimise corpului de ajutor d'innaintea Adrianopolei și taxă pentru transportul corpurilor ofițerilor căzuți...

*

9 August. „L'illustration“ dă în chipuri „ororile bulgare“ din ultimul războiū. Un ofițer sîrb rănit a auzit dîndu-se de un ofițer bulgar ordinul de a nu se cruța viața răniților pe cari ai lui îi prădaū.

*

Altă listă de 90 de morți pe urma holerei: și un ofițer din Vîlcea. Noi am pierdut pe harnicul, entusiastul Lăzărescu-Olteanu, la 25 de ani!

*

1-iū August. Era o zi de post și soldaților de la Siliștioara trebuia să li se taie o vacă.

Flăcăii s'aū sfătuit între ei, aū găsit pe cea mai săracă din femeile ai căror soți plecară la oaste, — și i-aū dăruit vaca.

*

S'a întors la București d. Polly Vacas, cu care am fost în primejdioasa excursie de la Etropol.

Îi era scris să-l prindă Bulgarii. Silit a aterisa între ei la Gornia-Orehovița, a fost întrebat de comandant unde e cavaleria noastră, — ca și cum astfel de lucruri s'ar putea cere de la un ofițer.

După cinci zile de captivitate, a putut pleca.

*

Din prea-frumoasa scrisoare a unuia din foștii miei profesori parisieni:

„Ai asistat „pro parte virili“ la mari evenimente politice și militare. Îți voi mărturisi că la începutul războiului balcanic atitudinea României îmi făcuse rău (*m'avait affligé*). Nu puteam înțelege pentru ce Guvernul d-voastră părea că uită pe cele trei milioane de Români din Ardeal și pentru ce legase tovarășie (*lié partie*) sa și părea că o legase cu Austro-Ungaria. Toți Românii pe cari i-am cunoscut până acum îmi vorbiseră de Unguri și de regimul lor cu o așa de mare amărăciune, încît în ochii miei Ungurii trebuiau să fie priviți de Români absolut ca și Turcii. Pe urmă, cînd cele d'întăiu biruințe ale aliaților sfărîmară ce mai rămînea din puterea otomană, cînd împărțirea spoliilor era să se facă între învingători, n'am putut să văd fără neplăcere (*malaise*) România venind sa ceară, să reclame, să pretindă (*exiger*) partea sa din pradă, ca în colțul pădurii (*comme au coin d'un bois*).

Enorma prostie a Bulgariei a produs cea mai fericită din schimbări. Atunci atitudinea României, foarte netedă, foarte hotărîtă, în același timp cînd era și foarte moderată, a produs cel mai bun efect. Pentru că azi ultimul cuvînt al politicei internaționale se resumă în „compensație“, ceia ce a reclamat ea, era moderat, mai ales față de creșterea considerabilă a Bulgariei, chiar învinse (prin greșeala ei, foarte marea ei greșeală !). Loialitatea alianței sale cu ceilalți Balcanici, răpeziciunea mobilisării sale, ireproșabila purtare a

trupelor sale, care formă un contrast atît de bătător la ochi (*si saisissant*) cu ferocitățile celorlalți, au cîștigat României un prestigiu considerabil. În sfîrșit, felul răpede cu care au fost conduse negociațiile care au dus la pacea din București a consacrat hegemonia României în regiunea balcanică. Tratatul din București e un act internațional de o însemnătate (*portée*) considerabilă pentru viitor, care crește foarte mult prestigiul României.

Fără îndoială unii îl înfățișează de pe acum ca perimat (*caduc*), ca trebuind să fie revisuit îndată, fie de Europa, fie de învinșii de ieri. Dar noi am învățat de 40 de ani încoace că nimic nu poate dură mai îndelung decît un acord provisoriu întemeiat pe puterea brutală. Dacă Balcanicii sînt cumiți, ei vor întrebunța cei 40 de ani cari vin ca să-și îngrijească rănile aceluia războiului grozav și să repue în valoare țerile cucerite. În fruntea lor trebuie să rămîie România. Și-mi vine (*je me sens en humeur*) să repet acel strigăt pe care l-am scos de atîtea ori cînd am trecut prin țara d-voastră (cu ocazia excursiei Societății Științifice): „*Trăiască România*“ (în original).“

*

12 August. La Carali, Bogdali, Cocargea, Armutli în Cadrilater un voluntar rezervist a găsit locuitori bulgari știind românește.

*

De fapt, Varna a fost ocupată cîteva ceasuri de bicicliștii căpitanului Cristodulo și de cavaleria maiorului Pop. Colonelul bulgar poruncise garnisoanei să depue armele, cînd a venit ordinul de retragere.

La spital, găsindu-se în miserie, scrie d. Leontin Ilescu, în „Universul“, soția medicului cu trei copii, a fost rugată de ofițerii noștri să primească darul de 400 de lei.

*

„Seara“ acuză pe medicul maior Miron (M. Segall) că a pricinuit cu cruzime și prin totală neglijență moartea colegului, confratelui și conaționalului său dr. Hermann Solomon. Un alt medic evreu desminte.

*

13 August. Murind pe cîmpul de onoare, învățătorul din Vișina, Bratu, a lăsat întreaga lui economie de 30.000 de lei școlii sale iubite.

*

În „Minerva“, știri, care concordă cu cele din scrisoarea d-nei Torgud-Şefchet, despre jafurile bulgărești la plecarea din Adrianopol: s'aŭ furat de ofițeri și înnalți funcționari, covoare, plane, etc. Niște Greci cari furaseră din provisiile puse în foc, au fost înnecați, trăgîndu-se cu pușca asupra lor. Femeile au fost violate; multe aŭ nebunit. Moscheile ar fi fost prefăcute în latrine.

La Turci, excesele se pedepsiaŭ cu împușcarea.

*

Seara, s'aŭ întors aici, la Văleni, o mare parte din soldați, chiuind ca la nuntă. Aŭ cerut să li se puie vagoanele de care aveaŭ nevoie și nu s'aŭ dat jos de pe coperiș până nu le-aŭ avut. Ni se spune că acuză și amenință pe ofițeri, atribuindu-li vine că aŭ fost lăsați fără hrană.

*

14 August. Din „Daily Telegraph“ (raport oficial rus). La Adrianopol, un soldat bulgar ucide pe bătrînul ofițer turec dat în seama lui și pe locuitorul evreu care ceruse milă pentru dînsul. Dintr'o prăvălie a trei frați ceasornicarî se ieaŭ 500 de ceasornice; unul din proprietari e înț-pat cu baioneta, până la moarte și după moarte. În moscheia Mirimiran se ucid 13 oameni, dintre cari trei preoți. La plecare, aŭ fost omoriți

toți cei ce nu se mai puteau ține. Cealaltă sînt poftiți să plece, ca să fie apoi împușcați pe la spate. La Cumerli, 50 de Turci sînt măcelăriți în moscheie, se răpesc zece fete (una de 12 ani).

La Botoșani căpitanii Ialovischi și Cerbu — spune „Seara”, — nevoind ca trupa lor să fie la carantină, ar fi amenințat cu împușcarea pe prefect și pe un maior.

*

15 August. Un ofițer superior a semnalat d-lui Murgoci că mulți din prinșii bulgari își tăiau degetele de la mîna dreaptă spre a scăpa de urmarea războiului.

*

D. Scarlat Lahovari se plînge că la Măgurele divisia a 2-a de rezervă a fost primită rău, ba — n'a fost primită de loc.

Din cauza temerii de holeră...

*

După Principesa Maria Regele vizitează lazaretele de holeră la Dunăre.

*

17 August. Primesc o broșură „Extraits fac-similés de certaines lettres trouvées dans le courrier du 19-me régiment de la VII-me division grecque, saisi par les troupes bulgares dans la région de Razlog, 1912“.

Scrisorile de soldați și caporalii greci prinse de Bulgari arată că rivalii balcanici au fost vrednici unii de alții. Iată extrase :

„Am ars toate satele părăsite de Bulgari. Aceștia ard satele grecești și noi satele bulgărești. Aceștia măcelăresc, noi măcelărim... Din 1.200 de prinși ce am făcut la Nigrita, n'au rămas decît 41 în închisori și pe unde am trecut, n'am lăsat nici rădăcina acestei nații“.

„Am ars satele Dutlii și Banița; focarul temuților comitagii și am trecut totul prin foc și baionetă, cruțând numai femeile, copiii, bătrînii și bisericile.“

„La Vrundu am prins 5 Bulgari și o fată din Seres. I-am adus la caraulă și i-am oprit. Fata aș ucis-o... Bulgarilor li-am scos ochii de vii.“

„De la Seres pînă la hotar am ars toate satele Bulgarilor.“

„Bulgarii ce rămîn îi mîncă Manlicherul; am ars și cîteva sate. Așa fac și Sirbi.“

„I-am turbat arzînd satele și, unde găsim unul ori doi, îi ucidem ca pe vrăbi.“

„Pe unde am stat n'a rămas un Bulgar... Am ars și satele“.

„Ardem toate satele bulgărești ce ocupăm și ucidem pe toți Bulgarii ce ni cad în mînă.“

„Așa lucruri n'aș mai fost de la venirea lui Isus Hristos. Oastea grecească dă foc unde află sate bulgărești și ucide pe cine găsește... Ne mîncăm uni pe alții.“

„Am ars toate satele bulgărești unde am fost.“

„Ni se ard satele și oamenii, dar și noi ardem și facem mai rău ca Bulgarii.“

„Mi s'aș dat 16 prinși ca să-i duc divisiiei și am adus numai 2. Pe ceilalți i-a mîncat întunerecul. Eu i-am ucis.“

*

În Tracia Loti a găsit toate puțurile pline de cadavre. Fete de zece ani aș fost violate și ucise. Grecii și-aș găsit moartea în valuri. Era vorba să se distrugă cu tunurile; la Adrianopol, moscheia lui Selim. Fiul lui Fuad-Pașa, marele ministru al lui Abdul-Aziz, prins de Bulgari, a fost mutilat, scoțîndu-i-se ochii și tăindu-i-se nasul.

*

Acuma, în noua Albanie, Arnăuții taie pe Greci.

*

Plecînd din Orhanie, ofițerii noștri au lăsat 1000 de lei pentru săraci.

Primarul, d. Lalovschi, a mulțamit în biserică.

*

Fiul maiorului Urlăteanu, sublocotenent la Chitila, s'a îmbolnăvit de holeră.

Bietul tată a străbătut orașul întreg căutînd ajutor — și nu l-a găsit.

Bolnavul era un holeric, dar cei ce s'au purtat astfel nu erau oameni.

La Lepița colonelul Octav Boian s'a îngrijit a face un frumos mormînt soldaților săi căzuți departe de țară și a-l încredința cu acte în regulă parohului și primarului.

*

Isolații de lângă Botoșani sînt hrăniți cu o mîncare scîrboasă care-i pregătește pentru holera de care trebuie să se ferească.

*

În același n-r din „Universul“ (226) sergentul V. Herescu din Focșani arată cum a fost aruncat pentru că se resimția de urmele inoculației anti-holerice într'un lan de porumb unde muriau bolnavii, fără alt tratament și altă hrană decît apa fiartă și fără alt îngrijitor decît sanitariii soldați, cari veniau să mai lepede un trup în spasm.

19 August. D. N. Duțu povestește că la Nicopol copiii ieșiseră cu flori la o fereastră și că un glas de femeie striga: „Spuneți, maică, spuneți că sînteți Romîni“, iar fetele de lângă dînsa: „Să vă întoarceți cu sănătate și cu flori la pălărie!“.

*

„Viitorul“ crede că sînt încă miî de morți, cari se ascund...

*

„La revedere peste cinci ani la București“, ar fi spus la plecare ofițerilor noștri cei bulgari, în Plevna.

*

Principesa Maria s'a stabilit la Turnu-Măgurele și vizitează zilnic pe soldații holerici.

*

Moartea de holeră la Turnu-Măgurele a maiorului Glogojeanu, cîteva ceasuri după ce-l văzuse Regele.

*

D. C. Turtureanu din Tecuci arată în „Viitorul“ că regimentul 50 de rezervă a plecat *fără medicamente*, de și doctorul le-a cerut.

La întoarcerea în țară s'a u trimes la 1.140 de oameni ai unui batalion 10 grame de acid lactic și 50 de prafuri de chinină.

D. T. acasă pe medicii divisiiei că „toată ziua bea cafele și jucau cărți“.

Soldaților li se dădea pîne mucedă cu viermi, pentru caî era ...papură!

*

D. Sp. Lambros, vestitul profesor din Atena, de origine aromîn, îmi trimete cărți poștale ilustrate din care se vede totala distrugere de Bulgari a orașului Seres.

*

22 August. Sublocotenentul Mihail Țintea din regimentul de infanterie de pază la holericii din Cîrveni-Breg, a ridicat din leafa sa monumentul de piatră cu inscripții săpate în amintirea soldaților încetați din viață și l-a încredințat cu act în regulă primarului localității.

*

Sergentul Alexandru Iacomi s'a căsătorit cu fiica preotului bulgar din satul unde era în garnisonă¹.

*

23 August. Corespondentul ziarului „Excelsior“ trimete ziarului său fotografii de femei cu degetele tăiate de Bulgari.

*

Între soldați era și veteranul Gheorghe N. Croitoru din Muscel.

Întrebat de colonel dacă-l țin picioarele, moșul, care-și întovărășia fiul și ginerii, a răspuns :

„Să trăiți, d-le colonel, vedeți de picioarele d-v., că eu îmi cunosc de mult pe ale mele.“

*

Un redactor se plînge de insultele și amenințările ce a întâmpinat la Siștov. De și era ofițer, nu le-a reprimat. Atîta mai rău...

*

Refugiații macedoni se plîng, într'un memoriu către Regele, de felul cum fostul antart Karapanos, căpitan în armata elină, a tratat Meglenul aromănesc. Se dă lista celor executați de dînsul. Și în noul război au căzut atîția dintre fruntașii aromîni. Și acum se bat cu bicele peste obraz acei ce se recunosc ca Romîni.

Tratatul din București își va produce însă efectul.

*

Din scrisoarea unui învățător macedonean:

Vă scriu de aici, din Salonic, unde m'aŭ azvîrlit năcazurile întîmplărilor. M'am despărțit de scumpul oraș Giurmaia, fără voie, trist ca și cum m'aș fi despărțit de cel mai iubit prieten. Căci ce era să fac?

Bulgarii, cari în ultimul timp fuseseră înfrînți cu desăvîrșire de Greci, în retragere au pătruns în oraș

¹ Peste cîteva săptămîni, mîndra i-a fugit...

și aŭ prădat totul. Dar... nu numai atât!... După ce aŭ spart magaziile din piață, aŭ năvălit sălbateci prin mahalale și, după ce intraŭ în locuințele bieților Aromîni, înainte de toate jăfuiăŭ tot avutul casei și apoi, urlînd ca niște fiare, pe bărbați îi străpungeăŭ cu baionetele, iar femeile erau batjocurite fără nicio rușine.

Tărzii pătrunseră în casa noastră, luară tot calabalîcul, ni-aŭ luat cinzeci de poli, toată economia ce-am putut-o agonisi în decursul atîtor ani de zile, ni-aŭ scos veșmintele, ghetele, pălăriile, și goi ne trăgeăŭ să ne decapiteze. Mama noastră în două rînduri a fost împunsă cu baioneta. Ca prin minune însă am putut scăpa, dînd fuga pe-o ulicioară unde am ieșit la casa lui Veriotti, și de acolo cu mai multe familii am apucat-o în munți.

De acolo, ascunși în tufișuri, am avut nenorocirea să asistăm la cel mai dureros spectacol. Comitagiile bulgari dedeseră foc orașului. Într'o clipă flăcările cuprinseseră totul. De acolo, urmăriți de o ceată de comitagii, am alergat împrăștiati înainte, până am dat de armata grecească. Timp de o săptămînă ne-am hrănit cu fructe. Neputînd însă mai mult să îndurăm miseria, am pornit-o pe jos până la Salonic.

Bine că am găsit pe tata aici; de altmintrelea eram pe drumuri. Gîndul însă că sîntem apostoli scumpei noastre națiuni pentru care ne luptăm, ni dă răbdarea să îndurăm totul. Sperăm un traiu mai liniștit de aici înainte, o viață mai senină...

XIV.

Înceiem cu aceste patru articole din „Neamul Românesc“, care cuprind și părerea mea de astăzi, după ce atâtea argumente s'a adus de o parte și de alta, — a oficialilor în stare de veșnică beatitudine și a gurilor spurcate de critică veșnică.

1.

Înceiam, acum aproape două luni, rîndurile prin care-mi arătam credința că spre războiul mergem, și nu spre o mobilizare de dulce șantagiul diplomatic și nici spre «excursia» de care visaș anume domni de la «Capșa», cu afirmarea siguranței să nația se va dovedi încă odată ceia ce a fost totdeauna, de o vitejie voioasă, de o supunere sprintenă și plină de inițiativă, de un vesel despreț de primejdie, care o așează printre cele d'întăiu ale lumii.

Așa a și fost. Afară de unele momente în care și cea mai mare bunăvoință și bărbăție îngenunche înaintea tuturor neplăcerilor, lipsurilor, primejdiilor unite — foame, ploaie, oboseală, boală și nici măcar, în perspectivă, acea apropiere a dușmanului, care înviorează, — țeranul nostru s'a dovedit o superioară și nobilă ființă omenească, pe care n'o știm prețui și nici s'o răsplătim nu vom ști. Nu odată la vorba lor glumeață, plină de un adînc înțeles, la cîntecul lor în care se zbătea atîta dor, la căutătura lor care vedea peste munți și ape, lacrămii s'a ivit în ochii miei, și-mi pare rău numai că aceiași uniformă nu mă

putea confunda în mijlocul lor, cum aş fi dorit din toată inima să pot face.

Pentru iuţeala faptei lor războinice i-a admirat lumea. Pentru avîntul lor de a vedea duşmanul şi de a-l birui, i-am lăudat cîţi li-am stat aproape în aceste zile ce nu se pot uita. Pentru bunătatea lor de creştin, de frate, de tovarăş la muncă i-a iubit, da, i-a iubit, acea lume a satelor bulgăreşti care de atîtea ori îi vedea mîngîind pe braţe copiii fără de tată.

Nu e tot aşa, nu e chiar aşa în ce priveşte orăşeni, în destul de mare parte. Nemulţamiţi, cu vorba amară, cu lauda pe buze şi fără aplecare în a-şi face cu jertfă datoria, ei aŭ fost prea adese ori elementul demoralisant. În casurile, foarte rare, cînd soldaţi din armata romîină aŭ fost brutali, cruzi faţă de populaţia fără arme şi nevinovată, domni de la oraşe erau cei cu păcatul. Şi aş fi vrut să am puterea de a-i pedepsi îndată şi exemplar ca să vadă ţerani că nu li se trece nimic celorlalţi, cari sînt *altfel*.

Dar în cuvintele de serioasă reflecţie, plină de presimţirea lucrurilor mari şi grele, glorioase de sigur în totalul lor, dar pe alocuri pline de atîta tristeţă omească, de o fatalitate aşa de aspră, pe care mi le impuneaŭ împrejurările — căci un război nu e totuşi o senzaţie nouă, cam ca a unor lupte de tauri la Madrid, aşezată între un mare spectacol parlamentar de «şedinţă secretă» şi o represintaţie de actriţe goale la teatrul frances din Sinaia —, în cuvintele acelea se rostia o îndoială, o chinuitoare îndoială. Va fi conducerea la înălţimea puterilor ce se oferiaŭ cu atîta uitare a greşelilor, a crimelor făcute de cei de sus faţă de cei de jos?

Era îndreptăţit şi acest sentiment.

Nu vreaŭ să vorbesc de conducerea militară, pe care n'am competenţa s'o laud, cum mi se pare că ar merita, şi în aşa de largă măsură. Vreaŭ să vorbesc de celelalte, de toate celelalte, care cruţă pe ostaş, care-l păstrează, îl întăresc şi-l înalţă, de toate măsurile mici care fac la un loc acel lucru mare: a nu fi jersit nicio viaţă fără folos, a nu fi răpit niciunei familii sprijinul său bucuria ei decît atunci cînd o soartă de neînvins a cerut-o.

Avem 1.200 de morți, — trei șferturi răpuși de holera, în chinuri fără de nume. Vom mai avea. Pentru cei ce au curajul să asiste la spectacolele de vară din Sinaia sînt un număr oarecare de țeranî, cari de sigur că ar fi fost bine să nu rămîie acolo, în țerna străină a Bulgariei, dar cari se pot înlocui cu alții, așa de săraci și tot așa de supuși. Pentru cîtiva însă ei sînt o mie de suflete care s'au dus, poate nu blăstămînd, dar cu simțul că față de ei s'a făcut o mare nedreptate, un mare păcat.

Și așa e.

Oastea noastră a fost obosită, — și poate așa trebuia, pentru succesul campaniei, și nu pentru ambiția unuia și altuia. Oastea noastră a fost lovită de vreme aspră, — și cine ar fi fost în stare s'o apere de urmările ei, cînd jumătate de milion de oameni uzî până la piele se culcau seara pe noroiul înghețat al Balcanilor? Dar oastea noastră n'a fost nici regulat hrănită, nici bine hrănită, — și aceasta cînd provisiile umpleau gările în urmă și cînd ele nu lipsiau adesea de jur împrejur în țara străină. Pînea mucedă am văzut-o și eu, soldații cu fețele arse au trecut și înaintea mea. Și știu și eu de ce a izbucnit holera la Vrața și aiurea, unde trupele au fost băgate fără nicio rațiune în orașe contaminate, unde au dormit în case părăsite și în casărmî semnalate ca primejdioase. Și am văzut și eu, care am adus la București știri ce au fost primite cu neîncredere, că cei d'intăiu soldați bolnavi —, a doua zi o sută, a treia zi de două ori pe atîta —, nu puteau fi căutați fiindcă lipsia totul, de la paisele patului până la instrumentul de injectat, cînd nici chinină măcar nu era la îndemîna doctorilor, — a celor cari nu fugiau de marea și grozava lor datorie.

Da, e păcat, — un mare și greu păcat...

Și-l simțim așa de mult cu toții, încît, în clipa cînd trei Capitale primesc cu supreme onoruri pe învingătorii ca și pe învinși, Bucureștii singuri, unde s'a dictat pacea, n'au curajul moral de a o face, — pe lîngă curajul fizic, care lipsește și acela....

2.

Un Stat are, nu numai valoarea elementelor omenești care-l compun, a moștenirii economice și culturale pe care a primit-o, a tradițiilor pe care le găsește în trecutul său însuși sau al națiunii pe care o înfățișează, ci și aceia a organizării sale, a conducerii de care a avut parte.

De aici vine că neamuri rău înzestrate, cu o pregătire neîndestulătoare, nu numai că se ridică răpede, dar sînt în stare să se împotrivească și celor mai grele încercări, pe cînd altele, cu adevărat alese, în toate privințile, staū pe loc tocmai în ceasuri hotărîtoare pentru dezvoltarea lor și, dacă împrejurările le aruncă totuși în vîltoarea luptelor, a întrecerilor cu alte State, triumful lor nu corespunde silinților ce au făcut, și, mai ales, *cuceririi materiale, ce s'a îndeplinit, nu-i corespunde acea înălțată stare morală care dă dovada unei depline sănătăți naționale.*

Pot fi astfel pe lume *învîgători bolnavi și învinși robuști*, — și aceasta în afară de energiile cu care s'au născut unii și alții.

Ce se întîmplă la noi a doua zi după o fulgerătoare mobilizație, după dovada unui superior avînt al mulțimilor uitătoare de toate suferințele lor, după afirmarea de hegemonie balcanică a tratatului din București, e o puternică — și pentru noi așa de tristă! — dovadă a acestor afirmații.

Pe cînd dincolo de Dunăre, la cei biruiți și pedepsiți pentru cutezanța lor prin pierderea celor mai multe roade ale unor jertfe uriașe, se proclamă zilnic, în cuvinte care impresionează, siguranța unui viitor, sprijinit pe căldurosul cult al trecutului și pe o încredere absolută în puterile prezentului, la noi abia ici și colea se mai ridică un glas oficios pentru a vorbi, în cuvinte fără convingere, stoarse de datorie, în vechi frase sarbede sau în sterpe formule de megalomanie nouă, care nu prind bine pe nimeni și niciodată, de acele zile de zgomot și lumină din Iunie și Iulie.

Atît. Articolul plătit al ziaristului năimit pentru aceasta. Încolo, ce se cetește în foile noastre? Să amintim:

Cearta medicilor în jurul holerei, pe care nu sînt

în stare a o birui, ceia ce e tot mai mult spre pierderea țerii și spre rușinea civilizației noastre.

Cearta coabitantilor conservatori și democrați în jurul valorii d-lui Tache Ionescu și onestității d-lui Bădărău.

Cearta liberalilor cu generalul Averescu, ale cărui planuri de război nu-i satisfac.

Cearta credincioșilor d-lui Carp cu necredincioșii d-lui Maiorescu.

Cearta civililor cu ofițerii pentru bătaia în campanie și «ororile» cele nouă ale celei mai recente destrăbălări jurnalistice.

Cearta flămînzilor din vară cu intendența militară, care n'a știut orî n'a vrut să-i hrănească.

Cearta opiniei publice cu serviciul sanitar al armatei, care s'a dovedit a fi mai mult o iluzie.

Cearta socialiștilor cu toată lumea, afară de Bulgari.

Cearta Evreilor cu acei cari nu vor să li dea drepturi la toți pentru că unii dintre dînșii au tremurat pe chesoane orî au speriat pe Bulgari prin... partea lor sedentară.

Pentru literatură, pentru știință, pentru politică, pentru spiritul politic, preocupat de cinematografele, de berăriile, de «șantezele» și de jocurile sale de noroc, războiul n'a existat, sau, dacă a fost, e de mult, de mult, de mult de tot. Nu mai vorbim de aceia cari cred că județul numit pompos «România Nouă», cu Bulgarii, Turcii, Tatarii sau Găgăuții săi cei vechi, la cari se vor adăugi noii noștri găgăuți, se va organiza singur, după preceptele pedagogice ale Moștrilor noștri.

Erau unii totuși cari așteptau de la campania din vară, de la marele ei succes fără sînge o înnoire a sufletului național, obosit și fără ideal. Frații de peste hotare erau cei d'întăiu siguri de creșterea energiilor noastre, și ei au rămas singurii cari caută să facă, în chip așa de mișcător, bilanțul pozitiv al acțiunii trecute.

Și în acest timp Bulgarii învinși, împăcați și cu Daneviilor lor cei fulgerați de soartă, intonează încă de astăzi imnurile viitoare «revanșe».

De ce această deplorabilă stare de spirit?

Răspunsul e scurt :

Pentru că poporul românesc nu-și are încă Statul său și pentru că cellalt Stat, incapabil de a-i da dreptate, cultură, fericire, e al aceloră cari nu știu nici să cîștige ei un triumf, nici să întrebuițeze măcar pe acela care li-a fost dat de supușii lor.

3.

După săptămîni întregi de primejdie și oboseală, de suferinți și boli pentru unii, de așteptare dureroasă a părinților, soțiilor și fraților, pentru alții, ostașii se întorc la casele lor ca să ajute la munca, încă neisprăvită, a cîmpului. E pace acuma, și o pace care a crescut și înălțat România, pentru care trebuie să ni ținem gata totdeauna puterile care de cîțiva ani de zile sînt puse în noi de o voință mai tare decît voința noastră.

Pacea ați făcut-o voi, toți aceia cari v'ați strîns în jurul steagului românesc, semn al cinstei și al mîndriei acestui neam. Fiecare ați făcut-o cîte puțin, plăcind-o cu zile de pripă pe drumuri străine, cu întrînarea trupului care cerea hrană și odihnă, cu îndurarea nopților reci prin pustiurile bulgărești. Cîți nu s'aũ stîns pe meleagurile acelea vitrege, fără să fi văzut în ceasul din urmă o față iubitoare aplecată asupra lor ! Cîți n'aũ căzut pradă a bolilor celor mai grozave pe care din funduri sîlbatece de Asie le-aũ adus Turcii și, prin Bulgari, le-aũ răspîndit și asupra noastră ! Pe lingă casele unde acum e bucurie, cînd se vād strînși cu toții la aceeași masă, ruda cu altă rudă, prietenul cu prieten, sînt și altele unde femei cernite plîng, și se adună de frică în unghere copii fără tată !

Dar pentru pierderile lor și pentru suferința lor și pentru patima celorlalți e mîngiere fără păreche aceea că azi țara nu mai samănă cu ce era înaintea de a se face în ochii tuturoră dovada vredniciei sale, dovada iubirii fiilor ei pentru dînsa și dovada bărbăției față de primejdii a acestora.

Multe s'aũ învățat din aceste săptămîni pe care până la adînci bătrînețe nu le vor uita acei cari le-aũ trăit.

Au văzut altă țară, alți oameni. Bulgarii de acolo li vor fi spus că au pământuri toți și că se țin din ele, că la dânșii nu sînt nici arendași, nici boieri. Ei firesc să fie așa, căci de supt jugul Turcului, pe care noi nu l-am avut, toți au ieșit de o potrivă: niciunul mai mare decît altul. *Dar nu e de ajuns să fi avut pământ: trebuie să-l și poți ține.* Căci ca și banul, și pământul se poate duce, și tot în minile celui mai isteț și celui mai harnic rămîne. Ei au știut însă a-și păstra ogorul, a și-l îngriji și a și-l crește. Grădinile lor puteau fi o muștrare pentru mulți, foarte mulți dintre ai noștri.

Și noi însă li putem arăta ce înseamnă a trăi. Casele lor erau ca niște peșteri afumate, fără nicio podoabă în elă, ba de multe ori și fără de cele mai trebuincioase lucruri. Nu găsiai o cusătură la ferești, nu găsiai o floare în glastră. Se vedea — cel puțin pe unde am văzut și eu — cît de mult li trebuie pînă vor ajunge, ca noi, să știe ce e frumos și să nu poată trăi fără dînsul.

Dar, pe cît de urît șede cîte un mormînt ca acesta în mijlocul bogăției, pe atît e de plîns să vezi în jurul casei celei frumoase gospodăria cîmpului, a livezii și a grădini fără cuvenita îngrijire.

Ați mai văzut acolo cît de aproape e omul cel mic de omul cel mare. Asta fiindcă mai mari sînt feciorii țeranilor, cari nu s'au deprins a-și desprețui părinții. Dar și pentru că țeranul își dă seamă că țara e a lui, că trebuie să fie și pentru el. Acolo, alegerea de primar, de deputat sînt alegeri adevărate. Omul nu se lasă înșelat și băgat în bolți. Și de aceia alesul e al celor cari l-au ales.

Faceți și d-voastră tot așa! Dacă nu va pieri răul tot dintr'odată, veți vedea, după dovada de bărbăție ce veți fi dat-o, cîte lucruri se vor schimba în bine.

Și pentru aceasta încă vă veți mîngîia de pierderile și suferințele războiului din 1913.

4.

Umblă din nou prin vecini veste de război. De fapt, se și urmează de vre-o săptămînă lupte învier-

șunate, de o cruzime fără păreche, între Sîrbi, cari au cuprins în hotarele lor cele nouă o parte din țara de munți a Arnăuților sau Albanesilor, și între acești bieți oameni săraci și sălbateci, fără muncă orînduită și venituri asigurate, pe cari-i poartă cum vor, cu ațîțări și cu bani, Austriacii, cari nu mai pot de năcaz pentru creșterea sirbească. Arnăuții din țara cea liberă s'au strîns cu miile, au jăfuit și au ucis, au pus pe fugă pe soldații sîrbi și au crezut, că astfel s'au isprăvit toate în folosul lor. Dar oști mai multe ale dușmanului i-au încunjurat din toate părțile, și acum toate văile sînt pline de trupurile lor ce putrezesc la soare.

În altă parte, Turcii și Grecii stau să se încaiere din nou. Acum o lună, Turcii s'au folosit de intrarea noastră în Bulgaria și au pus mîna, fără luptă, pe sfînta cetate Adrianopol, precum și pe alte locuri unde se cîștigaseră dăunăzi biruințele cele mari bulgărești. Bulgarii, pe cari, pentru harțagul lor, nimeni nu voiă să-i mai ajute, au trebuit să se împace cu această pierdere, pe atît de neașteptată, pe cît de grozavă. Acuma, căpeteniile cele ușuratece ale Turcilor cred că ar putea isprăvi tot așa de răpede și cu Grecii, smulgîndu-li înapoi cetatea Salonîcului. Ori, altfel, cer, între altele, să li dea îndărăt ostroavele cele mari de lingă Asia, care sînt acum supt steag grecesc. Dacă nu, ei arată că se vor bate.

Iar Bulgaria face ce poate ca să întetească vrajba și să aprindă focul. Cu toată holera, sărăcia și suferința de tot felul, Guvernul țerii vecine ar mai băga odată în foc pe sărmanii flăcăi osteniți.

De noi nu se leagă nimeni. Dar pacea pe care am făcut-o, va trebui poate să o și apărăm. Să ne deprindem cu gîndul aceasta! Cine așteaptă mai rău, se bucură dacă iese mai bine.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017